

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

A NŐK JOGA.

TANULMÁNY A NŐ MAGÁNJOGI HELYZETÉRŐL

A RÉGI S UJKORBAN

IRTA

219

GIDE PÁL

JOGTANÁR A PÁRISI EGYETEMEN.

FORDITOTTA

TÓTH LŐRINCZ

M. AKAD. REND. TAG.

MÁSODIK KÖTET.

Ára 2 frt 40 kr.

BUDAPEST, 1886.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

A NŐK JOGA.

IRTA

GIDE PÁL.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

A NŐK JOGA.

IRTA

GIDE PÁL.

BUDAPEST, 1886.

A NŐK JOGA.

TANULMÁNY A NŐ MAGÁNJOGI HELYZETÉRŐL
A RÉGI ÉS ÚJ JOGBAN.

IRTA

GIDE PÁL

JOGTANÁR A PÁRISI EGYETEMEN.

MÁSODIK KIADÁS.

ELETRÁSI ÉRTESÍTÉSSEL, PÓTLÉKOKKAL S JEGYZETEKKE
ESMAIN A. PÁRISI JOGTANÁRTÓL.

FORDITOTTA

TÓTH LŐRINCZ

M. AKAD. REND. TAG.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1886.

102106

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

HORNÝÁNSZKY V. SAJTÓJA

ELSŐ FEJEZET.

SKANDINÁVIA.

I.

Skandináviában újra feltaláljuk a kezdetleges Germániát. A Tacitus által leírt szokások s intézmények kétségkívül módosultak itt, de természetes és szabályos fejlődés útján; más helyt mindenütt idegen befolyások alatt változtak el vagy hamisítottak meg. Ha kíváncsiak vagyunk első tisztaságában s magánál a forrásnál szemlélni e germán jogot, melyet a jelenkori polgárosultság átalakítva elsajátított, csak fel kell nyitnunk Svédország, Norvégia és Izland régi törvénykönyveit. Álljunk meg egy kevéssé emez, a mai napig talán nagyon is elhanyagolt, történelmi emlékek előtt. Tanulmányozásuk nem csak egy sajátos nép, s egy elkülönzött félsziget törvényeit tárja fel előttünk, hanem az összes jelenkori törvényhozások közös eredetére vet új fényt.

A germán jog összes emlékei két jól elkülönzött osztályba sorozhatók. Egy részök, a barbárok által saját nyelvökön s őseik hazájában tétetven közzé, úgy alakjokra mint eredetökre nézve tisztán, germánok (ó németek): ezek Dánia, és a skandináv félsziget és szigetek

törvénykönyvei.¹ Más részeik, latin nyelven írva, latin országokban, római befolyások körében, sokszor inkább rómaiak, mint barbárok: ezek a különféle germán fajok törvényei, melyek a császárság területén telepedtek meg.

Mostanig, legalább Franciaországban, a germán jogot, csaknem kizárólag, az emlékek e második osztályában tanulmányozták. Azt hitték, eléggé természetes csalódás hatása alatt, hogy felfedezhetik az új törvényhozások forrását, a nélkül, hogy kilépnének az országokból, hol azok ma divnak; s például, a francia törvény eredetének keresése közben gyakran csupán arra szorítkoztak, hogy azokat a germán codexeket kérdezzék meg, melyek francia földön uralkodtak. Pedig nem a Rhone vagy Seine partjain kihirdetett törvények fognak megtanítani: mikép éltek atyáink, midőn felvad hordáik a balti tenger vagy az Odera partjain sátoroztak. E

¹ Ime, a következő idézetek megérthetése végett, e törvénykönyvek fő kiadásai:

Izland. Grágas, Schlegel kiadása, Koppenhága, 1829. (latin fordítással), 2 füz.; Járnsida, Sveinbjörnsson kiadása. Koppenhága, 1847. (latin fordítással).

Norrégia. Norges gamle love indtil 1387. Keyser og Munch, Christiania, 1846—49; 3 füz.

Svédország. Samling of Sweriges gamla Lagar; Collin és Schlyter kiadása, Stockholm, Upsala és Lund, 1827—62; 10 füz. (latin fordítással.)

Dánia. A régi dán törvényeket kiadta Kolderup-Rosenvinge (Samling of gamle danske Love, Koppenhága, 1821—46., 5 füz.) s utjabban Thorsen (Saellandske, Skanske, Jydske Lov, Koppenhága, 1852—53, 5 füz.). — Lásd: Dareste: *Memoire sur les anciennes lois svedoises* (Journal des Savants., sept.-oct. 1880.); *Les anciennes lois de Danemark* (u. o. febr. 1881.). *Les anciennes lois de la Norvege* (u. o. ápril—máj. 1881.). *Les anciennes lois de l'Islande* (u. o. aug. 1881.). Weinhold *Altnordisches Leben*

törvények hozatala idején a frankok, góthok, burgundok, megszelidítve a keresztyénség, s fegyelmezve királyaik által, áttöltetve a déli ég alá, a polgárosultság élvei s a városok fényűzésének körébe, csaknem egészen elfelejtették már első hazájok egyszerű és durva erkölceit. Ha ismerni akarjuk a germánokat, úgy szólván, ugyanazon utakon kell visszamennünk, melyeket követtek hódításaik közben; be kell hatolnunk a helyekbe, honnét kijöttek, egészen Juttland és Skandinávia félszigetéig, melyeket Jornandes „nemzetek gyárá“-nak nevezett.

Itt találjuk a barbárokat otthonukban. „Bizton lehet állítani,“ úgymond a tudós Wilda,¹⁾ „a bizonytalanság mellett is, mely a germán hordák topográfiája felett lebeg, hogy a tájak, a hová Tacitus helyezi a cimbereket, a góthokat, a svédeket, ugyanazok, melyeket ugyan e népek a középkorban is elfoglalva tartottak.“ E fajnak összes gyermekei közül egyedül a skandinávok ragaszkodtak szülőföldjükhöz s őseik intézményeihez. Egyedül ők tudták épen s érintetlenül tartani fenn nemzeti hagyományaik kincsét. Csaknem egészen elkülönözve Európa többi részétől a tengerek s jegek által, sohasem érezték, zordon és csendes visszavonultságukban, sem a római műveltség befolyását, sem a barbár betörések ellenhatását. A keresztyénség is csak igen későn jutott hozzájuk. A keresztyén eszmék útja Európán keresztül éppen ellenkezője volt annak, melyet a barbárok hadseregei követtek; a barbárság északról szállt le dél felé, a keresztyénség békés előnyomulása délről jött észak felé, s csak a X-ik és XI-ik században érkezett el a balti tenger partjaihoz. De akkorig a skandinávok nem-

¹ Das Strafrecht der Germanen. Halle, 1842. 11. l.

zeti intézményeinek idejük volt kifejlődni s megnőni, s a keresztyén papságnak nem volt módjában azokat bölcsőjük óta idomítani, mint a déli germánok szülemelő törvényhozását.

Igaz, hogy ha valamely intézménynek korát a hivatalos szöveg kelete után kellene meghatározni, mely azt szentesíti, a skandináv törvényeket nem illetné meg az elsőbbszülöttség joga. Svédország és Norvégia legrégibb törvénykönyvei csak a tizedik századból valók; a vízigóthoké, burgundoké és frankoké a hetedik sőt az ötödik századig vihetők vissza. De szükséges-e említeni, mily csalékonny e pusztán külső időszámítás arra nézve, a ki nem a tények sorozatát, hanem az eszmék haladását keresi? Ha a helyett, hogy a különféle germán törvénykönyveket keltük után osztályoznók, mely azokra fel van írva, felnyitjuk azokat s tartalmukat hasonlítjuk össze: csakhamar el fogjuk ismerni, hogy a kihirdetés szerint legújabb törvények sokszor legrégebbek eredetökre nézve. Ilyenek különösen a skandinávok törvényei; nagyobb részben több mint ezer évvel írva Tacitus után, e latin történetíró könyvével oly hasonlatosságot mutatnak, melyet ily nagy fokon egyik germán törvénykönyvben sem találunk.

A germánok az izlandi Grágasban vagy a norvégiai Gulathingben, éppen mint Tacitusban, még ugyanazon szokásokkal s intézményekkel tűnnek fel, melyek a kezdődő társadalmakat jellemzik: a család souverain s önmagát kormányozza, a ház feje bíró és főpap,¹ a fegy-

¹ A *godord* birtoka, melyhez a bíró s a pap hivatalos eljárásai csatolva, öröklött volt az izlandi családokban. Grágas. *Thing-skapa-thátttr*, 61. (I. k. 166. l.) Ez a patrimoniális igazságszolgáltatás valódi eredete.

ver általi igazságszolgáltatás joga szabályozva van ugyan, de nem eltörülve,¹ s a felek által választott bírák törvényhatósága nem adott még helyet a király által kinevezett tisztviselőknek.² Ellenben a déli germánoknál, a vizigóthok, burgundok és lombardok törvénykönyveiben nincs többé a bosszú joga, nincs magánháború, nincs kény szerinti vagy házi törvényhatóság, nincs souverain család; az állam már meg van alkotva, bir közigazgatással, törvényszékekkel, egész a rendőrségig; az egyéni függetlenség, a házi felség, már meghajoltak a közhatalmak nyomása alatt.³

A déli és északi germánok törvényei a nő jogainak szabályozásában is a legélesebb ellentétet mutatják; és különösen föltűnő, hogy nem a gallusok, Spanyolország vagy Itália félig római s polgárosult törvényei bánnak a nővel szelidebben, s őrzik jobban annak méltóságát és biztosítják jogait, hanem Svédország, Norvégia vagy Izland még egészen barbár törvényei. Hasonlítsuk, például, az izlandi vagy norvégiai hordák még kezdetleges szokásait az itáliai lombard királyság már tudós és szabályozott törvényhozásával. A lombardoknál a nő mindig gyám, vagy inkább úr hatalma alatt van; a skandinávoknál maga is lehet gyám. A lombardoknál nem rendelkezhetik semminemű vagyonáról; a skandinávoknál

¹) Grágas, *Víglodi*, 11., 13., 79., 104. (II. k. 15—19., 123., 144. lapok.)

²) A Grágasban még folyvást a választott bírák (*saettarmen*, béke emberei) bíráskodását találjuk. *Kaupabalkr*, 69., 70., 80. (I. k. 485—497. l.)

³ Lásd alább, a lombardok törvényeiről a IV-ik fej., 2. §-a; a vizigóthokéiról V-ik fej., 2. §.; a frankok és burgundokéiről IV-ik k. I. fej., 1. §.

éppen még ingatlanairól is rendelkezik. Végre, Itáliában a nő férje családjához marad lánczolva, Norvégiában vagy Svétziában visszatér saját családjába. Távol van tehát az igazságtól, a ki azt képzei, hogy a nők helyzete a germánoknál folyton abban a mértékben javult, a mint nemzeti szokásaik szabályosabbakká lettek és szelidültek a római műveltség befolyása alatt: ez igen elterjedt balvélemény kiáltó czáfolatát találja a skandináv törvénykönyvek s Tacitus egyező tanúságaiban. Sőt ellenkezőleg el kell ismernünk, hogy a nő, jogainak s hatalmának egy részét akkor vesztette el, midőn a germánok átmentek a patriarchális életből a katonai és monarchiai szervezetbe, s a hordák uralmából az államéba. S ez nem esetleges tény, hanem egy történelmi törvény alkalmazása, melyet már több ízben felemlítettünk e fejtegetések során, s melynek igazolását újra látjuk a skandináv intézményekben.

A skandinávoknál, mint a más germán nemzetek többségénél is, a nő jogi képessége csökken a házasságban s növekedik az özvegységben. A hajadon leánynál mutatkozik, hogy úgy mondjam, normális állapotában, melyet tehát legelőször kell tanulmányoznunk.

A hajadon leány, mint már láttuk, mindig gyámság alatt marad, a mi egyáltalában nem jelenti azt, mint gyakran mondják, hogy mindig kiskorúság állapotában marad; sőt ellenkezőleg, úgy a leányok, mint a fiúkra nézve törvényes nagykorúság létezik,¹ s ha a nagykorúvá lett nő megtartja is még gyámját, e gyám csak korlátolt hatalommal bír felette, melynek mértéke változik a különféle skandináv codexekben.

¹ Grágas, *Arfa-tháttir*, 4. (I. k. 180. l.)

Norvégiában és Izlandban a nő, ha már nagykorú, vagyonának szabad élvezetével s kormányzásával bir. Sőt tetszése szerint még törvényes keresetet is indíthat és vezethet; mert ha nincs is megengedve, hogy személyesen megjelenjen, van legalább joga képviselőjét megválasztani vagy visszahívni.¹ Végre, bizonyos mértékben, rendelkezhetik is vagyonáról: egyedüli cselekvények, melyektől a törvény eltiltja, egy hajó, egy uradalom (*godord*) s földjei fele részénél többnek eladása.² Szóval a Grágas s a norvégiai törvények csupán arra szorítják a gyám szerepét, hogy bizonyos kivételes cselekvényeknél segélyét nyújtsa a nőnek.

A svéd és dániai törvénykönyvek terjedtebb hatáskört engednek neki. E két állam, földirati helyzeténél fogva, közelebb feküdvén Európa középpontjához, intézményeikben és szokásaikban is közelednek ahhoz. Ott a nő, bizonyos viszonyokban, a kiskorúhoz hasonló.³ A gyám nem csak arra szorítkozik, mint Norvégiában vagy Izlandban, hogy neki segélyére legyen, hanem képviseli őt s fellép helyette; közbejárása nem kivételes, hanem általános és állandó, a törvényes gyám (a legközelebbi rokon s rendszerint a vélelmezett örökös) képviseli a nőt úgy a perben, mint a szerződéseken.

S mégis a nő személyisége még Dániában és Svétiában sem enyészett el egészen a gyám tekintélye mögött. A gyám gyakorolja a jogot, de maga a jog a nőt illeti. Legyen bár felperes vagy alperes, szenvedett

¹ Biarkeyar-rett, 99. (I. k. 180. l.)

² Grágas, *Festa-thattr*, 21. (I. k. 334. l.)

³ Oestgoethalagen, *Raefsta-balk.*, 12. (II. k. 175. l.); Andr. Sunonis lex Scaniae, 105. l.

bár vagy ő maga követett el sértést, csak őt érdekli a kereset, ő kapja a kárpótlást vagy ő fizeti azt.¹ A nő gyámja tehát csak mások ügyeinek kezelője, s ily ezímen felelős és számadással tartozó; a törvény megtiltja neki elidegeníteni a javakat, melyeket a nő reá bíz, s ez számadásra szoríthatja őt nem csak a tőkére, hanem a kamatok s haszonvételekre nézve is.²

E számadásnak a gyámság befejezése, azaz: a gyámleány férjhezmenetele előtt van helye. Ekkor a nő életében új időszak nyílik. Miután tanulmány tárgyává tettük a leány jogképességét, tanulmányozzuk most már a férjhez ment nőét.

A nő házassága, mely véget vet a gyám hatalmának,³ még az ő hatása s befolyása alatt megy végbe. Elvileg egyedül a gyám rendelkezik gyámleánya kezéről, de legalább a fiatal leánynak joga van visszavetni a házasságot, melyet neki javasolnak;⁴ sőt ha a gyám s családja megtagadják vagy elhanyagolják az ebbeli gondoskodást, a már hajadon leány, valamelyik rokona

¹ Eriks Saellandske Lov, II., 20. (Thorsen kiadása, 111. lap); Grágas, *Vigslodi*, 49. (II. k. 89. l.). De Svédország némely részeiben a gyám megtartja a kártérítés (compositio) egy részét, míg ellenben, a gyámleány fizetési képtelensége esetében, viszont ő köteles saját pénzével fizetni a compositiót. Oestgoethalagen, *Vada-Mal*, 14., 35. (II. k. 20, 75. l.)

² Rive, *Geschichte der deutschen Vormundschaft*, Braunschweig, 1862—66. I. k. 110. l.

³ Thorlacius, *Borealium vet. matrimonia cum Rom. Instit. collata*, Hafniae, 1784; K. D'Olivencrona, *Précis historique de la communauté des biens entre époux*, Paris, 1866.

⁴ Westgoethalagen, II., *Kirkiu-balk*, 52. (I. k. 99. l.); Uplandslagen, *Aerfthae balk.*, 1 §. 4. (III. k. 105. l.) Talán Izlandban másképen volt. L. *Nial saga*, 10; *Egil saga*, 7.

által gyámolítva, maga rendelkezik a maga kezéről s maga választhat férjet.¹ Világos, hogy ily házasság, hol ily bő szerep engedtetik a nő szabad akaratának, semmi-ben sem hasonlít a keleti népek eladás általi férjhezadásához. A menyasszony eladása, melyről minden skandináv törvénykönyv szól, csak pusztá szólásforma: ime egy új bizonyíték, mely ez állítást megerősíti.²

A házasság, mely a két házastárs egyezése által jött létre, ugyanily módon oldathatik fel: a törvény nem szab más feltételt a házaselek közös megegyezése folytán létesülendő elválásnak, mint a papság helybehagyását. A püspök mondja ki az elválást, s a férj azon pereczben, midőn a házások elválnak, tartozik nejenek egy lovat adni, hogy azon visszamehessen családjához.³ Az elválás a nő kívánatára is kimondathatik, ha férje őt kinozza, elhagyja, vagy javait eltékozolja.⁴

A férj hatalmának tehát szintén voltak határai, mint a gyámi hatalomnak, csakhogy tágasabbak. A férj nem csak kezelője volt neje vagyonának, hanem ura is volt annak: bárminő lett légyen is a házastársak által elfogadott házassági vagyonkezelési rend, s bárminő javakkal bírt a nő, voltak bár ezek ingók vagy ingatlanok, hozományiak vagy nem hozományiak, a férj tet-

¹ Grágas *Festa-thattr*, 2. (I. k. 307. l.)

² A *Wingiaef*, melyet a menyasszony fizetni tartozott a gyámnak Svédország némely tartományaiban, nem az volt, a mi a *mundr*, a menyasszony ára, hanem némi kárpótlás a gyám részére azon felelősségért, mely ezt terhelte a gyámság tartama alatt. Réve, *Vormundschaft*. 119. l.

³ Grágas, *Festa-thattr*, 15. (I. k. 226. l.) A vallás közbenjárása tehát, mely nem volt szükséges a házasságkötésnél, szükséges volt ennek felbontásánál.

⁴ Ugyanott, 14—16., 19. (I. k. 325—333.)

szése szerint rendelkezhetett azokról, fenmaradván kötelessége, hogy azok értékét visszatérítse a házasság feloszlásakor.¹ A nőnek csak egy menedéke volt, hogy férje tékozlását megakadályozhassa s a maga és gyermekei romlását megelőzhesse: kérhette a püspököt, hogy hatalmazza fel őt, már most s azonnal a házasság felbomlásának bevétele előtt, vagyonának vagy ennek egy részének visszavételére:² valóságos vagyonelkülönzés volt ez. E végső segítséget kivéve, melynek használata kétségkívül ritkán fordult elő, a nő jogai, a házassági együttélés tartama alatt, igen kevésre szorítkoztak: szabadságában állott, férje engedélye nélkül, elidegeníteni vagy megterhelni javait bizonyos mértékig, melyet a törvény határoz meg; sőt adósságot is csinálhatott egymaga a háztartás szükségeinek fedezésére, ha férje távol volt; végre, minden cselekvénye érvényes volt, ha azokat a férj helybehagyta, vagy meg nem támadta a gyakran igen rövid idő alatt, melyet erre a törvény kiszabott.³

De a nő jogai, melyek csaknem elenyésznek a házasság tartama alatt, újra megjelennek s érvényesülnek annak felbomlása után. E jogok azután igen különbözök a különféle házassági törvényekhez képest; a skandináv törvények a házasság alatti vagyonkezelés kétféle nemét különböztetik meg, melyeket, az újabbkori

¹ Andr. Sunonis lex Scaniae, 97. l.: „Nulla prole suscitata vel superstite, alienare non debet praedium uxoris maritus; si tamen alienaverit, stabit alienatio.“ Hasonl. Oestgoethelagen, *Giptabalk*, 14—22.

²) Lásd feljebb.

³) A nő, úgymond a Grágas (*Festa-thattr*, 21., I. k. 333. l.) nem rendelkezhetik s nem kötelezheti magát többre, mint félunciáig egy évben.

jog műnyelvét alkalmazva, a törvényes vagyonközösségnek s e közösség kizárásának nevezhetünk.

A közösség azon mód, melynek a törvény elsőbbséget ad; Izland és Norvégia törvénykönyvei vélelmezik ezt az együtt töltött élet néhány éve után;¹ a svéd és dán törvények pedig mindig vélelmezik.² Rendszerint e közösség csak a szerzeményeket s ingókat foglalja magában; az öröklött ingatlanokat a férj csak úgy teheti közösökké, ha illető örökösei beleegyeznek.³ A közösség megszűntekor a nő, miután előre természetben vagy egyenértékben, elvitte saját ingatlanait s menyekzői ajándékát (mundr), melyet férjétől kapott, kivette részét a közös tömegből; e rész, szokás szerint, olykor a vagyon feléből, többször annak harmadából állott.⁴ Ha a házastársak minden közösség kizárására szerződtek, e szerződés nem korlátolta a férj jogait a házasság alatt; oly szabadon rendelkezhetett neje javairól, mintha azok közösek lettek volna; de a házasság megszűntével köteles volt azok értékét megtéríteni, sőt számot adni a nőnek a megtakarításról is, melyet azok eredményezhettek.⁵

Ezek valának a különféle biztosítékok, melyek

¹ Izlandban három év. Grágas, *Festa-thattr*, 22. (I. k. 335. l.) Egy év vagy húsz év Norvégiában. Frostathinglaeg, XI., 6—8; Gulathinglaeg, 53. (I. k. 28. l.)

² Westgoethalagen, I., *Aerfthae-balk.*, 18; II., *Arvae-balk.*, 26. (I. k. 30., 140. l.); Skanske Lov, I. 7., Jydske Lov, I. 6.

³ Gulathinglaeg, 53. (I. k. 28. l.)

⁴ Grágas, *Festa-thattr*, 22.; Uplandslagen, *Aerfthae-balk.*, 9.; Westgoethalagen, I., *Aerfthae-balk.*, 5., 18., 24., 25.; Kolderup-Rosenvinge, *Dänische Rechtsgeschichte*, 50., 53. §§.

⁵ Rive, *Vormundschaft*, 131. l.

megvédték a házas nő személyét és javait a férji hatalom visszaélései ellen. S e biztosítékok nem voltak üresek, noha a nő, személyesen meg nem jelenhetvén a törvény előtt, önmaga nem is érvényesíthette azokat. Ne felejtjük, hogy a nő, házassága idején is, családjá és volt gyámjai magas pártfogása alatt állott, s ezekhez folyamodhatott, hogy férje ellen fellépjenek.

E gyámok körébe tért vissza a nő, elválása után vagy özvegységében. De már nem előbbi, alárendelt és függő gyámleány-minőségében tért oda vissza; házassága majdnem emancipálta őt. A javak, melyeket férje házából visszahozott, kezei közt maradtak, s ezeket szabadon kezelhette. Ha ingatlanait el nem adhatta vélt örökösének beleegyezése nélkül, a ki elvileg egyszersmind gyámja is volt,¹ ez csak a családi közös tulajdon germán elvének, úgy a férfir, mint a nőre egyaránt kiterjedő alkalmazása volt. Az özveggy vagy elvált nő, általán véve, még újra férjhez is mehetett gyámja beleegyezése nélkül, csupán egyik rokonának egyszerű támogatása mellett.² Végre, félig felszabadúlva ekkép a gyámság alól, ő maga törvényes gyámmá lett: gondviselése alá voltak helyezve gyermekei, kezelte ezek javait a legközelebbi rokon segédkezése mellett, vezette egyedül nevelésöket; egyedül rendelkezett leánya kezéről, ha nem volt ennek idősb fivére.³ Szóval: az özvegynő, kivéven a neméhez

¹ Skanske Lov, III., 1.; Kolderup-Rosenvinge, 28. l. a) jegyzet.

² Grågas, *Festa-thattr.* 2.; Gulatinglaeg, 51.; Uplandslagen, *Aerfthae-balk.*, 2.

³ Andr. Sunonis lex Scaniae, 108. l.: „Infans vero, donec septimum annum impleverit, provisioni relinquitur pietatis matrinae, et, quoniam usque ad illud tempus a matre pro morte filii,

kötött azon tilalmat, hogy a törvényszék előtt személyesen léphessen fel, mely őt élete minden helyzetében kísérte, a legtöbb régi skandináviai törvényben azt a személyes függetlenséget s polgári szabadságot élvezte, melyet tőle az európai törvényhozások nagyobb része oly sokáig megtagadott.

II.

Áttanulmányozván a skandináv jogot legrégibb emlékeiben, hátra van még egy pillantást vetni annak további sorsára. Beérhetjük egyszerű rápillantással: mert csupán saját törvényeink eredete az, a mit az északi népek törvényeiben keresünk, s e tekintetben a legrégibb oklevelek legfontosabbak reánk nézve.

Egyébiránt a két skandináv félsziget törvényei sokkal kevesbbé változatosak, mint Európa többi részei; s ha egyszer tudjuk, minők voltak kezdetben, nem sokat kell tanulnunk annak megtudása végett, minők azok ma. Éppen az előbb mutattam ki, mily meglepő hasonlóságot tüntetnek fel a Tacitus által felemlített intézmények azokkal, melyeket Svétzia vagy Izland első törvénykönyvei szentesítenek. S még meglepőbb eme régi törvénykönyvek hasonlósága azokkal, melyek még ma is szabályozzák ugyan e nemzeteket.

Oka, hogy e távol országok menten maradtak a társadalmi forradalmaktól, melyek Európa közepén s déli részén felforgatták s lassankint megújították a szo-

mater ecclesia requirit satisfactionem poenitentiae, et ab ea *docius* infantiae tractari *crependia* et necessaria solent affectuosius exhiberi.“ — Westgoethalagen, I. *Aerfthae-balk.*, 4. §. 2.; Oestgoethalagen, *Gipta-balk.*, 14., 19.

kásokat s törvényeket. Volt hatalmas nemességök, de soha se görnyedtek annak a hűbéri hierarchiának járma alá, mely kiterjesztette szolgálmainak s kiváltságainak kibonyolíthatatlan hálóját az Elbétől a Tiberisig, s a Themsetől a Tajóig. Későbbben öröklő királyaik is voltak; de sohasem ismerték a központosításnak azt a rendszerét, mely másutt elkobozta a monarchiai hatalom előnyére az összes helybeli szabadságokat. Majdnem mindig távol maradtak a keresztyén lovagrend ama nagy hadi vállalataitól, melyek egy szövetségbe fűzve Ázsia ellen Európa különféle népeit, megtanította ezeket egymás ismerésére, s alkalmat adott nekik az eszmék kicserélésére s a befolyások viszonyosságára. A skandinávok ekkép bezárkózva szűk hazájokba, kizárólagos ragaszkodást tápláltak őseik intézményeihez. Náluk még a forradalmak is conservatív szellemtől látszanak lelkesítve lenni. Ha, például, hévvel ölelték fel a protestáns hitújítást, ez azért volt, mert vissza akarták szorítani a latin eszméket s polgárosultságot terjesztő római papságot, nemzeti joguknak természetes ellenségét. Ekkép régi germán törvénykönyveik jobban állhattak ellent az egyházi s a római jog rohamos befolyásának, mint minden más európai törvény, s midőn végre ez elavult törvénykönyveknek változás alá kellett esni, midőn, a XVII-ik század közepén, a svéd országgyűlés elhatározta az országnak új törvénykönyvet adni, az alapúl vett elv az volt, „hogy a királyság régi, gyökeres joga ne érintessék, s a törvényhozás csak arra szorítkozzék, hogy kiegészítéseket, szükségessé vált magyarázatokat toldjon ahhoz.“¹

¹ 1644-iki országgyűlés. Kimutatnám, ha igen sokra nem terjedne, mennyire uralkodik e conservatív elv a skandináv jog egész történetében. A királyi bíróságok első felállítása Dániában

Ezek után senki sem lesz meglepetve a felett, hogy mind ama törvénykönyvek során, melyek ma Európa különféle államaiban uralkodnak, legkevesebbé újak a skandináviak. Svédországban az, a melyet éppen említettem, s mely véglegesen csak 1735-ben lett kihirdetve, még ma is hatályban van. Norvégiában mai napig is az 1687-iki törvénykönyv áll fenn. Dániában, ha a legújabb általános törvényt meg akarjuk találni, 1683-ig kell visszamenni; végre Izlandban, több részletes reform daczára, a törvénykönyv, melyet az előbb, mint a germánok kezdetleges jogához legközelebb állót jeleztem, t. i. a Grágas, még ma is alapját képezi a polgári törvényhozásnak.¹

Vegyük elő e törvénygyűjtemények legújabbikát, az 1734-iki svéd törvénykönyvet, basonlítsuk azt össze Svédország legrégebbi törvénykönyveivel, s megmérhetjük az utat, melyet a skandináv nép a középkor kezdete óta mai napig megjárt.

Legelőször is felötlük e törvénykönyvben, hogy nem tűzte ki feladatául, mint a mi codexeink, egyenlő törvényhozást állapítani meg az egész országban. Nemcsak fenn hagy állani számos helyi szokást, melyek a tért megosztják magok között, hanem maga is két részre,

csak a XIII-ik század második felébe esik (I. Kristóf és Erik Glipping alatt). A közhatóságok első beavatkozása a családi ügyekbe, a gyámok törvényszéki kinevezése úgy Svédországban, mint Dániában csak a XV. század végén keletkezett. (János alatt, 1488.) A magán hadviselések csak az 1618-iki s 1620-iki rendeletek által, IV-ik Keresztély alatt, lettek teljesen eltörölve, s a robot szokása maig is fennáll némely uradalmi pusztákon.

¹ A *Jonsbok* (1280), bár általános törvénykönyvet képez, nem szüntette meg a Grágast.

mintegy két külön codexre oszlik, a városok és a faluk vagy vidék törvényeire (*Staadzlagh* és *Landzlag*). A rendesen tengerpartokon épült városokban a kereskedelem és ipar szükségai diadalmaskodtak a conservatív ösztönök felett s a haladás útjára terelték a törvényhozást. De a városok nem nagy számmal vannak Svédországban: elhagyva a partokat, s bemenve az ország belsejébe, rengeteg erdőségek találhatók, melyek a terület kilencz tizedrészét borítják; amott, minél több város, annál nagyobb összecsoportosulása a lakosoknak; itt gyér s elszórt népesség a hegyekben s erdőkben, mint egykor a germánok Tacitus idejében „discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit”.¹ Ez a mezei népesség, mely sokkal nagyobb számú a városinál, a legutóbbi időkig megtartotta a csaknem kezdetleges szokásokat s intézményeket. Véleményt lehet alkotni e felől az 1734-iki mezei (falusi, *Landzlag*) törvény némely kivonataiból.

A nő, e törvény szerint, a régi germán elvhez képest, nincs képesítve törvény előtt megjelenni, s örökös gyámság alá van vetve. Csak az özvegyiség által mentesül ez alól. Örökösödik, de csak fele részben, mint a legrégibb skandináv törvények alatt.²

A házasságot, mint a germánoknál, ünnepélyes és kötelező eljegyzés előzi meg, mely mindenkor e régi

¹ E részletes adatokat M. A. de St. Joseph, *Concordance des codes civils étrangers* munkájából merítem. III. k. 495. lap. (Bevezetés a svéd törvénykönyvhöz.)

² *Landzlagh*, *Gifftomala-balk.*, 20.; *Erffda-balk.*, 1., 3. Saint-Joseph fordítása, a *házasság* czim alatt, IX., 1.; az *örökösödés* czim alatt, XIX., 2., 3. Dreyer, *de inaequalitate masc. et femin. sec. j. Cimbrica*, Halmstädt, 1744.

formulával fejeztetik be: „tied (a menyasszonyhoz szólva) a feleség becsülete s jogai; tied házam kulcsai, ágyam fele része, egy harmada annak, a mivel bírok s a mit együtt keresünk“. ¹ A menyasszony maga csak szenvedőleges szerepet vitt e szerződésnél, mely sorsa felett intézkedik; a két szerződő fél: a vőlegény s a fiatal leány gyámja. E gyám a leány atyja, vagy fivére, mindenkor egy férfinemű rokon, s elsőséggel bír az atyai rokon. Ha azonban a gyám rosszakarólag megtagadná beleegyezését a házasságba: a törvényszék vizsgálja meg az ügyet, és pótolja, szükség esetében, a gyám beleegyezését. ²

A mi a házastársak javait illeti, az új törvény is, mint a régi, a keresmények s az ingóságok közösségét vélelmezi; a nőnek csak fele részben van joga e közösségben, éppen úgy, mint örökösödés esetében is csak fele részt kap, osztozva a férfitörökssel. De a nőnek e joga csak a túlélőt illeti: mert a házasság tartama alatt a férj korlátlan ura a közösségnek, ³ s a nő csak akkor kormányozhatja sőt el is adhatja a közös javakat, ha a férj távol van vagy tébolyodott. Mindenesetre, az adóságok, melyeket a férj irt alá saját személyes érdekében, nem követelhetők sem a nő saját javaiból, sem a közösségben birt részéből, ha csak ő maga nem kötelezte magát együttesen a férjével. Meg kell jegyezni,

¹ Uplandslagen, *Aerfthae-balk.*, 3.

² De a leány egyezését nem szabad kicsikarni. Landzlagh, *Gifftomala-balk.*, 1–5. (Saint-Joseph; *házasság* cím alatt, I. 5., VI. 4.)

³ Csak az van megtiltva a férjnek, hogy a nő ingatlanait eladhassa. Landzlagh, *Gifft.-balk.*, 16. (Saint-Joseph, a *házasság* cím alatt, XI.)

hogy ily kötelezés a nő részéről nincs tiltva a skandináv törvények által: ha a törvények gondoskodtak is, hogy megtiltsák a házastársak közti eladásokat,¹ sohase újították meg a *Senatusconsultum Velleianum* tilalmait, sem el nem tiltották a nőt attól, hogy magát férjeért kötelezze.²

Végre a nő ha özvegygé lesz, fölmentetik a gyámság alól. Nemcsak úrnőjévé lesz személyének és javainak, hanem átveszi gyermekei személyének és javainak igazgatását is: azonban e tekintetben szüksége van egy gyám vagy az atya rokonainak támogatására.³ Mind e szabályok, a mint látjuk, a régi törvényhozás rendeleteire vannak alapítva.

Említettem, hogy a városok joga, minden pontjában különbözött a mezei jogtól. Ime néhány példa. A nő a városokban már nem csak fél, hanem egy egész részt kap az örökségből; hasonlókép egész részt, azaz, az egésznek felét kapja a házassági közös szerzeményből.⁴ Leánya férjhezmenetele esetében, még az atya életében is, ki kell kérni az anya tanácsát. Végre az

¹ Azt az okot, melyet a törvény (*Jydske Lov*, III. 43.) felhoz, méltó felemlíteni: „Gyakran a férj, jó vagy rossz szándékból, arra vezeti a nőt, hogy átadjon neki mindent, a mit tőle kíván, s más oldalról, a nők gyakran elég furfangosok, hogy férjeiktől mindent megnyerjenek, a mit csak óhajtanak.”

² Sőt ellenkezőleg, a nő egyetemleges kötelezettsége férjével nyíltan meg van engedve a svéd törvényekben. *Staadzlagh, Gifftomala-balk.*, 11. (*Saint-Joseph*, a házasság cím alatt, XI. 3.)

³ *Landzlagh, Gifftomala-balk.*, 15., 20.

⁴ *Staadzlagh, Erffda-balk.*, 1.; *Gifftomala-balk.*, 12. (*Saint-Joseph*, örökség cím alatt, II.; a házasság cím alatt, X. 4.)

anya éppen úgy, mint az atya, végrendeleti gyámot nevezhet gyermekei részére.¹

Eddig az 1734-iki két svéd törvénykönyvről szóltam. A mi Dánia és Norvégia törvénykönyveit illeti, elég legyen annyit mondanom, hogy majdnem minden pontban hasonlók a svédországi mezei törvényhez.²

Röviden ebben áll a nő jogképessége a különféle skandináv törvénykönyvek szerint. De noha e törvénykönyvek még ma is az uralkodó törvényt képezik, részleteikben mégis számos módosulást vettek fel, melyek egynémelyikét nem mellőzhetem hallgatással. Az 1810-iki svéd országgyűlés határozata, s az 1839. ápril 24-iki dániai rendelet szerint a nő, bár elvileg folyvást állandó gyámság alá vetve, korengedély mellett megnyerheti javainak szabad kezelését, s ettől fogva csak egy gondnok támogatására van szüksége fontos ügyletekben. Az özvegyre nézve a gyám helyét egy tanács pótolja, melyet ő maga választ.³ Norvégiában az 1845. júl. 16-ki törvény szerint a nő, a ki elérte huszonötéves korát, teljes jogába s korengedély nélkül is a felszabadított kiskorúval egyenlő helyzetbe lép: gyámja gondnok által helyettesítetik s ő maga kormányozza saját ügyeit. Egy svéd törvény ugyanazon évről (1845. máj. 19.) azt rendeli, úgy a falukon, mint a városokban, hogy a nőnek a férfival egyenlő részhez van joga, úgy a házassági közszerzemény, mint

¹ Ugyanott, *Gifftomala-balk* (Saint-Joseph, a házasság cím alatt, I.)

² De meg kell jegyezni, hogy Norvégiában a nőnek joga van az egész közkeresmény feléhez, habár az örökségből csak fél részt kap.

³ 1839. ápril 24-iki rendelet.

az örökösödések megosztásánál; s Norvégiában az 1851-ki storthing ugyanazon javaslatot fogadta el.

Mind ez újítások, a mint látjuk, egy azon czél, a nő jogainak gyarapítására irányozvák. És így Skandinávia is lassanként reá lép az újkori eszmék útjára s már előre láthatni az időt, midőn a polgári törvényhozás majdnem egészen hasonlónak alakul a mienkhez, s elveszti azon eredeti jellegét, melyet még ma felmutat. De ez az idő még jó távol van tőlünk. A reformok nem rögtönzöttek Skandináviában; századok kellenek hozzá, hogy létesüljenek. Ugy látszik, hogy e durva éghajlat alatt, hol a külső természet restebb és lassúbb, az erkölcsi törvények is melyek az emberi társadalom haladását szabályozzák, lassabban működnek. Közel fél százada, hogy új törvényjavaslat terjesztetett a svéd karok és rendek elé, s hogy Norvégia alkotmányos törvénye meghagyta új polgári törvénykönyv alkotását az első s későbbben a második storthing által: e gyakran hirdetett törvénykönyvek azonban még most is váratnak. S ha számba vesszük, hogy az 1734-ben kihirdetett svéd törvénykönyvek már 1644-ben bejelentettek, s 1566-ban terveztek, azt kell föltennünk, hogy a félszázad óta ígért új törvénykönyvek az előkészítésnek még csak első időszakában vannak.

Egyébiránt bármi véleménynyel legyünk is e már egy kevéssé elavult törvényhozásról, nem ismerhetjük félre a különös érdeket, melylyel birnak a publicistára s történészre nézve. Ha a germán intézményeket jól megismerni, s megérteni akarjuk, hogy a polgárosultságnak mily becses csiráit rejtik azok magokban, nem elég azokat abban a durva alakban tanulmányozni, melyet a barbár betörések korában öltöttek fel, hanem követni kell a

halk és szabályos fejlődést e népnél, mely azokat lassankint módosítva, a nélkül, hogy lerontaná, egy nagy keresztyén nemzethez méltó törvényhozást tudott azokból teremteni.¹

¹ 1866 óta némely új reformok hozattak be a skandináviai országok törvényhozásába. Svétziában egy törvényt találunk 1874. dec. 11-ről (lásd *Annuaire de la Société de législation comparée*, 1875-iki évfolyam 566. lap), mely módosítja a házasságról szóló fejezetet, a mint ez az 1734-iki törvénykönyvben volt meghatározva. Nem hoz ugyan lényeges változást a régi törvényhozásba, de több szabadságot enged a házassági egyezményeknek. Ettől fogva a nő megtarthatja javai kormányzását a házasság alatt s törvényt állhat javaira nézve.

Egy 1880. máj. 7-iki dán törvény (lásd: *Annuaire de la Société de législation comparée*, 1881. év, 533. lap) megadja a férjes nőnek a jogképességet, hogy saját személyes iparának termékei felől szabadon rendelkezehessék, daczára a javak közöségének, melyet a törvény rendje felállít. Ime e törvény első czikke: „A férjnél levő nőnek egyedül van joga rendelkezni élők között, férje vagy bármely más gyám beleegyezése nélkül, saját személyes iparának (szorgalmának) termékeiről (vagy hasznáról), ha ez ipar nincsen nagyobb részben a férj vagy a közöség pénzéből táplálva vagy fentartva, valamint mindazon tárgyakról is, melyekről bebizonyítható, hogy ezen ipar gyakorlása végett szereztettek. A férj adósságaiért nem lehet végrehajtást vezetni e javakra a nő életében, ha csak ő is bele nem egyezett a kötelezésbe.“

MÁSODIK FEJEZET.

ANGLIA.

I.

Svédország és Dánia törvényei, mint imént láttuk, a régi germán intézmények hű képét tüntetik elénk. Most már átmenve az angol törvények tanulmányozására, az európai polgárosultság új phásisába lépünk be. A germán jogot Európában a hűbéri jog követé. S e régi hűbéri jog mutatkozik nekünk Anglia intézményeiben.

Az angol törvény kezdetben még nem hűbéri. Rendről-rendre egymásután római, Caesar nyomán, germán a szász betörés után, skandináv a dán betörés után. De a legutolsó betörés, mely egyszersmind a legdúlóbb s a legtermékenyebb, úgymint a franciaországi normannoké, beültette a britt földre a szárazföld hűbéri intézményeit, s ez intézmények oly erős gyökeret vertek az új talajban, hogy nincs országa Európának, hol oly dúsgazdag fejlődést s oly hatalmas életerőt mutattak volna fel.

Tanulmányunk kiindulási pontjául tehát, magok az angol jogászok példájára, a normann hódoltatás időszakát vehetjük. Ez utolsó betörés óta Anglia ura maradt önmagának s nemzeti törvénye századról-századra erősödött a nélkül, hogy akár a belső izgalmak, akár a külbefolyások felfüggeszthették vagy zavarhatták volna

fejlődésének lassú és békés előhaladását. A britt sziget elválasztva a tengerek s még inkább lakóinak kizárólagos és féltékeny hazafisága által, éppen úgy mint a skandináv félsziget, megtudta tartani s megóvni minden külső befolyástól régi törvényeinek eredetiségét. A római jog állhatatosan visszanyomva csak meglepés útján juthatott be oda; a római papság folytonosan sakkban tartva a parlamentek vagy a királyok által sem fenn nem tarthatta hatalmát, sem miután legyőzetett, helyre nem hozhatta veszteségeit.¹

Az angol törvényhozás tehát nem engedte magába hatolni a római és egyházjogi eszméket; hűbéri maradt, mint a skandináv törvény nem szűnt meg germán lenni.

De az angolok jobban tudták egyesíteni a multhoz való ragaszkodással a javítás és vállalkozás szellemét, mint a skandinávok. Elválasztva minden más néptől a

¹ Az első kísérletek óta, melyeket Vacarius püspök tett a római jog tanításának behozatalára Angliában (1138. évben), István királynak egy hirdetményét találok, mely megtiltja az Italiából újabban behozott törvény tanulását. (Selden, in Fletam, VII., 6.) Egy századdal később a mertoni parlament elvet bizonyos újításokat, melyeket a papság hozott javaslatba, a következő nyilatkozat által: „Omnes comites et barones una voce responderunt, quod uolunt leges Angliae mutare, quae hucusque usitatae sunt et approbatae.” (St. Merton 20., Henri III., c. 9.) Másik század foly le, s a westminsteri parlament azt az új nyilatkozatot adja, melyet Blackstone profétainak nevez: „Parce que le royaume d'Angleterre n'était devant ces heures ... unques ne sera rulé ne gouverné par le ley civil (St. Vestmonast. 11., Rich. II.) Végre a XVI. században VIII. Henrik azt parancsolja a cambridgei egyetemnek: „Ut nulla legatur palam publice lectio, in jure canonico sive pontificio, nec aliquis gradum aliquem suscipiat.” Stat. Acad. Cant. 137. (Idézve Blackstone által I., 3.)

tengerek által, de egyesítve minden más néppel a kereskedés által, el tudták sajátítani az idegen eszméket, a nélkül, hogy ezek által leigáztatni hagyták volna magokat, s ezért joguk fejlődése, lassúbb és szabályosabb lévén, egyszersmind termékenyebb is lett. S valóban, ha egyszersmind oly conservatív s oly előrehaladó, egészében oly egységes s részleteiben oly változatos és gazdag törvényhozásnak még egy második példáját akarjuk feltalálni, azt nem az újabb nemzeteknél kell keresnünk, hanem vissza kell mennünk a régi Rómába. A szellemnek és jellemnek azok a minőségei, melyek a rómaiakat kiválólag jogásznéppé tették, csaknem oly kitünő mértékben élnek újra az angol nemzetben. Mindkét népnél a törvénynek a hazaszeretettől elválaszthatatlan egyazon tisztelete, nyereség és hatalom után vágyó egyazon önző és gyakorlati szellem, az alakiség és a betű imádásáig fokozott tisztelése a törvényességnek, a furfang és találékonyság egyazon finomságai az elavult törvényszövegeknek az új szükségekhez alkalmazásában s a törvényes formulák kibővítésében, a nélkül, hogy azok szétromboltassanak. S e hasonló okok, bár igen különböző körülmények között, hasonló eredményeket szültek. Az angol törvény, fejleményeinek és haladásainak sorozatában, mintegy lépésről-lépésre ugyanazon utat követte, melyet a római törvény követett. Csodálatos közeledés, mely igen alkalmas annak bebizonyítására, hogy a társadalmak előhaladása itt e földön nincsen sem a sors sem az emberek szeszélyeinek odavetve, s hogy általános és állandó törvények léteznek, melyek előhaladásukat éppen úgy, mint hanyatlásukat vezérlik! A polgárosultság és hatalom magaslatára jutott rómaiak hitték volna-e valaha, hogy emez a világ többi részéből

messze száműzött szigeti barbárok „penitus toto divisi orbe“ egykor az övékhez hasonló törvényhozást látnak születni és felnövekedni? S magok az angolok is, midőn teljes erővel lökték vissza a római eszmék betörését,¹ gondolták-e, hogy saját ösztönük fogja őket ugyanazon utakon vezetni, melyeket a rómaiak előttök megfutottak? Kövessük őket egy kevésbé útjokon, s hogy jobban megérthessük az angol törvényt, vizsgálódásaink különös tárgyát érintő pontjaiban, vessünk először is egy áttekintő pillantást történeti fejlődésére s általános jellemére.

Angliában, mint Rómában, a legkeményebb s legzsarnokibb polgári törvény készítette elő a földet, melyen egykor teljes szabadságnak kellett felnőni s kivirágozni. A jogászai formulák hálózata, mely alatt a római patriciusság egykor fogva s lenyűgözve tartá a köznépet, nem volt sem szűkebb, sem szorosabb, mint az, mely alatt a normann nemesség a maga idejében lelánczolva tartotta az angol-szász néptömeget. A régi angol eljárásban minden arra látszott számítva lenni, hogy az elnyomottak veszte s a cselszövény győzelme biztosítva legyen. Senki sem perlekedhetett bizonyos *writ*, a törvényszerű formula egy neme (*legis actio*) nélkül, mely sajátlagosan volt ügyére alkalmazva. S ki szerkesztette és bírálta meg e writteket? Clerkek és pedig normann clerkek (törvényszéki jegyzők) testülete, kik (akkori nyelven szólva) kétszeres mesterek voltak a cselszövényben, hivataluknál és születésöknél fogva.² Jaj volt a tudatlan

¹ Lásd Fortescue: *de laudibus legum Angliae*, Londini, 1785. 28. s köv. lapok.

² Malmesbury Vilm., *de gest. reb. angl.* I. V. (Saville, *Rer. angl. scriptores*, Francfurt, 1601.)

perlekedőnek, ha a clerkek meg nem találhatták formulájokban a sajátképi writtet, melyre szüksége volt, vagy ha tévedtek s más writtet adtak kezébe a kellő helyett, vagy, ha átírva a writtet, hibát követtek el egy szóban, egy szótagban, egy betűben; ¹ jaj volt neki, ha a *plaid* folyamán, azaz: a conclusiók, replikák, duplikák, retorsiók, superretorsiók során, melyeket kicserélt ellenfelével a tárgyalási napon, egy szót, egy kis szótagot talált kibocsátani, mely nem volt pontosan összevágó a writtel, vagy a szentesített litániával! Minden esetben pervesztes lett: „*qui cadit a syllaba, cadit a tota causa*“. A normann törvénytudók, a nélkül, hogy Gájust olvasták volna, fel tudták találni önmagoktól a formalismus e jeligéit. S hogy az alakiságok ez eltévesztését annál kikerülhetetlenebbé tegyék a közönség részére, az eljárásban idegen nyelvek használatát parancsolák meg, a latint a writtekben, a francziát a perbeszédekben, melyek egyikét sem tudta a köznép. Így a jog áthathatatlan rejtély lett a profánusok előtt; az igazságszolgáltatás szentélye sötét barlang, hol a jogosság minden

¹ „The assisse could not proceed,“ úgymond Reeves (Hist. of the english law, I. k. 333. l. 461. l., III. k. 471. l.) if there was an error in the name, or in the cognomen . . . , even if the error was in a syllable, as *Henry de Brocheton* for *Henry de Bracton*; — nay even in a letter, as *de Brachtton* for *de Bracton*; — again, in a name of dignity, as *Henry de Bracton prae-centor*, when he was *decanus*; so, of a thing, as *vineam* for *ecclesiam* stb. (Az esküdtszék nem folytathatta az ülést, ha hiba volt a névben vagy melléknévben, még ha csak egy szótagban is, p. o. ha *Henry de Brocheton* mondatott *Henry de Bracton* helyett; sőt ha csak egy betű volt is hibás, p. o. *Brochton* e helyett *Brocton*; és ismét, ha a cím volt hibás, p. o. *Bracton* *Henrik* éneklő kanonok, ha *Brocton* dékán volt stb.)

lépten-nyomon megbotlott az alakiség által kivetett hálókban. Ilyen az angol törvénytudók nyelve.¹ Cicero, midőn szatirát csinált a régi római jogtudományra, nem szólott másképen.

Hasonló fogásos formalizmus uralkodott az összes polgári szerződésekbén, s a ki nem volt tudós clerk, vagy hatalmas báró, nem kisebb nehézségeknek s veszélyeknek volt kitéve a békés egyezményeknél, mint ha ügyét a bíróságok elébe vitte. Nem az ígélet s jóhiszeműség kötötte a feleket s alkotta a szerződést, hanem *deed*, pargamenre írott oklevél, az úr pecsétjével felruházva, bonyolt és szörszálhasogató formulákkal megtűzve, melyet még ezenfelül, hogy annál áthathatatlanabbá tétessék, nem mulasztottak el francia vagy latin nyelven szerkeszteni. De még mindez semmi sem volt azon nehézségekhez képest, melyekkel az az ember találkozott, a ki venni vagy eladni akart: az angol föld minden része be lévén hálózva hűbéri szolgalmak tömkelegébe, senki sem lehetett szerzővé, a nélkül, hogy a hódolat (*homagium*), *investitura*, *attornance*-ok formaságain át ne kellett volna esnie, és senki sem idegeníthette el birtokának legkisebb részét sem, ha meg nem nyerte hűbéreseinek, vélt örököseinek, egyenes urának, suzerén

¹ „By transacting all law proceedings in the norman language, (the clerks) monopolized the keys of the lock of justice.“ (J. Parkes, *History of the court of Chancery II. feje. 20. l.*) The law, which by this time, was become a very sublime mystery, very intricate and involved.“ Bradi, *Preface to the Norman history* I. k. 154. l. (Minden törvényes eljárást normann nyelven folytatván (a clerkek) egyedárúságot űztek az igazság zárjának kulcsaival. A törvény, mely ez időben, igen sublimis, igen bonyolalmas és furdangos rejtély volt.)

urának, s végre a királynak egyezését, a ki az egész királyság minden földbirtokának általános suzerénje volt.¹

Ugy hinné az ember, hogy e nép, miután hosszas ideig nyögött ily elnyomó polgári intézmények alatt, közszabadságai élvezetéhez jutva, első gondjának tartotta amazokat fenekestül halomra dönteni. De ez nem jelleme az angol népnek: javította s pótolta régi törvényét, de nem gondolt arra, hogy azt lerontsa. Ez oly durva s eredetileg a zsarnokok által reá parancsolt törvény az idők során több tisztelet, sőt több szeretet tárgya lett, mint a milyenre különben a legszelídebb s a legszabaddabb akarattal elfogadott törvények lelkesíthettek. A normann hódoltatás által behozott hűbéri rendszer Angliában mintegy a XII. tábla törvénye lett; e régi alapon emelkedett, lassanként s folytonos rétegek által, a britt törvényhozás épülete, s bár minden század elhozta egyes köveit e nagy emlékhöz, ez mégis megtartotta egészében, méltóságos egységét. Az angol törvény, a sok változás s előhaladás daczára is, mai napig fentartotta lényeges jellemét, mely azt kezdete óta megkülönböztette: a formalizmust. Angliában, mint Rómában, a politikai alkotmány szabadelvű lett, de a polgári törvény alakszerű maradt. E hajthatatlan formalizmus, mely hatalmas eszköze volt az elnyomásnak, mindkét birodalomban szilárd biztosítékává lett a függetlenségnek; az erősség, melylyel a zsarnokság körülbástyázta magát, a nép hatalmába jutott, mely abból szabadságai bevehetetlen védvárát alkotá.

¹ Blackstone és Stephen, bk. II. pt. 1., 15. fej. — III-ik Henrik uralkodásának ideje óta enyhülni kezdett e szigorúság.

És mily kiméletesek s félénkek a parlamentek s a legisták által megkísérlett első reform-törekvések! Nem merik megtámadni a formalizmus alapelvét, a minden egyes keresetre kiszabott külön writt, s minden egyes writtre vonatkozó külön törvény szükségét. Hogy ez áthághatatlan kört kitágítsák, először is fictiókhoz folyamodtak: a peres felek, összejátszás útján, melyben a bírák magok is részt vettek, költött módon a writt által előirt hypothesisba helyezték magokat, midőn azt a való-ságban elmellőzték. Majd határozottabb lépést is tesz a törvény: egy híressé vált statutum által azzal a hatalommal ruházza fel a cancellária clerkjeit, hogy új writt-formulákat alkossanak mindazokra az esetekre, melyek teljesen hasonlítanak a régi formulákban már ellátott külön esetekhez; ¹ innét, kezdetben, a writtek *in consimili casu*, melyek régi writtekre alapítva, csak néhány szóban, egygyel több vagy kevesebb betűben különböznek azoktól; ² innét, későbbben s a jogtudomány felbátorodásának mértékéhez képest, a writtek *on the case*, melyek, áttörve a törvényes formula keretén, a perbeli tények leírása által helyettesítik a szentesített ígéket.³

¹ „Quod in uno casu reperitur *breve (writ)*, et in consimili casu, simili indigente remedio, non reperitur ... 2. stat. of Westminster, 24. fej.

² P. o. egyes szám a többes szám (*singularis* a *pluralis*) helyébe, vagy megfordítva. Reeves, II. k. 202. s köv. l.

³ „Egyazon általános writtet akarni alkalmazni mindenféle esetre“, így szólt e tárgyról egy régi író (Lambard, *Archeionomia* 78. l. 1685. évi kiadás), annyi volna, mint minden csizmát egy kaptára varrni, vagy minden kézre egyazon keztyűt szabni (to make all shoes by one last or to cut one glove for all hands). A writt *on the case* külön egyes esetre készült s mintegy mérték után szabott.

Igy látjuk, éppen mint a római eljárásban, megszületni s elszaporodni egymás után, a polgári keresetek nagyon is szűk körén kívül, a költött keresetet, az *utilis* s az *in factum* keresetet.¹

Végre egy merészebb újítás zárja be a reformok ez első sorozatát, s nyit új utakat a jogtudomány haladása előtt: attól a jogtól, a mely szerint megengedettett, writteket octroyálni vagy ilyeket elvetni, s így az igazságszolgáltatás kapuját megnyitni vagy bezárni, csak egy lépés volt már ahhoz a joghoz, hogy önmaga ismerhesse s ítélhesse meg ez új eseteket, s a királyi hatalom által támogatott s bátorított cancellárnak sikerült ez utolsó lépést is megtenni. Esetleg, ha valamely perlekedő mellet volt a méltányosság s ellene volt a törvény szövege: a cancellár, a helyett, hogy az ügyet writtel kísérve oly bírákhoz küldje, kik nagy mértékben voltak a szöveg rabszolgái, magánál tartotta azt, s a király nevében, méltányosság szerint döntötte el. Az ilyen, kezdetben kivételes és igen ritka esetek, lassankint gyakoriabbakká lettek, s idő múlva a cancellária (*chancery*) a királyság régi törvényszékei mellett s ezekkel ellentétben, új törvényhatóságot, méltányossági törvényszéket, (*equity-court*) képezett.

¹ Például szolgálhat a *trespass*- (kártérítési) kereset fokozatos fejlődése; először polgári kereset *trespass* alapján; erre megkívántatik, hogy kár legyen okozva *vi et armis*. Másodszor: költött vagy szinlelt kereset; hogy a writt formuláján változást ne kelljen tenni, feltételeztetik a fegyveres erőszak, bár valóban csak egyszerű kártétel forog fön. Harmadszor: kereset *in consimili casu* (*utilis* kereset), mely egyszerű kártérítés esetében engedtetik, feltéve, hogy ez anyagi. Negyedszer: kereset *on the case* (*in factum*), bármily anyagi vagy erkölcsi kárra nézve.

E két versenyző hatáság mindenben különbözik egymástól, mert két ellenkező iránynak engedelmessékedik: a cancellár, egyházi rendből való s a király közege lévén, e két czímen buzgó pártolója a római s egyházi törvényeknek; a régi törvényszékek, hol független és büszke nemesség ül, saját hűbéri törvényöket védelmezik a királyi hatalom s az újító szellem támadásai ellen. A jogtudományban létező eme dualizmusnak, éppen mint a régi római jogban, az összes polgári intézményeket ketté szelő dualismus felel meg. Minden intézmény némileg megkettőződik s két különböző és ellentétes alakot ölt, egy „*törvényest*“ s egy „*méltányost*“. A *törvényszerű* tulajdon mellett, melyre minden hűbéri teher nehezedik, ott van a *méltányosság szerinti* tulajdon, mely, feloldva a hűbéri kötelékekből, elidegeníthető s átruházható egyszerű beleegyezés erejével.¹ A régi hűbéri gyámság oldalánál, mely megrablá a gyámoltat, hogy a földesurat gazdagítsa, ott a *méltányos* gyámság, mely csupán a gyámoltnak javát tekinti. A szoros jog házassági viszonyai mellett, melyek szerint a nő személyisége elenyészik a férjeében, a *méltányosság szerinti* házasság viszonyokban a nő megtartja külön személyiségét s szerződhetik a férjjel vagy pert is folytathat az ellen. Szóval,

¹ Blackstone és Stephen (IV. k. 36. l.) kifejtik, hogyan jutottak a méltányossági törvényszékek arra, hogy megengedjék a tulajdon átruházását egyszerű beleegyezés által. „For a fiction is established in equity, that what ought to be done, shall be considered as being actually done, and shall relate back to the time when it ought to have been done originally.“ El kell ismerni, hogy e pontra nézve az angol cancellaria clerkjei felülhaladták logikájok merészsége által magokat a római jogtudósokat is.

a törvényszerű eljárás mellett, hol a legszorosb formalizmus uralkodik, ott van a méltányossági eljárás, hol a jóhiszeműség elnököl s honnét minden formula ki van zárva.¹

Bármily csodálatosnak látszassék is előttünk, ez a dualizmus nem csupán az angol törvényhozásnak sajátja, jeleztük már azt a római törvényben, s kétségkívül meg van az minden törvényhozásban, mely egyszersmind alakszerűséghez ragaszkodó és előhaladó. A Westminsterben éppen úgy, mint a Forumon a szoros jog és a méltányossági jog szemközt találkoztak, s harezra keltek egymással. De Rómában ugyanazon bíróság kezelvén egyszerre a *jus civilét* és a *jus gentiumot*, e jogok mindegyikét saját határai közé szoríthatta, s azok minden összeütközését kiegyenlíthette. Ellenben az angoloknál a *common law* és a méltányossági törvény alkalmazását két elkülönült és független bíróság gyakorolta: a küzdelem nem csupán két ellentétes elv, hanem két versenyző hatalom közt is folyt; a harez tehát sokkal erő-

¹ Többszörösíthetném ez ellentéteket, melyek egyenként hasonlókra találnak a római törvényben. A *common law* nem ismeri el a kölcsönök átruházását, s az engedményesnek, csak az engedményező megbizottjának minőségében enged keresetjogot; nem engedi meg, hogy a szerződés csalás vagy erőszak alapján megtámadtassék; nem marasztalja az alperest a megítélt tárgy visszaadásában, hanem csak az *aestimatio litis*-ben; a felpénzt nem az adós, hanem a hitelező tulajdonának tekinti. Ellenben az equity-törvényszékek megengedik a kölcsönök egyenes átruházását, restitutiót engednek a csalás, erőszak és tévedés ellenében, megkövetelik a *specificus* visszatérítést, s fentartják a felpénz tulajdonát az adós részére. Blackstone és Stephen, bk. II., pt. I. ch. 16.; pt. II., ch. 4.; bk. V., ch. 14.; Reeves, III. köt. 384. s követk. l.

szakosabb volt s egy ízben a közhatalmak egész ellen-súlyát megrendítette.¹

Mikép vetett Anglia véget ez antagonizmusnak? az által-e, hogy elnyomta a két ellenséges elv egyikét? e gyökeres eljárás nincs az angol nép szokásaiban. Fejlődni engedte egymás mellett a common law-t s a méltányossági jogot, s e két jog, ekkép érintkezve végre egymáshoz tapadt s nem egyébbé lett, mint egyazon egésznek két elválaszthatatlan részévé. Az equity lassankint a köztörvény szerint alakult: a XVII. század val-lásos reformátziója óta a cancellaria peesétjei elvették a papság kezéről s világiakra bizattak,² a kik nemzeti szellemtől lelkesítve a méltányossági jogtudománynyal köztölték a régi jogtudomány szigorú szabatosságát, ha nem is éppen szűkkörű formalizmusát, s érvényre jut-tatták az elvet, hogy „a méltányosságnak a törvényt kell követni.“³ Ugyanez időben a common law is lassan-kint méltányosabbá lett a javításoknál fogva, melyeket a parlament statutumai évről évre belevittek. E statuta-rius jog, melyről még nem szólottunk, harmadik alkotó elemet képez az angol törvényhozás egészében. Körül-belül ugyanazt a helyet foglalja el e törvényhozásban, melyet a császárok edictumai foglaltak el a római tör-vények testében. Mint némi közvetítő állítva a common law és equity közé, s egyiket a másikkal mérlegelve az egész rendszerben feltartotta az egyensúlyt s az ősz-hangzatot. Az általa behozott fő reformok rövid megjelö-

¹ J. Parkes, *History of the court of Chancery*. London, 1828. 4. és köv. fej.

² 1592. óta már csak világi cancellárok voltak.

³ „*Aequitas sequitur legem*, equity follow the law.“ Black-stone, bk. II., pt. I., ch. 9.

lése fogja kiegészíteni ez általános jegyzeteket az angol törvény alakulása felett.

A statutárius jog folyvást ugyanazon léptekkel haladt előre, mint a common law s a jogtudomány: előhaladása, mely kezdetben félénk és lassu volt, századról századra erősebb és rohamosabb lett. III. Eduard hatalmas keze volt szükséges, hogy az első csapást mérje a régi törvényszéki formalizmusra: annak megállapításával kezdte, hogy egy kis pontatlanság a writben, mint például egy helyesírási hiba, egy betűvel vagy szótaggal több vagy kevesebb nem vonta már maga után a per elvesztését, mindig föltéve, hogy e hiba a writ szerkesztője s nem maga a peres fél által követtetett el.¹ Egy másik statútumban, tekintetbe véve, hogy a perbeszédek és ítéletek idegen és a nép előtt ismeretlen nyelven folynak, úgy, hogy a felek nem érthetik, a mit bíráik és ügyvédek mondanak, megengedi az élőszóbeli vitákban a köznyelv használatát, s nem követeli többé a latint, kivéven az írott oklevelekben, úgymint a writekben s a recordokban.² Végre ama híres edictum *de mercatoribus*, mely megengedi a kereskedő hitelezőinek, hogy lefoglalhassák s eladhassák a hűbéri javakat, melyeket ez birtokol,³ nyitja meg a számos reformok soro-

¹ Reeves II. k., 448. l. „It was enacted by stat. 14., Edw. III, that by the misprision of a clerk, ... by mistaking, in writing, one syllable, or one letter, too much or too little, no proces should be annuled.“

² Stat. 36., Edw. III. c. 15. Mindazáltal az ó franczia törvényes nyelv maradt: „Omnia vocabula quae *vocabula artis* dicuntur quibusque hodie in foro Angli utuntur, gallica sunt.“ Craig, *Jus feud.* Edinb. 1723. I. k. 7. d.

³ Első Eduardtól (st. 13. Edw. I. c. 18.)

zatát, melyek a kereskedelmi szellem által sugallva, egymás után széttépték a tulajdont lekötve tartó összes hűbéri köteleket, s az összes polgári szerződésekben szabadságot, mozgást és életet terjesztettek.

E néhány statutumban foglaltatnak a középkor polgári törvényhozásának összes haladásai. De midőn később az equity-törvényszékek megszilárdították saját hatóságukat, s túl merészkedtek lépni a régi törvény szűk korlátaiban, a parlamentek követték őket, bár távolról, az új ösvényeken. Midőn már valamely újítás hosszas ideig kíséreltetett az equity-törvényszékek által, s így lassankint átment a szokásokba, s helyet csinált magának az ország szokásjogában: végre a parlament is megnyitotta előtte a törvényes sorompót s törvénynyé emelte azt. Ekkép az éppen említettem méltányossági intézmények lassankint átváltak törvényes intézményekké.¹ VIII. Henrik alatt az equity uralma a törvény uralmává, s ennek teljes és egész tulajdonává emeltetett.² II. György alatt a compensatio méltányossági kifogása a hitelezés megszüntetésének módjává lett. IV. György alatt az özvegy anyai hatalommal ruháztatott fel. IV. Vilmos alatt a férjes nő azt a külön személyiséget nyeri meg, melyet az equity-törvényszékek mindenkor elismertek, s perbeli eljárásra lesz képes férje egyszerű fel-

¹ Olykor, de sokkal ritkábban, a törvény maga ad jelt a reformra, melyet aztán az equity-törvényszékek alkalmaznak s kiterjesztenek. Így p. o. II-ik Károly statútuma (st. 12., Car. II. c. 24.), mely eltörli az úri gyámságot s a végrendeleti gyámságot rendeli el, később alkalmat adott a cancellariának hasonló gyámság megállapítására.

² Bizonyos feltételek és korlátok között. St. 27., Henr. VIII. c. 10.

hatalmazása folytán. Végre IV. Vilmos és Victoria királynő különféle statutumai elnyomják a writteket s a volt jogi fictiókat, egyszerűsítik a perek folyamát, s a rendes eljárást nagy részében az equity-törvényszék eljárásának egyszerű és könnyű formái közé vezetik.¹

Igy lesznek a törvényhozási reformok, országglásról országglásra, bővebbekké s mélyebbekké. Ma már nem csak arra szorítkoznak, hogy részleteiben javítgassák s tatarozzák az ódon épületet, hanem ennek új terv szerint való egész újjáépítésére gondolnak. E nagy mű már megkezdett: 1852-ben s 1860-ban a parlament teljesen újra szervezte az egész polgári eljárást, a parlament hat törvényezikben codificálta a büntető törvényhozást, s jelenleg a polgári törvények codificálásának terve van szóban.² Az angol törvény modernné lesz s leölti egy más kor ruháit, melyek elavult s bizarr alakja a külföldieket bámulásra birta. Még kevés évekkel ezelőtt az utazó, a ki átment a tengerszoroson, tanúja lehetett a

¹ St. 8., Geo. II., c. 24.; st. 4., Geo. IV., c. 76. (Marriage act.); st. 3., 4., Will. IV., c. 74.; st. 3., 4., Will. IV., c. 42., s. 13.; st. 15., 16., Vict., c. 76.; st. 23., 24., Vict., c. 126. — Lásd *Judicatur acts* 1873 s 1875-ből. (Annuaire de la Société de législation comparée, 1874., 1876-iki évfolyam.)

² St. 23., 24., Vict., c. 126. (Common law procedur act); st. 24., 25., Vict. (Criminal law consolidation and amendment acts). Az 1865-iki királyi izenet ezt jelentette a parlament munkái programjában: „bills for the concentration of the courts of law and equity, and for the complete revision of the statute law“, s reményt fejezett ki, hogy e reformok „may be a stap towards the formation of a digest of the laws“. Lásd az 1865-iki febr. 8. s 9-iki Timest. — Éppen most, hogy ezt irom, bizottmányt nevez a királynő, „to inquire into the expediency of a digest of law, and the best means of accomplishing that digest“. Lásd: Sollicitors Journal 1866. decz. 1-jéről.

Westminster ódon termeiben, vagy valamely hűbéri kastélyban a középkori eljárás meglepő látványának: láthatta, mint a szász heptarchia korában, hogy a vádlott, tizenegy conjurátortól környezve, esküvel tisztította magát a vád alól;¹ láthatta, hogy a hűbéres (copyholder) térdelve fogadta, a földesúri vesszővel, földének investitúráját,² mint a XI-ik században. — E század kezdetén Anglia még, mint akkor mondták, „a hűbériség Herculanuma volt“. Anglia ma, mint Scandinávia is, kiterjesztett vitorlákkal repül az újkori eszmék folyamán, s öszszes egykori eredeti intézményeiből csak azt az egyet nem engedi semmi áron elveszni, melyet Blackstone oly helyesen nevezett a „góth szabadságok bástyájának“, népszerű és souverain esküdtszékét.

II.

Mindenekelőtt a hűbéri rendszerben, az összes angol intézmények ez első alapjában kell keresni az elveket, melyek a nő helyzetét szabályozzák Angliában. A hűbériség, természeténél fogva, katonai rendszer, s e jelleme sehol se tűnt fel erősebben, mint a normann fejedelmek által az angolokra szabott hűbéri alkotmányban. A normann nemesség nem érezvén magát teljesen biztosnak a meghódított országban, táborát ütött az angol-szász szigeten, mint valamely hadsereg az ellenséges földön. Hódító Vilmos, összegyűjtván egykor a sarumi síkon királyságának minden tulajdonosát s birtoikosát, hűség és homagium esküjét, s azt az ígéretet vette

¹ A *wager of law* utolsó példája 1824-ből való.

² Csak 1853-ban állítatott fel egy bizottság, mely előtt a *copyholder* kereshette felszabadulását (enfranchisement).

ki tőlök, „hogy mindig készen tartják magokat, érette gyalog és lóháton harezra kelni, uradalmaik és birtokaik fejében“.¹ E naptól fogva az angol terület minden szabad földbirtoka katonai feudummá változott; csupán a fegyveres férfiak részére tartatott fenn a földbirtok, s a földbirtokhoz voltak kötve az összes kitüntetések és jogok.

Ily rendszer alatt, mint a kezdetleges Germánia barbár szokásaiban láttuk, csak az birhatott tulajdonnal és joggal, a ki kardot forgatott, s a nő örökös jogképtelenségre volt kárhoztatva. A hűbéri törvény, eredeti szigorúságában, megfosztotta őt minden részesüléstől az örökségben.² Igaz, hogy későbben örökösödésre bocsátatott finemű örökösök hiányában;³ de ha azontúl czím szerinti tulajdonosa lehetett is valamely hűbéri birtoknak, folyvást képtelen maradt akár az azzal járó terhek viselésére, akár hasznainak élvezésére. Képviselőre, gyámra, vagy férjre volt szüksége, a ki helyette a hűbért tartotta, s a katonai szolgálatot teljesítette, s minthogy a hűbérúrnak volt joga lovagjait s fegyvereseit választani, a földesúr tetszése szerint rendelkezhetett vazallja, a hűbéres nő kezéről. A vazallnő, lett légyen bár hajadon vagy özvegy, sem nem adhatott magának szabadon választott férjet, sem el nem vethette azt a férjet, a kit hűbérura választott részére. Minden nemes nő keze árú volt

¹ „Omnes comites et barones et milites et universi liberi homines totius regni nostri praedicti, habeant et teneant se semper bene in armis et in equis, ut decet et oportet...secundum quod nobis debent de feodis et tenementis suis de jure facere.“ Eadmer, *Historiae novorum*, London, 1623. 191. lap.

² Consuet. feud., II., 11.

³ Glanville, VII., 1.: Mulier nunquam cum masculo partem capit in haereditate aliqua.

a suzerain számára, melyet árverésre bocsátott s a legtöbbet ígérőnek adott el.¹ Nem kevesebb, mint a Magna Charta volt szükséges, hogy gát vettessék ily visszaéléseknek, s meg legyen engedve a leánynak visszatásítani egy hozzá méltatlan férjet, s az özvegynek özvegyi állapotában megmaradni.²

De a hűbériség végre elvesztette e katonai jellegét, a lovagkori intézmények lassankint eltűntek, s a Stuartok alatt bevégzett társadalmi átalakulás elsodorta azok legvégső maradványait. Ettől fogva a hűbéri terhek nem állottak többé személyes szolgálatból, a hűbérúr jogai nem érintették a hűbéres személyét, hanem csak a hűbérileg lekötött földet. A nő e szerint felszabadult a hűbérúri gyámság alól; nem volt más ura, mint atyja vagy férje, s előbbi állandó jogképtelenségéből (*incapacitas*) csak ideiglenes jogképtelenség maradt fenn, mely a házassággal kezdődött és végződött. De a nő jogképtelensége, e szorosabb határok közt, egész a mai napig megtartotta a hűbéri törvény durva és mély nyomát: Angliában még ma is, míg a szabad nő a férfiével egyenlő jogképességgel bír, a férjes nő jogi állapotában mutatkozó szigor a hűbéri vagy germán idők durvaságára emlékeztet. Vizsgáljuk, melyek e jogképtelenség saját jellegei, úgy a *common law*, mint az *equity* és a *statutumok* szerint.

¹ „The disposal of the heir in marriage“, úgymond Reeves (I. k. 288. l.) „might be sold to the best purchaser, like the fruits and profits of the lands“. Glanville, VII., 11., 12.

² Magna Charta, c. 3.: „Ita maritentur ne disparagentur, et per consilium propinqvorum de consangvinitate sua.“ — A hűbérúr jogai megszorítottak még a merton-i és westminsteri statutumok által is. Briton, III., 3. (Nichols kiadása. Oxford, 1865 II. k. 24. l.)

I. Az angol házasságban, mint a római *manusban*, a nő elveszti egész polgári személyiségét. A *common law*, mint a régi *jus quiritium*, a házastársakban nem két személyt, hanem csak egy személyt lát, s ez egy személy: a férj.¹ Ebből foly, hogy a férj nem adhat el nejének, s nem vehet attól, nem kötelezheti le sem magát annak javára, sem azt ő maga irányában; nem idézheti azt törvény elé, s nem is idéztethetik általa: mert a nő és ő maga csak egy személy lévén, az annyi volna, mint önmagának adni el, önmaga irányában kötelezni le magát, önmaga ellen perelni. Még az is származik ez elvből, hogy midőn két személy házasságra lép, minden jogviszony, mely köztök létezhetnék, elenyésszik az összeolvadás által.²

Csak a férj ügyködhetik, a mi nem azt jelenti, hogy mindent tehet. Büntetheti, fenyítheti nejét, de, mint a jogászok mondják, csak észszerű korlátok közt.³ Birtokába jut, a házasság folytán, neje egész vagyonának⁴

¹ Bracton, V. k., tract. 5., cap. 25.: „Vir et uxor sunt quasi unica persona, quasi caro una et sanguis unus.“ — Littleton, II. k. sect. 168.: „Sa feme et luy ne sont fors que un person en ley.“ — Laboulaye: *Recherches sur la condition des femmes*“, 276. l.

² Itt is, mint a római jogban, ez összeolvadás csak a jogi s nem a ténybeli viszonyokra alkalmaztatik: „If te who hath the reversion in fee, marries the tenant for years, there is no merger (confusion); for he hath the inheritance in his own right, the lease in the right of his wife.“ Blackstone et Stephen, I. k. 304. l.

³ „Ex causa regiminis et castigationis uxoris suae, licite et rationabiliter.“ Moores Reports, 874.

⁴ „Omnia, quae sunt uxoris, sunt ipsius viri.“ Bracton, II., 15.

s rendelkezhetik az ingókról tetszése szerint;¹ de köteles megtartani s visszaadni az ingatlanokat; nem idegenítheti el, nem zálogosíthatja el ezeket, nem engedhet azokra bármily állandó jogot; a mi pedig az ideiglenes jogokat illeti, melyekről rendelkezhetik, p. o. haszonbérbe adva e javakat, e jogok megszűnnek, ha a házasság felbomlik.²

Ellenben a nő sohasem ügyködhetik; minden jogi cselekmény, kicsiny vagy nagy, egyaránt lehetetlen reá nézve; mert a törvény úgy tekinti a nőt, mint saját akarattal nem bírót, s képtelent mást akarni, mint a mit férje akar. Ebből következik először, hogy a két házastárs által egyetértve létesült cselekmények nem bírtak több érvénnyel, mint azok, melyeket a férj egyedül végez, s hogy a nő részvéte vagy távolléte, még az őt legközvetlenebbül érdeklő ügyekben is, teljesen közömbös;³ így tehát a nő valamely ingatlanának elidegenítése vagy bérbeadása nem kevesebbé megsemmisíthető, ha a nő megadta is beleegyezését vagy hozzájárulását a szerződéshez. Az említett elvnek, hogy a férjes nő nem bírhat akarattal, még sokkal furesább következése, hogy ha a nő valamely vétséget követ el férje jelenlétében, e vétség a férj s nem a nő cselekményének tekintetik. Ebben jelentkezik a férji hatalom kivételes jellege teljes világításban: mert a szolga s az atyai hatalom alatt levő fiú önmaga felelős vétségeért, míg a férje felbujtása folytán vagy csupán annak jelenlétében cselekvő

¹ Blackstone és Stephen, bk. III. ch. 2.

² Bracton, II., 15.; Littleton, II., 168.

³ Ha némely régi hűbéri oklevelek a nő beleegyezését említik a férj cselekményébe (Madox, Formul. anglic. 148.), ez nem egyéb, mint a nő lemondása özvegyi jogáról.

nő nem felelős s nem büntetetik: ő csak szenvedőleges eszköz a vétség elkövetésében, melynek egyedüli szerzője a férj. Ha maga a férj volna is áldozata a nő által elkövetett vétségnek, például: ha neje elhagyná s csábítóját követné, csak a csábító s nem a nő ellen van polgári keresete: ugyanazon kereset ez, melyet mindenki ellen indíthat, a ki elveszi vagy meg rongálja vagyonát.¹ Különben egyre megy, hogy a nő csábítás vagy erőszak által vétetik el férjétől; mind-egyik esetben egyazon writ *de urore rapta et abducta* illeti meg a férjet, mert a törvény előtt a nőnek nem lévén akarata, ha elvitetik férjétől, ez csak akaratán kívül s erőszak által történhetik.²

Érthető, hogy ily rendszer mellett, nem lehet kérdés a férj fölhatalmazásáról.³ Ha az angol nő ügyködhetik, ezt nem a férj felhatalmazásával, hanem rendeltére teszi, mint bizományosa, s mint oly eszköz, melylyel rendelkezik: e rendelet vagy bizomány olykor vélelmezetik, s íme, így erősíti meg a törvénytudomány mind

¹ *Action of trespass*. Megjegyzendő, hogy e keresetnek nincs helye az erkölcsi kár tekintetében (az erkölcsi kárra nézve csak *on the case* keresetnek van helye), hanem csak a férjnek okozott anyagi kár miatt. A férjnek ugyan e *trespass* keresete van, saját nevében és személyében, ha nejét megsértik vagy megverik. Blackstone és Stephen, bk. V. ch. 8. n. 4.

² „Abduction“, így szól Blackstone (bk. V. ch. 8.) „may be either by fraud and persvasion, or open violence; though the law, in both cases, supposes force and constraint, the wife having no power to consent.“ Az elvevés akár ravaszság és rábeszélés, akár nyílt erőszak útján történik, a törvény mindkét esetben erőszakot s kényszerítést feltételez, a nőnek nem lévén hatalma beleegyezésre.

³ A férj nem segédkezik a nőnél, hanem ügyködik a helyett. Reeves II. k. 331. l. Blackstone és Stephen, bt. V. ch. 12.

ama jogi cselekvényeket, melyeket a nő a háztartás vezetésében napról napra teljesít; úgy tekintetnek, mintha a férj tette volna azokat. Hol e bizomány nem vélelmezhető: a cselekvény egyáltalán semmis. Ennélfogva a nő nem tehet semminemű végrendeleti intézkedést.¹

II. A most előadott elvek még ma is uralkodnak. De azt mondhatni rólok, mint a monarchiákról mondják: uralkodnak, de nem kormányoznak; a valóságban mindig ki lehet bújni azok alól az equity-bíróságok s a statutumok által behozott elmés újítások folytán.

Itt is, mint az angol törvényhozás minden ágában, a jogi fictiókhoz folyamodtak. A *common law* eltiltotta a nő javainak eladását, ha mindkét házastárs akarta is ezt: hogy ez elidegenítés lehetővé tétessék, fictióhoz folyamodtak, melyet a papság éles szelleme talált fel. Ha valaki meg akarta venni vagy bérbe venni a hozományi jószágot, a helyett, hogy nyíltan lépett volna szerződésre a házastársakkal, perrel támadta meg ezeket, s azt állította, hogy a jószágnak ő a tulajdonosa, vagy az egy harmadik emberé, ki neki bérbe adta. A házastársak rosszul védték magokat, elmarasztaltattak, s miután a birói ítélet *res judicata* tekintélyére emelkedett, a vevő vagy bérlő joga biztosítva volt minden megtámadás ellen részökről. Nem szükség mondanom, hogy a bírák ez esetben nem tekinthetők a színlés által félrevezetetteknek, hanem részesei s elősegítői voltak annak. Nem is hoztak ítéletet, mielőtt bizonyos elővigyázatot

¹ Glanville, L. VII. c. 5. §. 3. A megszorításokra nézve, melyek alá e szabály esik, lásd Blackstone és Stephen, II. k. 189. l. A leány által tett végrendelet visszavontnak tekintetik férjhez menése által: az angol házasság, mint a római *conventio in manum*, egy neme a *capitis diminutió*nak.

nem alkalmaztak a nő érdekében; magok elé idézték ezt egyedül s férje kísérete nélkül, és igyekeztek kérdészködve megtudni, vajjon teljes önjószántából egyezik-e az elidegenítésbe, vagy csak férje befolyásának engedelmeskedik?

Midőn már a jogtudomány s jogszokás szentesítette az elidegenítésnek ez elesűrt és csavart alakját, még csak az üres fictió félredobására volt szükség, hogy eljussanak a modern elvig, mely elismeri a nőben az akaratot, s a férjeétől különböző személyiségét. S ezt megtették a statutumok: előbb VIII. Henrik megengedte a férjnek, hogy bérbe adhassa a hozományi javakat neje beleegyezésével; újabban pedig IV. Vilmos egyik statutuma jogot adott a férjnek, hogy eladhassa vagy eleserélhesse ama javakat ugyanazon feltétel alatt. Az egykori eljárásból csupán annyi maradt fel, hogy a bíróság folytonosan beavatkozik, megkérdezve a nőt, vajjon beleegyezése szabad akaratából származó és önkéntes-e.¹ Első s figyelemre méltó eltérés a *common law* elveitől: a nő azontúl saját akarattal bír s részt vesz a befolyásban és tekintélyben; tetszése szerint segítheti vagy akadályozhatja a férjet, megadva neki vagy megvonva tőle egyezését.

A régi elvek ellen még mélyebbre ható támadás intéztetett a méltányossági elv uralomra jutása által. Már szoltam néhány szót arról az elmés intézményről, mely mint az előbb említett fictiók, a papság leleményességének köszöni lételet: meg lévén fosztva a *holt kézre* vonatkozó törvények által földek bírása jogától, oly szint adott ennek, mintha egy harmadik személy nevében birná

¹ St. 3., 4., Will. IV. c. 74.

azokat; az ingatlanok eladása vagy odaajándékozása, a helyett, hogy nyíltan az egyház részére történt volna, valamely kegyes jóakaró részére állíttatott ki, a ki hit alatt kötelezte magát, hogy örökre az egyházat hagyja élvezni maga helyett. A hitbizomány egy neme volt ez, melyet a cancellár, a római pretor példájára, pártfogásával fedezett, melyet attól a polgári törvény megtagadott. E hitbizomány eredménye volt mintegy ketté szelni a tulajdont s feloldani azt névszerinti és haszonvételi uralomra, mert a hitbizománynyal terhelt személy, a *trustee*, egyedül bírt a tulajdon czimével s egyedüli tulajdonosnak tekintetett a *common law* bíróságai által, míg az equity törvényszékek a hitbizományost (*cestuy que trust*, vagy *cestuy que use*) tartották egyedüli tulajdonosnak. S miután az equity-bíróságok oly annyira kiterjesztették hatalmukat, hogy érvénytelenekké nyilvánították a *common law*-bíróságok ítéleteit, ebből az következett, hogy a *trustee* joga üres czímmé s a *nudum jus quiritium*hoz hasonlóvá lett, míg a *cestuy que use* (a haszonvevő) joga a valódi tulajdon minden előnyét egyesíté magában. Sőt bizonyos tekintetben még előnyösebb volt, mert a valódi tulajdon kemény és alakszerű törvény által volt szervezve, s csak nehéz és költséges eljárások által volt megszerezhető, visszakövetelhető, terhelhető, elidegeníthető; ellenben az *equity* szerinti uralom, az *usus*, a méltányosság s a természeti törvény elvein épülve. általán véve ¹ elidegeníthető, terhelhető s egyszerű beleegyezés által megszerezhető volt. ²

¹ A *statute of frauds* mindig írást kíván. St. 29., Car. II. c. 3.; st. 8., 9. Vict. c. 106. s 3.

² Lásd feljebb.

A világiak nem is sokáig hagyták meg a pap-ságnak ily kényelmes intézmény monopoliumát. A mint Anglia mindinkább megszűnt hűbéres lenni, hogy kereskedővé legyen, s a fekvő birtokban inkább a jövedelmet s gazdagságot kereste, mint a czímet és rangot: az *usosok* is mind gyakoriabbakká lettek. Különösen a nők, kiket a régi hűbéri tulajdon a hűbérúrtól függésben tartott, szenvedélyesen keresték ez új tulajdont. Már pedig, ha egy haszonvétellel (*use*) bíró nő férjhez ment, e haszonvétel, mely a polgári törvény által nem létezőnek tekintetett, nem eshetett e törvény alkalmazása alá, mely a férjnek minden a nőt illető vagyont átadott, az *use* az equity-bíróságok uralma alatt maradt, melyek, a méltányosságot s józan ész követve, elismerték a nő külön személyiségét s azt a jogát, hogy javakat bírhaszon tulajdonúl. Az a kérdés tehát: vajjon az *use* élvezete átszáll-e a férjre, vagy megmarad a nőnél, mindenkor az *equity* szerint oldatott meg, és így egyedül a felek szándékától függött. Kétséggkívül, ha a házassági szerződés hallgatott e felől, az equity-bíróságok a férjnek adták az usust, amaz elvet alkalmazva „*equity follows the law*“ (a méltányosság a törvényt követi): de a nő kiköthette magának a szerződésben, hogy „*use*“-ának élvezete az övé maradjon. Úgy szintén a szülők is, midőn leányukat férjhez adták, ha annak javakat akartak ajándékozni, ez ajándékozott javak élvezetét fentarthatták leányuk részére s elvonhatták a vőtől, vagy egy harmadikra bizván e javakat, ki *trustee*-képen szerepelt, vagy magát a férjet választván ilyenné. Szóval, a felek tetszésük szerint bánhattak el, mint a római jogban láttuk, a nő hozományi vagy parafernális ingatlan javai-

val,¹ sőt a két házastárs között a javak teljes elválasztását is állapíthatták meg.

Ettől fogva a házasság nem volt már a nőre nézve személyiségének s függetlenségének feláldozása: a feleség birhat saját vagyonnal s a férjétől független érdekekkel, maga kormányozhatja javait s rendelkezhetik is azokról a férj felhatalmazása nélkül; alkudozhat a férjjel egyenlő lábon, adhat annak ajándékokat s fogadhat el tőle ilyeket, szerződhetik vele, pert indíthat ellene. Semmi sem gátolja, hogy érvényesen jót ne álljon a férj személyes adósságaiért, lekötve ezek fedezésére a javakat, melyeknek elkülönzött haszonvételével bir.²

Ez előadás nem volna teljes, ha a férjes nő jogi képzetlenségéről szólva, meg nem emlitenék egy ennek javára az angol törvények kezdete óta megállapított kiváltságot. Az özvegyi jogról akarok szólni, mely a nőnek jogot adva a férj javaira, kiigazította a férji hatalom túlságos kiterjedését, s az egyensúly egy nemét állította helyre a házastársak jogai közt. A germán és hűbéri törvény, ha egy részről a férjnek adta át, tulajdoni vagy haszonvételi joggal, a nő által a házasság napján bírt összes javakat, más részről kölcsönösen kötelezte azt, hogy ugyanakkor és az „egyház ajtaja előtt“, melyben az összeadás ünnepeltetett, jogot engedjen a nőnek saját javaira.³ E percztől fogva a nőnek nem csak egyszerű

¹ „To her sole and separate use, her separate maintenance.“ (Egyedüli és külön haszonvételére, külön tartására.)

² Blackstone et Stephen II. k. 277. l. c) jegyz.; 268. l. i) jegyz. Mindez ujításokat az equity-bíróságok kezdték meg, s statutumok szabályozták és olykor ki is bővítették.

³ A yorki régi rituáléban olvashatni, a reggeli liturgiában: „Sacerdos interroget dotem mulieris; et, si terra ei in dotem detur, tunc dicatur psalmus iste...“ — Rendeltetés nem létében

várományos joga, hanem valódi szerzett joga volt, melynek a férj semmi cselekménye nem árthatott többé. A házasság felbomlása után belépett özvegyi joga élvezetébe. Igaz, hogy e joga csak életre szóló volt; ha az özvegyi jog hűbéri javakra irányult, a férj örökösei megtartották, a pusztá (meztelen) tulajdon s a hűbér-uralom mellett, az özvegy kezéről való rendelkezési jogot, s tetszésük szerint gátolhatták azt az újra férjhez menételben, vagy kényszeríthették erre. De a Magna Charta nem késett eltörölni e gyűlöletes jogot, s visszaadni az özvegynek függetlenségét.¹

Ilyen volt az özvegyi jog kezdetben. Azt lehetne hinni első pillanatra, hogy egy, a nőnek ily kedvező intézmény oly mértékben fejlődik, a minőben a nő jogképessége növekszik. De egészen másképen van: az özvegyi jog rendeltetése, mint már mondtam, az volt, hogy helyreigazítóul szolgáljon a férji hatalom túlsága ellenében; miután tehát az equity-bíróságok s a statutumok kellő határok közé szorították e hatalmat, sokat vesztett hasznosságából, s mivel különben is nehézségeket okozott a forgalomban, elidegeníthetlenséggel sújtván a férj vagyonában egy részét: a jogtudomány s a statutumok elnyomni igyekeztek azt minden oly esetben, melyben megszűnt szükséges lenni. Ily esetek mind számosabbak lettek a szokásokba s törvényekbe behozott változások folytán. Az ingó vagyon növekedett a kereskedelem előhaladásával, s az a jog, melyet a törvény

a törvény egy harmadrészben szabta ki a nő özvegyi jogát. Glanville, VI. 1. és 2.; Littleton, II. 39. *Grand costumier de Normandie*. 101. fejt.

¹ Lásd fentebb.

az özvegynek a férj ingó örökségében engedett,¹ idővel nagyobb fontosságra emelkedett. Más oldalról az új törvények, melyek megengedték a férjnek halála esetére végrendelet által intézkedni még ingatlanairól is,² ugyanőt képessé tették tetszése szerint gondoskodni özvegye érdekeiről. Végre az *uses* nevű intézmény behozatala a házasság tartama alatt is, független vagyont biztosít a nő részére. E különféle esetekben az özvegyi tartásnak nincs többé létjoga, s a törvénynek fel kell hatalmazni a jogot arra, hogy fölmenthesse vagyonát egy már haszontalanná lett tehertől. Kezdetben a férjnek e cél elérése végett az éppen leírt fictiókhoz kellett folyamodni: színelvű perben szavatoltatta magát az általa, a kire át akarta ruházni jószágát. De később a statutumok,³ félrevetvén e gyermekes fictiókat, megengedték a férjnek, hogy nyíltan megfoszthassa nejét az özvegyi jogtól, vagy úgy, hogy más előnyt biztosít részére,⁴ vagy úgy, hogy eladja jószágait, vagy végre egyszerűen, ünnepélyes nyilatkozat által. Az özvegyi jog nem töröltetett el, még ma is fenn áll régi alakjában, de alkalmazása napról napra ritkább lesz.

Vannak tehát hűbéri intézmények, melyek védték a nőt, s vannak mások, melyek leigázására irányultak. Mind azok, mind emezek uralkodnak ma is elméletben, a valóságban s gyakorlatban pedig csaknem egészen elenyésztek. Kétségtől még ma is található itt-ott az új törvények némely csekély részleteiben a régi hűbéri

¹ Glanville VI., 1. és 2.

² St. 32., Hen. VIII. c. 1.; st. 1. Will. IV.; st. 1.; Vict. c. 26.

³ St. 27., Henr. VIII. c. 10. (a *jointure*-okról); St. 3., 4.; Will. IV. c. 105.

⁴ Többnyire kölcsönös túlélési ajándékot (*jointure*).

durvaság némi bélyege. A leány ki van zárva fivérei által az atyai örökségből; a férjes nő meg van fosztva a végrendelkezés jogától; az anya véleménye, az atya életében, nem kéretik ki gyermekei házasságára nézve. De mégis lényeges haladás ment véghez: a nő jogi képtelensége nem állandó és neméhez tapadt ma már, mint a régi törvényben, hanem időleges és esetleges következése a férji hatalomnak.

Utólagos jegyzetek.

Az angol törvényhozás napjainkban mély átalakuláson megy keresztül, a mely emlékeztet Justiniánnak a római jogot kiegészítő törvényeire. Minden részben ott állunk ma, hogy a régi törvények durva tömege századok óta aláaknáztatott a méltányossági jogtudomány által, mely lassanként, de biztosan tört magának utat. Azonban a régi elvek megmaradtak a felszínen összehortlódva, haszontalanul s veszélyesen is azokra nézve, kik nem tudják alkalmazni, vagy nem alkalmazhatják a mellékutakat, melyek által azokat ki lehet játszani. A törvényhozó végre elhatározza magát a tért megtisztítani; eltávolítja a letűnt multnak romladékait s a méltányossági tant törvényszerű igazság jellemével ruházza fel.

Ezt tették a férjes nők jogaira nézve első sorban s különösen egy 1870-ki törvény, azután teljesen és gyökeresen az 1882-ki törvény. E fontos törvények egyébiránt nem csak a valódi és a látszó jogot hozták összhangzásba, hanem a férjes nők javára valódi előhaladást létesítettek.

Az *equity*-bíróságok tana, mely a feleségnek elkülönzött és saját tulajdont biztosított az *use* elmélete és a *trustees* közbejövetele által, még egyéb hiányokkal is bírt bonyolultságán kívül. Nem szenved kétséget, hogy a gazdag leányok házasságánál mindig helye volt bizonyos *settlement*-nek, mely elmellőzve a *common law* alkalmazását, őket hozományukra nézve kiváltságos helyzetbe tette; és kétségtelen az is, hogy az ajándékozó vagy a végrendelkező, a ki kedveskedni akart valamely férjes nőnek, ily *settlement*-et foganatosíthatott annak javára. De ily gondoskodás nem volt gyakorlati dolog a társadalom alsóbb vagy közép osztályában, a munkások, vagy a kiskereskedők közt. A nő, ki vagyon nélkül megy férjhez, mindig szerződés nélkül megy férjhez, mint Franciaországban mondják. Ilyen esetben a *common law* mindig férjének és férje hitelezőinek engedte át a nő némi kis megtakarítását, a mit munkájával szerzett s a mit később kaphatott ajándék, hagyomány, vagy öröklés útján. Csak törvényes elválás esetében (*sentence of judicial separation*) engedte meg neki az 1857-ki törvény, hogy teljes szabadsággal rendelkezhesék, mint *magános nő*, *feme sole*, mindazokról a javakról, melyeket azontúl netalán szerezhettek; ugyanazon törvény megengedte a férje által, válás kimondása nélkül, elhagyott nőnek, hogy a bíróságtól *pártfogó rendeletet* (*protection order*) nyerhessen, mely neki szintén jogot adott mind arról rendelkezni, a mit azontúl keres, míg hasonló helyzetben marad. De ez is volt az egész; e részben az egyezkedés szabadsága nem nyújtott a nőnek hatályos segílyt, s a törvénynek kellett egyenesen közbe járni védelmére.

Az 1870-ki törvény főképen két dolgot végzett.

Teljes joggal adta meg a nőnek az általa házassága tartama alatt szerzett javak egész kategoriája fölött a szabad élvezetet és rendelkezést; más részről megengedte neki, egyszerű és kényelmes eljárás útján, hogy hasonló czímen megtarthassa magának a javakat, melyekkel férjhezmenetele napján birt.

Ez a törvény mindenk előtt azt veszi ki a *common law* hatása alól, a mit a nő a házasság tartama alatt szerez munkája vagy külön szorgalma,¹ p. o. irodalmi, művészeti vagy tudományos tehetségének gyakorlata által, s a törvény ez intézkedése az 1870 előtt férjhez ment asszonyokra is alkalmaztatott. E törvény a feleség számára tartja meg, mint *külön tulajdont* (*separate propertyt*), azokat az ingatlan vagy személyes javakat is (*real property*, *personal property*), melyeket végrendeleten kívül (*ab intestato*) kap, s a személyes javakat, melyek neki ajándékoztatnak, vagy hagyományoztatnak, föltéve, hogy az ajándék vagy hagyomány értéke túl nem haladja a 200 fontot; e rendelkezések azonban már csak az 1870 óta férjhez ment nőkre vonatkoznak. Végre, ha a nő férjhezmenetele idején joggal birt az angol vagy az írlandi bankban letett, vagy angol állampapirokban, vagy valamely takarékpénztárban, vagy bankok s egyéb pénzintézetek részvényeiben elhelyezett tőkékhez stb., ez értékeket azontúl saját nevére irathatja, mint férjes nő, s ekkép *separate property* czimén bír-

¹ „Wages and earnings of any married woman acquired or gained by her in any employment, occupation, or trade in which she is engaged or which she carries on separately from her husband, any also any money or property so acquired by the exercise of any literary, artistic or scientific skill, and all investments of such wages, earnings, money or property.“

hatja ; minden más vagyont hasonlóképen sajátjául tart-
hat meg, ha ahhoz megnyeri férjének irott egyezését,¹
meg van neki engedve biztosítási szerződést kötni a
maga javára, saját és férje életére.

Az 1870-ki törvény nem forgatta fel a régi tör-
vényes épületet. Csak elvonta a nőnek némely javait a
férj vagyonába való elmerülés alól, vagy teljes joggal,
vagy nem igen nehéz alakszerűségek segélyével. A tulaj-
don, melyet így a férjes nő részére teremtett, s a me-
lyet a nő *statutarius tulajdonának* (*statutory separate
property*) neveztek, egyazon természetű volt azzal, me-
lyet számára egy javára szolgáló *use* biztosított volna.²
Következésképen joga volt arról rendelkezni, vagy azt
szerződésileg lekötöni az equity-bíróságoknál dívó jog-
tudomány által meghatározott feltételek alatt.

E javakra nézve a nőnek nem csak az equity-tör-
vényszékek, hanem a rendes törvényszékek (*Courts of
law*) előtt is lehetett keresetet indítani. De a cancellária
hagyományos szabályai szerint, nem saját személyében,
hanem valamely jó barát közbejöttével (*next friend*) kel-
lett perelnie, s férjét is beidéznie a perbe, hogy oltalmaz-

¹ Sect. XI. : „Any property belonging to her before mar-
riage and which her husband shall by writing under his hand
have agreed whit her, shall belong to her as her separate pro-
perty.“

² „The act of 1870... does make certain property to her
separate use, to that extent carrying with it a power to contract
in respect of that property which any married woman previously
possessed in a Court of Equity, and it superads to that certain
remedies in a Court of law, which is considered desirable to give
to the married women in respect of the small sums, but beyond
that I think that the Act makes no alteration in the position of
the married women.“ *Jessel M. R. Howard. V. Bank et England.*

hassa a javakra nézve netalán követelt jogait. Hasonló indokból, ha a nő ellen indított kereset elkülönzött (*separated*) vagyonára nézve, a férjet is be kellett foglalni a keresetbe, ha csak házasság előtti adósságok nem forogtak fenn. (XII. Sect.)

Az 1870-ki törvény befejezetlen volt: még elég tág helyet hagyott a régi elvek alkalmazásának, s nem hozta be a jogba az óhajtott egyszerűsítéseket. 1874-ben újra történt módosítás, de elég jelentéktelen, különösen arra nézve, a ki az eszmék haladását akarja fejtegetni. A régi elvek szerint a nő, már maga a házasság ténye által felszabadult előbbi adósságai alól, melyek a férj terhére estek; ebben volt logika. De az 1870-ki törvény, tágas tért nyitva a javak elkülönzése rendszerének, visszaállította a hitelezők keresetét a nő ellen, s felmentette a férjet minden kötelezés alól. Azonban, már akár a régi szabályok erejénél, akár a házassági szerződésnél fogva, a férj még mindig szerezhett jogokat neje vagyonára. Az 1874-ki egyik törvény ez esetben megadta a házasság előtti hitelezőknek a férj elleni keresetet.

1882-ben szavaztatott meg a törvény, mely a nőt teljes mérvben felszabadította. A törvény csaknem megvitás nélkül ment keresztül, bár a közvélemény jelentékeny mozgalma előzte azt meg, melyre „*a nők jogai érdekében keletkezett liga*“ hatalmas befolyást gyakorolt. A parlament ülését erős politikai szenvedélyek izgatták: az irföldi betegség, s az egyiptusi ügyek tartották fogva a figyelmet. Ez elfoglaltság okozta, hogy az új törvény egész csöndben létesült: előterjesztetvén Lord Selborne cancellár által a lordok házában 1882. február 14-én, megszavaztatott a magas ház által nyolcz javítással, s aztán módosítás nélkül fogadtatott el az alsó házban.

A reform hatásköre, melyre az kiterjed, tisztán van jelezve az így fogalmazott első szakaszban: „A férjes nő, e törvényhez képest, joggal bír megszerezni s elkülönöztet tulajdonává tenni minden ingatlan és személyes vagyont, s arról rendelkezni végrendelet által vagy más módon akképen, mint ha nem volna férjnél (*feme sole*) s a nélkül, hogy *trustee* közbenjárására volna szüksége.” Látszik ebből, hogy a régi elv, mely a férj és a nő személyét összeolvasztotta, ma már meg van szüntetve, s minthogy ez volt forrása a férj minden jogának neje javai felett, e jogok most már szintén elenyésztek. A nő megtartja összes javainak tulajdonát s élvezetét, melyekkel férjhezmenetelekor bír, vagy a melyeket azon-túl szerezni fog; e végett nincs szüksége semminemű elővigyázatra; nem kell az equity-bíróságok elméletéhez folyamodnia; a nőnek *törvényes állapota* (*legal estate*) van. Megnyervén a külön élvezés jogát, megnyerte egy-szersmind a szabad rendelkezés jogát is javaira nézve, a férj vagy a bíróság helybenhagyása nélkül. Ahhoz, hogy eladhassa valamely ingatlan vagyonát, nem kell már, mint egykor kellett, a férj egyezése; sem a nő külön kikérdeztetése a bíró által, kinek kötelessége volt meggyőződni, hogy a nő akarata teljesen szabad. Törvényben állhat, mint a férfi, vagy nem férjes nő, s nincs szüksége rá, hogy férjét az ügybe vonja. Szabadon elfogadhatja egy harmadiknak ajándékozását, s elfogadhatja férjeét, és ő is ajándékozhat annak részére.¹ Ezen-túl szerződhetik is minden felhatalmazás nélkül: de inkább csak külön vagyonát köti le, mint magát kötelezi sze-

¹ Ez meg volt engedve már az 1881-ki augusztus 22-ki törvény által (Sect. 50.)

mélyesen, minek következése, hogy nem juthat csődbe, ha csak külön kereskedést nem folytat.¹

Ezek a főeredmények, melyeket a régi elvek felforgatása maga után vont; a többi másodrendű eredmény szintén ki van fejezve a törvényben.

Ezentúl a férj és a nő két külön személy a törvény előtt; természetes tehát, hogy pert folytathatnak egymás ellen. De nem tehetik ezt elvileg *ex delicto* kereset által;² a nő csak akkor támadhatja meg férjét vagyon tárgyában, ha valamely, általa a nő elkülönzött vagyonára irányzott merényletről van szó, s ez esetben büntető keresetet is indíthat ellene, ha akkor midőn a tett elkövetetik, már megszűntek együtt élni, vagy ha a nő oly vagyonáról van kérdés, melyet a férj akkor fordít el rendeltetésétől, midőn nejét elhagyja, vagy elhagyni készül.

A régi elvek szerint a férj és nő egy személy lévén, nem tanúskodhattak egymás ellen a bíró előtt. E szabály, bár különféle törvények által módosítva,³ még teljesen érvényben volt büntető ügyekben. Az új törvény megszünteti e szabály alkalmazását minden keresetben, melyre a nőt felhatalmazza.

Végre ismétli, hogy a nő kötelezve marad házasság előtti adósságaiért, s hogy a férj csak oly mértékben

¹ Sect. II.: „Every married woman carrying on a trade separately from her husband, shall, in respect of her separate property, be subject to the bankruptcy laws in the same way as if she were a *feme sole*.“

² Sect. XII. „No husband or wife shall be entitled to sue the other for a tort.“

³ Evidence amendment Act. 1853., 16—17.; Vict. c. 63.; 32—33., Vict. c. 68., 1., 3.

fogható perbe azok miatt, a milyenben jogot szerzett neje vagyonára, levonva a fizetéseket, melyeket már is jó hiszemmel teljesített ennek javára.

Láthatni, hogy az angol törvény, miután hosszas időközön át kemény szolgaságban tartotta a nőt, ma már csaknem korlátlan szabadságot enged annak. Ezentúl Angliában törvényes házassági rendszer: a javak elkülönzése, a férji tekintély ellensúlyozása nélkül. Kétes, vajjon a törvényhozó megfontolt szándékkal jutott-e idáig, s e végleges felszabadítás nem inkább oly történelmi fejlemény által magyarázható-e, melyben az eszmék logikája uralkodott az egyéni érvelések felett. Ha Franciaországban a férji hatalom lassankint fejlődött és szilárd alapra állított, ez onnét van, hogy a francziák-nál a férj *mundiuma* (gyámsága) a nő felett már korán szűnt meg jogi absorptiót vonni maga után, s csupán ellenőrző és pártfogó hatalom maradt. Ellenben az angoloknál, ha némely esetekben az equitas vagy a törvény keresetet engedvén a nőnek, megkivánta, hogy a férj annál közbejárjon, ez még az absorptio elméletének némi gyengített hatálya volt, mely nyomokat hagyott akkor is, midőn szigora már eltűnt. Az alapelmélet felforgatása után azzal együtt összes eredményei eltűntek.

De a szabadság e rendszere, melyet az említett törvény szentesít, nincs minden veszély nélkül. Úgy a férj, mint a nő visszaélhet azzal, s a törvényhozó orvosszert akart találni a baj számára.

A férj, hogy vagyona egy részét hitelezőitől elvonhassa, kísértetbe jöhetne azt neje neve alá csempészni, kinek vagyona most már mentes ezeknek megtámadásaitól. A törvény intézkedik e rászedés ellen. A férj által

neje részére nyiltan tett ajándékozásra nézve az van mondva, hogy a jelen törvény egy intézkedése sem szereshet annak érvényességet a férj hitelezői ellenében, s hogy e szempontból az adott vagyon úgy tekintetik, mintha még a férj tulajdona volna. A férj által neje nevében s hitelezői kijátszására tett minden vagyonehelyezés megsemmisítettik; s végre a törvény üldözőbe veszi a nő elhelyezéseit is, melyeket ez fogna tenni saját nevében férje pénzével, és ez utóbbinak egyezése nélkül. Abból, hogy a vagyon a nő nevén van, csak egyszerű vélelem származik, hogy az ennek tulajdona, az a mit mi *juris tantum* vélelemnek nevezünk, s az angolok *prima facie evidence*-nek hívják; az ellenkezőnek bizonyítása mindig megengedettik.

A nő kölcsönözhet pénzt férjének, vagy annak rendelkezésére bocsáthat bármely értéket kereskedés, vagy más ügylet okából, vagy bármi egyéb alapon: ez esetben, ha a férj csődbe esik, ez értékek hitelezői zálogául (*assets*) tekintetnek, s mi több, a nő nem jelentkezhetik mint hitelező s nem nyerhet osztalékot, mielőtt az összes hitelezők, kiknek joga terhes ezimű szerződésen nyugszik, kielégítettnek. Világos, hogy e szigorú rendelkezés különösen megszorítja a házastársak közti szerződések lehetőségét: a törvényhozó csaknem újra bezárja az ajtót, melyet éppen kinyitott.¹

¹ Noha a bankruptcy-törvény a nem-kereskedőkre vonatkozik, egy az 1882-ki törvényről szóló commentárban kérdésbe vétetik, vajjon az éppen említett intézkedés alkalmazható-e, ha a férj nem kereskedik. *The married women's property acts S. Worthington Bromfield*-től, London, 1883. 51. lap: „It seems doubtful whether this section applies to the case of a loan by a married woman to her husband, if not a *trader*, for his private purpose.“

Lássuk, mit tett maga a nő védelmére saját teljes függetlenségének veszélyei ellen.

Egyik furcsa rendelkezésében (VII. sect.) elhatározza, hogy a hitel-, ipar- stb. társulatok ne legyenek kötelezve részvényeseik közé bevenni a nőt, ha nem teljesen befizetett részvényekről van szó; legalább helybenhagyja oly társulatok szabályait, melyek ily kizárást czélszerűnek tartanak. 1870. óta az angol társulatok gyakran fogadtak el e nemű záradékokat saját érdekükben; csakugyan, ha valamely férjes nő saját nevében nem teljesen befizetett részvényeket vagy kötelezvényeket szerez, ha nincs más elkülönített vagyona, a társulatnak nincs ellene keresete a hátralevő tartozás megfizetésére, s neki sincs keresete férje ellen: nem tehet egyebet, mint hogy eladhatja (*forfeiture* által) a be nem fizetett papirost. A törvényhozó kétségkívül, midőn az ily természetű záradékokat érvényeseknek mondja ki, melyek hihetőleg általánosakká lesznek, el akarta tiltani a nőt vagyonának csábító és veszélyes elhelyezésétől, mely jelentékeny nyereséget ígér jelenleg alig érezhető áldozat mellett, s mely könnyen elragadja az élénk s csalképek iránt fogékony képzelődést.

Egy másik czikk közvetlenebb s hatályosabb oltalmat nyújt a nőnek, fentartván ama, hosszabb idő óta gyakorlatban levő combinatio törvényes jellegét, melynek neve: *restriction against anticipation*. E záradék azt rendeli, hogy egy férjes nő számára *separate use* czimén szerzett tulajdon, mely az által el van vonva a férj érintése alól, a házasság tartama alatt ki legyen véve maga a nő rendelkezése alól is, ki még annak jövedelméről se rendelkezessék.¹ Ez esetben a nő sem közvetlenül

¹ Joshua Williams, *Principles of the law of real property* 11-ik kiadás 222. lap: „In order more completely to protect the

el nem idegenítheti e javakat, sem nem terhelheti azokat kötelezései által.

A nő, mikor férjhez megy, szabályozhatja meglevő és leendő vagyonát, a mi által a férjes nőnek az a szerződéses jogképtelensége jó létre, melyet közelebb a francia jogba is be akartak hozni. Az új törvény e záradékok szoros megtartását rendeli, s csak azt mondja ki, hogy a házasság előtti hitelezők megtartják jogaikat a nő vagyonára. A *restraint on anticipation* kétségkívül kiköthető az ajándékozó vagy végrendelező által, a ki férjes nőnek kedveskedik, a bőkezűségében foglalt javakra nézve, s ekkor ezt a házassági hitelezők ellenében is igénybe lehet venni.¹

Alkalmazása ez annak, a mit az angolok *settlement*-nek neveznek: de ez a név más kombinációkat is foglal magában, különösen a hitbizományi helyettesítéseket. Általában azon okirat neve ez, mely által egyezményileg vagy végrendeletileg meghatároztatik valamely rendelkezésre bocsátott vagyon rendeltetése vagy háramlása „*a deed, whereby the destination or de solution of*

wife, the Court of Chancery allows property thus settled for the separate use of a woman to be so tied down for her own personal benefit that she shall have no power, during her coverture, to anticipate or assign her income; for it is evident that to place the wife's property beyond the power of her husband is not a complet protection for her; it must also be placed beyond the reach of his persuasion. In this particular instance therefore an exception has been allowed to the general rule, which forbids any restraint to be imposed on alienation.“

¹ A bíróság egyébiránt megengedheti a nőnek a javak elidegenítését, vagy kötelezés általi terhelését, ha abból reá kézzelfogható előny származik. Lásd az 1881. aug. 20-ki törvényt (44. és 45. Viet.), sect. 39. (Annuaire de la Société de législation comparée, 1882-ki évfolyam).

a real or personal estate is settled.“ Az angol törvény e részben a felek akaratának igen kiterjedt hatályokat enged: mellőzi a római jog s a francia polgári törvény egyszerű és absolut tulajdonát, s nagy ügyességgel kombinálja a dologi jogokat. A házassági szabályozások (*settlements*) a férjnek adhatják egészben vagy részben neje vagyonának élvezetét vagy kezelését, s így a felek szerződésai majdnem visszaállíthatják a dolgok régi állapotát. Már Angliában is megjegyezték, hogy ezentul a *settlementek* főképen a férjek érdekében szabályozottnak, míg ekkorig leginkább a nők érdekében készültek.

A *common law* régi elméletéből sajátos rendszere származott a túlélő házastársak jogainak. Érdekes látni, minő lesz e tekintetben az új törvény hatálya.

Előbb, ha a férj élte túl nejét, férje jogánál fogva megtartotta, vagy mint kezelő (*administrator*) megszerezte neje személyes javainak (*personal estate*) tulajdonát. A nő nem hiusíthatta meg a férj e jogát, mert arra, hogy e javakról végrendelet által rendelkezhessék, a férj egyezése volt szükséges; és szükséges volt az is, hogy a túlélő férj, legalább hallgatva, megerősítse az ily végrendeleti intézkedéseket. Ma bizonyos, hogy a nő szabadon rendelkezhetik javairól halál esetére, s érvényes végrendeletet tehet a férj helybenhagyása nélkül. De tegyük fel, hogy végrendelet nélkül hal el: a férj régi jogának nem kell-e elenyészni, ha az elv, melynek az kifolyása volt, eltöröltetett? Nem. Az angol törvénytudók úgy vélik, hogy a személyes javakra nézve, az elkülönített tulajdon, *separate use*, melyet a törvény a nő javára teremtetett meg, csak addig tart, míg a házasság: a régi elv inkább csak álcázva van, mint eltörülve,

s a nő által tett végrendelet hiányában, *személyes* javai a férjre szállnak a hagyományos szabályok szerint.

A *common law* a nő real javaira (*real property*) nézve sokkal szűkebb jogokat adott a férjnek. Övé volt azok haszonvétele, ha gyermek született a házasságból. E kiváltság, melynek neve „*Curtesy of England*“, régi szokásos intézmény volt, mely nemcsak Angliának sajátága, s mely felfedezhető más országok szokásaiban is. A nő mai napság megsemmisítheti azt, mert szabadon rendelkezhetik real javairól végrendelet által; de különben a régi szokás fennáll.

A túlélő nő, régi törvény szerint, kétféle haszonra számíthatott. Egyik az özvegyi jog; ehhez joga van, mint előbb volt, de hosszabb idő óta a férj megfoszthatja őt attól, szerződés vagy végrendelet által, a mit többnyire meg is tesz. Más részről, ha a férj végrendelet nélkül hal el, a nő első sorban van hivatva öröklésre annak *személyes javaiban* (*personal property*), majd harmadrészen, ha gyermekeket hagyott hátra, majd fele részben, ellenkező esetben.¹ E jelentékeny jog magyarázatát találta, legalább egy részben, a nő személyes javainak a férj vagyonába olvadásában. Ma is fennáll, bár az említett ok már nem létezik, s ehhez csak szerencsét lehet kívánni.

Látjuk, hogy az új törvény új elveket szentesítve, még nem egészen enyészttette el a régieket, s ez összhangzásban van a szellemmel, mely az angol jogtudományban uralkodik. Azonban haladó irányú változásra vezet a törvényhozásban. Igen kedvezően fogadtatott a

¹ *Statute of distribution*, 22—23., Car. II., c. 10.; magyarázva a Car. II., c. 3. által.

sajtó s a közönség által; de úgy lászik, hogy a szakembereknél, a jogászoknál kevésbé kedvező fogadtatásra talált. A jogászok gyakran igen is túlhajtják a maradiság szellemét: egyébiránt jól tudják, mily ismeretlen töröket rejt olykor magában a régi jog gyökeres megváltoztatása, melylyel hibái mellett is meg lehetett élni s melynek minden csínját-bínját ismerték. Azonban nem hihető, hogy e pontra nézve törvényhozási visszalépés jusson felszínre; a szerződések szabadsága, melynek teljes erejében fentartásáról gondoskodott a törvényhozó, elegendő lesz fentartani a régi szokásokat, a mennyiben ezek még hasznosak és jogosak lehetnének.

A. Esmain.

HARMADIK FEJEZET.

NÉMETORSZÁG.

I.

Nem várhatjuk, hogy a különféle államok azon nagy csoportozatában, melyet Németországnak hívnak, oly egyszerű, egységes s úgy szólván egy mintára öntött törvényhozást lehessen találni, mint Svédországban és Angliában. Nagy-Britannia és Skandinávia, éjszaki Európa végső határán feküdvén, minden vegyítéktől tisztán tartották hűbéri és germán eredetű intézményeiket, míg ismét Spanyolország és Olaszország déli félszigetei majdnem kizárólag hódoltak egyházjogi s római befolyásoknak. De Európa közepén mintegy összefolyása van az éjszakra s délről kiindult eszmeáramlatoknak: a germán és római jog, a hűbéri és egyházi jog találkoznak ottan, s a versenyző elvek ez összeütközéséből bonyodalmas és vegyes, sokszor még fonák és ellenmondásos törvényhozás is származott.

Ilyen a német törvény jellege, s ilyen a francia törvényé is. De Franciaországban a központosítási hatalmas szellem megpuhítva mind e különféle elemeket, kényszerítette azokat egymáshoz alkalmazkodni, s egy, szilárd és egyöntetű törvénytestbe olvadni. A központo-

sítás ez ereje hiányzott Németországban: a számos apró állam, melyekre oszlik földterülete, egyenkint megőrizte saját helybeli jogát, s e helybeli jogok mindegyike ismét maga is különböző s egyenetlen elemek töredékeire oszlott. A polgárok joga nem egyszersmind a nemceské is, s a mezőföldé nem a városoké is, más az allodiális szabad jószágok s a hűberek joga, s egyik uradalom joga különbözik a szomszéd uradalométól. A német ember még a közelebb múlt században is azt mondhatta, a mit Agobard mondott Nagy Károly idejében, „hoggyakran lehetett együtt látni öt oly egyént, kik közül egyik sem volt ugyanazon törvény alá vetve.“

Az összefüggés e hiányánál fogva a római elem s a germán elem a helyett, hogy egyik a másikkal kiegyezett s egymást átalakította volna, mint Franciaországban, elkülönözve, bár érintkezésben maradt, s mindegyik megtartotta eredeti alakját. A római törvény kizárólag római maradt; folytatta uralkodását a szent birodalom új császárai alatt, nem mint *raison écrite*, hanem mint írott és kötelező törvény, s a pedans és szolgai jogtudomány betű szerint alkalmazta azt legönkéntesebb szabályaiban. Más oldalról a régi germán jog sohasem szűnt meg tisztelet tárgya lenni abban az országban, mely dicsekedhetik, hogy valódi hazája volt, s legelavultabb szokásai is a leglángolóbb hazafisággal őriztetek, mint nemzeti régi hagyományok. Innét még ma is az össze nem illő és egymástól eltérő intézmények vegyülete, vagy inkább egymásmellettsége, a régi római jog maradványai a régi germán jog maradványainak oldala mellett, a *morgengabe* s özvegyi jog, a *donatio propter nuptias* s özvegyi negyed, a *Senatusconsultum Velleianum* a nők örökös gyámság alatt léte mellett.

De Németország is törekszik a törvényhozás egy-sége felé. Ez a tudósoknak és bölcselőknek a tizenhatodik század óta szemmel tartott célja, mely felé sohasem szüntek meg közeledni. Ebben is, mint az emberiségi eszme összes haladásaiban, Luther az első felszabadító Németországban: ő kelt fel legelőször a szűkkeblű és szolgai jogtudomány ellen, s hivatkozott az írott törvény méltánytalanságai ellenében a természeti jogra: „Ha nem a természeti törvényt tartod szemeid előtt, bár elnyeled is az összes törvényeket s azok minden magyarázatát, csak annál inkább eltávozol amattól, minél bővebben tanulmányozod ezeket. Az igazságos és méltányos ítéletet nem a könyvekben s a szövegekben kell keresni; az magában a szabadon megkérdezett józan észben fekszik, mintha könyv nemis léteznék. Ily ítéletet a természeti jog sugall s e jog minden emberi lélek mélyébe van vésve.“¹

E szavak nem maradtak visszhang nélkül: két évvel később a fellázadt parasztok *reformatio-javaslat*a azt rendelte, hogy az összes jogtanárok kiűzessenek a birodalom törvényszékeiből.² E fenyegetés sohasem valósult s nem is valósúlhatott; de a formalista jogtudomány mégis végzetes csapást szenvedett ez által. A természet-jog tudománya megalapított, naponként új meg új adeptusokat nyert, s a XV-ik századtól a XVIII-ig német és németalföldi publicisták egész sorozata, kiknek

¹ Luther, *Abhandlung von weltlicher Obrigkeit*. 1523.

² Ez az okirat közönségesen „*III. Frigyes reformatiója*“ név alatt is ismertetik (Goldast. *Reichssatz.*, I. k. 107. l.) „Alle Doctores der Rechten, sie seynd geistlich oder weltlich, im heil. roem. Reich deutscher Nation, ... sollen bei keinem Gericht mer gelitten, sunder gantz abgethan werden.“ Hasonl. Zoepfl: *Deutsche Rechtsgeschichte*. Stuttgart, 1858. (3-ik kiad.) I., 55. §.

szolgálati mai napság nagyon kevésbé méltányoltatnak, hatalmasan járult a római jog és számos germán szokás egybeolvasztásának munkájához, alárendelve azokat az igazság és józan ész által sugalt általános elveknek.

Napjainkban a törvényhozás egysége már tért foglalt a tudományban, bár még nincs valósítva a tényekben. A német törvényhozás, mely oly igen tarka és egyenetlen, ma csaknem azt a képet mutatja, mint Franciaország az előbbi századokban. Franciaországban akkor gyakran egymásnak ellenmondó s mindig különböző helybeli szokások sokfélesége uralkodott; de a tudománynak sikerült a helybeli szokások ily tarkaságában megjelenni, és meghatározni egy általános, közös jogot, oly jogot, mely későbbben a törvénykönyvekben megíratott. A tudós Németország is fel tudta fedezni, helybeli szokásainak különösségei alatt az általános és egyazonos elveket, melyek nemzeti jogának alapját képezik; a törvényhozók és törvényszékek engedtek a tudomány serkentésének, s lassankint kitisztázott és általánosított német jog foglalt helyet a római jog oldalánál, mint második eleme a közönséges jognak. Egy lépéssel tovább menve e két törvény egy törvénynyé olvadt össze. Ez utolsó előhaladás már befejeztetett Németország egy részében. A nagy német államok, melyek már politikai egységekre vergődtek, szintén meg tudták állapítani általános codexeikben, a törvényhozás egységét: 1794-ben Poroszország codificálta törvényeit; 1822-ben Ausztria a magáéit; míg Németország másik szélén, a Rajna partján, a francia Code Napoleon jutott uralomra. Az egész német szövetség, bár még oly töredékes és egység nélküli, nagyban törekszik magának közös és egyenlő törvényt adni. A munka már folyamatban van, s az 1847-ki s 1859-ki

törvények egyazon kereskedelmi jogot állapították meg a szövetség minden állama részére. Hasonló reform a polgári jogban több nehézséget mutat: de azért minden ez irányban halad s nincs oly újítás a törvénytudományban, s oly javítás a törvényhozásban, mely egy-egy lépést ne képezne e főczél, a német törvény egysége felé.

Milyen lesz ez egységes törvény? milyenek lesznek szelleme és irányai? hűbéri vagy kánonjogi, germán vagy római lesz-e? a nélkül, hogy proféták volnánk, bizonyossággal megmondhatjuk: a haladás által ekkorig követett irány eléggé jelezi azt, a melyet jövőben fog követni. Nem fogunk találkozni ez új törvénykönyvben egyetlen egyet sem azon különös és önkényes intézmények közül, melyek a már nem létező társadalmi állapotoknak felelnének meg: a nők örökös gyámság alá vetése el fog tűnni a hűbéri szolgaság végső maradványaival; a *Senatusconsultum Velleianum* is el fog tűnni, ha a *Pandecták* elvesztendették a csekély meglevő tekintélyt, melylyel még bírnak. A nők helyzete nem lesz többé kivételes törvények által szabályozva s eme két főelv összeillesztésében fog kifejezést nyerni, mely mindinkább-inkább lesz Európa közjogává: a két nem egyenlősége, s a nő alárendeltsége férje irányában.

De e két intézmény: a *Senatusconsultum Velleianum* s a nők örökös gyámság alattisága, bár arra kárhoztatva, hogy nem távoli jövőben elenyészszenek, s félig már ma is kimenve a szokásból, még némi helyet foglalnak el a jelenkori törvényekben. S ez elég okúl szolgál arra, hogy mindegyiknek külön és részletes tanulmányt szánjunk.

II.

Igyekeztem már más helyen fejtegetni a *Senatusconsultum Velleianumot*.¹ Most azt mutatom ki, mikép magyarázták s alkalmazták azt Németországban. Nem fogom itt vizsgálni, vajjon e magyarázat helyes-e vagy helytelen: mert itt nem a római jogot tanulmányozom, hanem a német jog történetét.

A germán jog régi emlékeiben semmi nyoma sem látszik a *Senatusconsultum*nak. Csak a XVIII-ik században a római törvény tanulmányának újjászületése óta látjuk e régi intézményt ismét feltűnni, s aztán csakhamar el is terjedni az összes német államokban. Ily újítás nem hozható be a gyakorlatba, a nélkül, hogy eleinte némi ellenállásra ne találjon. A német népek, bármily tanulékonyssággal vetették is magokat alá a *Senatusconsultum*nak, mint még érvényes törvénynek, ösztönszerűleg érezték, mennyire nincs összefüggésben e régi törvény az új társadalom szokásaival és szükségével, s minden független szellemű ember azt kérdezé magától: vajjon mi haszna lehetne oly intézménynek, melynek szükségét Németországban századokon keresztül senki sem érezte, sőt csak létezését sem gyanította. Hiába koczkáztatták némely jogtudósok, mint Schilter, ez újítás igazolására azt az állítást, hogy miután az erkölcsök már nem oly szigorúak, mint a régi germánok idejében, a nők most már nem méltók az akkori jogosultság élvezésére.² Bár akkor szokásban volt a legrosszabb okokat használni, ha valamely római törvény iga-

¹ A Róma című fejezetben.

² Schilterus, *Praxis juris romani*. Francof., 1813. exere. XXVIII. 5.: „Quod mores sanctiores Germanorum cessaverunt.“

zolásáról volt szó, az öreg Schilter naiv elmélete mégis számos ellenmondásra talált. Bizonyos, ma elfelejtett jogtudósok kételkedni mertek a *Senatusconsultum Velleianum* erkölcsjavító hatásában, sőt bátorzkodtak meg is bírálni s meg is támadni ez intézményt a kritikának ama korban igen méltánylandó függetlenségével.

Midőn a rómaiak, úgymond Ludewig,¹ eltiltották a nőket a közbejárástól, ezt azért tették, mert a nők ily avatkozását mások ügyeibe ellenkezőnek hitték a nemét megillető visszatartózkodással és szerénységgel. De ez eszmék eltérők a mi erkölcsinktől: ma ily tilalom csak oly minőségben lehetne igazolható, mint pártfogolása a nő erőtlenségének, ha a nő a számára rendelt gyámságban már elég oltalmat nem találna.

Egy másik jogtudósa ugyanazon kornak, Thomasius,² tréfásan kérdezte, „melyik a két nem közül az, a melyet a római törvényhozónak több oka volt védeni, s vajjon a nők nem gyakrabban csalják-e meg a férfiakat, mint ezek által megcsalatni engedik magokat.“ A *Velleianum*, így folytatja, elvesztette a jelenkori gyakorlatban minden hasznosságát: mert a hitelező el nem mulasztja, hogy a nő részéről lemondást ne követeljen kiváltságáról, úgy hogy ez éppen úgy ki van téve a meglepetéseknek és csábításoknak, mint ha a *Velleianum* sohase létezett volna. Az egyedüli személyek, kiket a törvény elérhet, éppen azok, kiket kimélnie kellene, azok, kik, nem tudván létezését nem is gondoltak arra,

¹ Ludewig, de differ. J. Rom. et Germ. in seto Vell. exule in Germania. Halae, 1720.

² Thomasius, de exgiuo usu seti Vell. in Germania. Halae, 1767. (Művei közt, 78-ik értekezés).

hogy megvédjék magokat csapásaitól s lemondást csikarjanak az adós nőtől. Ez állítólagos jótétemény tehát nem egyéb, mint törvetés a törvényhozó részéről a tudatlanságnak s jóhiszeműségnek.¹

Ez eszmék befolyása alatt, a gyakorlat fokról-fokra mind szorosabbra korlátozta a mi törvényünk alkalmazását, s a Glossa által engedett kivételekhez még nagy számú új kivételeket is csatolt. Felszabadította a senatusconsultum alól egymás után a kereskedőket, a zsidókat, a fejedelmi családbeli nőket vagy suzeréneket, azokat, kik gyámjaik beleegyezésével kötelezték,² és ismét, kik eskü alatt kötelezték magokat. E különféle esetekben, jól megjegyezzük, a nő közbejárása érvényes volt, még ha férje javára történt is. Egyébiránt minden a férj hasznára szolgáló közbenjárás szabados volt, míg a házastársak vagyonközösségben éltek.³

A kivételek esetei közt, melyeket már a Glossák megengedtek, van egy, mely különös figyelmet érdemel a tanárok közt indított hosszú viták folytán; az az eset ez, midőn a nő lemond kiváltságáról. A kérdés: vajjon

¹ Thomasius így okoskodik: „Vel nullus deberet esse usus sciti, ne deciperentur creditores; vel nullus deberet esse usus renunciationum scito, ne deciperentur feminae; quorum neutrum cum fiat, dolendum est praxim sciti in foris nostris pertinere ad muscipulas et telas araneorum quibus capiuntur incauti.“ Boehmer *de efficaci mulierum intercessione*. Hal. Magd., 1718.; Brenning, *de politia sciti Velleiani*. Lipsia, 1754.; Hickemann, *de injustitia sciti Velleiani*. Francof., ad Viadr., 1776.; H. C. Gerike, *de limitibus sciti Velleiani*. Götting, 1795.

² Ez a pont azonban vitás volt.

³ Roeslin, *Abhandlung von besonderen weiblichen Rechten*. Stuttgart, 1775—79. II. k. 247. s követk. l.; Girtanner, *Die Bürgerschaft, Dogmengeschichte des Mittelalters*. Jena, 1850. 30. §.

e lemondás érvényes-e vagy nem, bár élénken vitatva az elméleti tudósok közt, sohasem volt kétséges a gyakorlatban: a német jogtudomány mindig elismerte annak érvényességét.¹ De hogyan kelljen e lemondást fogantatósítani? szükséges-e arra közoklevél, eskü általi erősítés, különös értesítése az adós nőnek? mind e kérdés hosszas vita után, végre is a nő jogképességére nézve legkedvezőbb értelemben oldatott meg. Különösen a közoklevél alakiséga, melyet Jusztinián előírt, egészen kimént a szokásból: mert, a Glossa szerint, a közbeavatkozásnak nem volt egyéb előnye a magánbeavatkozás felett, mint az, hogy csak *ope exceptionis* (kifogás folytán) s nem *ipso jure* lehetett semmis; de gyakorlati szempontból, ez előny is illusorius volt, s ezért ez alakiság azután el is mellőztetett, mint értéktelen.²

Ha már most a régi senatusconsultumon elkövetett összes megszorításokat és gyöngítéseket összegyűjtjük, ítéletet hozhatunk a távolság felett, mely e tekintetben a tiszta római jogot a római német jogtól elválasztja. A gyakorlat valóban oly számosakká és oly könnyűkké tette a törvény súlya alóli kimenekülés eszközeit, hogy igen előre nem látónak vagy igen tudatlannak kellett lennie annak, a ki magát attól érintetni hagyta. E különféle kibúvók a közjegyzőknél valódi szaktudománynya lettek, cautelarum Velleiani nevet viseltek s láthatni hosszú és unalmas felszámolásokat az utóbbi század német

¹ Ama szerzők is, kik legélénkebben támadták meg a lemondások gyakorlatát, mint Thomasius, megvallják, hogy e gyakorlat általános volt.

² Thomasius, id. h. 15. §.; Engelbrecht, *de renunciatione seti Velleiani privato instrumento facta*. Götting, 1749.

praktikusainak irataiban.¹ Elég volt, ha a hitelező, kinek irányában a nő jótállott, ettől esküjét, lemondását, gyámja helybenhagyását követelte, vagy ha ismételtette vele ígéretét, két év lefolyása alatt, vagy ha bizonyos összeget adott neki közbenjárása jutalmául: mind ez esetben a cselekvény megtámadhatatlanná lett s a *senatusconsultum* holt betű maradt. Így a *Velleianum* mindazon intézmények sorsában osztozott, melyek igen soká éltek; a gyakorlat nem tudván azt eltörölni, kijátszására törekedett; s mindezek után megfogható, hogy sok német törvénytudó kizárólag gyakorlati szempontra helyezkedve azt vitathatta, hogy elvesztette minden érvényét.²

A jogtudomány és szokásos jog terén mutatkozó ezen előhaladásnak hasonló felelt meg az írott törvényben. Csak egy századdal tekintsünk visszafelé, s látni fogjuk, hogy Poroszország, Baden, Bajorország, szóval a német államok nagyobb része, particuláris törvényeiben nyíltan szentesítette a római *senatus* régi tilalmát.³ Némely törvények mellett, melyek azt mérséklék,⁴ vannak

¹ Stryk, *de cautelis contractuum*. Francof., 1743., sect. II. c. 6.; Roeslin, *weibliche Rechte*. II. k. 523. l.

² Eisenhardt, *Inst. juris German. privati*. III., 13., §. 5.: „Secundum hodierna Germaniae jura, fidejubere possunt omnes qui facultate se obligandi gaudent, imo etiam milites ac feminae.“

³ Preussische Hypothek u. Concursordnung. 1743. 47., 50. §. Landrecht d. Markgraft. Baden u. Hochberg. 1710. th. IV., tit. XV., 4., 5.; Churbayrisches Landrecht, I., 14.; Churfürstlicher Pfalz b. Rhein Landrecht, 1700., th. II., tit. XI., 1.

⁴ Több municipális törvény érvényesnek ismeri el a nő közbejárását, ha fel van hatalmazva a gyám vagy a férj által, így például a berlini. (Fidicin, *Geschichte der Stadt Berlin*, 145. l.) a nürnbergi, (Stadtrecht, 1564., XIX. czím, 5.), a lübecki, hamburgi, kölni stb.

mások, melyek ugyanazt erősbbe teszik új biztosítékok által: így a rajnai grófok régi ordonnanceai szerint ¹ a nőnek meg kellett jelenni a bíró előtt egyedül, s a hitelező távollétében, s ott, miután kellőleg figyelmeztetve lett a javára fennálló törvényes jótéteményről, fölemelt kézzel kellett megesküdni, hogy arról lemond; mindezt jegyzőkönyvbe foglalták, melyet aláírt a nő s a bíró maga is.

Ha már most az újabb törvényekre megyünk át, mit találunk? némelyek a senatusconsultumot kevésbbé feszélyező biztosítékokkal helyettesítették, mások teljesen eltörölték. Az 1789-ki badeni rendelet szerint minden, egy kellőleg gyámolt nő által aláírt jótállás, akár egy idegen, akár saját férje érdekében, ugyanazon érvényességgel bír, mintha férfi írta volna alá.² Az 1794-ki porosz törvénykönyv szerint elég az asszonyt bírói értesítés által figyelmeztetni kötelezésének minden következményére; a nő közbenjárása férjeért csupán egy törvénytudósnak segélyét és tanácsát kívánja meg.³ Az 1810-ki osztrák törvénykönyv még radikálisabb. „Javainak szabad kormányzásával bíró minden személy, nemi különbség nélkül, kötelezheti magát mások adósságaiért.“⁴

¹ Rhein u. Wildgräffliche Landsordnung V. 1754., th. VII., 7. Statut réformé de Francfort de 1611, th. II., tit. XVI., 11.

² Verordn. v. 1. Jul. 1789 (Bad. Regierungsbl. t. I., p. 74.) Lásd még Napoleon codexét a badeni nagyhercezség számára, III., 14.

³ Preussisches allg. Landrecht, II., 1., §§. 342—49; függelék §. 75.

⁴ Osztrák törvénykönyv §. 1349.: „Fremde Verbindlichkeiten kann ohne Unterschied des Geschlechts Jedermann auf sich nehmen, dem die freie Verwaltung seines Vermögens zusteht.“

Nem elég-e e különféle törvények adatait összehasonlítani, hogy a mi *senatusconsultumunkra* a legközelebbi jövőben váró sorsot előre láthassuk? Különösen napjainkban van e régi intézmény fenyegetve. Németország nem ápol többé oly előítéletes tiszteletet a római törvény iránt, mint a mult században; megtanulta a történelmi iskola leczkéjéből, hogy a *Pandectákat*, mint holt s nem többé mint élő törvényt tekintse; már lerázván az elavúlt szövegek jármát, azon munkálkodik, hogy magának, általános törvénykönyvekben valóban nemzeti jogot adjon. S ha e munka be lesz végezve, ha a német törvény egyedül uralkodik Németországban, mi lesz a *senatusconsultum Velleianumból*? kérdjük meg magokat a németeket; hallgassuk meg ama jogtudósok egyikét, a kik legjobban kifejtették e pont felett a régi és új tudomány álláspontját. „A törvényhozó, úgymond Girtanner,¹ ha elfogadja a *senatusconsultum Velleianumot* is, a következő alternatívával szemközt helyezi magát: vagy megengedi a nőnek, hogy arról lemondjon, vagy eltiltja őt attól. Az esetben, ha megengedi a lemondást, az intézmény, melynek egyedüli célja a nőket megvédeni az önkötelezés könnyüisége ellen, a gyakorlatban teljesen eredménytelenné lesz. Ha ellenben, ettől eltérve, minden lemondást lehetetlenné tesz, ez annyi, mint a személyek egy egész osztályát megfosztani a jótállás jogától még oly esetben is, hol azt a leghelyesb okok javasolják. A nő védelme tekintetéből elég lenne őt előleges értesítés által felvilágosítani, s kötelezését bizonyos alakszerűséggel környezni. Tovább menni annyi, mint a célon túl löni.“

¹ *Die Bürgschaft.*

Jelenleg nem szándékom vizsgálni, vajjon e bírálatok alaposak-e? csak azt akartam felmutatni, hogy a senatusconsultum Velleianum Németországon már csak névszerinti tekintély; a gyakorlat kijátszsa azt, a tudomány kárhóztatja, s a törvényhozás előhaladása napról napra mindinkább fenyegeti.

III.

Ha a tizenharmadik századtól a tizenhetedikig terjedő németországi igen számos jogász-iskoláknak hinni akarnánk: a nők feletti gyámság nem kevésbé volna római intézmény, mint a senatusconsultum Velleianum. E jogtudósokkal szólva, ha a német nők gyámság alatt voltak, ez azért volt így, mert a XII tábla törvénye így rendelte az ókorban, s mert Claudius császár csak félig-meddig törölte el e régi intézményt.¹ Ha a német nők pert nem vihettek megjelenve a törvényszék előtt, ez azért volt, mert egy római prétor, elfárasztva egy napon bizonyos Calpurnia alkalmatlan sürgetései által, eltiltotta a nőket az ügyködéstől.² Látni ebből, mily túlságig vitték a római jog iránti előítéletes elfogultságot.

¹ „Uşus autem et statuta multorum locorum priscum ius reducit“ úgymond Mevius (Comm. ad., J. Lub. I. k. X. cím, 3. czikk), a rómaiak régi gyámságáról szólva.

² Sachsenspiegel (Homeyer, Berlin, 1861.) II., 63. §., 1.: „It ne mach nen wif vorspreke sin, noch ane vormünden klagen; dat verlos in allen calefurnia, die vor deme rike missebarde von torne, do ir wille an vorsprekene nicht ne muste vortgan.“ Görlitzer Landrecht. (Homeyer, Berlin, 1844.), c. 47., §. 3.

Ellenkezőleg, a nők feletti gyámság egészen az ó germán törvényre vezet vissza. Már e gyámság neve is eléggé jelzi jellemét s eredetét. A nő gyámját, a régi német írókban, *vogt*-nak, *kriegvogt*-nak nevezik, a mi annyit jelent, mint segéd vagy védő, az, a ki őt oltalmazza s érte megverekszik, akár a törvényszék előtt akár zárt sorompók közt. Ugyanazon gyámságra ismerünk itt, melylyel már találkoztunk a germán és skandináv jogban.

Úgy látszik első tekintetre, hogy a régi germán erkölcsökbe ily mélyen begyökerezett intézménynek Németországban a tartósság több esélyével kellett birnia, mint oly idegen intézménynek, a milyen a *senatusconsultum Velleianum*. De nem így van: az erkölcsök és a törvényhozás előhaladása kevésbé szabadította fel a nőt úgy a germán, mint a római jogi tehetetlenség alól, s ma mind a két törvény egyformán hitele-vesztett.

Könnyen megmagyarázható a germán gyámságnak ez elzüllése, ha annak elvét megértettük. A nők feletti gyámság Germániában, lényegileg egyszersmind patriarchai és katonai intézmény volt, s e kettős jelleme miatt kétszeresen összeférhetetlen a jelenkori erkölcsökkel s polgárosultsággal.

A nők feletti gyámság, mindenekelőtt, katonai intézmény volt. A törvényszéki viadal germán szokásából vette eredetét.¹ Oly népnél, mely, mint már láttuk, kezdetben nem ismert egyéb bírói eljárást, mint a viadalt, mindaz, a ki nem tudott fegyverrel bánni, képtelen

¹ Kraut, *die Vormundschaft nach den Grundsätzen des deutschen Rechts*. Göttingen, 1835—59.; Rive, *Geschichte der deutschen Vormundschaft*. Braunschweig, 1862—66.

volt törvényszék előtt ügyködni s képviselőre, gyámra szorult. A germán gyámságnak e katonai eredetében fekszik egész szervezetének titka. A gyámság joga elválaszthatatlanul hozzá volt kötve, az ó német törvényekben, egy másik joghoz, a harci lovak s családi fegyverek öröklése jogához; a fegyverekhez való jog, e régi törvényekben, külön öröklési jogot képezett, melynek a gyámság mintegy kiegészítő része volt,¹ mert e fegyverekben találtak a család gyenge tagjai védelmet és pártfogást. E gyámság tehát csak azokat illethette, kik fegyvert viseltek, azaz: a nemeseket és lovagokat, később a polgárokat, sohasem a parasztokat.² E gyámság mindenkit védett, a ki maga nem verekedhetett, azaz: nem csak a kiskorúakat s a nőket, hanem a hatvan évesnél korosabb öregeket is (mert hatvan évesnek meg volt engedve letenni a fegyvert, s megtagadni a viadalt), a betegeket s elgyöngülteket, a bírakat és egyházi személyeket, a felszabadítottakat.³ Végre mind e személyek érdekében, kivéven a kiskorúakat, a gyám csak oly ügyekben járt közre, melyek előbb fegyver útján szabályoztattak, azaz: a törvénykezési ügyekben.⁴ Most már érthető, hogy a német törvények a gyámot *kriegsvogt*-nak nevezik, azaz: bajnoknak.

A gyámság még patriarchális intézmény is volt. Oly rendszer alatt, melyben minden család maga magát kormányozta és védelmezte, mint valamely független

¹ *Hergerette, Heergeräthe*. Sachsenspiegel, I., 23., §. 1.

² *Landseten*, Sachsensp. I., 27., §. 2.; hasonl. Schwabenspiegel, (Senckenberg, Corp. Jur. Germ., 1466., II. k.) c. 8. §. 7.

³ Sachsenspiegel, I., 42. §. 1; Gloss. zum Sachsenspiegel. I., 23.; Gürlitzer Landrecht, c. 47. §. 17. (Homeyer, 224. l.)

⁴ Sachsenspiegel, I., 42. s. köv.

állam, a család gyenge tagjai szükségképen az erősbektől való függés alá voltak helyezve. A germán jog, kezdetleges egyszerűségében, nem is ismerte sem a rómaiak választott (dativus), sem azok végrendeleti gyámságát.¹ A gyámság, ez időkben, nem lett még közteherré, maga a gyámolt érdekében és a felsőbbség ellenőrzése alatt kiróva. Családi jog volt az, kizárólagos, souverain jog, melyet a család szabadon és idegen ellenőrzés nélkül gyakorolt.²

De a germán gyámság csakhamar elvesztette e kizárólagos házas és patriarchális jellegét. Elvesztette azt, mihelyt a közhatalom, megerősödve, maga kezdte védelme alá venni a gyengének s elnyomottnak érdekeit. Azontúl egészen új intézményt, a közgyámságot, a királyi gyámságot látjuk megjelenni s elfoglalni a magángyámság helyét. E királyi gyámság kezdete félénk és szerény volt: először csak pótolni látszott a házi gyámságot azok részére, a kik, mint a természetes gyermekek, család és pártfogás nélkül voltak.³ De lassankint kiterjeszkedett s a házi gyámság fölé emelkedett, ezt ellenőrzése alá vetette s végre még helyébe is lépett. Egész odáig jöttek, hogy egyedül a királynak van joga az összes tehetetlenek gyámságát viselni, s hogy semmi gyám sem léphet hivatalába a közhatalom képviselőinek

³ Kraut, *die Vormundschaft*, I. k. 211. s köv.

¹ A gyám feletti ellenőrzést egyedül maga a család vitte. Augsburgi stat. 1276. (Walch, IV. k.); Braunschweigi stat. (Leibnitz, 439., 47.)

³ Sachsenspiegel, III., 45., 11. §. Így volt a zsidókra nézve is. Schwabenspiegel, 340. fej. 12. §. s az idegenekre nézve: Culmisches Recht (Thorn, 1584), II., 89.

megerősítése nélkül.¹ A gyámság jog volt s ezóta teherré lett, melyet a gyámolt érdekében viseltek, az állam nevében s felügyelete alatt.

A gyámság sokáig megtartotta katonai jellegét. Úgy a hűbéri rendszer, mint a germán szokások alatt csak annak volt jogi képessége, a ki fegyverrel tudott bánni, s a nőnek, mint a gyermeknek s az öregnek gyámra volt szüksége, a ki kardot tartott kezében helyette. De a hűbériség Németországban is, mint Angliában s Európa többi részében végre levetkezte e katonai s lovagi jellegét. A fegyverrel való (törvényszéki) vívás eltöröltetett. A peres kérdések már nem karddal, hanem tollal szabályoztattak, s ettől fogva a polgári jogképtelenség, a gyámsággal együtt, mely annak következtetése, nem a testi, hanem az erkölcsi gyengeséghez tapadt.

Ha csupán a logika szabályozná az emberi dolgok folyamatát, e kettős változásnak a gyámság természetében a nők feletti gyámság eltörlését kellett volna maga után vonni. A nők feletti gyámságnak, valóban, nem volt azontúl létoka: nem lehetett azt igazolni sem a család érdeke által, mert a gyám hivatala megszűnt jog lenni s teherré vált, sem maga a nő érdeke által, mert a nőnek nem volt arra már szüksége, és soha sem a

¹ 1548-ki császári rendelet, 31-ik cz. 2. §.: „Dass ein jeglicher Vormunder . . . sich der Vormundschaft nicht unterziehen soll, die Verwaltung sei ihm dann zuvor durch die Obrigkeit decernirt und befohlen.“ Már jóval e rendelet előtt, a XIII-ik század óta, ugyan e szabály van megállapítva a szokásjogok nagy számában, mint p. o. a berniben, (Berni Handfeste, 1218., 39. cz.) a saarbrückiben (1321-ből, VI-ik fej. 1. §.); az erfurtiban (1306. évből, 9-ik cz.); a frankfurtiban, 1509. Hasonl. Heineccius, *de suprema principum magistratuumque tutela*, 13—15. §§.

római sem a germán jog nem tekintette a nőt olyannak, a ki nem volna ellátva a saját személye és vagyona kormányzására szükséges értelmiséggel. És e régi intézmény mégis, még hosszas ideig fentartotta magát, mint egy a szokás ereje által. De a jogtudósok, a tizenharmadik század óta nem tudják már megérteni sem eredetét, sem természetét, a mi bizonyítja, hogy idegenné lett a kor szükségai s eszméire nézve. A Pandectákban s a római prétorok edictumaiban keresik eredetét, okát pedig a nőnem tapasztalatlansága s gyarlóságában.¹ A germán gyámság, a római eszmék e vegyülete által megmásítva s meghamisítva, századról századra mindinkább hanyatlott. Nem érdektelen ez átalakulás és hanyatlás különféle fokozatait kísérni.

I. A középkor vége felé a nők feletti gyámság már megszűnt Németország egy részében. Nem találhatni már annak nyomaira Franconia és Bajorország jogi emlékeiben.² Másutt is vesztett erélyéből: a nők megengedték, hogy maga válaszszon magának gyámot, mint p. o. Soestben és Magdeburgban,³ vagy még Gözlarban és Erfurtban is;⁴ felszabadították arra is, hogy

¹ Sachsenspiegel, II., 63., 1. §.

² Kraut, *die Vormundschaft*, II. k. 267. l.

³ Magdeburg. Recht v. 1304., 131. §. (Gaupp, *das Magdeb. u. Hall. R.* Boroszló, 1826., 314. l.): „Hat ein vrowe icht zu vorderne vor gerichte, da muz sie einen vormunden umme nemen, swer her ioch sic.“ Aude Schrac v. Soest, 165. cz. (Giraud, *Hist. du droit franc.*, Paris, 1845. I. k. *preuves* 33. l.) Glogau, *Rechtsb.*, 90. fejt. (Wasserschleben, *Rechtsquellen*, Giessen, 1860. 12. l.)

⁴ Gözlar. Stat. (Goeschen, Berlin, 1840. 77. l. I. 46.): „Wel se aver selve antwarden dat mach se don.“ Erfurt. Stat. 1306-ból 36-ik cz. (Walch, *vermischte Beiträge*. Jena, 1771. I. k. 110. l.)

tetszése szerint lemondhasson a gyámságról s önmaga ügyködhessék, ha jónak látja.

Más szokásjogok ellenben, bár kevesebb számban, kétségkívül római eszmék befolyásának engedve,¹ még élesbítik a régi germán gyámság szigorát, s a nőt a serdületlenhez tévén hasonlónvá, megkövetelik, hogy segélyezve legyen gyámja által még bíróság kívüli cselekményeiben, mint szerződésai s kötelezéseiben is. Ilyenek Frisia² s a hanzé-városok, Lübeck, Hamburg, Bremen és Revel statutumai.³

E két túlzó szokástörvény közt helyezkedik el a közönséges jog, melyet főleg a *szász és sváb tükör* (*Sachsenspiegel, Schwabenspiegel*) képvisel. Itt, mint a régi germán jogban, a gyámság egészen csak a bíróság előtti ügyekre szorítkozik: „Sem leány, sem nő nem ügyködhetik a törvénybíróság előtt gyám nélkül, de sem a leánynak sem az özvegynek nincs szüksége gyámra javainak elidegenítésénél.”⁴

¹ E befolyást bizonyítja, hogy ugyan e szokásjogok megengedik a végrendeleti gyámságot. Kraut, *die Vormundschaft*, I. k. 212. l.

² Emsiger Pfenningsch., 11. §.; Die acht Domen, I. (Richt-hofen, *Friesische Rechtsquellen*. Berlin, 1840. 196., 420. l.)

³ Lüb. R. cod. I., 21. Hach, Lübeck, 1829. 191. l.): „Nulla mulier potest bona sua impignorare, vendere vel dare sine procuratore, nec aliqua mulier potest carius fidejubere quam pro duobus nummis et dimidio sine mundibordio suo, id est Vormunde.“ Hamburg. Stadtr. v. 1270. V. 3. (Lappenberg, Hamburg, 1843.): „Noch pape noch vrouwe . . . mach . . . gud uplaten noch vorgeven ane Vormund.“ Hartung, *de Cura sexus . . . speciatim Hamburgensis*. Götting, 1791. 69. l.; Bunge, *die Quellen des Revaler Stadtrechts*, Dorpat, 1842—46. I. füz. 10. l.

⁴ Sachsenspiegel I. 46.: „Megede unde wif muten aver vormunden hebben an iewelker klage;“ I., 45., §. 2.: „Megede

Ily törvényszéki gyámja a leánynak: legközelebbi atyai rokona;¹ a nőnek saját férje; a férji hatalom, a germán jog szelleme, mint nyelve szerint, valódi gyámság, de nagyobb terjű hatalommal: Németországon, mint Angliában a férj neje összes javainak birtokosa, csupán a házasság erejénél fogva.² Férj vagy atyai rokon nem létében a nő tetszése szerint választthatott gyámot s változtathatta azt minden egyes ügyre nézve.³ Végre minden gyámot a bírónak kellett megerősíteni, s a gyám, rossz magaviselet esetében, vissza volt hívható:⁴ e visszahívás, ha a férj gyámságára alkalmaztatott, egyértelmű volt a javak bírói elkülönzésével.⁵

II. A tizenhatodik századtól kezdve, az ó-germán hagyományok mindinkább elhalványulnak, s a romanis-

aver unde ungemannede wif verkopen ir egen ane ires vormünden gelof, he ne si dar erve to.“ Eisenachisches Rechtsb. I. 121. (Ortloff, Jena, 1836. 54. l.: „Dye meyde und ouch die ledigen frowen, die zu iren jarin kommen sint, die mogin er gut vorgebin, vorkouffen, adder vorsetzin ane erin formunden.“

¹ Sachsenspiegel I. 23. Ha ez esetben a gyám ellenszegülhetett a nő tulajdona elidegenítésének, ezt nem gyámi, hanem vélt örökösi minőségben tehetette: Sachsenspiegel I. 45. §. 2.

² Sachsenspiegel I. 31. §. 2.: „Svenne en man wif nimt, so nimt he in sine gewere al ir gut to rechter vormundscap.“ Schwabensp. c. 343. §. 1.: „Ein wip mac an irs mannes urlöp ir guotes niht him gegeben, weder eigen noch lipgedinge, noch zinsguot noch varende guot; daz ist da von, daz er ihr voget ist.“

³ Sachsensp. I. 47.: „To iewekelme dinge mut de richtere wol sunderlike vormünden gewen.“

⁴ Schwabensp. c. 324. §. 12.: „Wer seyn treue nit behaltet an den kinden oder an der frauen, der er pfleger ist, den soll man palmunden.“ Sachsensp. I. 41.. „Man sal ine belemünden, dat is, man sal ime verdelen al vormundscap.“

⁵ Schwabensp. c. 313. (Senckenberg-féle kiadás.)

ták, az iskolák s nagy részben a törvényszékek urai, azon erőködnek, hogy az összes nemzeti intézményeket rómaiakká alakítsák át. Semmi sem különösebb e tekintetben, mint az a mód, melylyel a régi germán gyámságot rómaivá igyekeztek átváltoztatni. Minthogy az egyedüli gyámság, mely a Pandectákban feltalálható, a kiskorúak gyámsága, arra, hogy a nők feletti gyámság a római jog szerint szabályoztassék, a nőket a kiskorúakkal kellett hasonlóká tenni, s az e korbeli tudósok pedanssága nem rettent vissza e következés elől. A nő, a *senatusconsultum Velleianum* szerint képtelen levén magát másokért kötelezni, szintén képtelenné nyilvánított, magát saját magáért kötelezni; ő sem tehette állapotát rosszabbá, valamint a kiskorú, s visszahelyezett az előbbi állapotba még oly cselekményeire nézve is, melyeket gyámja megerősített.¹ A gyám hatalmára vonatkozó régi alakszerűségek legfinomabb szabályait kölesönözték el, hogy azokat az új gyámságra alkalmazzák.²

Végre egész addig mentek, hogy a nőt kötelezték számot adni gyámjának nemcsak jövedelmeiről, hanem személyes magaviseletéről is. „Becsés szokás“, így kiált fel a tizenhetedik század egy német jogtudósa, „oly hasznos a jó erkölcsökre, mint a leányok és özvegyek

¹ Jacobi *de in integrum restitutione mulierum*. Wittenberg, 1671. Thomasius szerint (*de exiguo usu seti Velleiani*), ez a tan elfogadtatottnak látszik a jogtudományban a XVIII-ik század kezdetén: „Quae sententia etiam hodie (1707-ben) plerumque est recepta.“ Mindenesetre, ez idegen tan nem igen sokáig volt érvényben, mert fél századdal később a praktikusok elvetik azt, mint eretnokséget. Roeslin, *weibliche Rechte* II. k. 5. l.

² Lásd a Roeslin által idézett bírói ítéleteket I. k. 203. l.

érdekeire nézve, s a mely, óh fájdalom! ma már semmi részben sem tartatik meg.¹

A gyakorlat és a jogtudomány nem késtek komolyan protestálni ily tan képtelensége ellen, mely Németországra, a római törvények nevében, oly intézményeket akart erőltetni, melyeket sem a németek, sem magok a rómaiak sohasem ismertek. Túlhajtva a nők feletti gyámkodást, csak siettették annak bukását. Számos állam kitörölte azt törvénykönyveiből, s az utóbbi század német jogtudósai közt egyik legvitásabb kérdés volt: vajjon a nők feletti gyámság általános jogi szabály-e, vagy helybeli s kivételes jogszabály? Semmi sem lehet zavarosabb, mint Németország e korbeli különféle törvényeinek képe: itt egy neme a római kaptára ütött gyámságnak, mely a nőt örökkévaló kiskorúságban tartja;² ott csak a régi germán szokásjogok törvényszéki gyámsága;³ másutt engedőleges, hol a nő tetszése szerint alávetetheti

¹ „Quod, proh dolor! apud nos et in vicinis locis magna viduarum pernicie ex usu recessit, magna utilitate reducendum.“ Mevius, ad J. Lubec. I. 7., 4. cz., 10. sz.

² A. Ulm. Ges. u. Ordnung v. 1612. th. II., 13. cz., 2. §.: „Voegt ... von der Wittib aller Jährlich erbar und aufrechte Rechnung, von stucken zu stucken, eygentlich mit gutem Verstand nemen, und zuffortderst gute Achtung und Aufmerkan haben, ob es um die Wittib wol oder übel stehe ...“ A gyám hatalma szintén igen terjedelmes volt Würtembergben. (Würtemb. Landrecht 1610-ból, II. th., 26. cz.); Badenben (Bad. Landrecht 1710-ból, IV. th., 31. cz., 2. §.; Bad. Verordn. 1789. jún. 11-éről, 18. §.) s a hanzé városokban. (Lüb. rev. R. 1568-ból, III. th., 6. cz., 13. §.; Hamburg. rev. R. 1603-ból II. th., 7. cz., 8. §.)

³ Szászországban, Pfalzban stb. Lásd a szövegeket Roeslinnél I. k., 91. s köv. lapok.

magát, vagy kivonhatja alóla,¹ másutt végre teljesen elenyészett.²

III. Ma az a kérdés: vajjon a nők feletti gyámság általános, vagy helybeli jog tárgya-e: megszűnt kétséges lenni; az ily gyámság ma csak kivétel, mely napról napra ritkább lesz. Egymás után el lett nyomva Würtembergben, a badeni nagyhercezségben, a szász királyságban s hercezségekben.³ Némely államokban, hol még fennáll,⁴ pusztá alakszerűséggé vált. „A nő“, úgymond Kraut, „azt választja gyámjává, a ki neki tetszik; ha ez netalán ellene szegül, azonnal visszahívja azt, hogy kedveskedőbb gyámot keressen. Gyakran, a törvényszéki cselekményeknél, éppen a hivatalszolgával, vagy egy éppen elfogott jövevénynyel játszatja el a gyám szerepét.“ Az egyedüli még komoly és hatályos gyámság,

¹ Poroszországban. 1739-ki kir. szabályrendelet 142. §. Lásd Roeslin I. k., 103. s köv. l.

² Ausztriában, Bajorországban. Lásd Roeslin I. k., 106. s köv. lapok.

³ Würtembergi törvény 1828. május 21-ről 2—4. cz.; Badeni törvény 1835. aug. 25-ről; Code Napoleon a badeni nagyhercezség részére 776. cz.; Szász-altenburgi törvény 1838. jan. 8-áról; szász-weimar-eiseni törvény 1839. febr. 2-áról. A szász-altenburgi törvény egészen felszabadította a nőket a gyámság alól, mégis egy tanács támogatása alá veti őket, oly szerződésekre nézve, melyeket férjeikkel, vagy ezek érdekében kötnek. Lásd a badeni Napoleoncodexet is 515. §.

⁴ Mint a hanzé-városokban, Hannover egy részében stb. Lásd Kraut, *die Vormundschaft* II. k., 313., 316. l.; Züpfl, *de tutela mulierum german.* Heidelberg, 1828. Ujabban a nők feletti gyámkodás megszűnt a schweiczi kantonok egy részében, Basel városban, 1876. (*Annuaire de la Société de législation comparée*, 1877-ki folyamat 571. l.) Aargauban 1877-ben. (*Annuaire* 1878. 618. l.) stb.

melyet a férj visel neje mellett, nem egyéb, mint a férji hatalom és semmiben sem különbözik, mint azt a németek magok is megjegyezték,¹ a Code Napoleon férji felhatalmazásától.

A nők feletti gyámság tehát ugyanazon sorsra jutott Németországban, mint a senatusconsultum Velleianum. Mindkét intézmény napjainkig tartott, de módosúlva és tiszta alakissággá változva, melynek semmi valódi haszna nincsen, de a mely tele van csapdákkal és veszéllyel. Azon percztől fogva, hogy a nő szabadon s tetszése szerint választhatta gyámját s kénye szerint lemondhatott a senatusconsultumról, ez és a törvény megszűntek a nőt védeni, s csak tört képeztek azok kárára, kik a nővel perelnek vagy szerződnek. E két törvény leélte magát, s ezentúl a nő képessége, úgy Németországon mint Angliában s Franciaországban, a házasságon kívül, semmiben sem fog különbözni a ferfiétől.

¹ Zöpfl, *deutsche Rechtsgeschichte* I. 59.

NEGYEDIK FEJEZET.

OLASZORSZÁG.

I.

Ime visszaérkeztünk a klaszszikus földre, mely a római jognak hazája volt, s annyi századon át, a világ középpontja. A dicsőség e napjai nincsenek többé: a Caesarok birodalma összeomlott, Róma egyszerű municipium rangjára süllyedt, s más olasz városok a barbárok járma alatt nyögtek. De Olaszország még e lealacsonyodás alatt is, megtartotta múlt nagysága némely nyomait. Az éjszaka, mely Európát borította az ókori műveltség elhomályosodása után, Olaszországra nézve, mint találóan mondva van ¹ „csak az égsarki tartományoknak az a nyári éjjele volt, melyben a nyugvó nap leáldozó sugarai csak alig tűnnek le a láthatárról, midőn már fel kezd virradni egy új hajnal“. Itália, a barbárok betörése után még sokáig megtartotta, a görög exarchák hatalma alatt, mindazt, a mi fenmaradt az ókori tudományból s művészetből, s két századdal a Renaissance előtt, az ó-kor már megelevenedett Pisai Miklós emlé-

¹ Macaulay, *Macchiavelli* (Edinburgh Rewiew, 1827. márcziusi füzet; s maayar fordításban is.)

keiben s Dante költeményében, mint a bolognai és páduai jogtudósok oktatásaiban.

Olaszország az, mely gazdagon ellátva még a multnak legbecesebb maradványaival, a középkor vadságában és sötétségében a műveltség középpontja s a tudományok tűzhelye maradt. A bolognai egyetemből keltek ki azok a glossátorok, kik mindenfelé terjesztve a római jog tudományát, új utakra terelték az összes európai törvényhozásokat. Rómából jöttek ki azok a kánonok és decretumok, melyek új intézményeket, új eljárást s jogtudományt szabtak minden katolikus nép elé. Rómában, a Rota törvényszéke előtt gyűltek össze, a keresztyén világ minden pontjáról ¹ a nehézség s fontosság tekintetében legjelentékenyebb perek. Még magok a barbár törvények is szabályosabb és tudományosabb alakot öltöttek az olaszországi jogtudósok tolla alatt, s a „Hüberek könyve“ lombard jogtudósok műve, megérdemelte, hogy helyet foglaljon a római törvények testében, mint a hübériség általános codexe.² Szóval, a tudós Olaszország tanodáiban s törvényszékein dolgozták ki azt, a mit a középkorban Európa közönséges jogának lehetne nevezni.

De itt nem az európai népek közönséges jogát, hanem Olaszország külön törvényhozását akarjuk tanulmányozni. Létezik e vajjon ily törvényhozás? Bir-e

¹ Lásd a *Recueil des ordonn. des rois de France* XII. kötetében, 152. lapon, VI. Károly levelét 1387-ből, melyben megtiltja a római törvényszékek elé idézést oly ügyekre nézve, melyek elítélése az ő bíráihoz tartozik.

² Guy Pape, 297. kérd.: „Constitutiones feudales, clausae in libris feudorum, faciunt jus commune apud omnes, ... et sicut jus scriptum servantur.“

Olaszország, mint Skandinávia, vagy Anglia, tulajdon joggal, s melyet olasz joggá lehet minősíteni? Kisértetbe jövünk e fölött kételkedni, ha felületes pillantást vetünk ez ország történetére. Úgy látszik, hogy oly ország, mely felett annyi idegen úr vitatkozott s osztozkodott, egymás után, folyton-folyvást kénytelen volt változtatni törvényeit, mint változtatta urait, s nélkülözni, egészen a legujabb időkig, egységes és nemzeti törvény áldásait. De e lát-szat csal, a polgári törvény, az alacsonyabb rétegben, hová elzárkózik, védve van a hirtelen szélvészektől, melyek rengetik s felforgatják a politikai jogot, hű és állandó kifejezése lévén a nemzet jellemének, csak ezzel együtt alakul át, azaz: halk és szabályos előhaladás által. Az annyira változó és mozgékony formák alatt, melyeket az olasz jog felöltött, szilárd és állandó alapot találunk: s ezek az ó Rómától nyert hagyományok. E hagyományok Olaszországra nézve mintegy házi örökséget képeztek, s becsületbenjárónak tartotta, azoknak dicsőséges letéteményét, a sötétség és erőszak korszakában, megőrizni. A császárság bukása, s annyi ismételt betörés daczára, mindig latin maradt, úgy jogában, mint irodalmában, művészetében és erkölceiben. Nincs ország Európában, mely oly gyakran lett a barbárok martalékává, s mégis egy sincs, mely oly kevésbé tartotta volna meg átvonulásuk nyomait. Az észak e durva harczosai, leszállva a kéjes Itáliába, mint hógörgetegek olvadtak el a völgyek langy levegőjében. „A ki olaszok közé vegyül“, úgymond a góth Cassiodorus, „azonnal rabja lesz a római törvénynek“. ¹ Még a longobardok, e leg-

¹ „Juri romano servit quidquid sociatur Italiae.“ *Varia*, I. 27.; III. 43.

szilajabbak a germánok közt, sem állhattak ellent hosszasan e befolyásnak; egyébiránt, ők sohasem is foglalták el egész Italiát, s a félsziget keleti oldalát Baritól Ravennáig, még a longobard zsarnokság legsivárabb napjaiban is a görög polgárosultság némi sugarai világitották meg.

Végre néhány századdal későbbén, midőn a constantzi békekötés felszabadította az olasz városokat az idegen járom alól, és saját sorsuk urává tette őket, azonnal látjuk mintegy természetes mozgalom folytán, visszatérni azokat az ókor amaz intézményeihez, melyek emlékeztétét soha sem veszítették el. Látjuk, hogy Lombardiában és Toscanában az akkor egész Európára súlyosodó hűbéri barbarizmus közepéből egyszerre a görög és latin demokracziák mintájára szervezett apró köztársaságok keletkeznek.¹ Semmi sem hiányzik a hasonlóságból, újra feltaláljuk ez új helyhatóságokban mind a népgyűléseket, mind a nép által választott consulokat, mind az erkölcsök felett örködésre hivatott tisztviselőket s a fényűzési törvényeket, mindent a finom művészetekig s a pogány műveltség fényes és megromlott erkölceiig. A szabadság e demokracziákban éppen úgy, mint az ókorbeliekben, abban áll, hogy minden polgár résztvesz a gyakran inquisitorius és elnyomó közhatalom gyakorlatában: a törvény felkeresi és megbünteti a nőteleneket, taxálja a menyekzői ajándékokat, meghatározza az ünnepélyeken részt vehető vendégek számát. A közjog uralma alá veti s elnyomja a polgári jogot, s a nő, mint

¹ Freisingeni Otto, *de gest. Frider.*, I. 240. l. (Basil. 1569.), „In civitatū quoque dispositione ac reipublicae conservatione. antiquorum adhuc Romanorum imitantur solertiam.“

az ókori államokban, jogi tehetetlenségben és függésben tartatik.¹

Azonban két új elem még annak idejében járult az ókori és római elemhez az olasz törvény alkotásában: a lombardiai és az egyházi jogot értem. De se az egyházi, se a longobard jog nem gyakorolt Olaszországban oly túlnyomó befolyást, mint a minőt a közvélemény tulajdonít neki.

Első pillanatra azt hinné az ember, hogy az egyházi jog sehol sem talált oly tanulékony követőkre, mint a katolikus világ fővárosában, s a szent szék közvetlen hatalma vagy közvetett befolyása alatt álló országokban. De ez csak balvélemény, melyet megezáfol a történelem, s eloszlat a szorosabb vizsgálat. Semmi sem összeférhetetlenebb a papuralommal (theocratiával), mint a demokratikus intézmények s az olasz köztársaságokat mozgó szellem. Könnyebb volt az uralkodó pápákra nézve magokat távolból tiszteltetni, mint otthon félelmet kelteni, s az a pápa, kinek szavától rettegtek a Themse vagy az Odera partjain, gyakran volt kénytelen remegni és futni fellázadt alattvalói elől. Az egyházjog csakugyan sohasem foglalt el az olasz törvényhozásban egyéb mint másodrangú helyet, a római jog s a helyhatósági statu-

¹ Az ilyen statutumok közül több, legújabbán újra kinyomatott, p. o. Monumenta hist. patriae (leges municipales, liber jur. reip. Genuensis), Aug. Taur., 1838—57.; Statuti inediti di Pisa, ed. Bonaini Florencz, 1854—57. I. és III. k.; Monumenta hist. ad provinc. Parmensem et Placentinam pertinentia (Statuta) Parmae, 1856—60; Consuet. Baresi, ed. Petroni, Nápoly, 1860.; Statuti di Riva, ed. Gar et Cresseri, Trente, 1861. Az olasz városok e régi törvényeinek közzététele folyton foly s napról-napra teljesebb lesz.

tumok után. Magában Rómában is a senator, midőn a capitolba jött letenni az esküt, melyet tőle a város törvénye követelt, arra esküdött, hogy mindennek előtt a polgári jogot (*jus civile*), azaz a régi római jogot tartja szemelőtt, s az egyházi jogot csak amannak hiányában.¹

A lombardi jog által gyakorolt befolyás erőszakosabb volt a nélkül, hogy mélyebb lett volna. A longobardok betörése eleinte mindent elnyelni látszott; de a római polgárosultság egy időre elborítva a pusztító hullámok által, lassankint ugyanazon mértékben tűnt fel újra, a melyben a hullámok apadtak és medrökbe visszatértek. A hűbéri intézmények, melyek magva a longobard jogban volt lerakva, sohasem gyümölcsözhettek úgy Olaszországban, mint az észak országában. A hűbériség éppen oly kevésbé fért össze az olasz városok demokratikus erkölceivel, mint a theocratia. E városokban nem a fegyvereké, hanem a gazdagságé volt a hatalom. Az egyebütt mindenható hűbéri uralom itt meghajlott a nép hatalma előtt; míg az észak szerény s a szolgaságból nem eléggé felszabadult községei szükségét érezték, hogy alig megszületett szabadságaikat egy hűbéri úr gyámsága alá helyezték: addig Olaszországban, ellenkezőleg, a nemesek voltak azok, kik a polgárság jogát vágyva keresték, és kardjaikat a városok szolgálatára felajánlani jöttek. Olykor e szűkkeblű demokracziák még ki is taszították a nemeseket körükből, kizárták azokat a politikai jogokban való minden részesülésből, s nemesekké

¹ Stat. urbis Romae, 7. (Ed. Fensonio Romae, 1836. 31. l.): „Senator ... jures ... statuta facta et facienda, ut jacent, ... et in casibus in quibus statuta aliquid non disponunt, jura civilia, et in eorum defectum, jura canonica observare et observari facere.“

nyilvánították azokat a gyanus polgárokat, a kiket le akartak alacsonyítani, vagy száműzni.¹ És a XII-ik század óta, a hűbéri és longobardi jog csak úgy szerepelt a helyhatósági statutumokban mint segédjog,² és azon túl mindinkább elenyészett azon mértékben, a mint e helyi törvények is eltűntek, hogy helyet adjanak a mai nap divó általános törvénykönyveknek. Midőn tehát tárgyunk speciális részére átmegyünk, három főidőszakot kell megkülönböztetnünk az olasz törvényhozás történetében: a longobardi törvények időszakát, mely megnyitja a középkort; a helyhatósági törvényekét, mely a középkor végét s az újkor kezdetét jelzi; végre az általános törvénykönyvekét, melyek az egykorú törvényhozást képezik.³

II.

Ugyhiszem, nem lesz helyén kívül itt a longobard törvény felett némi részletesb fejtegetésekbe bocsátkozni. E törvény főfő fontossággal bír tárgyunkra nézve, mert egymaga az, az összes germán törvények közt, a mely a nők jogaira vonatkozó rendelkezések rendszeres és teljes egészét foglalja magában. S csakugyan, a jogtu-

¹ „Chi teneva una casa nella città, era uguale al possessore d'un castello“, így szól egy régi piemonti példabeszéd. Sclopis, *Storia dell'antica legislazione del Piemonte*. Turin, 1833. 320. l.

² A *jus feudorum* maga is a római törvényre támaszkodik, s arra utal. II. k. 1. cz.

³ Az olasz törvényhozás történetére nézve lásd a Gide által idézett munkákon kívül: Antonio Pertile, *Storia del diritto italiano dalla caduta dell'imperio romano alla codificazione*; — La Mantia, *Storia della legislazione civile et criminale di Sicilia comparata colle leggi italiane e estere*.

dósok nagyobb része, kik a nő állapotát az ó-kori Germaniában, tanulmány tárgyává tették, nem választott más vezért, mint Rotharis és Luitprand törvényeit. Azonban e tárgyat vizsgálva, úgy véltem, hogy különböző utat kell követnem, s megkísérlettem bebizonyítani, hogy legjobb út a german jog eredetébe való behatolásra, a skandináv törvénykönyvek tanulmányozása. Most szeretném kiegészíteni e bizonyítást s kimutatni, hogy téves uton járnak, kik ez eredetet a longobardi jogban keresik.

A kérdés nem üres, s a különbség nagy a két törvény közt, melyet összehasonlítok; míg a skandináv törvény szelid és bőkezű volt a nő iránt, a longobardi durvának és szigorúnak mutatkozik, s éppen durvaságában vélték feltalálni régiségének jelét. De biztos-e e következtetés? Nem győződünk-e meg, hogy ellenkezőleg, a nő állapota igen gyakran pillanatnyi súlyedést szenved, midőn a népek már elhagyták a patriarchális életet, de a polgárosult életbe még nem léptek be? — Éppen ily helyzetben voltak a longobardok Italiában megtelepedésük idején: már elhagyták a kezdetleges intézményeket, melyeket Tacitus leirt, s melyeket feltaláltunk a skandinávoknál; a hódóltatás szükségéi sokkal keményebb rendszer követésére kényszerítették őket a nők irányában, mint a patriarchális állapot, a katonai rendszert értem.

A germán családnak csaknem féktelen függetlenségére a longobardoknál a hadsereg erős hierarchiája s a tábori élet szigorú fegyelme következtek. A germán csupán családjáé volt; a longobard mindenek előtt katona,

¹ Pertile, *Storia del diritto* 102., 109., 110. §§. III. k. 201 s. köv. l., 262. stb.

s főnökéhez van csatolva. A ki nem katona, megfosztatik minden polgári képességtől s gyámi hatalom alá helyeztetik. De e gyámság megszűnt családi jog s mintegy házi tulajdon lenni: a főgyám a hadsereg feje, a király, s ha a szülők elmulasztják a tehetetlent védeni, vagy visszaélnék az e feletti hatalmukkal: a királyi bíró kizárja őket a gyámságból, s gyámoltjok a király gyámoltja lesz.

Igy tehát újra feltaláljuk a longobardoknál a nők feletti amaz örökgyámságot, a *mundiumot*, mely minden germán néppel közös, de a *mundium* e népnél új jellemet ölt; nem házi hatalom az többé, mely a család érdekén alapúl, hanem inkább katonai hatalom, az állam érdekén alapuló. Innét, mint látni fogjuk, a nőnek feltétlenebb függése, s a gyámnak szorosabb felelőssége.

A *mundium* alatt levő nőt a longobard törvény feltétlen jogi tehetetlenséggel sújtja: semmit, még csak ingó tárgyat¹ sém idegeníthet el gyámja nélkül, habár teljeskorú vagy özvegy is; a törvény tisztán szenvedőleges állapotba szorítja, oly annyira, hogy ha valamely vétséget követ el, gyámjának kell felelni helyette, valamint a tulajdonos felel a rabszolgája vagy állatja által okozott kárért.² Szükséges-e emlékezetbe hívnom, mennyire eltér törvényünk minden más germán törvénytől?

A longobard *mundium* a nőnek nem csak személyét, hanem javait is nyomja. A gyám kezébe veszi gyámoltja vagyonát, kezeli, használja azt, s örökösödik

¹ Edict. Rothar. 20. : „(Mulier) semper sub potestate viri aut potestate curtis regiae debeat permanere; nec aliquid de rebus mobilibus aut immobilibus sine voluntate ipsius in cuius mundo fuerit, habeat potestatem donandi aut alienandi“.

² L. Luitpr. 146.

benne,¹ s ha a gyámolt valamely sérelmet szenved s jogot nyer kármentesítéshez, ez a gyámnak fizettetik.² Mindez külön sajátsága a longobard törvénynek: az összes germán törvénykönyvek közt egyedül ez tette a törvényes örökösödés jogát a mundium függelékévé s azzal együtt járó javadalommá.³

A mundium tehát nyereséges joggá, a tulajdonjog egy nemévé lett; az, mint bármely más vagyon, eladható, megvehető, per útján követelhető volt. Igen különösek e tárgyban a longobard formulák: látjuk ott, hogy az atya és a férj ugyanazon eljárás útján követeli vissza leányát vagy nejét, mint a tulajdonos a maga házát vagy földjét;⁴ látjuk, hogy a gyám ugyanazon formában engedi át gyámleányát egy új gyámnak, melyet a rabszolga tulajdonosa használ ennek eladásánál új gazda részére.⁵ A mundium ez átruházása különösen előfordul, midőn a gyámleány férjhez adatik, *traditur ad uxorem*; a gyám meghatározott árért adja el az új férjnek a

¹ Ez öröklési jog, eredetileg korlátlan (Rothar. 188.; Glossar. Veronens. ad Ed., 153., Walternál I. k. 704. l.), később megzorítottatott Luitprand által. L. Luitpr. 14.

² Ez is, mint az előbbi, eredetileg korlátlan, (Rothar. 186., 187., 202.) később korlátozva Luitprand törvénye (31.) által.

³ Kraut, *Die Vormundschaft*. Gött. 1835. I. k. 392. l.

⁴ Ed. Rothar. 182. form. 2., 3. (Walter, I. k. 712. l.) „Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine Dariam suam mundoaldam. Ipsa mea est mundoalda.

⁵ Form. longob. 21. (Walter II. k. 557. l.): „Seneca, per hanc crosnam, mitte sub mundio hanc cum omnibus rebus, quae ei pertinent, et mundium et crosnam trade“. Ed. Rothar. 183.: „Ipsa per manum retradatur sicut priori (mundoaldo) tradita fuerit. Nam aliter sine traditione nullam rerum dicimus subsistere firmitatem.“

hozzáadott nő fölötti *mundium* jogát. Állapodjunk meg e pontnál: egy rendelkezés sines a longobard törvényben, mely több méltatlankodást okozott s több vitát idézett volna elő.

Némelyek összezavarták a *mundium* ez átruházását magával a házassággal, s azt gondolták, hogy a longobardoknál, mint a kezdetleges népségeknél, a házasság a menyasszony megvásárlása útján jött létre. De a longobard törvény nem oly kezdetleges s nem is oly goromba, mint vélik, e törvényben a *mundium* megvásárlása, s a házasság két külön és egymástól független cselekmény. Ez a megvásárlás a longobard férjre nézve ugyanaz, a mi a *manus* megszerzése volt a XII táblák idejében a rómaira nézve: míg a férj le nem fizette a *mundiumot*, a feleség szülői gyámsága alatt maradt, kik folytatták javai haszonvételét, s örökösödtek utána halálával; de ha lefizette a vételárt, átvehette neje minden vagyonát, s egyedül ő örökölte javait, ha elhalt.¹

Van egy másik nem kevésbbé közönséges s éppen oly veszélyes összezavarás is: a mely ugyanazonosítja a *mundium* fizetését a *métá*-val, vagyis azzal az ajándékkal, melyet a férj ad új nejének. Számos író állítása szerint a *meta* nem lenne más, mint tisztázott s átalakított *mundium*: a menyasszony vételára lassanként átváltozott volna az erkölcsök előhaladása folytán a menyasszonynak magának felajánlott ajándékká. De arra, hogy ez így legyen, hogy e két intézmény nem egy-

¹ Ed. Rothar. 188. form. 2.: „Petre, te appellat Martinus, quod tu tenes sibi terram malo ordine in tali loco. — Ipsa terra mea propria est de parte meae mulieris. — Non debes eam succedere quia non fecisti mundium. — Aut probet quod mundium fecit, aut perdat terram per hanc legem.“

idejűnek, hanem egymásra következőnek tekintessék, két feltétel találkozása lenne szükséges: 1. hogy a *meta* nem létezett volna eredetileg, s 2. hogy a *mundium* annak következtében megszűnt volna létezni. De mind két feltétel hiányzik: bizonyos, hogy a *meta* már Tacitus idejében is meg volt,¹ s nem kevésbé bizonyos az is, hogy a *mundium*, régi alakjában, még Grimoald és Luitprand idejében is létezett.²

Igy a *mundium* átruházása éppen úgy nem zavarható össze a hozományrendeléssel, mint a házasság megkötésével; külön cselekmény ez, mely alakjára s hatályaira nézve egészen sajátja a longobard törvénynek.³

A *mundium* hatályai, függetlenek lévén a házasságtól, nem szűntek meg ennek felbomlásával; ha a férj elhal, örökösei éppen úgy öröklik a *mundiumot*, mint egyéb javait. A *mundium*, valósággal, pénzbeli jog, pénzen szerevezve, mely nem a férj személyéhez, hanem vagyonhoz tapad, s az örökség részét képezi. Az özvegy tehát függő, jogképtelen, saját családjához idegen marad, s ha újból férjhez megy, első férjének örökösei adják őt az új férjnek, s megkapják ettől a *mundium* árát, mit neki újra eladtak.⁴ Ne felejtsük, hogy a skandináv törvénykönyvekben, ellenkezőleg, az özvegy felszabadul a gyámság alól, visszatér saját családjába, s gyermekeinek gyámjává lesz.

¹ Tacitus, *de mor. Germ.* 18.

² L. Luitp. 127., 139.

³ Talán még ide sorozható a szász törvény (VI. 1.; VII. 3.; VIII. 1., 3.). Hasonl. alább IV. k. 1. fej. 1. §. Rive, *de dote qualis sit in antiquis Germanorum legibus*. Bonn, 1852.; Schröder *de dote sec. leges gentium germanicarum antiqu.* Berlin, 1861.

⁴ Ed. Rothar. 138.: „Ipsa per manum simili modo retradatur, sicut priori marito tradita fuerit.“

—) De bármily kiterjedt is a gyám joga a longobard törvényben, még sem korlátlan jog az; magasb hatóság ellenőrzi s uralkodik felette, t. i. a királyé, a ki önmaga vagy bírái által, a legmagasb gyámságot viseli minden tehetetlenre nézve. Ha a törvényes gyám elmulasztja teljesíteni kötelességét, a királyi bíró beleavatkozik s a megüresedett gyámságot általa választott emberre bizza.¹ Ha a törvényes gyám visszaél hatalmával, ha rosszul bánik gyámoltjával vagy azt megrontja: a királyi bíró ismét közbejár, s jobb kezekbe teszi át a gyámságot. Ez elmozdítás, mely minden méltatlan gyámot fenyeget, magát a férjet is sújthatja, ha elhanyagolja házastársi kötelességeit; ² új különös és sajátos rendelkezése a longobard törvénykönyvnek, melyet hiába keresnénk más helyen.³

Most már szemeink előtt fekszik, legföltünőbb vonásaiban, a longobard törvény; meg lehet ítélni, hogy ez annyira eredeti és jellemző törvény mennyiben különbözik minden más germán törvénytől. Minden oldalról környezve és fenyegetve az olasz műveltség által, mely-

¹ L. Longob. II. 43. 1.; III. 30.

² L. Grimoaldi, 6.: „Si quis uxorem suam absque culpa postposuerit et aliam in domum super eam duxerit, mundium mulieris ejusdem quam postposuerit, amittat“ L. Luitpr. 120.: „Mala tractatio est si vestimentum aut calceamentum, secundum qualitatem personae vel pecuniae, mulieri non dederit.“ A becsület sértés is oka lehet az elmozdításnak: „Si quis de puella libera aut muliere mundium in potestate habens ei crimen injecerit quod adulterasset, tunc amittat mundium ipsius puellae; si quis mundium de puella libera aut muliere habens, eam *strigam*, quod est *masca* clamaverit, amittat mundium ipsius ut supra.“ Ed. Rothar. 195., 197. Úgy látszik azonban, hogy a törvényes gyámság elvesztése nem érheti az atyát vagy a fivért. Ed. Rothar. 195., 197.

³ Kraut. I. k. 400. l.

nek már előttök minden más barbár nép hódolt, a longobardok csak úgy állhattak ellent hasonló csábításoknak, ha erőszakosan ellenszegülve túlozták nemzeti intézményeik durvaságát, s azokat oly rideg és szoros alakkal ruházták fel, melyet sohasem öltöttek Germánia s az északi államok békés népfajainál. A germán jognak ez új fejlődése Alboin szilaj kíséreinél oly intézmény makacskodó s végső erőlködése volt, mely közel érzi vesztét. A longobard törvény valóban nem volt hivatva Olaszország fölött hosszasan uralkodni; míg a szokásjogok az Alpeseiken túl, az északi országokban, századról századra fejlődtek a műveltség haladásaival, s még most is jelentékeny részét képezik a jelenkori törvényhozásoknak, addig Olaszországban, ellenkezőleg, a barbár törvény, a longobard codex szűk és hajthatatlan formulái közt mozdulatlanná téve, lassankint helyet engedett a római törvény tágabb és emberiesb elveinek, s a jelenkori törvénykönyvekben csak gyér és erőtlen nyomait hagyta hátra átmenő uralmának.

III.

Az első törvényhozási emlékek, melyekben a longobard törvény hanyatlása s a rómainak újjászületése mutatkozik, az olasz köztársaságok törvényei. Az ókori polgárosultság egészen feléledni látszik ez új helyhatóságokban, melyek a középkori vadság közepette, a gazdagság és művészetek egész fényében tündököltek. Polgári törvényeik, sőt politikai törvényeik is ugyanazok voltak, mint az ókori Rómáéi, s e köztársaságok mindegyike felirhatta törvénykönyve élére a [pisai statutum e szavait: „E város törvénye a római törvény, vegyítve

a longobard törvény némi maradványaival.¹ De, a mi megjegyzésre méltó, a longobard törvény e gyér maradványai, melyeket a köztársasági statútumok fentartottak, éppen azon rendelkezések voltak, melyek a nőt jogi tehetetlenséggel s képtelenséggel sujtják: a nő jobban volt védve és szabadabb volt az északi országok szerény és szegény községeiben, mint Lombardia és Toscana gazdag s virágzó városaiban. S ez ne lepjen meg bennünket: ha az olasz köztársaságok birtak az ókori demokracziák fényével, birtak azok rejtett bűneivel is; az erkölcsök tetszetősek, de romlottak valának azokban;² a nyilvános élet tevékeny és termékeny volt, de egészen igénybe is vette a polgárokat, s nem hagyott helyet a családi életnek. Szóval, az ókor majmolása teljes volt úgy a rosszban, mint a jóban, s ennek kikerülhetetlen következése lett a nő jogi tehetetlensége.³

S csakugyan, a régi longobard és hűbéri törvények közt van egy, melyet minden helyhatósági statútumban kivétel nélkül feltalálunk: s ez az, minél fogva a törvényes öröklések háramlásában a férfi mindig előtte jár a nőnek.⁴ Majdnem minden statútum egyszerű ho-

¹ Stat. Pisana 1161-ből, előszó: „Pisana itaque civitas, a multis retro temporibus vivendo lege romana, retentis quibusdam de lege longobarda.“ E statútumokat s egyéb kiadatlan statútumokat is, Gans után idézem: *Das Erbrecht in weltgeschichtl. Entwicklung*. Stuttgart, III. k. 1829.

² Magok a statútumok szomorú bizonyítékokat szolgáltatnak erre nézve; találhatók azokban p. o. számos ismételt tiltó rendelkezés a szent helyeken üzött kicsapongások ellen. Sclopis *Hist. de la legisl. ital.* II. k. 28. l. (Francia fordítás, Paris, 1861.)

³ Pertile, *Storia* 102., 107., 109., 111., 112. §§. III. k. 206., 241., 268., 280. l.

⁴ Stat. Mutinae II., 149. (Mutinae, 1547. II. k. 60. l.): „Ut

mányra korlátozza az összes jogokat, melyekkel a nő bírhat családjá vagyónára, s e részben is több gondot fordítanak a hozomány maximumának, mint minimumának meghatározására.¹ Hogyan magyarázható az egyértelműség ily számos és ily különféle szokásjogokban? a hűbéri intézmények tartósságának, s a nemesség fenntartott befolyásának kell-e azt tulajdonítanunk az olasz városokban, a szerzők legnagyobb részével? De már kimutattuk, hogy a városokban nem a nemességé, hanem a gazdagságé volt a hatalom. Egyébiránt a hűbéri befolyás csak a hűbérekben való örökösödésből zárta ki a nőket, a helyhatósági statútumok egyaránt kizárják őket az örökösödés minden neméből. Tehát nem a hűbéri rendszerben kell keresni ezen kizárás okát, hanem inkább az olasz köztársaságok szervezetében.

E kis államok mindegyike, egyik a másik mellé szorúlva, dielsvágyukhoz képest igen is szűk téren, egész bévvel törekedett arra a célra, hogy saját hatalmát fölemelje és szomszédjait csökkentse; s minthogy e kereskedő városok hatalma gazdagságukban rejtett, mind-egyiknek féltékeny gonddal kellett örködni, hogy gaz-

consulamus agnationi, quam divitiis abundare valde cupimus ordinamus . . . succedant agnati masculi exclusis sorore vel sororibus, matre, avia.“ Stat. Genuae V. 2. (Genuae, 1609., 168. fol.) Statuta Cremonae, 357. (Cremonae, 1578.); Statuta Papiæ 95. (Ticini, 1590.) „Per universam Italiam“, úgymond De Luca bíbornok (de statutariis successioneibus, Lugd. 1597. III. 1.) jura communia ut universalia sunt, huiusmodi statuta tendentia ad finem conservationis bonorum in agnationibus.“

¹ Így a cremonai statútumok (rubr. 367.), s a ravennaiak (III. 12., 15.; Fantuzzinál, *Monumenti Ravennati* IV. k.) stb. azt rendelik, hogy a hozomány túl ne haladja a köteles részt (legitimát)-

dagságuk bármely része ki ne vándoroljon valamely versenyző városba. Innét származott annyi korlátozó törvény a kereskedelemre s a javak forgalmára nézve; innét különösen a nők kizárása a törvényes örökösödésből: biztosítani akarták a vagyon megőrzését a családban, hogy biztosítsák ezek fentartását a városban. Több helyi törvény annyira ment, hogy minden polgárnőt eltiltott idegen férfival való házasságtól.¹ Mindnyájan szűkre szabták a nők vagyonát, a legszigorúbb megszorításoknak vetvén alá nem csak a törvényes örökösödéshez való jogukat, hanem még az általok nyerhető hozományokat és ajándékokat is. Mind e korlátozást, a mint láttuk, nem a hűbéri szellem, hanem éppen a köztársasági szellem sugallta, s Verri nem ok nélkül hasonlítja azokat a régi római köztársaság törvényeihez. Őseink, úgymond, visszatértek a tizenkét táblák régi örökösödési törvényéhez, melyet Justinianus elvetett.²

De nem tartatott elégnek a nőket szegényekké tenni, az is kellett, éppen mint a régi demokracziákban, hogy függésben tartassanak. És valóban, a helyhatósági statútumok nagyobb részében a longobardok régi *mundumát* látjuk újra megjelenni. A középkor végéig köznyelven folyvást *monovaldo*-nak nevezték a nő gyámját, s *longobard törvény*-nek a szokást, mely a nőt ily gyám-

¹ Megkivántatott, hogy a férj kötelezze magát a városban lakni, s erre felhatalmaztatott a podesta által. Stat. Pisauri II. 92., 93. (Pisauri, 1531.); Stat. Senogallae II. 116., 117. (Pisauri 1584.)

² Verri, *Constit. dom. Mediolan. prodr.* Mediolani, 1747., V. p.: „Quae omnia manifeste demonstrant, majores nostros maximum atque perpetuum studium contulisse ad agnationem conservandam, pro veteri XII Tabularum jure a Justiniano postea immutato.“

ság alá vetette.¹ E gyám folyvást, mint Rotharis és Luitprand századaiban, a nőnek atyja vagy fia, atyai rokona s férje. Némely városokban a férj e hatalmát nem tartották elegendőnek, hozzácsatolták még a nő atyai rokonainak hatalmát is, a kiknek köteleességek volt utána nézni, hogy a nő teljes szabadsággal cselekszik-e s nem a férji hatalom nyomásának enged-e.² Gyám nem létében a bíró adhat felhatalmazást, s nem mindig a nélkül, hogy pontosan ne értesült volna a nő szomszédai és barátai részéről a szerződés okairól és feltételeiről.³ Végre némely statútumok nem elégesznek meg azzal, hogy a nőket örökös gyámság alá vetik, még azt is megtiltják nekik, hogy megjelenhessenek a törvényszékek előtt, a nyilvános gyűlésekben, a gyászmeneteknél. Nem hiányzott egyéb az ókorbeli köztársaságok visszaidézésére, mint köztisztviselő, kinek feladata megtanítani a férjeket és atyákat nejeik és leányaik erkölcsi nevelésére, az athenei gynaiconomos vagy a római censor.

¹ Villani II. 9. (Muratori-nál *rer. ital. scriptores* XIII. k. 71. l.): „E feciono la legge que ancora si chiama *Longobarda*, e tengono ancora i Pugliesi e gli altri Italiani in quella parte, dore danno *monu aldu*, ovvero il volgare *monovaldo* alle donne, quando s'obligano in alcuno contratto; e fu buona e giusta legge.“ A *mundualdus* szó előfordúl még a XV. és XVI-ik századbeli florenzi és pistojai statútumban (Muratori, *Antiq. Ital.* IV. 50. évf.) a *munduald*, férjhez adván gyámleányát, még megkapja a *mundium* árát, melyet átruház.

² Charta Estensis 1017. (Muratori, *Antiq. Ital.* IV. 20. ért.): „A quibus (germanis meis) interrogata et inquisita sum, si ab ipso jugale et mundualdo meo vel a quolibet homine, aliquam me pati violentiam, an non.“

³ Stat. Mutinae II. 110. (II. k. 48. fol.): „Et dictus iudex teneatur tunc perscrutari diligenter a dictis vicinis causas contractus ... in quo ipsius conscientiam oneramus.“

Az olasz statútumok tehát fentartották a longobard törvény majdnem minden rendelkezését, mely a nők jogát csorbitotta; de mit tettek hát oly rendelkezésekkel, melyek kiváltságokat állapítottak meg a nők javára? A *Morgengabe* és a *meta* némely nyomai feltűnnek még e statútumokban, de már csaknem letörölve a római befolyás által. A férj által adott germán házassági hozomány intézete Franciaországban s az északi államokban fejlődött ki s lett termékenynyé; ott adott az életet a vagyonszösség házassági rendszerének. Ellenben Olaszországban a germán házassági hozomány lassankint tért engedett a római hozománynak, melyet a nő ad; s a római hozományi rendszer magába olvasztotta a *Morgengabe*-t és a *metá*-t, új alakot s rendeltetést adván ezeknek. A *Morgengabe* a statútumokban *donatio ante nuptias*-sá lett, mely egyszerű függeléke és biztosítéka a nő által adott hozománynak; a *meta* a Novellák örökösödési *negyedévé* alakult át, mely az írott jog országaiban divó hozomány pótléka.¹ A római törvény e befolyása fel kezd tűnni már a longobard jog utolsó időszakában, Luitprand király rendeleteiben, melyek áthághatatlan maximum által korlátozzák a *Morgengabe* és a *meta* kiterjedését s eltiltják a leendő férjet minden egyéb bőkezűségtől.²

Ekkép a római törvény egész uralmát visszanyerte Olaszország felett; megmásította s átalakította mindazt a barbár szokásjogot, melyet egészen le nem rontott. A germán hozomány *donatio ante nuptias*-sá változott; a

¹ Stat. Veronae, 174. (Venet. 1747.): „Faciám (uxores) contentas esse in tantum de bonis mariti, quantum fuerit *dos et donatio propter nuptias meta vel quartisio*.“

² L. Luitpr. II. 1.; VI. 35.

mundium rómaifele gyámsággá, *restitutio*val a sértett nő javára; ¹ a törvényt magyarázó, egész a finemű örökösök s az atyai rokonok előjogaiig, mindent vissza tudtak vezetni a régi quiritárius-jog elveire. Ez intézmények mellé, melyek csak a formát kölesönözték a rómainól, oda kell még helyezni azokat, melyek eredetileg rómaiak.

Ilyen először is a hozományi rendszer; olyannak találjuk ezt a középkori olasz városokban, a milyen volt a régi Rómában, kiváltságos hypothékával, a hozományi vagyontőke elidegeníthetetlenségével; ² a két házastárs közt való érdekek elkülönzésével, s a kedveskedések (ajándékozások) megtiltásával, mely annak következtetése. A statútumok, nem elégedve meg azzal, hogy a római törvény minden tilalmát fentartották, olykor még élesítették is a szigort: folytonos figyelemmel arra, hogy megakadályozzák a javak más kezekre jutását s a város elszegényedését, még a végrendeleti ajándékozást is megtiltják a férjeknek; s a bizalmatlanságot annyira fokozzák, hogy aprólékos gondoskodással szabályozzák a menyekzői ajándékokat s a menyasszony kelengyéjét is. ³

Végre még egy utolsó tiltó törvény egészíti ki a hozományi rendszert, s biztosítja a férj befolyásának

¹ Sforza F. decretuma 1457. (Cremona, 1578. 259. l.): „Ne mulieres inducantur ad faciendum contractus ex quibus laedantur, cum non intelligant quid faciant, propter quod multae deceptae et fraudatae fuerunt.“

² A nő egyezése nem érvényesítheti az elidegenítést. De Luca, *Theatrum ver. et just.* VII. k., *de alienat.* III. rész, 5. fej.

³ Stat. Romae 135. (Fenzonio, 283. l.): „Donatio inter virum et uxorem, sponsam et sponsum, non valeat, nec praesumatur; ... sed quoad *annulum subarrhationis*, qui *debeat esse sine lapide*, donatio praesumatur et valeat.“ Lásd a Gans által idézett statútumokat is, III. k. 279. s köv. l.

viSSzaélései ellen a nő vagyonát: ez a *senatusconsultum Velleianum*. Uralkodik ez egész Olaszország felett. Az ezt magyarázó tan most is ugyanaz, melyet a glossátorok formuláztak, s melyre kitértem a német törvényhozásokról szólva. Olaszország minden esetre hívebb maradt a római törvény szelleméhez, mint Németország; megértette, hogy a *Velleianum* tilalmának komoly és állandó hasznossága abban a szentesítésben fekszik, melylyel az a hozományi rendszert pótolja. A *senatusconsultum* valóban nem is egyéb a régi olasz törvényhozásban, mint a *Lex Julia* függeléke.¹ A statútumok nagyobb része csak abban az esetben tiltja meg a nőnek a közbenjárást, ha ez férjeért történik; de ekkor a tilalom feltétlen s a semmiség fenforog a nő lemondása vagy éppen annak esküje daczára is.

IV.

Ilyen volt az olasz jog a középkor végén. Meg kellett néhány perczre állapodnom ezen, napjainkban annyira elfelejtett régi törvényeknél; mert nincs nagyobb időszak az újabb Olaszország egész történetében. Akkor s csak akkor volt, ha csupán a multat tekintjük, hogy Olaszország, egy ideig ura önmagának, kifejthette úgy a törvényhozásban, mint a tudományokban s művészetekben, lángszellemének teljes gazdagságát. De a dicsőség e napjai igen rövidek voltak; a műveltség nagyon is korán-érett volt e szerencsés éghajlat alatt, hogysem tartós

¹ Stat. Mutinae, II. 110. (II. k., 48. fol.); Stat. Genuae IV. 201. (159., 160. l.); Pragmaticae Regn. Neapol. *ad Vellei.* 1. Azonban némely bíróság, mely erősebben tartotta magát a kánoni tanokhoz, nevezetesen a *Rota* törvényszék, mindig érvényesnek vette az esküt. De Luca, az id. helyen.

és termékeny lehessen. Idő előtt fakadva ki a középkor barbarismusának kebelén, az volt sorsa, hogy idő előtt elhervadjon, nem hagyva hátra maga után az ígért gyümölcsöket. A tizenhatodik század, mely az északi népek számára a haladás és felvilágosodás időszakát nyitotta meg, az olasz városok számára hanyatlás kezdete volt. Elmondjam-e, mivé lettek a lombardiai és toscanai városok helyhatósági törvényei, miután e büszke demokracziák külföldiek járma alá görnyedtek? Igen szomorú s haszontalan elbeszélés lenne ez. A polgári jog kifejlése a közszabadságok s nemzeti függetlenség eleven forrásain táplálkozott; a fejlődés azonnal megállapodott, mikor e források kiszáradtak. De az olasz jog mégis, a külföldi befolyás alatt szenvedett sok változás daczára, hű maradt eredetéhez, s a hagyomány láncza meg nem szakadt. Tekintsük meg most már a jelen időt; vessünk egy pillantást arra a tarka és egyenetlen törvényhozásra, mely még csak igen rövid idő előtt is, uralkodott az Alpeseiken túl: s újra fel fogjuk találni azon húsz százados intézményeket, melyekkel csak az imént találkoztunk a régi statútumokban s a melyek, miután a középkoron keresztül ellenállottak a barbárok minden betörésének, újabb korban is ellent tudtak állani a polgárosultság haladásainak.

Első helyen van a finemű örökösöknek engedett elsőbbség a törvényes örökség elsajátításában vagy abban való részesülésben; a mely szerint, egy helyen, mint a modenai *codex*-ben, a leány csak felerészt kap szülei örökségéből; másutt, mint a szardiniai törvénykönyvben, egészen kizáratik fivérei által.¹ Aztán jó a *senatusconsultum Velleia-*

¹ Szárd törvénykönyv. 1837. jún. 20-áról, 942—948. cz. modenai törvényk. 1851. október 25-éről, 911. cz.

num régi tilalma; ugyan e törvénykönyvek, meg nem elégedve, hogy visszaállították, még súlyosbították is annak szigorát: a nő nemcsak arra képtelen, hogy jót álljon, de arra is, hogy bármely kedvezést adjon.¹ A római államok s Toscana törvényei még tovább mennek: itt a nő általános jogi tehetetlenséggel van sújtva, hasonlónvá téve a kiskorúhoz vagy gondnokság alatti egyénhez; ha férjnél van és nagykorú, semmi szerződésre sem léphet a bíró jóváhagyása nélkül. S még ez sem elég: ki van zárva nem csak az egyenes örökösödésből, hanem az oldalagusból is a harmadik fokig; egész vagyona a hozományba van szorítva, mely bármi csekély legyen is, mindig elégnek tartatik, ha tisztességes házassághoz segíti; s magát e hozományt sem követelheti huszonöt éves kora előtt; akkorig összes jogai abban állanak, hogy atyai rokonai költségén, s azok egyikének házában élelmeztetik.²

De most, midőn ezeket irom, ez előbbi törvények már helyt adtak újabb törvénynek: Viktor Emanuel törvénykönyve uralkodik az Alpeseiktől Siciliáig,³ s az atyai rokonság (agnatio) előjogai, a nők feletti örökös

¹ Szárd törvényk. 1124., 2054. cz.; modenai törvénykönyv 2035. czikk.

² A szent szék birtokát illetőleg lásd az 1834. nov. 11-iki *Motu proprio* 11., 21—30., 52. cikkeit. („I contratti dei pupilli, e delle donne, anche maggiori o maritate, non saranno validi se il giudi ce competente non abbia, con suo decreto, fatto loro abilità, né singoli casi, di contrattare e di obligarsi.“) 5—58.; Toscanára nézve az 1814. évi aug. 18. s nov. 15-ki törvények; Forti, *Analisi della legge del 18. aug. 1814.* (Opp. III. k. 628. l., Firenze, 1864.)

³ Az 1865. évi jún. 25-ki rendelet 1866. jan. 1-től lépteti életbe az új törvénykönyvet.

gyámság, a *senatusconsultum Velleianum*, végképen eltűntek Olaszországban. Egyedül a multjához mindig hű örök város tartotta még fenn kegyeletesen egy más kor intézményeinek ez utolsó töredékeit; a félsziget összes többi része oly polgári törvény áldásait élvezi, mely megfelel a polgárosultság és tudomány legutóbbi előhaladásainak.¹

Az új törvénykönyv alapelveinek egyike: a polgári magánjogok egyenlősége mindkét nem részére. Ez elv csak egy megszorítást szenved (mint a francia *codex*-ben is); t. i. azt, mely a férji hatalomból következik. De eme hatalom szervezésének módjában az olasz törvénykönyv több részletes eltérést mutat a francia *codex*-től, melyeket kijelölni nem lesz érdektelen.²

1. A férj felhatalmazása (jövähagyása) nem szükséges, ha a férj kiskorú, gondnokság alá van helyezve, távol van, vagy bizonyos büntetésekre van elítélve. Ily esetekben nem kell bírói engedélyhez folyamodni, mint a francziáknál; a nő azon perczen lesz képe ssé, melyben a férj megszűnik az lenni, mert a nő képtelenségének egyedüli oka a férji hatalom.

2. A férj felhatalmazásának szükségessége megszűnik még az elválás keltétől fogva is. Ha az elválás a nő hibája miatt történik, a bíróság jövähagyása lép a férjeé helyébe; ha a férj hibája okozza azt, nincs többé szükség semmiféle felhatalmazásra.

3. A férj, nejének, közoklevél által, általános meghatalmazást adhat, de a melyet bármikor vissza is von-

¹ Most már Róma is az olasz királyságé, s a pápa a Vatikánra s Angyalvár-ra van szorítva, és világi hatalmától megfosztva.

² *Codice civile del Regno d'Italia*, 134—136. cz.

hat. Semmi sem gátolja, hogy e felhatalmazás magában a házassági szerződésben adassék.

4. A férj meghatalmazása elégtelen minden oly esetben, ha „érdekek ellentéte“ forog fenn a házastársak közt, példának okáért: ha a nő férjével akar szerződni, vagy ha férjeért akarja magát kötelezni vagy jótállást vállalni; ekkor a bíróság közbejárása szükséges. Az eme közbejárásban fekvő biztosíték előnyösen helyettesíti ez esetben a régi *senatusconsultumot*, s még ennél is jobban egészíti ki a hozomány elidegeníthetlenségének rendszerét. Oly törvény alatt, mely ellentétben a francziával, a hozományi rendszert általános jogi rendszerré, s a vagyontársaságot kivételes egyességgé teszi, védeni kellett a nő vagyonát nem csupán a hatalommal való minden visszaélés ellen a férj részéről, hanem a befolyásolás minden visszaélése ellen is.

Később, a francia törvény tanulmányozásánál, lesz alkalmunk visszatérni Viktor Emmanuel törvénykönyvének e különböző rendelkezéseire; akkor még jobban meg fogjuk érteni azok jelentőségét, s talán el fogjuk ismerni, hogy az új Olaszország törvényhozása mind abban, a miben különbözik a francziától, még előbbre ment egy lépéssel a haladás útján.

ÖTÖDIK FEJEZET.

SPANYOLORSZÁG.

I.

Spanyolország, éppen úgy mint Olaszország, föltűnő ellentétet mutat törvényeiben Európa északi nemzeteivel. A két déli félsziget, egyik mint a másik, ugyanazon befolyásnak engedett: mindkettő római maradt úgy nyelvében, mint törvényeiben. S mégis különbség választja el őket: Itáliában a régi Róma, a klasszikus jog hazája s a Caesarok fővárosa tartotta meg uralkodását az ott fenmaradt hagyományok által; a katolikus Spanyolországon pedig kizárólag az újabb Róma, a pápák székhelye s a katolikus világ fővárosa uralkodik. Olaszországban, beleértve a szentszék birtokát is, a kánoni jog mindig elsőbbséget engedett a régi római jognak; Spanyolországban, az egyház e paradicsomában (egy spanyol jogtudós szava ez)¹, a római jog csak az egyházi jog árnyékában s a papság pártfogása alatt hatolt be. Ez egyházi és papuralmi (theokratikus) szellem különbözteti meg a spanyol törvényhozást minden

¹ Valiente, *Apparatus jur. publ. hispan.* II. k. 8. fej.

európai törvényhozás közt. Oly népnél, mely, öreg krónikái nyelvén szólva „több mint háromezerhét száz csatát vívott a keresztyén név ellenségeivel“ és szakadatlan hadviselés nyolcz századán keresztül harczott tűzhelyeiért, harczolva egyszersmind a keresztert, a vallásos érzelmeknek természetesen össze kellett olvadni a hazaszeretettel, s a vallásos törvénynek egyesülni a polgári törvénnyel s uralkodni e fölött.

Ha felnyitjátok a még érvényben levő spanyol törvények vaskos gyűjteményét, nem kis mértékben lesztek meglepette, hogy ott, az első laptól kezdve, teljes kathekizmust találtok, melyben a katolikus hit összes mysteriumai törvényczikkekben vannak formulázva. Aztán egy második czim alatt, a sakramentumok tanáról szóló theologiai értekezésre találtok, száz huszonkilencz szakaszban. Egy kevés odább, a büntető törvényekben, criminalistáink előtt ismeretlen felosztáshoz fogtok érkezni, halálos és megbocsátható bűnökre. Még különösebbek a házasságról s házastársi viszonyokról intézkedő fejezetek. A törvényhozó gyakran megdöbentő kiméletlenséggel avatkozik oly benső ügyekbe, melyek másutt a lelki tanácsadónak vagy gyóntató atyának vannak fentartva.¹

A spanyol törvénykönyveknek e theokratikus jellemében fekszik azok hosszú tartamának titka. Miért maradt a törvény oly népnél, melynek sorsa annyira viharos, szerencséje annyira változó volt, állandó s csaknem mozdulatlan? Miért tartotta meg Spanyolország,

¹ Las siete Partidas, I. rész, 3. cz., 4-ik törv.; IV-ik rész, 2. cz. 9. törv. Recopilacion, I. k. 1. c. 1. törv. VIII. k. 20. cz. 7-ik törv.

egyedül minden újkori nemzet közt, azokat a törvényeket, melyeket a hatodik század barbárjainak betörése hozott neki? Oka az, hogy más népek törvényei, a nép akaratan alapulva, oly változékonyak s ingatagok, mint ez; Spanyolországban pedig az emberi törvény a magasságbeli törvény visszasugárzása, változatlan és örök akar lenni.¹ Ez is, mint a kánoni törvény, századról-századra, fogadhat el bővítéseket, felvilágosításokat; de sem el nem törülthetik, sem nem reformáltathatik, a nélkül, hogy elvét meg ne tagadná. Törvények és codexek következtek Spanyolországban is egymás után, de az új törvénykönyv sohasem törülte el az előbbit. A vizigóthok *Fuero juzgó*-jára következtek böles Alfonz hét Partidái; II. Fülöp *Recopilacion*-jára az 1805-iki *recopilacion*; de mind e törvény egyik a másikra halmozódott, a nélkül, hogy az előbbit lerontotta volna, s a jelenkori spanyol jog fenekén most is ott találjuk a régi góth törvénykönyvet.

S csakugyan oly ember előtt, ki Spanyolország intézményeit csupán általános codexeiben tanulmányozza, nines törvényhozás, mely egyszerűbbnek, egyenletesbnek, összhangzóbbnak látszanék minden részében. De már több mint egy példában kimutattam, hogy az írott törvény nem mindig hű kifejezése az élő törvénynek, s a népies szokások és gyakorlat sokszor meghazudtolják a törvényhozó hivatalos nyelvét. Ezt látjuk Spanyolországban is. Ha tanulmányozzuk ez ország intézményeit,

¹ Partid. I. 1. cz. 6. törv.: „Tomadas fueron estas leges de nos cosas: la uno de los palabras de los santos que fablaron espiritualmente lo que conviene a bondat del cuerpo e a salvamiento del alma, la otra de los dichos de los sabios stb. „Recopilacion II. k. 1. cz. 1. törv.

nem csak a hivatalos formulákban, melyeket a törvénykönyvek felmutatnak, hanem mindazokban az oklevelekben, melyekben a nép jogélete nyilatkozik, chartáiban, diplomáiban, *fueroiban*, vagyis helyhatósági statútumaiban: meg leszünk lepetve egy egészen új törvényhozás látványa által: ezek nem az egyöntetű s mozdulatlan törvények már, hanem tarka és változó szokások; nem a kánoni s római jog tudós utánzásai, hanem barbár szokások eredeti durvaságukban, ez a germán törvény, oly híven fentartva, mint akár Németországban vagy Skandináviában.

Emez ellentét az írott törvény s a szokásjog, az elmélet s a gyakorlat között, mely sehol sincs oly élesen kifejezve, mint a régi spanyol törvényben, szintén e törvény theokratikus jellemében is találja magyarázatát, ha nem csalódom. A spanyol törvényhozó nagyon is idealista, hogysem gyakorlati legyen; a metafizika fellegeiig kergeti az abszolút igazságot, s gyakran elfelejtkezik a társadalomról, melyet kormányoz, ennek előítéletei, szokásai- és szükségeiről. A *Fuero juzgo*, germániai erdőkből alighogy kijött barbárok számára, a bölcsészet abstract és finom nyelvén szól, s az isteni törvény monarchiájának tanait hirdeti.¹ A hét *Partidák* codexe a hűbéri társadalomra az örökség egyenlő osztályát parancsolja reá, mint „egyezőbbet a természet törvényével, s az elhunytak érzelmeivel”.² De a tetszés szerint fogalmazott elmélet nem bír elég erővel, hogy kiirtsa egy nép kebeléből a százados szokásokat s eszméket.

A spanyol nemesség védelmezte a maga hűbéri kiváltságait, a városok fentartották statútumaikat s a

¹ *Fuero juzgo* II. k. 1. cz. 34-ik törv.

² *Partid.* VI. 13-ik cz. 3-ik törv.

szokásjog és az írott törvény, a helybeli és az általános törvény az egész középkoron át vitatkoztak és megosztották az uralmat.

A jelenkorban már csillapul e küzdelem s az egyesítés munkája előkészületben van. A megerősödött királyi hatalom lassankint megfosztja a nemességet s a városokat úgy polgári autonómiájoktól, mint politikai függetlenségeiktől, s túlsúlyt biztosít az általános törvénynek s a kánoni és római eszméknek. A fenmaradt germán intézmények, melyek túléltek a hűbéri hatalmakat s a helyhatósági szabadságokat, önmagoktól átmennek a helybeli jogból az általános jogba, s helyet foglalnak egymás után Ferdinand és Izabella „*Leyes de Toro*“-iba, II-ik Fülöp *nueva Recopilacion*-jába, s IV-ik Károly *novissima Recopilacion*-jába. Igaz, hogy a törvények e különféle gyűjteményei inkább compilátziók, mint codexek: a kánoni és római, a germán és hűbéri elem közelednek egymáshoz s egymás mellé helyezvék, de még nem egyesültek s nem vegyültek egymásba. De úgy látszik, hogy ma már a nemzeti különbségek elenyésznek s egyazon mozgalom hajtja közös cél felé az európai összes törvényhozásokat. A codificatio e munkája, melyet jeleztem Angliában, Németországban, Olaszországban, megindult Spanyolországban is, Spanyolország is törekszik összegyálalni különyszerű intézményeit. A munka megkezdődött: Spanyolorzágnak is van már kereskedelmi s eljárási (perrendtartási) codexe, van polgári törvényjavaslata is, mely több mint tíz év óta hivatalosan közzétéve, remélhetőleg törvényhozási szentesítést fog nyerni.¹

¹ 1829-iki kereskedelmi törvény, 1855-iki Code de procedure (ley de enjuiciamiento, polgári magánjog javaslata, az 1851. jún. 12-iki rendelettel közzétéve.

E törvényhozási munkákban, melyekben minde-
nítt a francia törvény utánzása mutatkozik, a germán
és római hagyományok szerencsésen vannak össze-
illesztve, s elég azokat a Fuero juzgóval hasonlítani,
hogy meggyőződjünk, miként a spanyol törvényhozás,
úgy látszó mozdulatlansága daczára, ki nem vonhatta
magaát a haladás törvénye alól.

II.

Montesquieu, hasonlítva egymáshoz a barbár törvé-
nyeket, így nyilatkozik:¹ „A szalikus és ripuáriai tör-
vényekben csodálatraméltó egyszerűség van. De a vizi-
góthok törvényei gyermekesek, félszegek, buták, nem
érik el a cél, tömvék szóvirággal s üresek értelemről,
léhák alapjokban s óriáskodók nyelvökben.“

A részrehajlatlan bírálat több ízben protestált ez
ítéletnek túlzott szigorúsága ellen; az a törvény, mely
egy nagy nép felett tizenkét századon át uralkodott, s
azt az újkori polgárosultságig kísérte, nem lehet gyer-
mekes, sem buta, s ha nem érdemli is sok tekintetben
a bölcsészek helybenhagyását, mindig jogosítva van a
történetíró figyelmére s méltánylására. De mélységesen
igaz a nagy francia publicista megjegyzése arra az ellen-
tétre nézve, melyet jelez a vizigóthok s más germán
népek törvényei közt. A *Forum Judicum* (*Fuero juzgo*)
úgy alapjára, mint alakjára nézve szemközt áll minden
barbár codexxal: az esküdtek vagy választott bírák
előtt megtartott párviadal általi ítélet helyébe tudós

¹ Esprit des lois, XXVIII. k. 1-ső fejezet.

eljárást állít, fejezetekbe foglalt utasítással, s a király által nevezett bírák előtti vizsgálattal; a germán *mundium* helyébe felállítja a római gyámságot; a család közös tulajdonossága helyébe a végrendelkezés szabadságát; a helyett, hogy a polgári jogképességet a testi erőttől s a fegyverviselési ügyességtől tenné függővé, a hitvalláshoz s keresztséghez köti azt. Nem az által lesz valaki a polgári társaság tagjává, hogy a hadsereg soraiba lép, hanem az által, hogy az egyházba lép; a meg nem keresztelt gyermek nem örökölhet atyja s anyja után, s nem is hagyhat ezekre örökséget, ha elhal: „Mert nem igazságos“, úgymond a vizigóth törvényhozó, hogy az atya örökösödjék a gyermeke által hátrahagyott földi javakban, míg e gyermek maga nem részesülhet, keresztség hiánya miatt, a mennyei örökségben a más életben.¹

Sejthetni e kevés megjegyzések után is, mi lehetett az eredete e törvénykönyvnek. Ha a germánokra hivatkozik is, nem a germánoktól származik: e metafizikai elméletek s e pompás nyelvezet nem származhattak bárbar harczosok gyülekezetétől, Mars mezejéről vagy májusi népgyűlésből. A *Fuero juzgo* a Toledóban egybeült spanyol püspökök műve. Ha világiak bocsáttattak is e conciliumba, azok száma igen csekély lehetett, s ez csak a püspökök vagy a király különös meghívására történt.² Spanyolországban, mint egy híres történetíró

¹ *Fuero juzgo* IV. k. 2 cz. 17. törv.

² D. J. Sempere, *Historia del derecho español*, Madrid, 1846. 71. l.: „En los concilios germanicos asistia y votaba todo el pueblo: a los Toledo nos solamente concurrían los obispos, y algunos grandes: y estos no por derecho de su clase sino por comisiones particulares de los soberanos... Los obispos suscri-

mondja ¹ „nem a papság ment a nemzet gyűlésébe, hanem a papság nyitotta meg a nemzet előtt saját gyűlését“. „Mi papok“, így szóltak a püspökök önmagok a *Fuero juzgóban*, „a mi urunk Jézus Christus által rendeltettünk a népek igazgatóivá s zászlóvivőivé; mienk a hatalom: megkötni s feloldani, s a mi áldásunk erősíti meg a királyok tekintélyét.² Ez elvek erejénél fogva a spanyol püspökök választották a királyokat, és dictáltak a polgári s a politikai törvényt. — Ennélfogva nem kell csodálkozni felette, hogy a vizigóth törvény a helyett, hogy germán szokásjogok gyűjteménye lett volna, mint minden egyéb barbár törvény, inkább egyházi kánonok gyűjteménye volt.

S a *Fuero juzgo* éppen ez új jelleme miatt bir reánk nézve különös fontossággal. Érdekes tudni, miként gondolkodott a középkori katolikus egyház a nő polgári jogairól s kötelezettségeiről, s e tekintetben magok a kánonok sem lehetnek tanulságosabbak reánk nézve, mint a vizigóthok törvénye.

Bármit mondjanak is kizárólagos csodálói, e törvény sok tekintetben távol áll attól, hogy a germán szokásjog felett haladást mutasson. Mig az északi törvénykönyvek súlyosbiták a vétség büntetését, ha nő volt annak áldozata, a *Fuero juzgo* enyhíti azt: alább szállítja ez esetben a gyilkosra kimért bírság mérvét; a nő

bian en primer lugar, y como autores de los canones. Los legos no firmaban sino despues de los ecclesiasticos, y solamente como testigos.“

¹ Guizot, Hist. du gouvernement représentatif; 26. leczke.

² Fuero juzgo, Exord., *de la eleccion de los principes*: „Los cuales hemos sido constituidos por nuestro senor Jezu Cristo rectores y pregoneros de los pueblos“.

élete, a góth törvény árszabásában, rendesen csak felényt ér, mint a férfié. Mig az északi törvénykönyvek egyesítették s összeolvasztották a két házastárs pénzbeli érdekeit, a spanyol törvény elkülönzi s elválasztja azokat; nehezíti vagy megtiltja a házások ajándékozásait; átváltoztatja a *morgengabét* szorosan meghatározott *donatio propter nuptias*-sá.¹ E megszorításokban, melyek annyira eltérők a germán eszméktől, s melyekkel csak Itáliában találkoztunk, e bizalmatlanságban, mely a házastársak közt inkább versengést, mint érdekközösséget feltételez, nem ismerünk-e ugyanarra a szellemre, mely a régi Rómában szabályozta a hozományi rendszert? És majd látjuk is, hogy ugyane rendszer, a kánoni törvény által támogatva, elterjed a félszigeten, magával hozva mindazokat a jogcsorbitásokat s tilalmakat, melyek annak szükséges kiegészítései: a házastársak közti ajándékozások tilalmát, a hozományi javak elidegeníthetetlenségét, s végre a Senátusconsultum Velleianumot, mely sehol sem alkalmaztatott oly állandóan és szigorúan.

De ez csak egyik oldala a góth törvénynek; kevésbbé szabadelvű ugyan, mint más germán törvények. más részről azonban, mintegy kárpótlásul, kevésbbé nyers és kevésbbé durva. Elnyomván a bosszúállás jogát s a fegyverrel vívást, elnyomja egyszersmind a *mundium* okait: szerinte a nő nincs már gyámság alatt, megjelenhet a törvényszék előtt s e tekintetben csak a prétori edictum ama tilalmának van alávetve, hogy mások helyett ne *postulálhasson*.² Sőt több, a nő maga

¹ L. Wisigoth., III., I. 5.; V., II. 7.; VIII., IV., 16.

² L. Wisigoth. II., III. 6.

is gyám lehet, mihelyt a gyám nem felfegyverzett bajnok, hanem mások vagyonának egyszerű őre. Így már a törvény az özvegyre bízhatja gyermekei gyámságát, s az atyai hatalom, mely csupán a szeretetre s a természetre van alapítva, megoszlik a két házastárs között.¹ S ez nem az egyedüli haladás, mely által a spanyol törvényhozó megelőzte a barbár századokat: a germán törvények nagyobb része a föld birtokát azok kezébe központosította, kik elég erősek voltak azt megvédeni; a *Fuero juzgo* ellenben az örökség egyenlő felosztását állapítja meg a két nem közt: „mert igazságos“ úgymond a törvényhozó, „hogy az örökösödés rende el ne válassza azokat, kiket a természet egyesített“.² Végre, a vizigóthok törvénye, magasztalva a nőtlenséget, minden más barbár törvénynél jobban tudta szentesíteni a házassági kötelék tiszteletét s feloldhatatlanságát.³

E kevésből is lehet véleményt alkotni a *Fuero juzgo* kivételes és valóban egyetlen jellege felől. Germán faj számára van csinálva s nem egyéb, mint a római törvény másolata; barbárok számára készült, s minden részben előrehaladott műveltség bélyegét hordja magán; s végre, hódítók számára iratott, s minden jogot és minden hatalmat nem anyagi erőszakból, hanem erkölcsi tekintélyből származtat. S e törvénykönyv, valamint különbözik másoktól jellegére, úgy különbözik sorára nézve is: túlélte minden germán törvénykönyvet; nem enyészett el, mint azok, a bárbárkorról, mert nem

¹ L. Wisigoth., III., I. 7.; IV., II., 13.; III., 1., 3.: „Patre mortuo, utriusque sexus filiorum conjunctio in matris potestate consistat. Matre mortua, filii in patris potestate consistent.“

² L. Wisig. IV., II. 9.

³ L. Wisig. III., IV., VI.

volt benne semmi barbár; még a jelenkori polgárosultság sem vetette el, mert sok tekintetben mintegy előérezte ezt s eltalálta ennek szükségeit. De éppen, mivel igen előtte járt századának, nem is tudta azt engedelmességre bírni; rájuk erőltethette ugyan a vizigóthokra a római intézmények bizonyos külalakjait, de nem fojthatta el bennök a germán eszméket és szokásokat. Két-ségkívül, csak a *Fuero juzgo*-t tekintve, azt kellene hinnünk, hogy a vizigóthok, átlépve a Pyrenéket, visszahagytak mindent, a mi bennök barbár volt, s rómaiakká lettek, a mint lábokat betették a félszigetbe; de ez csak csalékony látszat. Midőn a góth monarchia nagyszerű, de töredékeny épülete összeomlott, a romok alatt azonnal újra feltűntek mind ama germán intézmények, melyek örökre elenyészetteknek látszottak lenni. A Pelagius utódai által octroyált helyhatósági *fuero*kban újra feltalálható a házassági vagyonszövetség, a nők feletti örökös gyámság, a törvényszéki viadal, az esküdtek bíraskodása. Tanulmányozzuk közelebbről e helyhatósági szokásjogokat; némileg elrejtőzve az általános nagy törvénykönyvek mögé, sokszor kibújtak a jogtudósok észlelése alól, s mégis ellenálltak e törvénykönyvek tekintélyének, a római jog befolyásának, a kánoni jog uralmának, s megőrizték az árnyékban, e katolikus Spanyolország közepette, a germán hagyományokkal együtt a szabadság érzelmét.

III.

A *fuero*k eredete összeesik a spanyol függetlenségével. Spanyolország, a mórok által meghódítatva, csak fokokonként, úgyszólván lépésről-lépésre volt képes vissza-

szerezni nemzetiségét. Valahányszor csak egy tartomány vagy város ismét átment a muzulman Spanyolországból a keresztyén Spanyolországba, *fuego*-t kapott a királytól, vagy adott maga magának, azaz: törvénygyűjteményt, törvényhatóságot, külön közigazgatást.¹ A tartományi s városi *fuerok* e végtelen sokféleségében el kell mellőznünk a részleteket, s csak némely jellemző és általános vonások feltüntetésére szorítkoznunk.

Mindenekelőtt meglepő a *fuerók* nagyobb részében az az ellentét, melyet mutatnak a *fueró juzgó*-val szemközt, mely azonban közös törvény maradt, s mely még az arab uralom alá vetett részekben is, folytonosan uralkodott a keresztyén népesség felett.² A *Fuero juzgo*, mint láttuk, csaknem kizárólag római és kánoni törvény; ki fogom mutatni, mennyiben térnek el a helyhatósági *fuerok*, mind a római, mind a kánoni törvényektől.

A *fuerok*, távol attól, hogy kedveznének a nőteleneknek, szigorú büntetéseket szabnak a nőtelenek ellen: ³ ezek nem viselhetnek közhivatalokat, nem lehetnek tanúk, nem ügyködhetnek a törvényszékek előtt, nem bírhatnak ingatlan vagyonnal; terhes adók alá vannak

¹ E *fuerok* közül több csak legújabbán tétetett közzé. Lásd nevezetesen: *Coleccion de fueros municipales y cartas pueblas*, Muños y Romero Tamástól, Madrid, 1847. — *Historia de la legislacion, y recitaciones del decreto civil de España*, Marichalan de Mentesa y Manrique marquistól I—VII. k. Madrid, 1861—64.

² Marita, *Ensayo sobre la legislacion de los reines de Leon y Castilla*, I. 42.; V. 2.

³ Plasenciai *Fuero*; tit. de non responder al que mugier non hobiere. Burgosi *Fuero*, 81.

vetve;¹ ellenök intézett vétségek büntetlenek maradnak, vagy kevésbbé szigorúan büntettetnek.² A *fuerók*, hogy előmozdítsák a házasságokat, felmentenek a nyilvánosság mindama formaságai alól, melyeket a *fuego juzgo* követelt; megengedik az elválást, megtűrik még a bal-kézre kötött házasság vagy ágyasság egy nemét, a *barraganiát* is. „A *barragana*, így szólnak a régi *fuerók*, ki urával eszik és lakik s ahhoz hűséges, vagyonközösségbe lép azzal, s keresményeinek fele részét örökli.³ Más *fuerók* egész addig mennek, hogy a *barragana* gyermekeit a törvényes gyermekekkel egyenlő örökösödésre hívják atyjok hagyatékában.⁴ E szokás, mely annyira ellenkezik a keresztyén nemzetek szellemével, kétségtől arab befolyásnak tulajdonítandó.⁵ Bármikép

¹ Alcalai Fuero: „Todo home de Alcalá, que toviere casa...confijos e con mujer,...non peche nisi quarta parte de la pecha“. Molinai Fuero; „Que mugier è fijos tobier en Molina, nada peche.

² Mirandai Fuero: „Si aliquis vir vel mulier percusserit popularem uxorum, et extraxerit ei sangvinem, pectet LX. solidos; et si non extraxerit sangvinem, pectet XXX. solidos. „Ha a sértett egyén nőtelen volt, a birság csak öt vagy tíz saldo (sou) volt.

³ Plasenciai Fuero: La *barragana* si probada fuere fiel a su sennor, è buena, herede la mentad que amos en uno ganaren en muebles è en raiz

⁴ Burgosi fuero, 168.: „Fijó ó fija de *barragana*, si non el padre le hobiere dado algo de mueble ó de heredad de cinco florenes arriba...debe levar toda su suerte entera.“

⁵ Az arab befolyás mutatkozik számos, a nőkre vonatkozó rendőri szabályban is. Najérai fuero: „In domo viduae aut virginis nemo sit ausus hospitium accipere.“ Caceresi fuero: „Las mulieres entren en banno in die dominico, — è los varones entren anos otros dias.“

legyen is, e szokás oly mélyen áthatotta a spanyol erkölcsöket, hogy a hét Partidák törvénykönyve sem merte azt száműzni, bár ez egészen kánonjogi eszmékkel van telítve,¹ s hogy hosszas ideig ellenállott, még a clerkeknél is, a conciliumok ellene szórt összes menyköveinek.²

A *fuerók* épp oly kevésbé vannak tekintettel a római, mint a kánoni törvényre. Hiven a góth hagyományhoz, a család együtt-tulajdonosságának (vagyonszövetségének) egészen germán eszméjére fektették a házi viszonyok összes szervezetét. A közösség bármely tagja által szerzett összes javak a közös vagyont nevelik, melynek kezelése s hasznélvezete egyedül a család-atyát illeti.³

De bár kezelője a vagyonnak, nem ura annak, s nem ruházhatja azt át sem eladás, sem végrendelet útján idegen családra; a visszaváltás joga vagy az örökösödési jog fentartása visszavinné a családba az örökséget, melyet attól el akart volna idegeníteni.⁴

Főképen megjegyzendő itt, hogy a nőnek ugyanazon része van a házi közös tulajdonban, mint a férfinak. Kétséget nem szenved, hogy a *fuerók* is éppen úgy állapítanak meg bizonyos egyenlőtlenséget a két nem

¹ Part. IV. tit. 14.

² Marina *Ensayo*, VI. 24.

³ A fiúknak s leányoknak, míg csak felszabadulás útján ki nem lépnek a családból, nincsen tulajdon vagyonuk; sem végrendeletet nem tehetnek, sem adósságaik és vétségeik miatt perbe nem fogathatnak; az atya felelős helyettök. Marina, VI. 5.

⁴ Az atya ki nem zárhatta fiai egyikét az örökségből, ha csak ki nem léptette a családból.

között, mint a germán törvénykönyvek: a leány vagy a nő nem kötelezheti magát s nem jelenhet meg a törvényszék előtt szülői vagy férje segélye nélkül; sőt az özvegynek is szüksége van szülői gyámolítására, míg azokkal együtt lakik.¹ De e megszorítások csak joga szabad gyakorlatától fosztják meg a nőt, s nem fosztják meg magától a jogtól. A nőnek tulajdonostársi része van a családi ügy ingatlan, mint ingó javakban, s következőképpen osztozik az örökösödésben a férfiörökösökkel, s ő is, mint ezek, gyakorolhatja a visszaváltás jogát.² E rendelkezések, mint már bebizonyítottam, mindenben hasonlók a régi teuton hagyományokhoz: de inkább hűbéri elvek, mint Germánia kezdetleges szokásjogai, melyek megtagadták a nőtől az öröklés jogát. De a *fuero*k nem estek hűbéri befolyás alá: a spanyol városok gazdag polgársága tiszteletben tudá tartatni helyhatósági szabadságait a nemesség által.³ A hűbériség csak Arragoniában jutott túlsúlyra, s csakugyan ott találjuk a férfi-nem kiváltságait e tartomány *fuero*iban.⁴

¹ Sepulvédei fuero, 64.: „Toda muger casada, ó manceba en cabello, ó vibda que morare con padre ó con madre en su casa, non haya poder de adebdar ninguna debda mas de facta un maravedi, nin de vender, seyendo de seso, si non fuer con placenteria del pariente con qui morare.“ Fuero de los leyes, III. k. 20. cz., 13. törv.; 18. cz. 5. törv.; Marina, VI. 69.

² Burgosi fuero, 207.; zamorai fuero. A legidősb leánynak még elsőszülöttségi joga is van, Navarrát s Biscayát kivéve.

³ „Prohibieron las leyes que ninguno pudiese fabricar castillos, levantar fortalezas, . . . en terminos de los communes sin su autoridad y consentimiento.“ Marina, *Ensayo*, V. 23.

⁴ Fueros y observancias del Reyno de Aragon, Caragoca, 1586. I. k. 127. l.

E két egyesített elvből, a családi tulajdonközösségből s a két nem egyenlőségéből, természetesen a vagyonszövetség házassági rendszerének kellett származni. „Igen észszerű szokás“, ezt mondja egy öreg portugál jogtudós, „hogy azok, kik egymáséi lettek, s egymásnak átadták mindazt, a mi legbecsessebbel bírtak, azaz: testőket és lelköket, javaikat is közrebecsássák, mert a személy sokkal értékesebb, mint a javak. Hála e szokásnak, már nem hallatszik a háztartásokban az örök panasz: ez az enyém, ez a tied“.¹

A közösség általános Portugalliában és Biscayában, a szerzeményekre van szorítva a félsziget többi részében; akár általános, akár korlátolt, mindig fele részben oszlik meg a két házastárs között.²

A *fuerók*, bár megállapítják a vagyonszövetséget, kevés kedvezést mutatnak a házastársak közti ajándékok (bőkezűség) iránt. Folyvást arról gondoskodva, mint látjuk, hogy biztosítsák a javak megtartását a családokban, igyekeznek azt megvédeni a nagyon is könnyű elidegenítések ellenében. A házastársak közti ajándékoknak csak a házasságkötés idején, *ante ostium ecclesiae* (az egyház ajtaja előtt) volt helye; minden későbbi ajándékozást, még a végrendeletit is, az ajándékozó vélt örökösének kellett helyben hagyni. Más *fuerók* megha-

¹ Valasco, *Praxis partit. et collat.* Frankfurt, 1608. 11. l.

² Ordenacoes de Portugal, Lisboa, 1727. IV. 47., 48., 95. 105.; V. 46.; fuero de Vizcaya, Delbae, 1762. XX. 1.; navarrai, pamplonai fuerók, 1815. XXV. 2.; aragóniai fuero 1. r. 122., 123. l. — Lásd: Cid ajándékát Chiméne részére, Risco-nál; *la Castilla y el mas famoso Castellano*, Madrid, 1792. III-ik függ.

tározták az özvegyi tartás mennyiségét, más még aggalyskodóbbak, a kelengyét, a menyasszonynak adott ajándékokat, a menyekzői ünnepély vendégeinek számát is szabályozták.¹

Ez oly különös szabályozások egyébiránt nem újak előttünk; hasonlókra találunk a középkori olasz statútumokban. Daczára a különböző erkölcsöknek s alkotmányoknak, a két félsziget történelmében oly hasonlatok mutatkoznak, melyeknek vissza kellett tükröződniök törvényeikben is. A castiliai s andaluziai városok átvették az arabok iparát, tudományát és művészetét, s mint a lombardiai s toscanai köztársaságok, a tudatlanság s vadság századaiban, a felvilágosodás s a szabadság tűzhelyei voltak. De a műveltség itt is inkább koránérett volt, hogysen tartós lehetett volna. Az újjá-születés és reform perczében, midőn a haladás időszaka megnyílt a nagy északi államok számára, úgy a spanyolországi, mint az olaszföldi fényes városokra nézve már a hanyatlás órája ütött. „Fiaid vérében fürdő szegény Sevilla!” így kiált fel egy XV-ik századi költő, „mily ellenséges végzet tart téged így lealacsonyítva? Hova lettek szabadságaid s törvényeid? Hol vannak a komoly alkádok, kik az igazságot s a békét fentartották falaid közt?

¹ Fuero viejo, V. 1., 2.: „Esto es fuero de Castiella antiguamente; que todo fijo dalgo pueda dar á sua muger donadio a la hora del casamiento, ante que sean jurados, e el donadio que puede dar es este: una piel de abortones, que sea muy grande e muy larga, e deve aver en alia tres sanefas de oro, e quando fuer fecha deve ser tan larga que pueda un caballero armado entrar por la una manga e salir par la otra; e una mula ensillada e enfrenada, e un vaso de plata, e una mora.” Fuero de Cuenca, IX. 11.; Fuero de Sepulveda, 66.

Hol vannak a büszke regidorok, kik egykor meg nem hajtották térdeiket a nagyok előtt? ¹

Pedig Spanyolország, ez időszakban, nem esett, mint Olaszország, idegenek uralma alá: sőt, ellenkezőleg, kiüzte az idegeneket kebeléből hősi erőlködések hosszú századai után. De a városok s a nemesség, melyek vérök árán vívták ki a nemzeti függetlenséget, az egyház s a királyság előnyére diadalmaskodtak, s csak azért törték össze a mórok jármát, hogy a katolikus királyok nem kevésbbé nyomasztó járma alá vessék magokat. S valóban, látni fogjuk, hogy az egyház s a királyi hatalom, kezet fogva újítják meg a *Fuero juzgo* hagyományát, s állítják vissza, új általános törvénykönyvekben, a kánoni és római elveket.

IV.

Bár a *hét Partida* híres törvénykönyve a XIII-ik század közepére vihető vissza, tekintélye csak a középkor vége felé, s a királyi hatalom előhaladása által tett szert általános elismerésre. E törvénykönyv még inkább mondható a kánoni és római törvények compilatziójának, mint a *Fuero juzgo*. „A hét Partidák elseje,“ úgymond Marina apát, „csak a decretálisok sommázata; korlátlan hatalmat ad a pápának, s megnyitja kapuját mindannak a nyomornak, mely elpusztította Spanyolországot.“ ² „A *hét Partidák* törvényei s elvei“, teszi hozzá Sempere, oly kiterjedést adtak az egyházi hatalmaknak, hogy

¹ Ortiz de Zuniga: *Anales de Sevilla*, 1473. Madrid, 1677.

² Marina, *Ensayo*, VIII. 27. s 28.

ügy szólván nincs egyetlenegy, akár egyházi, akár világi ügy, mely uralmuk alá ne esnék.¹

A kánoni jogot, minden általa szabályozott tárgyban, vakon követi a hét Partidák törvényhozója. A házasság érvénytelenségének s hatályainak, a tehetetlenség különféle eseteinek, a házastársak együtt lakásának, mely egyszer bűn, másszor érdem, aprólékoskodó szabályozásában, mindenütt a kánonok átvétele vagy utánzása mutatkozik.²

A római törvény nem kisebb szolgáltsággal van másolva a Partidákban, mint a kánoni jog: el van bennök mondva, hogy a fiú felszabadúl az atyai hatalom alól, ha consul vagy patricius lesz, hogy a természetes gyermek törvényesítettik a curiának lett felajánlás által, hogy az örökség tizenkét unciára oszlik.³ Ellenben egy szó sincs abban némely, Spanyolországban általános szokásban levő, intézményekről, nevezetesen: a házastársak vagyonszövetségéről. Ugy látszik, hogy a törvényhozó tudomással se birt oly intézményről, mely a félsziget közönséges joga volt. A római hozományi rendszer az egyetlen, melyet felállít, vagy legalább felállítani igyekszik: mert a zavarosság, mellyel e tárgygyal elbánik, mutatja, hogy idegen és igen rosszúl értett intézménynyel van dolga. A házasság közti ajándékozások tiltva vannak, s a nemzeti szokásjog özvegyi tartása vagy *arras*-a a rómaiak *donatio ante nuptias*-a által van helyettesítve.⁴

¹ Sempere, *Historia*, 277. l. (Madrid, 1846., 3-ik kiadás): „Que apenas se encontraba causa ni negocio alguno espiritual ni temporal en que non pudiera ejercitarse.”

² Part. IV. 2. cz. 9. törv.

³ Part. IV. 18. cz. 8-ik törv. — Part. IV. 12. cz. 5-ik törv.

⁴ Part. IV. 11. cz. 3. s 6-ik törv.

A Partidák compilátorai, a római törvény hű másolói, nem mellőzhettek oly fontos intézményt, mint a *Senátusconsultum Velleianum*: „A nő“, úgymond böles Alfonz törvénykönyve, „nem állhat jót másokért, mert kénytelen lenne megjelenni a törvényszék előtt s a férfiak gyűléseibe vegyülni, a mi ellenkeznék a jó erkölcsökkel, s a tartózkodással, mely neméhez illik.“¹ Csak nyolcz eset van, melyben a nő jótállása érvényes: ha rabszolgát kell kiszabadítani, ha leányt kell hozományyal ellátni, ha a nő lemond e jótétéményről, miután ez iránt érthetően felvilágosított; ha két év letelte után, megújítja közbejárását; ha árát nyeri jótállásának; ha férfiruhába öltözik (utálatos dolog Isten előtt, teszi hozzá a kegyes glossátor), vagy ha bármi más furfangot használt a hitelező kijátszására; ha valami érdeke van a dologban; végre, ha örökösévé lesz a főadósnek.² A hét Partidák törvénye nem egyéb e részben, mint *Accursius* glosszájának másolata.

De a spanyol nép világi szokásai nem tunktek el azon pereztől fogva, midőn a burgosi Cortes jónak látta a kánonok és római törvények ily compilátzióját az ország törvényeül nyilvánítani. A hét Partidák mellett különféle szokások végtelen száma maradt meg, s a zavar növelésére még a citatziók egy neme is járult a glosszá-

¹ „Otrosi decimos que muger ninguna non puede entrar fiador por otro; ca non serie quisa da corsa que las mugeres andodiesen en pleyto por fiaduras que feciesen, habiendose de allegar a los logares do se ayuntan muchos homes, e usar cosas que fuesen contra honestat ó contra las buenas costumbres que las mugeres deben guardar.“ Part. V. 12. cz. 2. törv.

² Part. V. 12. cz. 3. törv. és Gregorio Lopez glossája.

torok tekintélyének megállapítására egész Jean Andres és Bartolusig.¹

Ferdinand és Izabella törvénye (de Toro) volt az első törvényhozási egyesítés kísérlete. Ebben a *fuerók* helyet foglaltak a római törvény oldalánál s a két törvényhozás egymás mellé tétetett. A hozományi rendszer s a vagyonszövetség rendszere együtt fentartattak, s ezekből, mint közönséges törvény, valami hasonló származott ahhoz, a mit a szerzemények közösségével együttes hozományi rendszernek nevezünk, s meglepő látvány, mint erőködnek a magyarázók fölfedezni e közösség eredetét a római törvényekben². Az özvegyi tartás

¹ Juan Martinez de Burgos költő jól találó pikáns képet adott e kor jogtudományáról:

Viene el pleito á disputacion?
Alli es Bartelo, Chirino é Dijesto;
Juan Andres, é Baldo, é Enrique, de son
Mas opiniones que uvas en cesto;
E cada abogado es y muchi presto.
E desde que bien visto é bien disputado,
Fallan el pleito en un punto errado,
Lo tornan de cabo a cuestion, pro esto.

En tierra de Moros un solo alcalde
Libra lo civil é lo criminal,
E todo el dia se esta devalde
Por la justicia andar muy igual.
Alli non es Azo, nin es Decretal
Nin es Roberto, nin la Clementina,
Salvo discretion, é buena doctrina.
La cual muestra a todos vevir comunal “

D. Alonso VIII. Krónikájában, Madrid, 1663.; függ. 135. l.

² Gomez, *ad L. Tauri*. L. 51. n. 33—69. A magyarázók közt vitatva volt a kérdés: vajjon a nő, a házasság tartama

(*arras*) maximuma körülbelül úgy van megszabva, mint a fuerók alatt, s a házastársak közti ajándékozások tiltva vannak. A férji hatalomra vonatkozó szabályok, szintén a *fuerókból* véve, szelídültek, s közelítenek a mai törvényekhez: a férj távolléte vagy vonakodása esetében, felhatalmazása a bírósé által helyettesítetik; ennek hiányában a nő cselekvénye semmis, de e semmisség csak viszonylagos; egyébiránt a nő képesítve van férjével szerződni.¹ Végre a Toro-törvény megújítja a *Senatus consultum Velleianum* tilalmait, különböztetést tévén, mint Jusztinian is tett, azon eset közt, midőn a nő férjeért, s a közt, midőn egy harmadikért jár közbe. Mindkét közbejárás tiltva van; de a második esetben a tilalom számos kivételt szenved: így a kötelezés érvényes, ha a nő hasznot húz a közbejárásból, vagy esküvel tesz ígéretet, vagy lemond a törvény kedvezményéről.² Mind e kivételek megszűnnek, ha a nő férjeért jő közbe, s a törvény azt vélelmezi, hogy mindenkor ez történik, midőn a két házastárs együttesen vagy egymásért kezeskedve, kötelezi magát, miből az foly, hogy a férj egyedül tartozik, s tartozik az egészre nézve. Sőt ha a férj

alatt, tulajdonosa-e vagy csak hitelezője a szerzeményeknek? Gomez, u. o. 76. sz. — Covarruvias, *Var. resol.* III. k. 9. fej. 2. sz. — Fernandez, *ad L. Tauri*. L. 16.

¹ Leyes 54—58. Megjegyzendők azonban a következő különbségek a Toro-törvény és a Code Napoleon közt: a felhatalmazás lehet általános (ley 56.), lehet hallgatag, pótolthatik későbbi helybenhagyással. Gomez, *id. h.*; Fern. Vasquez, *Controv. ill.* IV. 10.

² Még azok az írók is, kik, mint Gomez, tanításukban tagadják a lemondás érvényességét, elismerik, hogy kétségen felül áll a gyakorlatban. Gomez, *Var. resolut.* II. 13.; Padilla. 7—10. sz. *ad L. is passim. C. de s et f. ignor.*

csak úgy szerepel is, mint kezes a nő által aláírt szerződésen, a törvény, megfordítva a szerepeket, azt vélelmezi, hogy a nő kezeskedik s a férj a főadós.¹

A Senátusconsultumnak ez igen helyes és logikai magyarázata átment a *Nueva* és *Novísima Recopilacionba*; s még a mai jogtudomány által is alkalmaztatik.² E vén intézmény úgy Spanyolországban, mint Németországban erősen fenyegetve van; nincsen ott a polgári magánjogi törvénykönyv 1851. évi javaslatában, s ha tudni akarjuk, mint bírálja azt meg a jelenkori jogtudomány, hallgassunk meg egy spanyol jogtudóst: „A hét Partidák“, így szól Francisco de Cardenas,³ „abból az okból tiltották meg a nőnek a törvénytudományi közbejárást, hogy a jó erkölcsök sértetnének, ha a nők a törvénytudományok elébe s nyilvános helyekre járulnának. Ha ez így lenne, a törvényhozásnak nem kellett volna egyedül arra szorítkozni, hogy őket a jótállási szerződéstől eltiltsa, hanem

¹ Ley 61.: „De a qui adelante la muger no se pueda obligar por fiadora de su marido, aunque se diga y allegue que se convertio la tal deuda in provecho de la muger, y assi mismo mandamos, que quando se obligara a mancomun marido y muger, en un contrato o en diversos, que la muger no sea obligada a cosa alguna; salvo si se provare que se convertio la tal deuda en provecho della; ca entonces mandamos que por rata del dicho provecho sea obligada; pero si lo que se convertio en provecho della fue en las casas que el marido le era obligado adar, assi como vestirla y darle comer, — mandamos que por esto ella no sea obligada á cosa alguna; lo qual todo se entienda sino fuere la dicha fiança ó obligation á mancomun por maravedis de nuestras rentas, o pechos, o derechos del las.“

² Escriche, *Diccionario de legislacion*, 1863. *Mujer, Mujer casada* szavak alatt.

³ *De los vicios e defectos mas notables de la legislacion civil de España* Madrid, 1852. 208—210. l.

feltétlen jogi tehetetlenséggel kellett volna sújtani, s egész életökön át zárva tartani, mint a törökök serailjaiban, vagy a régiiek gyneceumában. De az erkölcsök s a műveltség előhaladtak. Ma bizonyynyal senki sem hiszi, hogy a női becsület veszélyben forog, ha a nő a törvényszék előtt megjelen. A felszabadulás, melyet a nők a nevelés előhaladásának s a társaságban elfoglalt új helyzetöknek köszönnek, nem engedi már meg, hogy őket erőtlen, önmagokért cselekedni képtelen lényeknek tekintsük, kik csak gyűlöletes óvó rendszabályok árnyékában tudnak megélni. A nő, a családon kívül, különféle jogi viszonyaiban, jelenkori társadalmunkban már egészen egyenlő a férfival. Adhat, vehet, zálogosíthat, kötelezheti magát minden módon. Miért ne kötelezhetné hát magát kezesképen?

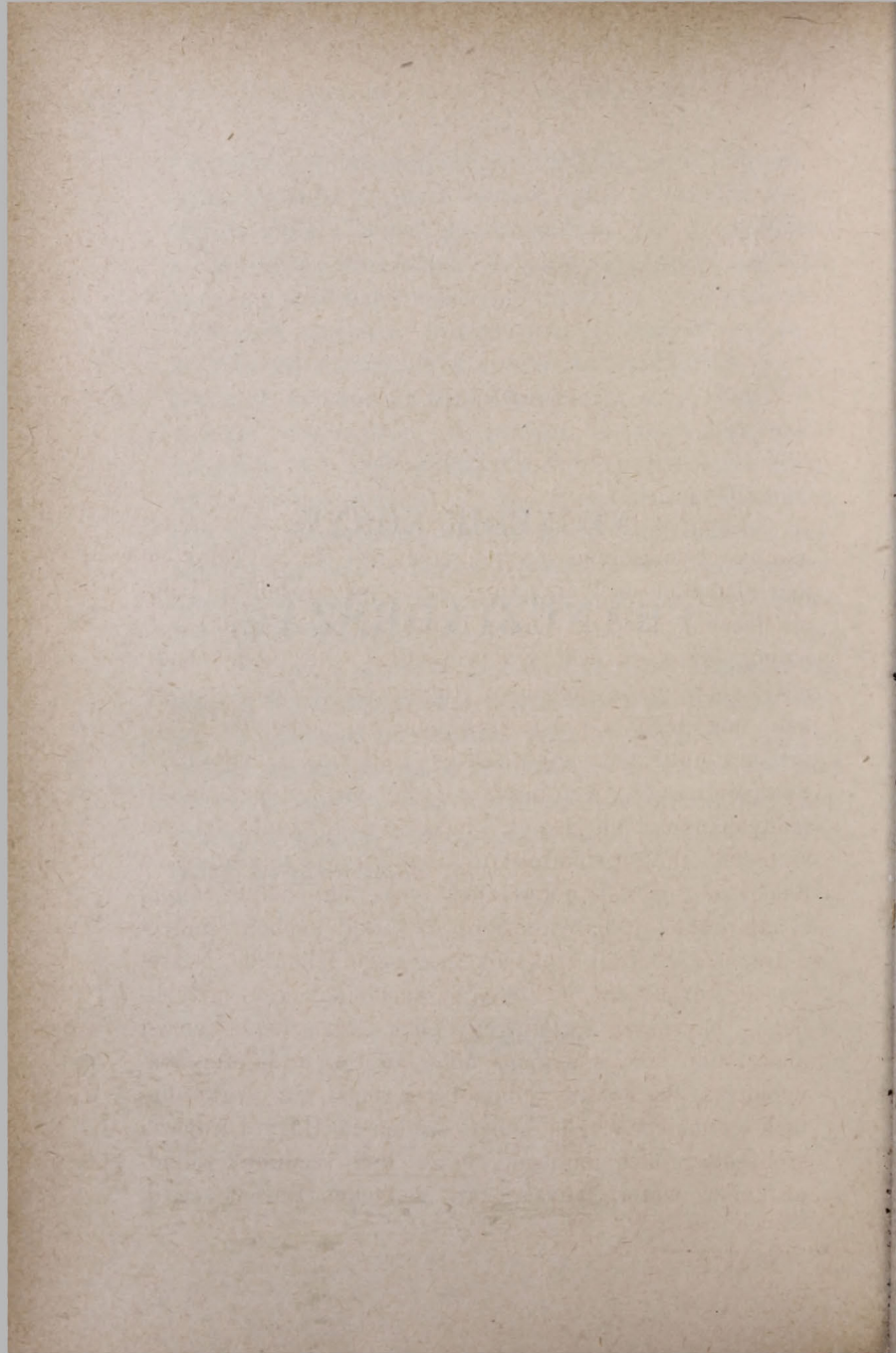
Szóval, a madridi jogtudósnek következtetése az, hogy a *Senatusconsultum Velleianum* nem tartható már fenn a jelenkori törvényben, mint a hozományi vagyón elidegeníthetetlenségének szentesítése, s erre az 1851-iki törvényjavaslatban már is elfogadott következtetésre kell vezetni a spanyol törvényhozást, közel jövőben, a tudomány haladásának.

NEGYEDIK KÖNYV.

FRANCZIAORSZÁG.

ELSŐ FEJEZET.

GERMÁN FORRÁSOK.

Eddig a különféle európai törvényhozások tanulmánya egymásután vezette szemeink elé a különféle jogi elemeket, melyek a mai jog s polgárosultság megalkotásához járultak. Sorban láttuk, a mint az északi germánok durva szokásai tovább fejlődtek, kitisztúlva Scandinávia törvénykönyveiben s Anglia hűbéri intézményeiben, míg délen a római és kánoni hagyományok tartották uralmuk alatt a klasszikus Itáliát s a katolikus Spanyolországot. A francia törvény történetének tanulmányában mindez elemek kivétel nélkül tűnnek fel újra szemeink előtt, csoportosítva s egyesítve; a germán, a hűbéri, a római, a kánoni jog egyenként helyet foglal s napirendre jut a változatos és tarka képben, melyet a francia nemzeti szokások összesége felmutat. Nézzetek át sorról-sorra e különféle tartományokat, melyekből az egységére legföltékenyebb s legbüszkébb nemzet alakulando volt, s egymás után látjátok uralkodni Spanyolország katolikus, Olaszország római, az északi államok germán s Anglia hűbéri szellemét. Hogy a francia szokásokat megvilágítsuk, össze kell szednünk mindazokat az elszórt tanúságokat, melyeket Európa egyik

szélétől a másikig meritettünk, s a francia jog e speciális tanulmánya egyszersmind általános összegezése lesz annak, a mi a megelőzőkben foglaltatik.

De hát ez az egész, s a francia törvény analízise csupán a már ismert elemek újabb összeállítását mutatja-e fel? E jogi források mellett, melyek kevésbbé francziák, mint európaiak, nem fedezhetünk-e fel valamely új és kizárólag nemzeti forrást? Több tudós a gallus szokásokban s törvényekben vélte azt feltalálhatni, kegyeletes gonddal vizsgálták a gallus ősök régi intézményeit, vitatták ezek eredetiségét s fennállását, s e vélemény, meleg buzgalommal terjesztve, melyből a hazafiúi érzelem sem volt kizárva, számos és heves védőt csoportosított Franciaországban.¹ A kérdés igen is nagy arra, hogy e tanulmány keretében elférjen; csak egy pontban érintkezik ezzel, s e külön pontra nézve a megoldás nekem egyszerű s könnyűnek látszik: nem tartózkodom kimondani, hogy a nő magánjogi állapotára vonatkozó összes francia intézményekben egyetlenegy sincs, melyen bizonyossággal, vagy csak némi valószínűséggel is fel lehetne ismerni a celta jog bélyegét. Az összes emlékek, melyek a nők polgári helyzetéről a druidicus Galliában fenmaradtak, némely elszórt jelzésekre szorítkoznak Caesar könyvében; összeszedem ezeket, s látni fogjuk, hogy amaz intézmények közül, melyek ott jelezve vannak, némelyek nyom nélkül tűnnek el, mások pedig annyira hasonlítanak a germánokhoz, hogy ma a leggyakorlottabb szem sem képes kiválasztani a fenmaradt

¹ Lásd különösen: Grosley, *Recherches pour servir à l'histoire du droit francais*, Paris, 1752; Chambellan. *Études sur l'histoire du droit francais*, Paris, 1848.

romok közt azokat, melyek a germánok sajátai, s azokat, melyek a gallusoktól erednek.

Bizonynyal a celta jog legbuzgóbb pártfogói sem fogják kívánni tőlünk, hogy a francia jog eredeti sajátosságai közé sorozzuk ama vad szokásokat, melyeket Caesar említ, a milyenek: a nők közössége egy azon család összes tagjai közt, s a kedvencz nő megégetésének szokása a férj hullájaéval egyazon máglyán.¹ A mi a hordák főnökeinél szokásban levő többnejűséget, s a férjnek s a rokonok gyűlésének tulajdonított, a nők vétéseinek megfélemezésére vonatkozó hatóságot² illeti, vajjon a celta erkölcsök sajátos vonásai-e ezek? S a mit Caesar e részben a gallusokról mond, nem ugyanaz-e, a mit Tacitus a germánokról beszél?

Végre a legfontosabb helyet emlitem fel, azt, a hol Caesar leírja a gallusoknál szokásban volt házassági rendszert: „A férj“, úgymond ő, „a háztartáshoz ugyanannyi összeggel járul, mint a nő hozománya: e két járulék összeolvasztatik, jövedelmei fentartatnak, s az egész a túlélő házastársé lesz.“³ Nem akarom felemlíteni az eme híres idézet felett felmerült összes vitákat, s még egy újabb magyarázatot csatolni a tizhez, mely már

¹ César, V. 14. ; VI. 19.

² César, VI. 19.: „Viri in uxores vitae necisque habent potestatem; et quum pater familiae, illustriore loco natus, decessit, ejus propinqui conveniunt, et de morte si res in suspicionem venit, de uxoris in servilem modum quaestionem habent.“

³ Ugyanott: „Viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis, aestimatione facta, cum dotibus communicant. Hujus omnis pecuniae conjunctim ratio habetur, fructusque servantur. Uter eorum vita supererit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit.“

adatott. Összegezve, mindnyája két főpontra vezethető vissza: némelyek a Caesar által leirt szerződésben a resz-szerinti közösség egy nemét látták a túlélés nyere-ményével, s e rendszer, így értve, elvileg nem különbözik az északi germánoknál szokásban levő házassági szerző-désektől;¹ mások különös egyezményt láttak abban, mely elidegeníthetetlenséggel sújtja, a házasság egész tartama alatt, a két házastárs hozományát s e hozomány jövedel-meit is.² Ily házassági rendszer, megvallom, sajátja volna a gallusoknak, de annyira sajátságos, hogy ahhoz hasonló vagy megközelítő nem volna található sem a francia tör-vényhozásban, sem más ismert szokásjogban.³ Hiába ke-ressük tehát egy tisztán nemzeti (francia) jog nyomait, a hol a római jog nyomaira nem találunk, a germán jogéira ismerünk. Lehet egyébiránt, hogy a betörés által oda bevitt germán szokások nem oly könnyen gyöke-reztek volna meg a gall földben, ha rokonok nem let-tek volna a celta szokásokkal, melyek azoknak, úgy-szólván, előkészítették a talajt. Az előkészítés ez isme-retlen munkájának tulajdonítható, minden látszat szerint, a szerep, melyet a gallus intézmények a francia nem-zeti jog megalkotásában játszottak. Siessünk kilépni e sötétségből, hogy kísérhessük a germán hagyományt amaz egymásra következő átalakulásokon keresztül, melyeket szenvedett, lépésről-lépésre helyet foglalva az első francia királyok capituláráiban, a hűbéri törvény-ben s végre a régi szokásjogokban.

¹ Lásd feljebb a germán jogról szóló fejezetben.

² Lásd Humbert: *Du régime nuptial des Gaulois*, Paris, 1858.

³ Ch. Giraud, *Essai sur l'histoire du droit francais*, Paris, 1846. 36. lap.

I.

Az új Európa összes ¹ nemzetei, mindnyájan a barbár betörések chaószából születtek; mindegyik ősei közé számítja a germánokat, s törvényhozási emlékei közé valamelyik germán törvénykönyvet. De e törvénykönyvek éppen nem hasonlók egymáshoz, s a közös elnevezések alatt igen különböző, sokszor ellentétes fogalmak rejlenek. Meggyőződhattünk-e felől az előző lapokon; láttuk, hogy a skandináv törvény, melyben a germán hagyomány vegyület nélkül maradt fenn, mily keveset hasonlít, például, a vizigóth törvényhez, melynek barbár arczulata majdnem egészen elenyészett a római és kánoni jog befolyása alatt. A frankok törvénye, egyazon forrásból eredve, de különböző körülmények között, némi közép állapotot képez. Skandinávia még kezdetleges szokásai s a góth birodalmak már tudós codexei közt; átfutva e különféle rendeleteken, látjuk, hogy rendről-rendre, majd az északi, majd a déli germánok törvényei felé hajlik.

A frankoknál, mint az északi germánoknál, a nő folyvást gyámság alatt maradt; a régi formulák kétségen kívül teszik ezt.² — De e gyámság, nem hogy tagadása lett volna jogainak, sőt pártfogolva szentesítette azokat. A nő tulajdonnal bírt, és szerezhett úgy ingat-

¹ Tegyük hozzá: *nyugoti*.

² A férjes nőt illetőleg: „Placuit inter nos . . . et Sophia quae . . . lege videtur vivere Salica, ipso namque jugali et mundualdo suo consentiente.“ Muratori, *Antiq. italicæ*, II. k. 271. col. — Az özvegyre nézve: „Ego Helegrina, consensu et voluntate de filio meo Aliperto, in cuius mundium ego permaneo.“ Du Cange, V. *Mundualdus*. — A *reparius*, ki az özvegy második házasságánál közbejár, szintén valódi gyám. Form. longob. 20. 21. (Canciani, II. k. 477. l.)

lanokat, mint ingókat.¹ Először is szerezhett öröklés útján; Franciaország törvényei, kivétel nélkül, még a híres *lex salicá*t sem véve ki, sohase tagadták meg a leánytól, az anyától, a nővértől az örökös jogait; igaz, hogy a nő, nem követelhetette a *salica földet* őseinek uradalmában, kivéve az esetet, ha finemű örökösök nem voltak;² de pótlásul kiváltságos, vagy legalább egyenlő joga volt az örökség többi részére.³ Megszerezte, ha jogtalanság vagy sérelem áldozata lett, a sértő által fizetett kártérítést (*compositió*⁴). Végre, hozománynyal láttatott el: s ez volt legbecsesebb joga, függetlenségének legszilárdabb biztosítéka, s e joga szentesítve volt az összes franko-germán törzseknél. Ha a régi formulák a nőt gyámjai által eladottnak mutatják férje részére, ez csak pusztá *symbolum*, hasonló a római *coemptio*-hoz; a *salica* törvény *sou-ja* s *denier-je*⁵ emlékeztetnek a rész-

¹ Form. Marculfi, I. 12.; form. Sirmond, 17., 18.; form. Andegav., 40. (Ch. Giraud, II. k. 434. l.)

² Cap. Childerici, 561—581. évről. (Pertz, IV. k. 10. p.)

³ L. Burgund. XIV. 2.: „Si forte defunctus nec filium nec filiam reliquerit, ad sorores vel propinquos parentes hereditas redeat.“ — L. Ripuar., LVI. 3.: „Si autem nec eos (fratres sororesve) habuerit, tunc soror matris patrisque succedat.“ — L. Thuring. VI. 1., 6.

⁴ Legalább egy részben. Nincsenek e pontra nézve egyes bizonyítékaim, hanem csak analógiám abból vonva le, a mit megállapítottak részint a frankokén kívüli más barbár törvények (*Grágás*, Festath., 20.; *Vigslodi*, 54.; L. Saxon., 6. §. 3.) részint a nők kívüli más gyámoltak részére. (L. Burgund., XXVI. 5.)

⁵ Frédégar, ad Gregor. Turon. Epitom. 18. fej. (Bouquetnál II. k. 399. l.): Legati offerentes *solidum et denarium, ut mos erat Francorum*, eam (Clotildem) partibus Chlodovei spon-sant.“ A *mundium* eladását nem láthatni, sem a *reipus*-ban, mely az özvegy *reparius*-ának fizettetett (L. Salic, 47.), a mi szintén

kalapácsra, melylyel a férj, a régi Rómában, megütötte a mérleg serpenyőjét. A frank nő nem volt eladva, nem rabszolga, nem tulajdona férjének; ő maga tulajdonos, s kétszeres hozománnyal látva el, először szülői által,¹ aztán, mint látni fogjuk, maga férje által is.

Chlodovig, vagy Nagy Károly idejében, éppen úgy mint Tacitus korában, a jövődöbéli férj lovakat, nyájakat, fegyvereket, gyakran még földeket és házakat is hozott ajándécul.² E *hozományt*, mert így nevezték, a törvény követelte, mint a házasság föltételét.³ A nőnek nemcsak egyszerű túlélési jogot,⁴ hanem tényleges, valódi élvezetet s tulajdont adott, mely attól a naptól fogva létesült, melyen a közös élet kezdődött.⁵ A haszon-

csak fictiv ár (Grimm, *Rechtsalterth.* 426. l.); sem az *achasius*-ban, mely az első férj szülőinek fizettetett (Capit. Chlodovei, Pertznél, IV. k. 3. l.), mely, többek közt, a férj anyját is illette; sem a *wittemon*-ban (L. Burgund. 69.), mely még az anyai rokonokat is illette. Rive, *Geschichte der Vormundschaft*, I. k. 253. l.

¹ Marculf., II. 10.: L. Bajuv., VII. 14. Megjegyzendő, hogy a nő e járulékát sohasem nevezték *dos*-nak, hanem *faderfium*-nak, *Vatergeld*-nek (*pecunia profectitia*).

² De Roziere, *Recueil de Formules*, Paris, 1859—1861. 224—246. l.

³ „Dos legitima. „L. Alemann., 55.; L. Ripuar., XXXVII., 2.; Append. Marc., 52. — Fragn. hist. (Duchesne, II. k. 404. l.) „Item, in die festivitatis septuagesimae, praedictam concubinam suam *desponsatam atque dotatam* (Carolus Calvus) in conjugem accepit.“

⁴ A hozomány a nőnek maradt, nem csak a férj korábbi halála esetében, hanem elválás (eltaszítás) esetében is. (L. Bajuv., VII. 14.; L. Burgund., XXXIV. 2.); végre a nő előbb-elhúnyta esetén, a hozomány egészben vagy részben, örököseire szállott. Chlodov. capit., VIII. §. 2.; Chilper. edict., 4., (Pertz, IV. k. 4. 10. l.)

⁵ Append. Marc., 38.; Constitutio dotis reginae uxoris Karoli III., 907. év. (Walter, III. k. 233. s köv. l.): „De nostro

vétel e közösségből a nőre nézve egy még fontosabb jog származott: úgy tekintetett, mint a férj együtt dolgozó munkatársa, s ez együttműködés gyümölcse, tudniillik a házasság tartama alatt gyűjtött meggazdálkodás és szerzemény, többé-kevésbbé egyenlő arányban, megosztott a két házastárs közt.¹ Különösen méltó megjegyezni, hogy a nőnek e joga a szerzeményekhez ugyanazon természetű volt, mint joga magához a hozományhoz; nem túlélési nyereség, hanem olyan jog, mely a házasság kezdetével megnyílt s létesült; szóval, *közösség* joga volt. Ha figyelmesen olvassuk a régi formulákat, látni fogjuk azokban a nő rendelkezését a szerzeményekben való részéről már a házasság tartama alatt, nem mint jövődöbeli jogot, hanem mint ténylegesen használt tulajdont; ² látni fogjuk őt azokról rendelkezni maga a férje javára is, a mi lehetetlen s érhetetlen lenne, ha férje halála volna szükséges ebbeli jogainak megnyitására.³

jure in jus et proprietatem seu dominationem illius transfundimus et perpetualiter habendos delegamus.“

¹ A törvények nagyobb része a szerzemények egy harmadát engedi oda a nőnek: „*Tertiam partem de omnibus quae Dagobertus rex adquisierat postquam Nanthildis regina regnare coeperat, eidem reservant.*“ *Gesta Dagoberti*, 47. (Duchesne, I. k. 587. l.); *L. Ripuar.* XXXVII. 2. — Némely törvények a fele részt adták a nőnek.

² *Marculf.*, II. 3. 4. 5. 17.: „*Ego et conjux mea . . . de jure nostro transmittimus villas illas . . . quod pariter stante conjugio adquisivimus.*“

³ *Marculf.*, I. 12.; II. 7.: „*Ego illa, dulcissimus jugalis meus ille . . . dono tibi . . . tam de hereditate parentum quam de comparatum, vel quod pariter laboravimus.*“ — Más vélemény szerint, a frank törvények értelmében, a férjes nő törvényes joga

Végre, főleg a házasság felbontása esetében tűnik fel a házassági hatalomkör igazi jellege a frank törvényekben. Láttuk, hogy minden népnél, hol a nő eladó s a férj tulajdonának tekintetik, özvegységében sem szűnik meg azon családhoz tartozni, mely megvette.¹ A frankoknál, ellenkezőleg, a házasság felbomlása után az özvegy elhagyja férje családját, és visszamegy a magáéba.² Az egyedüli jog, melyet a férj rokonai még fentartanak reá nézve, abban áll, hogy tanácsuk kikérendő oly esetben, ha új egyesülésre akarna lépni, gyermekei lévén az első házasságból.³

Ekkorig, mint láttuk, a frank törvények hívek maradtak a legrégiebb germán hagyományokhoz. A részletek váltakozhatnak, de magok az elvek ugyanazok maradnak: a frankoknál a nőt, a ki tulajdonos, örökös hagyománynyal ellátott, férje jogaiban társ, az őt védő gyámság alatt félig független, körülbelül ugyanolyannak találjuk, mint a milyennek láttuk a skandinávoknál vagy a kezdetleges Germániában. De e valóban germán szokások mellett, melyeket Mérové és Chlodovig követői hoz-

a szerzemények egy részéhez csak egyszerű túlélési jog volt. Csak a férj rendelte gyakran, hogy a nőé legyen, *dos* vagy *Morgengabe* czíme alatt, a jövődöbeli szerzemények egy része; s ez esetben a nő erős joggal bírt a szerzeményekhez, mint minden egyéb az ily ajándékozásban foglalt tárgyhoz. Hasonló föltevéseket jeleznének Marculf idézett formulái. Lásd Schröder, *Geschichte d. ehel. Güterrechts*, 92. l.

¹ Lásd feljebb.

² L. Salic., 46. Hasonl. Peters *Comment. ad. tit. 47. L. Salicae*, Berlin, 1830.

³ Chlodov. Capit. VII., 1. (Pertz, IV. k. 3. f.). „Si de anteriore marito filios habet, parentes infantum suorum *consiliare* debet.“

tak be első hazájokból, a frank törvénykönyvek egészen más jellegű intézményeket mutatnak fel, melyek bizonynyal nem származtak az Yssel vagy Weser partjairól, s melyekkel a gallusok meghódítói legelőször a frank birodalom földén találkoztak. A római törvények sokkal mélyebben voltak begyökerezve a gall földön, hogysem elsodortathattak volna a barbár betörés áramlata által. Egyébiránt ügyes és hatalmas védőre találtak a papságban, mely már hajlékonynak mutatkozott a Rómából jött befolyások befogadására. A vizigóthok törvényei, melyeket a conciliumok sugalltak, inkább rómaiak, mint barbárok számára látszanak írottaknak, e törvény sokáig uralkodott déli Galliában. Az a szellem, mely a vizigóthok forumán parancsolt, elárulja magát gyakran, bár félénkebben és fátyolozottabban, a Burgundok, a Ripuárok, sőt a Száliak jogi emlékeiben is. Felhozhatnám egyröl-egyre mindazokat az intézményeket, melyeken éppen átfutottam, s kimutathatnám mindegyikben a régi germán elem mellett, a római és kánoni elemet, mely abba vegyült.

Például a nők feletti gyámság a régi germánoknál kizárólag házi jog s a családi tulajdon egy neme volt: a capitulárekban ezt a gyámságot lassanként a papság és királyi hivatalnokok ellenőrzése alá látjuk átmenni. A nők öröklési része, a germán szokásjogok nagyobb része szerint, csekélyebb volt a férfi-örökösökénél: a római végrendeletek szokásbajövetele az öröklési jogok egyenlőségét állapította meg a két nem között.¹ A házasság, a

¹ Mareulf, II. 12.: „Diurna, sed impia inter nos consuetudo tenetur, ut de terra paterna sorores cum fratribus portionem non habeant. Sed ego perpendens hanc impietatem . . . te, dulcissima filia mea, contra germanos tuos in omni hereditate mea aequalem et legitimam esse constituo heredem.“

barbár törvények alatt, elválás által szétbomolhatott: a capitulárek, az egyházi kánonok visszhangjai, feloldhatatlanná nyilvánították azt.¹ A házassági szerződésekben a germán hozományt lassanként, mint p. o. a vizigóthoknál, a *donatio propter nuptias* egy nemévé látjuk korcsulni.² A házastársak közti ajándékozások, ha nincsenek is eltiltva, mint a római törvényben, legalább nehezítő alakszerűségek alá vannak vetve.³ Végre az anya, özvegygyé lévén, nem csupán a nevelés s a gyermekei személye feletti örököség egyszerű jogával bir, mint a skandináv szokásjogokban: a burgundiak, valamint a vizigóthok törvénye, valódi gyámsággal ruházza fel őt.⁴ Szóval, ha mindenütt ott találjuk is a régi germán jogot e kor emlékeiben, szintűgy találkozunk e mellett a kánoni s római joggal is.

Az ellentétes intézményeknek e zavaros vegyülete meglepi a szabályos és egyöntetű törvényhozás uralma alatt élni szokott embereket, mint a milyenek mi vagyunk. De helyezzük csak vissza magunkat gondolatunkban a Chlodovig s Alarik kortársai közé, s ez a meglepetés eloszlik. Ugy volt e korban a joggal is, mint a nyelvvel, mint magával a társadalommal: a jog nem volt még megalakulva, az alakulás útján vergődött, s az elemek, melyekből összeállott, még nem egyesülve küzködtek egymással. Az alakulás e lassu és homályos munkájá-

¹ Cap. Aquisgr. 789. évről, 42-ik fej. 1. cap. Worm. 829-ből, III. 3. (Walter II. k. 86., 385. 1.)

² Petri except., I. 30.

³ Írásban s *apud acta* kelle készülniök. Marculf. II. 7.; for. Sismond., 17.

⁴ L. Burgund., 59.: „Amisso patre, filii, cum omni facultate, in ejus (viduae) solatio et potestate consistent.“

ban több egymásra következő phasist lehet megkülönböztetni; az, melyet most tanulmányozunk s mely a betöréssel nyílik meg, Nagy Károly törvényhozási művével végződik s zárul be. E két határidő közt nagy a távolság; a kiindulási ponton, az, a mit frank népnek neveznek, még csak fegyelmezetlen hordák rosszul egyesült gyülekezete, majd az erdőkben szétszórva, majd egy időre valamely bandafőnök kíséretében csoportosulva; az időszak végén az állam már meg van alapítva, a közhatalmak megalkotva, s az új birodalom, mely kiemelkedik, bár kevésbbé szilárd mint a régi, majdnem hasonló ahhoz fényben és nagyságban. Mikép ment végbe e forradalom? hogyan következett a hordák patriarchális kormányára egy nagy birodalom monarchiai kormányra? Méltó ezt megvizsgálni, mert e forradalomnak a politikai életben, megfelel egy nem kevésbbé mély forradalom a család keblében s teljes átváltozás a nő állapotában.

A jogi emlékek, melyek egyedüli vezéreink e vizsgálatban, pontos és elmellőzhetetlen utasításokat nyújtanak e társadalmi átalakulásra nézve. A betörés után azonnal, azt mutatják, hogy a germán hordák patriarchális intézmények által igazgattatnak; minden család, önmagát kormányozva, a független köztársaság egy nemét képezi, s ha perpatvar támad két versengő család közt, akképen intéztetik el, mint a hogy intéztetik mai napság valamely két hatalom közt felmerülő összeütközés, békeszerződés vagy háború által: a magánháború, a *faida* (fehde), mely ma úgy tűnik fel előttünk, mint a jog felforratása, akkor első, sőt egyetlen biztosítéka volt annak. Ha már most átugrunk háromszázados időszakon, s felűjtjük az első karolingi királyok capitulárait, mit talál-

lunk azokban? A *faidát* eltörülve, a közigazgatás-
szervezve s a házi hatalmakat a királyi hatalom
ellenőrzése alá vetve.

E gyökeres reform a végeredménye számos rész-
letes és egymást követő reformnak, melyek haladását
lépésről-lépésre kísérhetjük az emez időszakot elfoglaló
törvényhozási művek sorozatában. Midőn a germán hor-
dák, elhagyván erdeiket, latin városokban állapodtak
meg, törvényeik éppen úgy átváltoztak, mint erkölceik.
A barbárokra nézve csodaszerű polgárosultság látványa,
a keresztyénség szelíd és ellenállhatatlan befolyása, a
hosszas háborúk által szükségessé vált fegyelem meg-
szokása, a békés élet vonzó ereje annyi fáradság s küz-
delem után, mindez összehatott arra, hogy e nyugtalan
népfajokat szabályos törvény igája alá hajtsa. —
Azonban a régi germán intézmények nem hódoltak
meg ellenállás nélkül. Az első barbár törvényhozók
arra szorítkoznak, hogy kárhoztassák a magánháborúk
szokását, a nélkül, hogy azokat megszüntetni mernék.
Nem tudván elnyomni a *faidát*, egyelőre megelégesznek
azzal, hogy gyakorlatát szabályozzák: aprólékos gonddal
határozzák meg, mily feltételek alatt, mely időben, mely
helyeken, mely személyek közt lehet gyakorlatba venni
a bosszúállás jogát,¹ s a korlátozások mindinkább-inkább
szorosbakká lesznek azon mértékben, a mint a polgáro-

¹ Westgoethalagen, I. 6. (Schlyter, I. k. 17. 1.): a bosszú a
vétség helyén és órájában foganatosítandó. „a sama vighvalli oc
i sama stund.“ — L. Frision, add. I. 1.: „Homo faidosus pacem
habeat in ecclesia, in domo sua, ad placitum eundo.“ — L. Sa-
xon. II. 6.: „Si mordum quis fecerit . . . ille ac filii ejus sint
faidosi.“

sultság tért nyer a barbár fölött.¹ Végre aztán a háború eltiltatik, s a sértő és sértett közti békeegyezmény, mely természete szerint tetszéstől függő, a törvény által parancsolatik.²

A mely mértékben hanyatlak az egyéni függetlenség, fölkelni s emelkedni látjuk a királyi hatalom tekintélyét. A barbár főnökök, a patriciusok- s consuloktól kölcsönzött czimekkel ékesítve, a világ régi urainak örökségét foglalják el. Keresztyén pápák által fölszentelve, maga az Isten által felruházottaknak állítják magokat ama küldetéssel, hogy az igazságot s békességet juttassák uralomra e földön. „Egy keresztyén király“, így szól Ethelréd, „Krisztus képviselője, az ő dolga tehát megbüntetni a Krisztus ellen elkövetett sérelmeket.“³ E termékeny elv új intézmények egész rendszerét teremti meg, s csakhamar látjuk, a magánháború mellett, a király nevében emelt vádat és igazságszolgáltatást,⁴ a magánbírák mellett a király által nevezett közbírá-

¹ Például, míg a régi irlandi törvények megengedték, elvileg, a sérelmezőnek megölését. (Gragas, *Vigslodi*, 79., 103., Schlegel kiad. II. k. 123. l.): a frank törvények azt parancsolják, hogy a sértett félnek okozott rossz arányban álljon a szenvedett sérellemmel L. Ripuar., 77. Hasonl. Chlodov. IX. fej. (Pertz IV. 4.) Aelfrêdes dómas, XLII. 4. (Schmid, Lipese, 1858. 96. l.)

² Gragas, *Vigslodi*, 15. (II. k. 20. l.). Ha a gyilkosság utáni három nap alatt a gyilkos elégtételt ajánl s kibékülést kér, a meghaltnak rokonai nem tagadhatják azt meg tőle.

³ Aethelrêdes dómas, VIII. 2. (Schmid, 244. l.): „Cristen cyning is Cristes gespelia . . . and he sceal Cristes ábilgthe wreacan swithe georne.“ — Guntchrami edict. (Pertz, III. k. k. 3. l.)

⁴ „Accusator publicus, advocatus de parte publica.“ Form. ad L. Rachis, 6., 8. (Walther, I. k. 829., 830. l.)

kat,¹ a sértett félnek fizetett *compositio* mellett a királynak fizetett bírságot² jönni létre. A királyi igazságszolgáltatás e közbejövetele, mely kezdetben csak kivételes és segédkező volt,³ lassanként kiterjesztette uralmát; eleinte a király csak azok érdekében lépett fel, a kik magok fel nem léphettek, azaz: a gyámmal nem bíró tehetetlenségében;⁴ későbbben már ellenőrzi a magánkeresetet, s a sértett fél csak akkor gyakorolhatja a maga bosszúállási jogát, ha a királyi bíró kiszolgáltatja neki a sértőt.⁵

Végre megjelen Nagy Károly s a törvényhozás előhaladásának biztosabb irányt s gyorsabb mozgást ad. „A vétségek megfékezésének tárgya“, így szól a közép-kor nagy törvényhozója, „nem a bosszúállás, hanem az igazság és béke fentartása.“⁶ A törvény, ez elvhez tartva magát, nem csak a vétkes megfenyítésének jogát veszi

¹ „Judex publicus, grafio, Comes“. Edict. Chlotar II., 614. évből (Pertz, III. k. 14. l.) Edict. Rothar. 163., 169.: „Sit in potestate regis judicare quod illi placuerit.“

² A sértő a *compositio* által békét kötött a sértett féllel; a *fredus* (frieden) által békét kötött a királylyal: „Ut pax perpetua stabilis permaneat“, így szól a ripuárok törvénye, 89. A vétség neve: „*Cynincges mundbryce*“ (Cnutes dōmas, I. 2. §. 4.; II. 12. Schmid, 252., 277. l.), a mi „a király békéjének megsértését“ jelenti.

³ A *fredus* tehát csak akkor jött létre, ha a *compositio* egészen teljesített. L. Ripuar. 89. (91.)

⁴ L. Salic. ref. LXIII. 3.; — Grágas, *Visglodi*, 65. (II. k. 107. l.)

⁵ L. Bajuv., VIII. 8.: „Fur cemprehensus judici tradatur, et secundum legem *vindictae subiaceat*“. Wilda, *Strafrecht der Germanen*, Halle, 1842. 165. s köv. lap.

⁶ „Ad veram justitiam perficiendam et pacem confirmandam.“ L. Longob. 84., 86. l. (l. Walter, III. k. 597. l.)

el a magánfelektől, hanem azon jogot is, hogy azzal egyezkedhessenek s büntetlenségét biztosíthassák. Rendőrség szerveztetik a vétségek fölfedezésére, melyeket az érdekelt felek engedelkenysége homályban hagyta;¹ a magán-kiegyezés a királyi bírák szentesítése alá van vetve,² és a *faida* eltöröltetett.³ Azontúl egyedül a királyt illeti úgy a büntetés, mint a kegyelmezés joga; a törzs és a család letették pallosaikat az ő kezeibe; a modern állam megalapított, az átalakulás befejeztetett.

E nagy politikai átalakulás utóhatása érezteté magát a család kebelében, s a nő magánállapota is (ideje végre, hogy arra rátérjünk) érintetett az által. A nő, minden fejletlenebb törvényhozásban oly tehetetlen személyek sorába tétetett, kiknek úrra vagy pártfogóra van szükségök. E pártfogót, vagy urat a családban találta fel, míg a patriarchális kormány tartott s a család mindenható volt. De a mint az állam alakul, a közhatalom erősödik s a házi hatalmak fölé emelkedik, a tehetetlenek feletti gyámságot is új kezekbe látjuk átmenni, s családjogi minőségét elveszteni, hogy közteherré válják, az állam ellenőrzése alatt.

¹ Pippin, 782. évi törvénye, 8. fej. (Pertz, III. k. 43. l.): „Judex unusquisque per civitatem faciat jurare ad Dei judicia homines *credentes* (hitelre méltókat) . . . ut, cui ex ipsis cognitum fuerit, i. e. homicidia, furta, etc., ut nemo eas concelet.“

² A régi skandináv törvények megkövetelték e szentesítést a nagy büntetteknél. Grágás. *Vigslodi*, 38. (II. k. 76. l.) A későbbi törvények mindig megkívánják azt. Childeb. II. és Chlotar. Pactus pro tenore pacis, 3. (Pertz II. k. 7. l.)

³ Cap. 779. évből, 22-ik fej.; cap. in Theodosii villa, 805. évből, 5-ik fej.; cap. Aquisgr. 813. évből, 28. fej. sat. (Walter, II. k. 61., 259., 333., 387. l.)

E tüneményt mutatja fel az összes törvényhozások története, a római törvénytől kezdve. A régi Róma patriarchális szokásaiban éppen úgy, mint a germánokéiban, a család kizárólagos hatalommal bírt legerőtlenebb tagjai, a nők és a gyermekek felett; e gyámság a gyermekek s a nők felett nem volt teher, hanem jog, az agnatio joga, éppen úgy, mint az öröklési jog, melynek járulékát s biztosítékát képezte. De lassanként e szokások megváltoztak; a családi kötelékek meglazulván, utat nyitottak az állam közbenjárásának; a prétor vette védelme alá a tehetetlenek érdekeit, előbb, hogy pótolja az atyai vérségbeli gyámot, később, hogy feltűgyeljen arra s olykor ki is zárja azt, s a jogtudomány kikiáltotta az új elvet, hogy a gyámság nem annak érdekében van felállítva, a ki azt gyakorolja, hanem csupán azéban, ki annak alá van vetve. Ez elv igen különbözőleg működik a gyámság két fajára, t. i. a kiskorúak s a nők gyámságára nézve: a kiskorúak feletti gyámságot szigorúbbá s hatályosabbá teszi; a nők feletti gyámságot ellenkezőleg, gyengíti s végre lerontja: mert attól fogva, hogy csupán a tehetetlen személy érdeke jött tekintetbe, át kellett látni, hogy egy nagykorú nő valódi érdeke jogainak szabad és teljes gyakorlását hozza magával.

A gyámság elvének hasonló átváltozása jött létre a frank törvényekben is; a gyámság a francziáknál is egyelőre a gyám házi joga volt, s ezeknél is közteherré lett a gyámolt érdekében. De e változás itt nem akképen hatott, mint a régi Rómában; nem szabadította fel a frank nőt úgy, mint felszabadította a rómaid. A rendtelenség s erőszak korában, midőn csak a zárdák falai vagy megerősített várak bástyái közt lehetett nyugalmat

és biztos létet találni, a törvény kénytelen volt védőről gondoskodni nem csak a kiskorúak, hanem mindazok részére, kiknek nem volt kezökben kard magokat védelmezni: az öregek, betegek, a felszabadított rabszolgák, a papok és a nők számára. A nő tehát gyámság alatt maradt a frank törvények idejében, s ha a felszint nézzük, azt lehetne hinni, hogy állapota nem változott: az állandó gyámság, a *mundium* éppen úgy nehezedik rá Nagy Károly, mint Chlodovig korában. De a változás, bár kevésbé feltűnő, azért éppen oly mély és valódi: a *mundium*, Chlodovig alatt csak a család joga volt; Nagy Károly alatt, az államé lett, s látni fogjuk, mint újult meg a gyámság egész szervezete ez új elv által.

A régi germán szokásjogokban a *mundium* egyedül családi jog volt; ha a család hiányzott, a gyámság nem volt többé lehetséges; így a természetes gyermek gyám nélkül maradt, bárminő lett légyen is neme vagy kora.¹ A gyámság a családra nézve, a családi tulajdon egy neme volt, melyről le lehetett mondani, melyet át lehetett engedni, sokszor még pénzen is eladni.² De ha senki sem volt gyám saját akarata ellen, senkit sem is lehetett megfosztani a gyámság jogától, akarata ellenére:³ a legközelebbi atyai rokon, ha távol vagy akadályozva volt, sőt ha önmaga gyámság alatt volt is,

¹ Sachsensp., I. 48. §. 1. A gyámság lehetetlen volt arra nézve, ki magának családot nem teremtett házasság által: ez esetben is, ha öreg vagy beteg lett, gyermekei gyámsága alá esett. Schwabensp., 415. §. 3. 4.

² Hasonl. Ed. Rothar., 183., 199., 217.

³ Még a családátya végrendelete által sem. Hihető, hogy a végrendeleti gyámság, mint a végrendeleti örökösödés is, csak a római jog befolyása által hatolt be a barbár törvényekbe.

mindemellett megtartotta a gyám címét és jogát, csak-hogy más által kellett végeztetni oly hivatalt, melyet maga nem viselhetett.¹ S valamint semmiféle idegen hatalom ki nem zárhatta a törvényes gyámot, úgy senki sem kívánhatott számadást ennek kezeléséről, senkisem avatkozhatott hivatalába. Egyedül a családot illette a jog, hogy közbe vesse magát a gyámolt és annak gyámja közé.

De a család nem tarthatta fel sokáig önállását; számolnia kellett a közhatalmakkal, s bebocsátani ezeket saját hatáskörébe. A király, az igazság s mindenki jogának védője, különösen azoknak tartozott pártjokat fogni, kik önmagokat nem tudták védeni. A szent könyvek köteletségévé tették ezt: az istenség képviselője lévén, a szent irás szavai szerint „az árvák atyjának s az özvegyek pártfogójának“ kellett lennie.² És valóban a keresztyén püspökök, a fejedelmek megkoronázása alkalmával mindenek előtt arra eskettették fel ezeket, hogy védjék a gyengéket, azaz: Isten szolgálait, a gyermekeket és a

¹ A bár kiskorú gyermek, nem kevésbbé gyámja saját anyjának, mint a régi római törvényben: „Vere ipsam Gundi ego uxorem habeo, eo quod mihi eam ad legitimum matrimonium tradidit *Amalfredus filius ejus, cum mundualdo suo.*“ Diplom. 874. évből. (Mabillon, I. VI. n. 105., 544. l.)

² Mózes V-ik könyve, XXVII. 19.: „Átkozott, valaki elfordítja a jövevénynek, árvának és özvegynek törvényét“; II-ik könyve, XXII. 21—24.: „Egy özvegyet, vagy árvát is, ne nyomorítsatok meg; ha pedig nyomorítván megnyomorgatod (mert ha én hozzám kiáltván kiált, meghallgatván meghallgatom annak kiáltását): felgerjed az én haragom és elvesztlek titeket fegyverrel, és a ti feleségeitek özvegyek lesznek, és a ti gyermekeitek árvák.“ Friesisch. Küren, 11. (Richthofen, Berlin, 1840. 19. l.): „Fretho alle widuon and alle werlase liodon . . . thruch natha and thruch Godis nata.“ (Béke az özvegyeknek s mindazoknak,

nőket,¹ s a királyok is a magok részéről, midőn hivatalnokokat neveztek, ugyanazon esküt vették ki ezektől.²

Azonban a királyi gyámság ez eszméje, mely anynyira eltérő a germán szokásoktól, csak lassanként és fokozatosan valósult s ment át a intézményekbe. Kezdetben a király csak mint segédgyám jár közbe, s csupán azokat veszi védelme alá, kiknek hiányzik a házi gyám: „Igazságos“, így szólanak a régi formulák, „hogy a királyi hatalom kiterjeszsze oltalmát oly személyekre, kik tehetetlenek s nélkülözik a védőket“.³ Ily személyek valának a fattyúgyermekek, az idegenek, a zsidók, a papok⁴ s végre a nők, kiknek nem voltak sem férjeik, sem szülők.⁵ Mindezek a királyi hivatalnokok védelme

kik nem védhetik magokat, Isten kegyelméből s nevében.) — Aethelredes dómas, V. 21. (Schmid, 224. l.): „And si oele wy-dewe . . . on Godes grithe and on thoes cynges.“ (Minden özvegy legyen Isten és a király békéjében.) — Capit. IV. a 806-ik évből, 9. fej. (Walter, II. köt. 223. l.): „Sub Dei defensione et nostro mundeburdo.“

¹ „Deus hoc potissimum desiderat, így szól a mainezi érsek második Konrád koronázásakor, ut sis defensor ecclesiarum et clericorum, tutor viduarum et orphanorum.“ Wippo, *Vita Conradi* (idézve Kraut által: *Die Vormundschaft*. I. k. 80. l.)

² Marculf., I. 8.: „Actionem comitatus . . . tibi commissus, ita ut . . . viduis et pupillis maximus defensor appareas.“

³ Marculf., I. 24.

⁴ Capit. I. a 806-ik évből, c. 15; V. k. 364. c. (Walter, II. k. 219. 576. l.); Sachsensp., III. 7. §. 3.; 45. §. 11. A fattyúgyermekek (bastardok) a „király gyermekeinek“ neveztettek. Haltaus, V. *Koenigskinder*.

⁵ Ed. Rothar., 205., 182.: „Si parentes non fuerint legitimi, tunc mundium mulieris ad curtem regis pertinet.“ L. Salic. ref., XLVI. 11.

alá voltak helyezve s az akkori törvényes nyelven „a király gyámoltjainak“ neveztettek.¹

A mily mértékben erősödött a királyi hatalom, ugyan olyanban növelte saját uralmát s nyúlt be a házi gyámság hatalmi körébe a királyi gyámság. Lehetett-e másképen? Ha a királyt maga Isten állította a gyengék s elnyomottak védelmének élére, eleget tett-e isteni megbízatásának, ha csak azokon segített, a kiknek hiányzott természetes védőjök; nem tartozott-e segélyökre jöni azoknak is, kik gyámjokban kemény zsarnokra, vagy hűtelen kezelőre találtak? A karolingi fejedelmek, ily eszmétől lelkesítve nem szorítkoznak már csupán arra, hogy helyettesítsék a gyámokat, midőn ezek hiányoznak, hanem fel is ügyelnek ezekre, és szükség esetében leteszik őket. „Küldötteink“, így szól Nagy Károly, „szemmel tartsák az özvegyek s minden tehetetlen személy állapotát; örködjének a felett, hogy ezek okos és igazságszerető gyámokkal legyenek ellátva; ha a gyámok rosszak, rendeljenek másokat azok helyébe, s ha ők magokban nem képesek orvosolni a bajt, terjeszszék az ügyet előmbé. Mert Isten és szentei után, a császárt illeti az árvák s özvegyek pártfogolása, s megvédése.“²

Igy tehát a tehetetlenek feletti gyámság lassankint

¹ Fries. Landrecht, 13. (Richthofen, 65. l.): „Dio vidue is des Königes mondele“. Capit. Car. Calvi, XXIV. 2. (Walter, III. k. 74. l.)

² Cap. II. a 802. évből, 20—23. c. (Walter, II. k. 170. l.) „Ut omnes ecclesiae viduae, (orphani) habeant bonos vicedominos et advocatos . . . Et quod per se (missi nostri) emendare non potuerint, in praesentiam nostram adduci faciant.“ — Cap. I. 802-ik évből, 5. c. (Walter, II. k. 159. l.): „Quia ipse Dominus imperator, post Domini et sanctorum ejus, quorum et protector et defensor esse constitutus est.“

kiment a család kezeiből, hogy új kezekbe menjen át, s ez átmenetel közben egészen megmásmította természetét. A gyámra nézve megszűnt az jog lenni s terhes kötelességgé lett; önkéntes lemondás által nem menekülhetett ettől, de kizárathatott letétel által. Ellenben a gyámoltra nézve (s e név alatt nem csak a kiskorút, hanem a nőt is értem) tehetetlensége nem lett egyéb, mint kiváltság; különös és szigorúbb szentesítés vette védelme alá személyét és javait; ha valaki őt sértette, megzavarta ez által „a király békéjét“ s magasabb bírságot volt kénytelen fizetni a királynak.¹ Különös eljárás s törvénykezés volt felállítva részére: ügye késedelem nélkül s minden egyéb előtt tárgyalatott;² az igazságszolgáltatás útja, mely oly szűk és kényelmetlen vala a rendes perlekedők közönségére nézve, neki bő és könnyű volt, s ha panaszozni-valója akadt gyámja ellen, panasza mindig meghallgattatott. A hibás gyám elvesztette hivatalát, olykor még bírsággal is büntettetett, mert sérelmet okozván gyámoltjának, magát a királyt sértette.³

Ime, mi lett ez időszak végén, a régi germán *mundium*-ból; már nem egyéb a nőre nézve, mint kiváltság és jótétemény. Azonban ne hogy csalatkozzunk erre nézve: a törvény, mindenféle kiváltságokat engedvén a nőnek, nem adta meg neki azt, a mi minden kiváltságnál többet ér, t. i. az egyenlőséget. A nő a Capitulárékban nem egyenlő a férfival; akár hajadon, akár férjes

¹ „Ut viduae . . . per bannum regis pacem habeant (Cap. II. a 813-ik évből, c. 9.; hasonl. L. Salic., XIV., 5.

² Még a király saját ügyei előtt is. Cap. I., II. c. 33. (coll. Ansegisi); 755-ik évi cap. 23. c.; — 805-iki III. cap. 3. c.; — 819-ik évi I. cap. 3. c.

³ Hasonl. Schwabensp., 324. fej. 12., 13. §§.

nő vagy özvegy, mindig felette áll egy, ha nem is már parancsoló úr, de pártfogó: kétségkívül e folytonos gyámság, mely ma nekünk haszontalan és gyűlöletes intézménynek látszik, akkor az idő szüksége volt. A társadalom még igen rosszul volt megülledve s a közrend igen rosszul biztosítva, hogysen a gyenge s fegyvertelen nő biztos létet találhatott volna a függetlenségben. A törvény nem tehetett egyebet érte, mint azt, hogy gondosan örökös pártfogással környezze őt, minővel a gyámoltat környezték a rómaiaknál. Csak ennyit tudott tenni Nagy Károly is, s e mű méltó volt nagy lelkéhez.

II.

Nagy Károly halálával, úgy látszott, hogy műve is elvész vele együtt; félni lehetett egy ideig, hogy a társadalom, csak alig ragadtatva ki a vadságból, örökre vissza esik abba, s ennyi törekvés és szellem gyümölcstelen marad az emberiségre nézve. De ez aggasztó válság csak átmenet volt egy új társadalmi rendbe, s ha közelről vizsgáljuk a hűbéri intézményeket, szoros és számos kötelékkel látjuk ezeket csatlakozni a karolingi intézményekhez. A mi különösen e tanulmány saját tárgyát illeti, könnyű felfogni a logikai összefüggést, mely egyesíti a régi és új törvényhozási rendszert. A megelőző lapokon láttuk, mint megy át a *mundium*, azaz: a fegyvert viselni képtelen összes szeméiye feletti hatalom a családról az államra, s mint lesz a királyi felség egyik attributumává. Ez a karolingi törvényhozás utolsó eredménye, s egyszersmind a hűbéri törvényhozás kiindulási pontja. Az elv nem változott; a gyámság, úgy a hűbé-

rek könyvében, mint a Capitulárékban a politikai hatalom birtokában volt. Csak maga a politikai hatalom változott. Nagy Károly a maga hatalmas kezeiben összpontosította azt; halála után, végtelen birodalma, összeroncsolva s mintegy porrá zúzva, ezernyi apró, független uradalommá töredezett szét. Ez apró urak mindegyike, a ki a saját földén király, s minden felségi joggal felruházva volt, hadat viselt, pénzt veretett, igazságot szolgáltatott, a gyámság jogát is örökölte; minden tehetetlen egyén, törvényszéki jegyzők, zsidók, gyermekek, idegenek, nők, szóval mindazok, a kik nem bírván karddal a magok védelmére, csak a függésben találhattak biztos létet, ez új urak hatalmába estek.¹ A gyámság tehát a király kezeiből a hűbéri úr kezeibe ment át, mint egykor a családeból a királyéba, s e két egymást követő fejlődésben folyvást egyazon törvénynek engedelmeskedik; nyomról-nyomra követi a társadalmi hatalmat, mely helyet változtat: a patriarchális kormány alatt házi gyámság, a monarchiai rendszer alatt királyi gyámság létezett; földesúri gyámságnak kellett létre jöni a hűbériségben.

Valóban, a gyengék és kicsinyek sohasem érezték inkább a pártfogás és gyámság szükségét, mint a hűbériség alatt. A hűbéri kormány eredetileg, főképen kato-

¹ Grand coustumier de Normandie, LXXVIII-ik fej.: „Pour ce, que le Duc de Normandie, plein de charité, receut anciennement en sa garde et protection les veufves, femmes et orphelins, pour ce que leur fragilité ne leur laisse avoir autre défenseur, le Bailly doit faire aspre justice des mesfaicts qui leur sont faicts...” A zárdák feletti gyámság különösen *advocatura* nevet viselt; innét az *avoueries*-k a régi franczia jogban s az *advowsons* a mai Angliában is.

nai kormány volt.¹ Midőn a frank harczosok zavargó szeszélye, melyet Nagy Károly rosszul zabolázott meg, lerázta a monarchiai hatalom igáját, midőn minden földtulajdonos korlátlan úrnak s királynak találta magát uradalma határai közt: szükségkép vissza kellett térni a fegyverek jogához. Két hűbéri úr, mint előbb két germán család közt, a fegyver intézett el minden felmerült viszályt; s mint a germán családban, minden tagjának első kötelessége volt verekedni a közös házi ügyért, így volt a vazallusnak is első kötelessége felfegyverkezni hűbér-ura ügyének védelmére. A vazallus nem egyéb volt, mint katona: *miles*, mint a régi oklevelek nevezik. Katonai szolgálata díjául, zsold fejében² bírta hűbéri birtokát, s hűbértokhoz lévén kötve minden joga, kiváltságai, sőt neve is: azt lehet mondani, hogy semmivel sem bírt, a mit nem kardjának köszönt volna.

Mi sorsuk lehetett, ily kormány alatt azoknak, kiket koruk vagy nemök eltiltott a fegyverviseléstől, mi lehetett a nők sorsa? Mások hatalma alá voltak vetve, mint Chlodovig vagy Nagy Károly idejében; de ez alárendeltségök, az új rendszer alatt, még szorosabb és keményebb lett. Chlodovig alatt a nőnek nem volt

¹ Csakugyan azok az országok szolgáltatják a legteljesb adatokat a hűbéri rendszerről, hol a hűbériség hódoltató hadsereg által vitetett be, mint az angol-normand királyság, az olaszországi normann királyság, a keleti keresztyén királyság. A francia hűbériség sohasem érte el oly teljes kifejlődését. A francia földesúr sohasem bánhatott úgy egyazon fajbeli vazalljaival, sőt censitáriusaival (jobbágyaival) sem, mint a normann báró bánt a szász thánokkal.

² *Fee-od, feodum, feudum.*

más ura, mint szülői, s ezek szeretetében biztosítékot talált a hatalmukkal való visszaélés ellen. Nagy Károly alatt a nő legfőbb ura a király volt, a ki igen magasan volt helyezve fölötte, hogysem valami érdeke lehetett volna őt elnyomni. A hűbéri rendszer ellenben, sem rokonai jó akarató gyámsága, sem a fejedelem magas pártfogása alá nem helyezte a nőt; oly embert adott neki gyámjául s urául, a ki mellette foglalt ugyan helyet, de idegen volt családjától, s így a legkiállhatatlanabb zsarnokká kellett válnia. Szerencsére, a hűbéri elv Franciaországban, úgy a szokásokban, mint a törvényekben, mindenkor mérséklésre s akadályokra talált, minden oldalról támadva s nyomva lévén a római, a kánoni s a szokásjogok által, darabról-darabra elvesztette uradalma legnagyobb részét. Hogy pontosan megjelölhessük alkalmazásba vételének határait, több egymásra következő időszakot kell megkülönböztetnünk.

Eléggé lihető, hogy kezdetben a nőknek nem volt részők a hűbéri tulajdonban, s képteleneknek tekintettek oly javakat birni, melyekhez általok nem teljesíthető terhes kötelességek voltak kötve.¹ Oly szerződés, melyel valamely hűbérúr hűbéri birtokot engedett volna át valamely nőnek, nem lett volna ugyan lehetetlen, mert a hűbérúrkorlátlan ura volt birtokának, s köztörvény hiányában, minden csak a magántörvénytől, azaz: a hűbéri szerződéstől függött. De ha ily szerződés lehetséges volt is, az általános szokás visszavetette azt² s e szokás

¹ Cons. feud., I. 1. §. 3. ; 8. §. 2., II. 11. ; második Konrád edict. de benef. (Pertz, IV. k. 39. l.). Szász Landrecht, 2. (Homeyer, Berlin, 1842. 142. l.)

² Brussel, *Usage des fiefs*, I. 7. — A tudós feudista azonban igen messze megy, azt állítván, hogy a javadalmakban vagy

kétségkívül mindaddig tartott, míg a hűberek életre szóló ideiglenes engedmények voltak, s egyszerű haszonélvezetben állottak, melyek föltétele s ára a katonai szolgálat volt. De midőn a hűberek nagyobb része öröklötté s patrimonialissá lett s ennél fogva valódi tulajdont képezett, nem késtek különbséget tenni a hűbér haszonélvezete s uralma, a gyakorlat s maga a jogalap között; a katonai szolgálatot a haszonélvezethez s nem az uralomhoz kötöttnek tekintették, s megengedték, hogy a szolgálattételre képtelen személy címviselője lehessen a hűbérnek, a nélkül, hogy azt haszonélvezzé. Ettől fogva a hűbéri birtok megszerezhető lett a nő által; az általános szabály, mely Európa különféle országaiban kizárta a nőket a hűbérben való öröklésből, csakhamar ellenkező szabálynak engedett helyet Franciaországban;¹ úgy határoztak, hogy ha a vazallus csak leánygyermek hátrahagyásával hal el, a hűbérúr nem veheti vissza a hűbért s nem foszthatja meg az árvát, hanem csak azt teheti,

hűberekben sohasem maradhattak benn a túlélő leányok a második fajúbeli királyok alatt.

¹ Freisingeni Otto, de gest. Frider., I. II. 29. (Basil, 1569. 258. l.): „Mos in illa (Burgundia) qui pene in omnibus Galliae provinciis servatur, remansit, quod semper seniori fratri ejusque liberis, seu maribus seu feminis, paternae hereditatis cedat auctoritas, caeterisque ad illum tanquam ad dominum respicientibus.“ Epist. Ludov. VII. (Duchesne, IV. k. 732. l.): „Consuetudo est regni nostri, ubi, si melior sexus defuerit, mulieribus succedere et hereditatem administrare conceditur“. — 1200-diki hainauti törvény (Martine, *Anecd.*, I. k. 769. l.). — Így tehát a finemű örökösök az elsőbbséget csak egyenlő fokon tartották meg: „Ne feme ne prent tant come il y ait homme issint près.“ *Livre de justice et de Plet*, 221. l. Hasonl. Laboulaye: *Recherches sur la condition des femmes*, 468. és követk. lapok.

hogy vazallnőjének meghagyván a hűbér uralmát, magának a kezelést és haszonélvezetet tartja meg a katonai szolgálat képviselőjében, melyet a vazallnő nem volt képes részére teljesíteni.¹ Ez a hűbéri gyámság eredete, s látszik, hogy ez az intézmény, melynek egykor gyűlöletes és elviselhetetlen teherkép kellett feltűnni, később jótétemény alakjában mutatkozott.

Ez a gyámság a nőre nézve valóban súlyosabb teher volt, mint a germán *mundium*; mert a hűbérúrnak a gyámleány nem csak hűbéri, hanem minden egyéb javainak² haszonélvezetét adta meg, sőt még összes ingóinak teljes tulajdonát is, melyek a hűbér egyszerű járulékaiként tekintettek.³ A hűbérúr e haszonélvezetet olykor magának tartotta, olykor átengedte egy lovagnak, a ki ez átengedés árában a nő hűbérének „terhét viselé“, azaz: a katonai szolgálatot teljesíté helyette. A nő katonai helyettesítőjének e nemét jelentik rendszerint, a régi oklevelekben, a gyám, a *vogt*, az *advocatus* czimei; ez képviselte a nőt a hűbérúr udvarában s a törvényszéki eljárásokban.⁴ De e gyámot nem a nő választotta; a hűbérúr embere lévén, ez által kellett választatnia vagy legalább megerősíttetnie, s mivel-

¹ *Livre de justice*, 247, 255. l.: „L'en doit prendre a feme (azaz: vazallnőül elfogadni) feme, car elle pot fere par autrui ce qu'elle ne pot fere de soi.“ Gloss. a szász hűbéri joghoz, 2 (Homeyer, 347. l.)

² Bontillier, *Somme rural*, I. 93.: „Car scachez que fief est de si noble nature et condition, que quiconque a le bail d'aucun par la raison du fief, aussi bien a-t-il la garde de toutes autres terres, car ainsi le veut le droict de fief.“

³ Gl. a szász hűbérjoghoz, 58.

⁴ Szász hűbérjog, 58., lásd feljebb.

hogy e gyámság haszonnal járt s pénzbeli értékkel bírt, a hűbérúr árúba bocsátotta azt, s a legtöbbet ígérőnek engedte át.

A hűbérúr eme jogából, hogy vazallnője számára *advocatust* választhatott, származott annak még sanyargatóbb joga, hogy t. i. férjet is választhatott neki.¹ E következés kikerülhetetlen volt: a gyámleány kezéről rendelkezni, a germán jog elvei szerint, mindenkor a gyámi kiváltságok egyike vala.² Különben is a hűbérúrra nézve nagy fontossággal bírt: megakadályozhatni, hogy vazallnője idegen, vagy éppen ellenség családjába s befolyása alá ne menjen át.³ Ellenben, fontos volt rá nézve, az ő maga (t. i. az úr) által választott férfival egyesíteni a nőt: mert a vazallnő férje maga is vazallussá lett; investitúrát kellett nyernie a hűbérúrtól, szövetségébe lép-

¹ Vaissette, *Hist. du Lang.*, II. k. preuves, 419. sz.: „Sit ille infans, vel omnes illi infantes, cum castro melgoriensi ... in potestate et in bailia Guillelmi Montispessulani, ... tamdiu donec, si masculus vel masculi fuerint, milites fiant ... Si vero femina vel feminae fuerint, sint in eadem potestate et in bailia Guillelmi M. sive tuorum successorum, qui praeerunt Montipessulano, *tamdiu donec tuo tuorumve consilio successorum legitime copulentur viris*, et tunc illae recuperent suum honorem cum suis rebus sine enganno.

² Lásd feljebb.

³ Etabliss. de saint Louis, I. 63. (*Ordonn. des rois de France* I. k. 155. l.): „Dame, je vuel que vous me donnés seureté que vous ne mariez vostre fille sans mon conseil, ... car elle est fille de mon honn^{le} lige, pour ce ne vuel je pas que ele soit fors-conseillée.“ Hasznl. Britton, III. 3. (Nichols kiad. Oxford, 1865, 23. l.): „Les mariages de totes voloms nous aver, de quel âge que eles soient ... pur ceo que les heirs femelles de nostre terre ne se mariasent a nos ennemys, et doune il nous covendreit leur homage prendre, si eles se pusent marier a lour voluntez.“

nie, s viselnie neje hűbérének terhét. Így a nemes örökösök keze, mint örökségök haszonélvezete, eladó áruvá lett, mely, árverés alá bocsátva a hűbérurak kapzsisága által, gyakran a legméltatlanabbak hatalmába jutott. Az özvegy úgy, mint a leány, e tisztességtelen üzérkedés tárgya vala: mert az özvegy is folytonosan kénytelen volt a hűbérúrnak fegyveres embert szolgáltatni, s az elhunyt férjet minél gyorsabban új férjjel pótolni. Csak hatvanéves korában lett a vazall mentessé, mint már veterán, a fegyveres szolgálat nehéz kötelességétől, és akkor szűnt meg „minden testi szolgálat” valamint a vazallnőre nézve is az említett gyűlöletes és nevetséges zaklatás.¹

Ugy látszik, hogy az alsó rendű nő, a jobbágy vagy pórember leánya, éppen homályban léte által menekült meg az ilyenmő gyötrésektől. Azonban nem így volt: ha a jobbágy² nem is tartozott katonai szolgálattal: tartozott, hogy a hűbérjogtudósok nyelvén szóljunk, a test és kar nagy szolgálataival,³ melyekre a nő képes nem volt. A paraszttelkek története hasonló a nemesi birtokok történetéhez (t. i. a hűbéri jogban). A nő eleinte ki volt zárva minden öröklésből a holtkézi (jobbágy-) javakban,⁴ s midőn később öröklésre bocsáttatott, a hűbérúr részére ugyanazon jog lett fentartva a pórember

¹ *Assises de Jerusalem*, 244. fej.: „Parce que quand la gent qui service doibvent de leur corps, ont passé soixante ans d'âge, ils sont quittes d'iceluy service.” A nő nem menekülhetett a házasságtól, ha csak hűbéréről le nem mondott. *Assises*, 242, 246. fej.

² *Main-mortable*.

³ *Grands services de corps et de bras*.

⁴ *Brussel, Usage des fiefs*, I. k. 89. 1.

leányára, mint a nemes lovag leányára nézve, t. i. földi haszonélvezetének s a kezéről való rendelkezésnek joga. A szegény, hozománynyal nem bíró pórleány keze nem árvereltetett ugyan, mint a nemes kisasszonyé: a hűbéri zsarnokságot más módon gyakorolták felette, azt vették el tőle, a mit elvehettek, s más vagyon nem létében, hogy ura egyezését megvehesse, feláldozta becsületét. Minden kétségen kívül van e rossz hírű *úri jog* (*droit de seigneur*) létezése, s az emberi természet becsületének megmentése érdekében, nem hinnők azt el, ha mindazokban az országokban, hol a hűbériség uralkodott, Siciliától Skótságig, elutasíthatatlan emlékeire nem találunk e gyalázatos szokásnak.¹

De, az igazság törvénye szerint, az ez intézményekkel való visszaélés lett szükségképen azok vesztének oka. A hűbérurak, hűbéri jogaikból zsarolás eszközét s tizérkedés tárgyát csinálván, alapokban rendítették meg azokat s csak romlásukat siettették. Mihelyest egyszer a vazall és a jobbágy személyes szolgálatai, a hűbéri bárók kapzsisága folytán, pénzbeli szolgálatokká változtak át: a hűbériség bukásának be kelle következni s kikerülhetetlenné lenni. A hűbéri szolgálatban, ennek kezdetleges alakjában, volt valami hasznos, s volt valami nagy. A hűbéresek e nagy testülete, mindig kész lóra ülni s harcza menni urai szavára, amaz időben egyetlen közérő volt, s az ország minden részében valódi állandó

¹ Lásd Franciaországot illetőleg, *Ordonn.*, II. k. 118. l. jegyzék, s a Bouthors által közzétett okleveleket (*Coutumes locales de bailliage d'Amiens*. Amiens, 1845. I. k. 484. l.) L. Delisle (*Etudes sur la condition de la classe agricole en Normandie au moyen age*, Évreux, 1851.) és J. Delpit (*Réponse, sur le droit de seigneur*, Paris, 1857.)

hadsereget képezett. De midőn a katonai s minden egyéb vazallusi szolgálat árúba bocsájtatott s vásár tárgya lett: az ezek helyét elfoglaló pénzbeli szolgáltatásokban nem láttak már egyebet, mint a magánfelekre nézve kártékony s az állam irányában minden haszontól türes szokást. Ezentúl az ódon hűbéri épület minden oldalról összeromboltatott. A római jog, melynek tanulása ez időben virágozni kezdett, újra kikiáltotta a „mindenek egyenlőségének elvét egyetlen egy úr uralkodása alatt.“ A kánoni jog, hiven keresztyén eredetéhez, a gyengék védőjének szerepét vitte az erősök ellenében. A királyi hatalom, jobban megerősödve, törekedett új életre kelteni a karolingi hagyományokat, s visszavívni magához, mint Nagy Károly idejében, az özvegyek s árvák magas gyámságát.¹ Látni fogjuk, mint lett a nő, mind eme hatalmas pártfogók által, végre felmentve a gyűlöletes uralom alól, s visszaadva a függetlenségnek.

Legelőször is a *férjhezadás* joga, a hűbéri jogok e leggyötrőbbike, lett megtámadva. Nem engedték már a hűbérúrnak, hogy nagy árt fiztessen magának oly engedélyért, melynek megtagadását semmi törvényes érdek nem támogatta; az ordonnanceok s a szokásjog árszabást állapítottak meg, melyen túl mennie tiltva volt. Ez árszabás a nő társadalmi állásával együtt szállott alább.² A szegény jobbágy leányánál, ki pénzt nem ad-

¹ P. de Fontaines, XXI. fej. 45 sz.

² Lásd a soissons-i chartát, 5, 1181. évből; Vaissy, 5, 1185-ből; Sens, 5, 1189-ből; Senlis, 5, 1200-ból stb. (*Ordonn.* XI. k. 219., 237., 262, 278.; XII. k. 292., 295., 419. l.) — Vaissette (II. k. 530 l.) azt mondja, hogy De Beriers vicomte, 1183-ban több emberének jogot adott leányaik szabad férjhezadására a nélkül, hogy engedélyét kérnék, „*sous l'obligation de lui payer deux sols hugonens d'usage.*“

hatott, meg kellett az úrnak elégednie, engedélye árául, egy palaczk borral, egy tál étellel, „egy helylyel a menyekzői ebéden tisztartója, vagy ebei részére.“¹ Némelyek e különös szokások, a régi úri jogok utolsó maradványai közül, fennálltak még a XVII-ik században is. De ezek csak ritka kivételek voltak: a középkor vége óta, Európa csaknem minden országában megszűntek létezni a *mariage* és *formariage* jogai.²

A férjhezadás jogával egyazon időben látjuk léptenként eltűnni a hűbéri gyám másik jogát, a gyámolt nő vagyonának haszonélvezetét: Anglia nagy chartája, melynek jótékonyossága Franciaország több tartományára is kiterjedt, egyszerre megszüntette az özvegyre nézve úgy a férjhezadás, mint a javai haszonvételének jogát.³ Más ordonnanceok hasonlóképen felszabadították az utóbbi jog alól a hajadon s még férjhez nem ment leányt;⁴

¹ L. Delisle, az idézett helyen, 63—70. lap.

² Lásd a montdidieri, senlisi, saint-jean-d'angélyi stb. chartákat. (*Ordonn.* V. k. 671. l.; XI. k. 278. l.; XII. 288. l.) Fülöp-August levele a caeni polgárokhöz, 1220-ból (Du Cange, *Usura* szó): „Concessimus Burgensibus nostris de Cadomo . . . quod nec nos nec heredes nostri trademus uxores vel filias eorum aliquibus in maritagium contra voluntatem eorum, nisi feodum vel membrum loricae (fief de haubert) teneant.“ — Charrouxi charta 11, 1247-ből (Ch. Giraud, II. k. 402. l.): „Etan codumgne havé li borzés de Charros ob le comte et ob l'abé, que fame de Charros ne doibt etre mariée, sinon avi la velonté et au conseil de ses amys; ne ly coms ne li abés ne leur en doibvent faire priera, quar lor priere est force.“ Még a XVI-ik században is hasonló tilalmat találunk a bloisi ordonnanceban, 1579. 281. cikk.

³ II-ik Henrik, normandiai herczeg nyílt levele 1155-ből; Magna Charta, 7., 8.; *Livre de jostice*, 238. l.: „Feme, s'ele est veve, ne sert pas, se sis mariz a servi.“

⁴ Szent Lajos ordonnancea, 1246-ból, 9. cikk. (*Ord.* I. k. 59. l.) Hasonl. Boutillier, I. 93. A *garde* s a kiskorúság még ko-

igen böles intézkedés ez, melyet a férjhezadás régi jogának elnyomása szükségessé tett: nem kellett, hogy a gyámleány házassága, megszűnván nyereség alkalma lenni a hűbérúrra nézve, veszteséget okozzon ennek, mert visszaélhetett hatalmával, hogy megakadályozza annak férjhezmenetelét. Az úri haszonvétel ekkép megszorítatván tartamára nézve, meg lett szorítva tárgyára nézve is; a helyett, hogy mint előbb, a gyámleány egész vagyonára nehezedjék, már csak magát a hűbért terhelte. Ettől fogva a kiskorú vazallnak egyszerre két gyámja volt, egyik a hűbérúr a hűbérré nézve, másik a törvényes rokon, egyéb javaira nézve,¹ s lassankint az előbbi gyámság elenyészett az utóbbi mellett: szokássá lett a hűbéruraknál, hogy bizonyos árért átengedték a hűbér haszonvételi jogát vazalljok törvényes gyámjának, s a *garde* joga adásvevés tárgyává lett, mint a milyen volt a férjhezadás joga.²

De nem csupán a nők hűbéri gyámságához kötött különféle javadalmak hullottak el egymás után; maga az ily gyámság alapja roskadt össze attól fogva, hogy a vazallok pénzen váltatták meg magokat a katonai szolgálattól, mert, ha már a hűbéri szolgálat pénzbeli szolgáltatássá változott, a nő éppen úgy képessé lett, mint a férfi, e szolgálat teljesítésére, s nem volt többé szükségére képviselőre vagy gyámra, hogy a hűbér terhét

rábban ért véget a nőre mint a férfira nézve, „mert“, úgy mond a bretagnei igen régi szokásjog, „minden gonoszság előbb lehet a nőben, mint a férfiban.“ 80. ch.

¹ Németországban. *Lehnsvormund*, *Allodialvormund*. Kraut, *Die Vormundschaft*, III. k. 5 s köv. lapok.

² *Vetus auctor de benefic.* I. 71., 72. (Homeyer, Berlin, 1844. 100. 1.)

viselje. Sőt már úgy tekintették a hűbéri szolgálat megváltását, mint hallgatag s önmagától beleértett záradékot minden investitúrában, mely nőnek adatott.¹ Ezentúl az úri gyámság lényegében megszűnt, s ha még feltaláljuk is némely helyeken annak szokását, ez csak onnét van, mert a megszokás erősebb mint a logika, s tényleges életet adhat oly intézményeknek, melyeket az elvek már elítéltek. A hűbéri gyámság tehát lassankint elenyészett, s eltűnésének ideje, Európa különféle országaiban, általánosan összeesik a nagy politikai átalakulással, mely a nagy hűbéresek függetlenségét a királyi hatalom felsőbb-sége alá hajtotta.² Midőn Franciaország összes hűbérei csak egyazon földterület részei, s midőn az összes francia hűbéresek egy király alattvalóivá lettek, a magánháborúk helyet engedtek a nemzeti hadviselésnek,³ a vazallusok katonai szolgálata zsoldos katonák rendes szolgálata által helyettesített, a hűbérek már csak egyszerű örökségnek tekinthetők, s a hűbéri jogban a két nem egyenlő lábra állhatott.

Az egyenlőség teljes, s a változás gyökeres volt:

¹ De a nők, bár felmentve a *személyes* hadi szolgálat alól, olykor még kötelezve voltak bizonyos, a hűbér nagyságához arányosított számú harczost küldeni. Brussel, III. könyv, VII. fejt. 4. szám.

² Ezért tartotta fenn magát a hűbéri gyámság hasszasabban Német-, mint Franciaországban.

³ X-ik Lajos levele a languedoci nemességhez, 23. cz. 1315-ből. (*Ordonn.* XII. k. 414. l.: „Si nos vel dominus habuerimus guerram apertam, ordinamus, volumus et praecipimus quod guerrae subjectionum, guerra ipsa durante, cessent omnino.“ — IV-ik Fülöp levele a törvénytörő párbajról a toulousei sénéchalhoz, 1307-ből. (*Ordonn.* XII. köt. 367. l.; Vaissettes, IV. k. preuves, 139. col.)

meg lévén már egyszer engedve a nőnek, hogy önmaga élvezhesse hűbérét, ellenállhatatlan logika hozta magával, hogy oly kiváltságokkal ruháztassék fel, melyeket akkorig egy törvényhozás sem engedélyezett részére. A hűbér élvezete magában foglalta azt a jogot is, hogy vazalljai hódolatát fogadja, gyámjává legyen a tehetetleneknek, igazságot szolgáltatasson, okleveleket állíthasson ki, szerződések irhasson alá, törvényt hirdethessen: a hűbér asszonya gyám is volt, hűség és hódolat esküjét is fogadta, elnökölt a polgári és büntető törvényszékeken, pénzt veretett, hadsereget gyűjtött, chartákat adott ki községei részére, törvényeket szabott alattvalói számára, szóval souverain volt hűbéri területén; ¹ mind e jogokat tanács és gyám nélkül gyakorolta, s a hűbéri jog, mindenütt, még azon tartományokban is, hol a közönséges jog a nőt bizonyos jogi tehetetlenség, például a *Senatus-consultum Velleianum* tilalma alá vetette, a közönséges jogtól eltérőleg, minden ily tehetetlenség alól felszaba-

¹ VII. Lajos levele Ermangard, narbonnei vicomtessehez, 1136-ból (Duchesne, IV. k. 732. l. 471. levél): „Volumus ut regni nostri usum teneas . . . , sedeas ergo ad cognitionem causarum, diligenter negotia examinans, zelo illius qui te feminam creavit cum potuerit virum, et sua benignitate in manu feminae dedit regnum Narbonensis provinciae; et, propter hoc quod femina, nostri autoritate nulli liceat personae a tua jurisdictione declinare.“ — Vaisette II. k. *preuves*, dipl. 295. 1084-ből: „De ista hora in antea, ergo Bertrandus . . . fidelis ero tibi *Hermengardis filia Rangardis*, sicut esse debet homo suo seniori cui manibus se est commendatus.“ — Dipl. 440., 1138-ből: „Notum est omnibus, quod ego *Galburgis filia Stephani* . . . tibi Yldéfonso comiti Tolosae, hominum debeo facere ego et successores mei . . . , hoc tamen adjuncto, ut, si maritum accepero, ille faciat . . . “ A champagnei Blanche által a Lagny községnek kiadott oklevél 1209-ből (Martene, *anecd.* I. k. 815. l.)

dította a hűbérrel bíró nemes nőt. E törvényhozási fordulatban még azok a törvények is, melyek egyenesen a nők ellen látszottak irányozva lenni, ezek javára szolgáltak: meg volt engedve némely tartományokban, hogy a családokat a leányok is folytathassák, mint a fiúk, s megadatott a leányoknak az örökös minden kiváltsága, az elsőszülöttség joga¹ az a jog, hogy férjét megnemesíthesse,² hogy gyermekeire őseinek neveit s javait átbo csáthassa.³ A szokások és a törvények átalakultak egy új szellem befolyása alatt: az az érzelem, melynek csiráját észleltük a germániai erdőségek durva lakóinál, de a mely csak a déli műveltség sugarai alatt fejlődhetett ki, a lovagias érzelem, a nő szolgálatára bo csátotta a kardot, mely előbb annak elnyomására szolgált.

Látjuk, ha mindazt összefoglaljuk, a mi előre bo csátatott, hogy a hűbériség, különféle pházisaiban, igen különböző értelemben hatott a nő helyzetére, s ezt mér-

¹ Champagnei Blanche rendelete 1212-ből (Brussel, *Usage des fiefs* III. 13.): „Ego Blanca . . . , notum facio universis tam praesentibus quam futuris, me de communi consilio et assensu baronum meorum et vavassorum, statuissse, quod si aliquis baronum vel vavassorum Campaniae vel Briae sine herede decesserit, et plures habuerit filias, *primogenita filiarum habeat castellum* aliae vero habeant planam terram, ita quod de illa plana terra unicuique illarum portio sua rationabilis assignetur, etc.“ Etabl. de St. Louis I. 10. Assises de Jerusalem (haute Cour), ch. 175.

² Cout. de Troyes 9. — Hasonl. Monteil, *Hist. des Français des divers États*, III. k. VII. fej. 225. jegyzet.

³ A barégesi, lourdesi, lavedani stb. coutumokban az elsőszülött leány rendszerint férjhez ment, s a férj mint vő lépett neje családjába, s gyermekeinek ipa nevét adta. Eug. Cordier, *Le droit de famille aux Pyrénées* (Rev. histor. de dr. fr. et etrang. 1859. V-ik k. 257—396. l.)

téken túl majd lealázta, majd fölemelte. S e két ellenkező eredmény egy és ugyanazon elvnek köszönhető: s ez a souverainitás és tulajdon jogának, a köz- és polgári jogoknak egyesülése. A nő, megfosztatván az elsőtől, eleinte szükségkép meg lett fosztva a másodiktól is. De későbbben megnyervén polgári jogképességét, megfordított de nem kevésbbé logikai következtetés által, megnyerte egyszersmind a politikai jogok s a souverainitás összes kiváltságainak gyakorlatát is.

Mi maradt meg (s ezzel végzem be e fejtegetést) mind e hűbéri intézményekből? elenyészett-e mind ez, úgy a szigorú jogi tehetetlenség, melylyel a régi hűbériség sújtotta a nőt, mint a nem kevesebbé túlságos kiváltságok, melyekkel az újabb felruházta? Nem; van egy intézmény, mely a germán jog egyazon forrásaiból származva, átélte a hűbéri korszakot, s fenmaradt napjainkig, s ez: a férji hatalom. Midőn a katonai hűbériség helyet adott a polgári hűbériségnek, a nők feletti gyámság nem szűnt meg egészen: a leány s az özvegy emancipáltattak, de a férjes nő hatalom alá vetve maradt, s a férj a polgári hűbériség alatt csak az maradt, a mi volt a katonai hűbériség alatt, azaz: valódi hűbéri gyám. E nevet viselte¹ s ennek kötelességeit teljesíté: e czímen képviselte nejét a törvényes cselekményekben, bírt javainak haszonélvezetével, s „viselte hűbérét“. Míg hajadon maradt a nőszemély, ő maga gyakorolta és viselte hűbérét, de ha férjhez ment, a férj dolga lett felvenni az investitúrát s viselni a hűbért helyette.² Szóval, a nő hűbéri incapaci-

¹ Franciaországban *baillistre*, Németországban *Vormund* nevet viselt.

² Szent Lajos rendelete 1246-ból: „Et si relicta nobilis vel alterius feodati se maritet, maritus suus facit homagium domino

tása úgy állott akkor, mint áll ma polgári incapacitása; a házassággal kezdődött, s ugyanavval végződött.

Ime ott találtuk a hűbéri jogban a nő jogi állapotát illető mai jog alapelvét; ugyanez elvet fogjuk találni a szokásjogban (*droit contumier*).

III.

A mint a régi hűbéri épület összeomlott, utána új társadalom tűnt elő a történelem színpadán, mely homályban s árnyék alatt nőtt fel. Ugyanazon politikai körülmények, melyek a katonai hűbériség romlását okozták megindították ama nagyszerű forradalmat, mely Európa különféle országaiban büszke s hatalmas polgárságokká alakította át a szolgák és parasztok nyomorúlt községeit. E községek mindegyike, a politikai élet megszületése után, felszabadító oklevelet nyert a hűbérúrtól vagy királytól, mely neki alkotmány és törvénykönyv helyét pótolta. Az összes jogi emlékek közt, melyeket a történelem szolgáltat, semmi sincs, úgy hiszem, érdekesebb, mint e régi charták, melyekben sokkal jobban tűntek fel az eredeti nemzeti intézmények, mint az azokat követő reformált coutume-ökben. De a régi francia jognak e forrásai is még távolabb s rejtettebb forrásból erednek. E helyhatósági chartákban foglalt jog valóban nem volt újonnan alkotott jog; a kik szerkesztették, többnyire nem csinálták azokat, s magok is kinyilatkoztatják, hogy csak az emlékezetet megelőző, a köztudat s az echevi-

et solvit rachatum, et rachatus est valor terrae.“ — *Très-anc. cout. de Bretagne*, 232.

nek vagy eskütték által hittel bizonyított szokásokat gyűjtötték össze s jegyezték fel.¹ Melyek voltak e szokások? honnét jöttek? ha ezt le akarjuk leplezni, a germán hordák kezdetleges szokásaira kell visszatérnünk.

A községek fölkelése, mely a XI-ik században kitört, legalább Franciaország éjszaki részében, nem egyéb volt, mint az alsóbb osztályokban a hűbéri batalom által hosszas időn át elnyomott régi germán szellem kipattanása. Ugyanazon szellem, mely Tacitus idejében harczos szövetségekbe egyesíté az egy családdhoz vagy egy hordához tartozó germánokat, a középkorbeli szolgáknál s parasztoknál a *commune juré*t (eskütt községet) teremte meg. A fegyveres társulás, valóban, mindenütt, hol védő közhatalom hiányában, az egyén maga volt kénytelen gondoskodni biztoslétéről vagy bosszúállásáról, társadalmi szükséggé lett. Míg a germánok, családokba vagy hordákba csoportosúlva, patriarchális életet éltek, a fegyveres szervezetkezés házi jelleget viselt. De a birodalom földén letelepedve, erősített városokba s cantonokba egyesültek: mindazok a parasztok, kik valamely hűbéri várkastély lábánál vagy valamely ó gallus város romjain voltak együtt, megesküdtek, hogy ügyöket közössé teszik, s egyik a másikért fegyvert fog. E *ghildek* vagy *összesküdték* (*conjurations*), melyeket a IX-ik században Nagy

¹ Commune de Tournay, 33. 1187. évből, (*Ordonn.* XI. k. 251. l.): „Has itaque praenominatas consuetudines, et si quas alias oblivione omittimus quas Tornacenses hactenus habere soleant et debeant, ipsis in perpetuum inviolabiliter et in pace observandas, sicuti hucusque dignoscuntur observasse, concedimus, ad recordationem juratorum.“ — Commune d'Athyes, 28. 1212-ből (*Ordonn.* XI. k. 301. l.): „...Per legitimam recordationem majoris et juratorum.“

Károly örökös törvényei elfojtottak,¹ s két századdal később a hűbéri zsarnokság leigázott, a XII-ik században fegyvert fogtak, diadalmaskodtak, s a francia községek meg lettek alapítva.²

Tehát a községi chartákban germán jogot találunk, de az új szokásokhoz alkalmazott germán jogot. Nem volt többé az az idő, melyben a fegyelmetlen germán önmaga torolta meg sérelmeit s fegyverrel intézte el pereit. Szigorú községi rendőrség tartotta fenn a rendet s békét a születő községek kebelében. A magánháború s a törvényszéki párbaj, melynek szokását a harcziás nemesség tartotta fenn, rosszúl illett a békés polgárokhoz, a munkás kézművesekhez, kik, miután kivívták szabadságukat, siettek letenni fegyvereiket. S csakugyan e charták nagy részében a törvényszéki párbaj teljes eltiltása volt az intézkedések egyik legelseje;³ más köz-

¹ 779. évbeli Cap. 16. fej. (Walter, II. k. 60. l.) — 883. évi cap. III. cím, 14. fej. (Walter, III. k. 231. l.): „Volumus ut presbyteri et ministri comitis villanis praecipiant ne collectam faciant quam vulgo *geldam* vocant contra illos qui aliquid rapuerint.“ Feltalálható ebben a fegyveres igazságszolgáltatás régi szokása.

² Compiegnei comm. 1186-ból (*Ordonn.* XI. k. 241. l.): „Juraverunt quod alter alteri secundum opinionem suam auxiliabitur, et quod nullatenus patietur quod aliquis alicui aliquid auferat, vel ei talliatam faciat.“ — Airei comm. Artoisban, 1188. évből (*Ordonn.* XII. k. 563. l.): „Omnes ad amicitiam pertinentes villae, per fidem et sacramentum firmaverunt quod unus subveniet alteri tanquam fratri suo in utili et honesto.“ — *A burg*, (*bourg*, *πόρρος*), mint etymológiája mutatja, eredetileg erősített hely, vagy vár volt.

³ Tournayi comm. 21., 1187-ből: „Nemo civium alium civem ad duellum provocare poterit.“ Airei comm. 2., 4, 1188-ból; Charroux 8., 1308-ból; Riom 8. 1325-ből; Fleurence 47, 1396-ból.

ségek, ha megengedték is a párbaj használatát, gondoskodtak, hogy a nő kivétsék az alól;¹ végre, ismét más községekben pénzen fogadott bajnokok léteztek, mindenkor készek kardot rántani a nőkért, öregekért, s csöndesebb vérű emberekért, a kik, harcra szólítva, előnyt adtak a képviselő általi viadalnak.²

E nyugalmat szerető polgároknál nem tarthatta fenn magát a germán hordák ama durva törvénye, mely mindenkitől megtagadta a polgári jogképességet, a ki kardot nem tudott forgatni. Már pedig e törvény, — emlékezhetünk reá — a germánoknál egyedüli alapja volt a nőket sújtó jogi képtelenségnek s a mundiumnak, mely alá vetve voltak. Már bebizonyítottam, hogy a germánok nem tekintették a nőt a férfinál erkölcsileg alacsonyabb fokon állónak; s hogy jogai gyakorlatától megfosztották, és gyámság alá tették, ennek oka, véleményünk szerint, az volt, mert a jogokat csak fegyver élével lehetett úgy oltalmazni, mint megszerezni. Gyámja védő bajnok volt. Mihelyt egyszer nem volt szüksége ily bajnokra, gyám nélkül is el lehetett.

(*Ordonn.* VIII. 97. l.; XI. k. 250., 408., 495. l.) P. de Fontaines XV. fej. 28. szám: „Bataille n'a mie leu ou justice a mesure.“

¹ X-ik Lajos levele a languedoci nemességhez, 24. czikk (*Ordonn.* XII. k. 414. l.): „Quod nullus possit guerram facere contra aliquam infra aetatem pupillarem existentem aut contra aliquam mulierem viduam pupillos habentem.“

² Bréquigny, előszó az Ordonnanceok XII-ik kötetéhez, XV. p. — Némely községekben a fogadott bajnokok használata el van tiltva: „Campio conductitius non recipiatur.“ Étampes 29., 1179. (*Ordonn.* XI. k. 212. l.) Másutt kifejezetten meg van erősítve. — V. Károly levele a clermonti községhez 1372-ből. (*Ordonn.* V. k. 600. l.)

E szerint a nők feletti gyámságnak Európa minden országában el kellett volna nyészní ugyanakkor, midőn a magánháború s törvényszéki párbaj megszűnt. Azonban ez nem így volt. Vannak némely országok, hol e gyámság nem csak túlélte a középkort, hanem még ma is fennáll. Midőn a józan ész s méltányosság által elítélt intézmények ily makacs fennállását látjuk, egy skeptikusnak szomorú szavaira kell emlékeznünk: „A törvények hitele nem azért tartja fenn magát, mert igazságosak, hanem mert törvények. Ebben áll tekintélyöknek mystikus alapja; nincs egyéb, a mire hivatkozhatnak.“¹ Meg kell engedni, hogy ez az egyedüli alapja a nők felett gyakorolt gyámságnak a skandináv államok s némely német tartományok új törvényeiben. Franciaország ellenben, mely mindenkor szerette a gyors és gyökeres javításokat, első volt Európában, mely ez elavult szokást eltörölte: a XII-ik és XIII-ik század majdnem minden chartájából teljesen eltűnt a *mundium* úgy a hajadonra, mint az özvegyre nézve.²

¹ Montaigne III. k. XII. fejt.

² Az állandó gyámság feltalálható még az 1190-ki amiensi községi chartában (*Ordoun.* XI. k. 264. l.), 23. cz.: „Si mortuo marito uxor supervixerit, et infantes ejus vivi remanserint, mulier, de omni possessione quam vir ejus in pace tenuerat, quamdiu infantes in custodia erunt, donec ipsa *advocatum* habeat, nisi sit vadimonium, non respondebit.“ De ugyan e charta fentartja a törvényszéki párbaj szokását is: „Si quis ab aliqua vidua possessionem ut vadium requisierit, ipsa se per bellum defendet.“ (24. cz.) — Lásd a bordeauxi régi coutumeot is a XII. századból. (Kiad. Bordeaux, 1768), mely szintén fentartja úgy a törvényszéki párbajt (12. cz.), mint a nem feletti gyámságot (66. cz.) „Costuma es in Bordalès que quant alcuna puicella remansens païre, jasia asso que sia granda, no es pas suf-

De ha e chartákban a nő, mint leány, vagy mint özvegy, fel van mentve a mundium alól, alá marad annak vetve, mint feleség. S a nő jogi képtelenségének oka itt valóban nem esetleges körülményekben, hanem egy parancsoló és állandó szükségben, a háztartás jó kezelésének szükségében rejlik. A XII-ik század polgárai éppen úgy megértették, hogy főre van szükség a háztartásban, mint minden idők törvényhozói, s minthogy akkor a házi hatalom egyedül ismert alakja a *mundium* volt, megtartották azt, de megrövidítették tartamát: folyvást tartó mundium helyett oly mundium volt ez, mely a házassággal kezdődött s avval is végződött. A szokásjog elvei tehát, annak kezdetén, teljesen egyezők a hűbéri jog elveivel, ennek hanyatlása idején. Egyik mint a másik törvényhozásban a nő helyzete ugyanaz s egy pár szóba foglalható: a házasságon kívül teljes szabadság, a házasságban, egészben fentartása a régi jogi képtelenségnek.

I. Ha a hűbériség lovagias intézményei és erkölsei a nemesség sajátai maradtak, a lovagias szellem átment a polgárságra is, s még a paraszti szokásokra is kiterjesztette nemesítő és nagylelkű befolyását. Oly korban, midőn a vár nemes asszonya elnökkölt a törvényszékeken, s osztogatott investitúrát lovagjainak, miért fosztotta volna meg a polgárság a nőt perlekedési és eladási jogától? S csakugyan a községi charták majdnem mind egyetértenek abban, hogy megadják a hajadonnak s az

ficienta a far sos feyts ny sous negossis per sin (pour elle-même),
ans comben estre sots tutela de autre en jusqu'as que aja marit;
et asso diden (l'on dit) que no es sufficien atge entro (jusqu'à
ce) que lo marit sia mort.“

özvegynek a teljes és egész képességet. A joghiányok két osztálya, egyik, mely a germán jogból származott, másik, melyet a római és kánoni törvények állapítottak meg, egy csapással lettek megszüntetve.

Nincs már gyámja a nagykorú leánynak s az özvegynek; a törvényszékekhez járulás nincs már megtiltva a nőnek; perlekedhetik segélyezés nélkül; ha a pert fegyvernek kellett eldönteni, nem valamely törvényes gyám, hanem bajnok által képviseltetik, kit maga választ.¹ A finemű örökösök nem bírnak már kiváltságokkal: e kiváltságok csak későbbben fognak ismét megjelenni, midőn a polgárság, gazdagságra s hatalomra jutva, közelíteni igyekszik a nemességhez, ezt követve: de a középkor szerény polgárainál minden gyermek, kor és nemkülönbség nélkül, egyenlő részekben örökösödik.²

A germán jog incapacitásaival együtt annál inkább megszűntek a római törvényei. A Senatusconsultum Vel-leianumnak semmi nyoma a régi franczia szokásjogokban: minden a férj hatalmában nem levő asszony szabadon vállalhat kezességet, s néhány legrégibb charta, mintegy czélozva a római jogra, arról is gondoskodik, hogy a nő e jogát kifejezetten is elismerje.³ Nem létezik *edictum de postulando*: a nő megjelenhet mások helyett

¹ Beaumanoir III. 16.; LXIII.

² Établ. de St. Louis I. 132.; régi normandiai coutume 31.; très-anc. cout. de Bretagne 106.

³ Roye-i cout. (Vermandois) 1183-ból (*Ordonn.* XI. k. 229. l.) 17. czikk: „*Ni uxor alicujus burgensis sine concessione mariti sui fidejubere praesumpserit, fideiussio illa stare non debet.*“ — St. quentini cout. 20., 1195-ből (*Ordonn.* XI. k. 272. l.) Beaumanoir XLIII. 14., 22., 26—28.: „*Veves femes . . . se poent bien obligier en dete ou en plegerie ou en quelque plet qu'il lor plera . . . Feme qui est en mariage ne pot plegier ne dete fere.*“

a bíróság előtt, bíróul is választathatik, s e czímen kötelező ítéleteket hozhat; ¹ végre tanúsága elfogadtatik úgy polgári, mint büntető perekben, s az ellenkező tan, melyet a kánoni jog befolyása egy időre behozott, csakhamar visszavettedik az ordonnanceok által. ²

II. A nő jogi képtelensége tehát csak a házassággal kezdődik. A férjhezmenetel napján az akkorig szabad nő hatalom alá, vagy, az akkori idő nyelvén szólva, a férj gyámsága, *main-bournie* alá esik. E férji hatalomhoz hasonló valamire nem találunk a római jogban, s a két utolsó század tudósai, kik az akkori divat szerint derűre borúra római eredetet akartak ebben feltalálni, kénytelenek voltak visszamenni a *manusra* s a *per coemptionem* kötött régi házasságra, ³ oly intézményekre, melyek által a francia polgárok bizonyára nem voltak elfogúlva. A férjet illető *main-bournie*, mint neve is mutatja, ⁴ egyenes vonalban a germán *mundium*ból származik. Ez az, a mit sohasem kell szem elől tévesztetnünk, ha fel akarjuk fogni annak valódi jellemét.

A férji *mundium* legjellemzőbb vonása, mely által legtisztábban megkülönböztettetik az új törvények férji hatalmától, abban áll, hogy nem a nő, hanem kizárólag a férj érdekében van felállítva. Ha a nő félreismerete a

¹ *Livre de justice* 273. l.: „Feme ... sanz seignor, puet bien deffandre son pleige et soi-mesme. — Feme qui n'a seignor puet plevir et puet avoir juridiction et procuracion et avocation.“ Beaumanoir V. 16. ; XXIX. 19. ; XLI. 26.

² VI-ik Károly levele 1394-ből (*Ordonn.* XII. k. 414. l.); Beaumanoir XXXIX. 54.

³ Eusèbe de Laurière, *Cout. de Paris* II. k. 136. l.

⁴ Du Cange V. *Mundium*: „Maritus est tutor uxoris post desponsationem: ita etiam jure francico, ubi *mari et bail* vulgo appellatur in consuetudinibus municipalibus.“

férj hatalmát, ha egyezése nélkül cselekedett, csak ez ronthatja el a cselekményt: a szerződés kötelező a nőre nézve, s ha a férj meghalt, meg nem támadhatóvá lesz. „Mihelyest bárója meghalt,“ így szól a derék Beaumanoir, „a nő visszanyeri teljes akaratát“. (Sitost comme son baron est mort, la femme revient en sa pleine volonté.)¹ Semmi sem lehet logikaibb, mint e szabály: ha a fel nem hatalmazott nő cselekménye hibás, e hiba nem a nőnek értelem- vagy akarathianyában rejlik, mert az özvegy vagy teljeskorú leány, a ki tudvalevőleg nem bír nagyobb értelmiséggel, mint a férjes nő, felhatalzás nélkül cselekszik s érvényesen cselekszik, a cselekmény hibás volta tehát egyedül a merényletben rejlik, melyet a férj hatalma ellen elkövet, és így csupán a férj dolga az ellen panaszkodni. A férjes nő ez incapacitása tehát éppen nem ugyanaz a leányéval, sőt szorosan véve nem is mondható incapacitás, hanem inkább alárendeltség és függés állapotának.

A férjes nő e függése most is csaknem oly szoros, mint a barbár törvények idejében. A férj meg is verheti nejét „*sans mort et sans mehairg*“ s megfenyítheti azt „*resnabelment*“.² A fenyítés e jogának nevezetes következése, a mit már megjegyeztünk az angol törvényeknél, hogy a férj polgárilag felelős neje vétségeiért, mint az atya felelős kiskorú gyermekei vétségeiért: mert

¹ Beaumanoir XLIII. 27.; LXX. 7.

² ~~Hatá~~ és bénítás, csonkítás nélkül, észszerűleg. Cout. de Bergerac, 82. 1337-ből. (Ordonn. XII. k.): „Si quis percusserit uxorem suam . . . , quia ex causa correctionis . . . , non incurrit in actionem injuriarum . . . , nisi mors aut membri mutilatio vel fractio subsequatur, vel nisi facta est injuria . . . cum armis emoluitis.“

szükséges, hogy a férj“, mint a régi törvénytudók mondják, „megfenyítse feleségét s gátolja azt a rosszattevésben“.¹

A férji hatalom a nőnek nemcsak személyét éri, hanem javaira is kiterjed. „A férjeknek“, úgymond Loyseau,² „valamint joguk van nejeik személyére, még erősebb okokból van joguk azok javaira.“ E hatalom a nő javaira valóban csak kiterjesztése s következése a személyre való hatalomnak. A férj joga neje vagyónak kezelésére s haszonvételére nem származik, mint a rómaiaknál s a mai francziáknál, a felek tetszése szerint különféleképen készíthető házassági szerződésből, hanem magából a házasságból, nem önkénytől és egyezéstől függő, hanem szükséges és törvényes. A szokásjog (*droit coutumier*) éppen úgy, mint a germán jog, melyből származott, csupán egy házassági rendszert ismer: „a férj és a nő“, így szólnak a németországi szokásjogok, „nem bírhatnak elkülönzött vagyonnal, míg élnek.“ „Mindaz, a mi a nő tulajdona“, mondják az angol szokástörvények, „a férj tulajdona is.“ Végre Beaumanoir így fejezi ki magát: „mihelyt a házasság megtörtént, egyiknek és a másiknak javai közösök lesznek a házasság erejénél fogva“, (ó franczia nyelven: *Si tost comme mariage est fes, li bien de l'un et de l'autre sont communs par le vertu du mariage, et li bons en est mainbour-*

¹ „Quia retinere et castigare uxorem debet.“ D'Argentré a bretagnei régi szokásról 423. cz. 2. gl. 5. sz. „Teneatur (vir) sine consilio viri sui facientem (uxorem) castigare, sicut puerum infra aetatem . . . Si praesumitur quod vir sit fidelis, et quod saepius eam castigabat, in quantum poterit, non respondebit pro ea.“ J. Skene, *Annot. in Regiam majestatem* II. k. 29. f.

² *Du Déguerrepissement* II. k. IV. fej. 7. sz.

nissières“).¹ Azt, hogy a vagyonkezelés s haszonvétel emez egysége a háztartásban, a házasság szükséges következtetésének tekintetű, kétségen kívül teszi a régi szokástörvény, mely szerint nem lehet a két házastárs közt vagyonekülönlözésnek helye a nélkül, hogy testileg is el ne váljanak.²

Ezek a minden germán eredetű néppel közös elvek különféle népeknél különféleképen alkalmaztattak. Például nagy távolság van az angol törvény közt, mely kizárólag germán és hűbéri, s a francia törvény közt, mely ugyanakkor minden befolyásnak nyitva állott. E két törvényhozásnak figyelmes összehasonlítása, úgy hiszem, szükséges arra, hogy a férj *mundiumnak* teljes ismeretét adhassuk; csak Bractonnak és Beaumanoirnak, az angol *common lawnak* s a francia coutumoknak szemközt állítása által érthetjük meg egyszerre a férj hatalomnak úgy kezdetleges durvaságát, mint amaz enyhítéseket, melyeket Franciaországban, idegen befolyások alatt, elfogadott.

Angliában a nő, férjhezmenetele által, elveszti személyiségét: Franciaországban megtartja azt. Férje oldalánál, a kit meghatalmaz, cselekvőleg működik s egyezését adja; vagy ha a férj nála nélkül cselekszik, ezt mint az ő mandatóriusa teheti csak s megbízatását igazolnia kell.³ Sőt egyedül és férje beleegyezése nélkül

¹ Beaumanoir XXI. 2.

² Boutillier II. 8.: „Item s'il advenait que le mary se tournast a estre dissipeur de ses biens, scachez que la femme selon aucuns a cause de demander *divorce quant au liet*, ou cause de demander distribution de biens et que portion lui en soit faicte.“

³ VI. Károly coutumierje (Charondas kiadása, 1597. 220. l.) „De consuetudine maritus est procurator legitimus et necessarius uxoris suae.“

is kötelezheti magát minden oly esetben, midőn e beleegyezést lehetetlen vagy nehéz volna megszerezni.¹ A fejedelemtől, minden tehetetlenek védőjétől, kérheti a beleegyezést, melyet férje megtagad tőle.² Végre, mindig ellentétben azzal, a mi az angol törvényben van, szerződhet férjével s pert is kezdhethet az ellen.³

A nőnek a francia törvényben nem csak személyisége, hanem vagyona is van: a férj, bár a házasság hatályánál fogva, neje minden vagyonát átveszi, ez által nem szerzi meg ez összes javak teljes tulajdonát, s e tekintetben, mindennek előtt, az ingatlanok s ingók közt kell különbséget tenni.

A mi az ingatlanokat illeti, a férj azokat csak haszonélvezői minőségben veszi át. Köteles lévén azokat a házasság felbomlása után visszaadni,⁴ a házasság alatt

¹ Beaumanoir XLIII. 28.: „Si comme se ses barons est fous ou hors du sens, si que il est aperte coze qu'il ne se melle de riens, et que la feme fait et mainburnist toutes les cozes qui a eus apartienent; ou se le feme est marqueande d'aucune marqueandise dont ses barons ne se set meller, ou se li barons est en etranges teres fuitis ou banis ou enprisonés, sans esperance de revenir; car autrement seroient moult de bone gent honni qui baillent le lor à teles manières de femes, et eles meismes en perdroient lor marceandises.“ — *Livre de jostice* 131. l.: „Et se ele fet ledissement à aucun, respondra-ele? oïl de toz les ledissemens qu'ele fet en cors.“ — Établ. de saint Louis I. 447.

² Boutillier I. 9.

³ Beaumanoir LVII. 13. A férjjel való szerződés képességére vonatkozó későbbi megszorítások a római jogból erednek, s azoknak semmi közük a férji hatalom eszméjével.

⁴ Vagy a nőnek, vagy ha a nő előbb halt meg, a nő örököseinek. „Parentibus vero mulieris accedet id quod ipsa secum tulit.“ 1219-iki Ordonn. (Ordonn. I. k. 38. l.)

sem nem terhelheti, sem el nem idegenítheti (*forfaire*).¹ Igaz, hogy hasonló tilalom van kimondva az angol törvényben is, de a két törvényhozás mégis nem kevésbé lényegesen különbözik e pontra nézve is. Franciaországban a férj egymagában el nem adhatja neje tulajdonait, de eladhatja azonnal, mihelyt felesége beleegyező.² Angliában a nőnek nincs személyisége s akarata; a házban csak egy jogi személyiség, egy akarat létezik, és az a férjé; ha a férj el nem idegenítheti a nő ingatlanát, senki sem idegenítheti el.

A mi az ingókat illeti, ezeknek a férj már nem csak kezelője, hanem ura: eladhatja, elajándékozhatja, legátumokkal terhelheti;³ mert ha kezébe jutottak, összevegyítettnek az övéivel egyazon tömegbe. A nő egyédtüli joga a házasság felbomlásakor abban áll, hogy a közös tömegből részt nyer ő is, mely idő s hely szerint változik, harmadrész és felerész közt.⁴ Ekkor a francia szokásjogokban csupán olyat találtunk, a mi egyező az

¹ Nem idegeníthet s nem köthet le mást, mint a mi az övé, t. i. a házasság alatti haszonvételt. *Livre de jostice* 170. l.: „Home garantira sa vie ce que il vendra de l'héritage sa feme, sans l'octroi sa feme, et se il muert, ou se la feme muert, la vente ne vaut riens.“

² Beaumanoir XXI. 2.; Boutillier II. 23.

³ Beaumanoir XXX. 99.: „Tuit ll mueble sunt a l'homme, le mariage durant.“ — „Sed mobilium“ úgymond Argentré (423. cz. anc. cout. de Bretagne, gl. 2., 1. sz.) „alia est conditio, quae, constante matrimonio, in totum sunt in dispositione solida mariti plenissima. Itaque ea prodigere, perdere, donare potest; quod per contractum, idem per delictum, potest alienando.“ Anc. cout. d'Artois 35.

⁴ „Mari et femme“ úgymond Loisel (tit. de la commun. 8.) „sont communs en tous biens, meubles et immeubles (conquêts), au lieu que jadis elle n'y avait que le tiers.“

angol törvényekkel; de ez az úgy látszó egyenlőség alatt még is mélyre ható különbség rejlik. A nő joga az ingókra Angliában, túlélési nyeremény, öröklési jog, mely a férj korábbi halála s a nő özvegysége folytán létesül.¹ Ellenben Franciaországban, a nő már a férj életében s a házasság alatt valódi tulajdonostársi joggal bír az ingó tömegre: s ezt bizonyítja, hogy ha előbb elhal, örökösei lépnek e jogába, osztozván a túlélő férjjel az ingókban.² Helytelen tehát, hogy a későbbi időszak némely, kétségekívül a római vagy hűbéri tanokba nagyon is elmerült törvénytudói nem akartak a nő e jogában egyebet látni, mint egyszerű túlélési jogot.³ Ismerjünk inkább a két házastárs javainak ez összevegyítésében s kölesönös közösségében oly házassági rendszer fejlődésére, melynek csíráira találtunk már a barbár törvényekben: a vagyonközösség rendszerére.

A mit mondtam az ingókról, ugyanazt mondhatom a közkeresményekről. A házasság alatt a férj azoknak

¹ Így Normandiában is (anc. cout. 389.): „Les conjoints par mariage ne sont communs en biens, soit meubles ou conquêts immeubles, *ains les femmes n'y ont rien qu'après la mort de leur mary.*“ Csak Normandiában alkalmaztatott az 1219-ki pont a de l'Archei ordonn. (Ordonn. I. k. 38. l.)

² „Après la mort de l'un ou de l'autre partissent aussi bien li hoir devers le feme comme par devers l'omme.“ Beaumanoir XXI. 2.; XXX. 99. — Établissement de saint Louis I. 139.

³ Így Boutillier, a római eszmék befolyása alatt, e jogot *droit de veuve*-nek nevezi (I. 98.), mintha nem egyéb volna, mint a *praeterea* novella kiterjesztése. Ellenben D'Argentré a hűbéri eszmék uralma alatt (408. cz. anc. cout. de Bretagne 3. gl.) ezt írja: „Est itaque haec societas conjugum usus nec juris, non aliter quam cum domestici, in familia patris, cella et pennis utuntur, prout patrifamilias libuit, pro merito, dignitate et obsequio.“

ura; egy régi író kifejezése szerint, „megeheti s megíhatja azokat.”¹ Eddig a francziaországi szokásjog egyezik az angolországival. De, ha a házasság felbomlott, ismét feltűnik a két törvényhozás közt levő különbség: Angliában, ha a férj a túlélő, minden közkeresmény neki marad;² Francziaországban a túlélő házastárs osztályba lép a korábban elhalt házastárs örököseivel.³ A nőnek tehát köztulajdonosi s közösségi része van abban, a mit már a kapitulárék a két házastárs „közös munkájának (*collaboration*)” neveztek,⁴ s e rész úgy az ingóságokra mint a közkeresményekre nézve; majd harmadrész, majd felerész volt.⁵

A francia szokásjog tehát kezdet óta biztosította a férjes nő részére mindazon javadalmat, melyet ma is feltalál a francia általános jogi házassági rendszerben: saját

¹ Assises de la cour des Bourgeois CLXII. Livre de Jostice 173. l.

² Igy Normandiában is.

³ Cout. de Montdidier 25. 1195. évből (*Ordonn.* XII. k. 288. l.): „Si vero nec vir nec mulier hereditates habuerint, si de matrimoniis quaestum substantiam fuerint ampliati, et heredes non habuerint, altero autem mortuo, tota alteri substantia remanebit: quod si uterque obierit, si propinquos in villa habuerint, quantum voluerint de substantia sua pro animabus suis in elemosynam dabunt, et reliquum propinquis eorum remanebit.” Hasonló intézkedés található a laoni (13. 1128-ból), cernyi (22. 1184-ből), sensi (13. 1189-ből) coutumokban. (*Ordonn.* XI. 186., 233., 260. l.)

⁴ Capit. I. IV. c. 9. (Walter II. k. 470. l.)

⁵ A barbár törvényekben fele részben (*Lex Ripuar.* 37. al. 39.), s az angol és normand szokásjogokban harmadrészben volt megállapítva. Más francia szokásjogok már jókor felerészre emelték fel. Olim I. k. 565. l.; *Établissement de saint Louis* I. 136.

javainak megtartását, s részesülést az ingókban és a közkeresményben. De még többel is bírt; bírt azzal, a mit nem ad meg neki a mai törvény: a férj saját javaira való joggal, az özvegyi joggal (*douaire*). Ez özvegyi jognál fogva, melynek eredete a germán jog régiségében rejlik, a legigazságosabb egyensúlyban vannak mérlegelve a két házastárs illető jogai. Ha a férj a házasság által jogot szerez a nő tulajdonára, a nő viszont ugyanakkor jogot szerez a férj tulajdonára; ha a nő csak férje hozzájárulásával idegenítheti el a maga tulajdonát, más részről a férj sem idegenítheti el a magáét neje beleegyezése nélkül.¹ Így tehát a két házastárs vagyona egyazon törvény alá van vetve, s hogy úgy mondjam, egy közös vagyont képez,² mely két különböző elemből alakúl; először: az ingókból s közszerzeményekből, melyek a két házastárs közös tulajdonai, a férj szabad rendelkezésére bízva a ház fentartása s napi szükségéi fedezése czéljából; másodsor; a férj és a nő tulajdonai, melyek a házastársak szabad rendelkezése alól kivéve, mintegy közösben visszatartott fedezetet képeznek a háztartás s a gyermekek jövője biztosítására.

¹ Boutillier I. 99.: „S'il advenoit que femme estant avec son mary, par fol conseil, prenoit ou emportoit aucune chose du leur et le destournast ou vendist, scachez que pour ce ne pourroit pas le mary poursuivre la femme de larcin, ... et la raison si est, que *aussi bien en est la femme dame comme le mary en est seigneur.*“

² VI-ik Károly cout. 219. l.: „Per consuetudinem generalem mulier dicitur esse dotata in *dimidia parte* omnium bonorum immobilium quae maritus habeat tempore contracti matrimonii, ... et de mobilibus omnibus et conquestibus quae tempore mortis inveniuntur, jure suo mulier per consuetudinem *medietatem* habet.“ Az özvegyi jog egyenlő hányadban van meghatározva, mint a közösségi jog, felerészben, vagy harmadrészben.

Ilyen, a régi francia szokásjogban a férj hatalom terjedelme, s e hatalom képezi, ismétlem, a nő függetlenségének s jogképességének egyedüli megszorítását. Ez elvben, melyet úgy a szokásjog, mint a hűbéri jog egyaránt hirdet, foglaltatik mind az, a mi Franciaországban fenmaradt a germán jogból. Lássuk most már, mikép maradt fenn ez elv, római és kánoni befolyások által módosítva, egészen mostanáig.

MÁSODIK FEJEZET.

RÓMAI FORRÁSOK.

I.

Az ezerféle hűbéri és helyhatósági szokás mellett, melyek a germán jogból származtak, s a XIII-ik század kezdetén elárasztották Franciaország földét, egy valami hiányzott még szabályos törvényhozás alakításához: az összefüggés s az egység. Mind e szokásjog, ugyanazon egy forrásból eredve, különféle formák alatt, kétségkívül rejtett magában némely közös eszméket s elveket, s ez általános elveket igyekeztem világosságba helyezni. De e különféle formákban s részletekben csupa ellenmondás és összefüggés hiánya mutatkozott, s egy akkori legnagyobb törvénytudó kifejezése szerint „az egész országban sem lehetett találni két várterületet (vármegyét), melyek egyazon joggal éltek volna“.¹ Az összefüggés és összhang e hiányában pedig nem csupán egy még fiatal és haladásban levő törvényhozás átmenő tökéletlenségét kell látnunk. Ennek oka mélyebben fekvő s tartósabb volt, s magában a germán szellem természetében fektült:

¹ Beaumanoir, előszó (14. l. Beugnot kiadása).

a fegyelmetlenség s egyéni függetlenség ugyanazon szel-
leme az, a mely, Tacitus korában, minden germán csa-
ládból egy kis republikát csinált, mely ura volt önma-
gának s folytonos harcban állott vetélytársaival, s mely
a XII-ik században, a francia föld minden részecské-
jét saját hadsereggel, igazságszolgáltatással és törvények-
kel bíró kis állam székhelyévé tette. Mindeme társa-
dalmi elemek igen kevésbé voltak egyenlő természetűek
arra, hogy egymáshoz közeledhessenek s egyesülhesse-
nek. Külső erő avatkozására volt szükség, s a közpon-
tosítás ez erejét másodízben kellett az európai társadal-
maknak átvenni a római lángésztől. A római törvé-
nyek, az ó-kor utolsó századában, egy birodalmi testté
egyesítették a polgárosult Európa különféle részeit. A
középkor utolsó századaiban, még egyszer a római tör-
vények voltak azok, melyek a germán szokásjogok zür-
zavaros nagy számát tudományos módszer fegyelme s
észszerű elvek uralma alá sorozván, Franciaországnak
s Európa fele részének közös jogot adtak s ekkép elő-
készítették a XIX-ik század nagy törvényalkotási mun-
káját.

Hála legyen a körülmények ama szerencsés össze-
hatásának, melyet a gondviselés mindig készen tart nagy
népek számára, a községek alakulásának korszaka Fran-
ciaországban éppen az volt, mely újra felvirulni látta
Európa egész középpontján s déli részén a római jog
művelését; úgy, hogy e születő új községek, hogy úgy
mondjam, már bölcsőjük óta részesülhettek a legtudo-
mányosb s legbölesebb törvény erőteljes s üdvös neve-
lésében. Egyazon időben, midőn a helyhatósági fölkelés
kitört északi Franciaországban, a glossátorok új tuda-
mánya áthatolt a havasok torlaszain, s a XIII-ik század

kezdeté óta a montpellieri, orleansi, párisi iskolák versenyezhettek a bolognaival s páduaival.¹

A római jog tanulmánya be lévén már ültetve Franciaország földére, nem maradt egyedül az iskolák és zárdák falai közé zárva; a politikai hatalmak is felölelték, s a javítás és haladás hatalmas emeltyűjévé tévék azt. Mindenek előtt a királyság fogadta nagy buzgalommal azt a törvényt, mely a Caesarok alatt irva, a monarchát a törvények fölé helyezé,² és, hála a körülményeknek, ez az önkényuralom érdekében csinált törvényhozás, legalább kezdetben, a szabadság javára szolgált; csak midőn a szolga és ura egyazon király alattvalóul ismerték magokat: akkor kezdték érezni, hogy kölcsönös kötelezettségek lánczai által vannak összefűzve s akkor adott helyet az önkény uralma, irányukban, a törvényesség uralmának.³ Az alsóbb osztályok, melyekre még a szolgaság lánczai súlyosodtak, a magok részéről szabadítókép üdvözölték azt a törvényt, mely a polgári

¹ A római jog a montpellieri egyetemen 1170. s a párisin 1180-ik év óta taníttatott; a mi Orleanst illeti, V-ik Kelemen egy kiváltságlevele 1305-iki kelettel (kiadva Pasquier által, *Recherches*, IX. 37.) azt mondja, hogy iskolája már hosszab idő óta híres a római és kánoni jogról, s hogy V-ik Kelemen önmaga is ott tanult.

² Fr. 31. D. I. 3. — Beaumanoir, XXXV. 29.: „ce qui li plect a fere (au roi), doit estre tenu por a loi.“ — *Livre de justice*, I. 2. 3.; Etabl. de saint Louis, I. 78. — Loisel még a XVI. században is azt mondta (Inst. cout., I. 1.): „Qui veut le roi, si veut la loi.“

³ P. de Fontaines, XXI. 7.: „Saces bien ke selone Dieu tu n'as mie pleniére pooste seur to vilain, dont se tu prens du sien fors les droites amendes k'il doit, tu les prens contre Dieu et sur le périll de t'ame.“

egyenlőség új elvét hirdette. Végre a r. katolikus egyház is mindig ragaszkodó híve maradt Konstantin és Theodosius e törvényének, melynek árnyékában megerősödött; saját jogává tette azt, s e közös törvény érdeme volt, hogy a római papság, bár elszóródva Európa minden részében s a legkülönbözőbb törvényhozások alatt, megtarthatta egységét s hatalmát. A klérus tagjai mindig Róma gyermekei, bármi lett legyen is lakhelyök s hazájok, s annál szorosabban egyesülve magok között, minél mélyebben voltak elválasztva az emberek többi részétől, mindnyájan egy fővel, egy joggal, egy nyelvvvel bírtak: egyazon nyelv, melyet a közönség nem ismert, volt az istentisztelet s a törvények nyelve. E szerint a katolikus papság is terjesztője volt a római jognak. A bírák és a szerzetesek oly buzgalommal adták magokat e törvény tanulmányára, hogy olykor, ha a kor íróinak hinni lehet, még vallásos kötelességeiket is elhanyagolták a miatt¹ s a zsinatok és a pápák kénytelenek voltak korlátozni ebbeli buzgalmukat.²

Ilyenek voltak, a társadalom különféle osztályai-ban, a szövetkezett befolyások, melyek küzködtek, a római jog javára, a fegyverei által hatalmas arisztokraczia kiváltságai s a germán hordák százados hagyomá-

¹ Szent Bernard panaszkodott, hogy a pápa palotájában inkább tanulják Jusztinián, mint az Úr törvényeit. Neander, *Szent Bernard élete*, 276. l.

² Így kell magyarázni III. Honorius híres decretálisát, mely megtiltja a római jog tanulását a párisi egyetemen: „...*Ut plenius sacrae paginae insistatur*, firmiter interdicimus et districtius inhibemus, ne Parisiis vel in civitatibus seu aliis locis vicinis quisquam docere vel audire jus civile praesumat.“ C. 28. X. *de privileg.*, V. 33. 1220-ik évből.

nyai ellen. Kísérjük figyelemmel e küzdelem fordulatait; nem csak Franciaország politikai sorsának van ahhoz köze, hanem legnagyobb mértékben érdekli a nő állapotát is a családban s a társadalomban, mert a kánoni s római törvények elvei a nő jogképességére nézve, minden pontban ellentétben vannak, mint látni fogjuk, a germán szokásjogokéival.

A római és kánoni jog becsületére válik, hogy protestált a germán népfajok ama durva előítélete ellen, mely az anyagi erőt a polgári jogképesség egyik föltételévé tette, s hogy megtisztította a jog fogalmát, kihirdetve annak eszményi és isteni elvét. Azontúl az erőteljebb nem felszabadítva látta magát mindazok a jogkorlátozások alól, melyek közelebbről vagy távolabbról annak fegyverviselési tehetetlenségéből származtak; a nő kilépett a gyámság alól, egyenlő részt vett az örökségben, s a házasság tartama alatt is megtarthatta javainak élvezetét s kezelését. Az erőtlenség, a méltányosságot tisztelő törvényhozó szemében, nem az elnyomás, hanem a pártfogás oka lett, s a törvény arra is kiterjesztve figyelmét, hogy a nőt még saját tapasztalatlansága veszélyei ellen is megvédje, személyét és vagyonát ugyanazon örökös pártfogással s ugyanazon kiváltságokkal vette körül, mint a melyeket a kiskorúaknak engedett.¹

De maga e pártfogás is csak a jogkorlátozás egy új alakja volt, szelidebb, mint a germán jogé, de talán lealázóbb is. Mert oly törvény alatt, mely a polgári jogképességet, a személynek már nem physikai, hanem

¹ A római jog (legalább a glossátoroké) a nőnek, a *Senatus-consultum Velleianum* jótéteményén kívül, a sérelem, tévedés stb. miatti előbbi állapotba helyezést is megengedte. *Thomasius, disert. 78.*; *Cyprianus, disput. 25.*

erkölcsi minőségéhez kötötte, ha a nő képtelennek tekintett, ez azért volt, mert a férfinál erkölcsileg alantabb állónak tartatott. S valóban ez az összes régi törvényhozásokban elterjedt eszme, melyet a kánoni jog sem mellőzött egészen. Az ókor sohasem ismerte, s az egyház mindenkor helytelenítette a germán fajnak azt a saját lelkesült érzelmét, mely a nőt tiszteletteljes és szenvedélyes imádás tárgyává tévén, a germán harczost egy próféta-nő jóslata, s a középkori lovagot szive hölgyének rendeletei alá vetette. Sőt ellenkezőleg, a kánoni és a római törvény a nő tevékenységét szűk és homályos hatáskörre szorítja, megtiltja neki, hogy a férfiak gyülekezeteibe vegyüljön;¹ csak alig-alig nyitja meg előtte a törvényszékek bejáratát;² kizárja minden részvétből a férfias kötelességekben, s a nyilvános szertartásokban; meghagyja neki, hogy befátyolozott fővel járjon, megtiltja érinteni a szent tárgyakat s közelíteni az oltárhoz.³ A kánonok, ki nem írhatván a germán babonát, mely némely nőknek természetfeletti hatalmat tulajdonított, más természetűvé teszük azt, s Odin jósnője, a germán hordák tisztelt *sortiariája*, a középkor megvetett és üldözött boszorkányává (*sorciere*) lesz.⁴ A pápák és zsinatok nem kisebb hévvel, bár kevesebb sikerrel küzdöttek a lovagi szokások ellen, melyek a nőt

¹ Las siete Partidas, V. rész, XI. cím, 2. törvény.

² L. 21. C. J. *de procur.* II. 12.: „Ne feminae, persequenda litis obtentu, in contumeliam matronalis pudoris irreverenter irruant, et conventibus virorum vel judiciis interesse cogantur.“

³ C. 10. X. *de poenitent. et remiss.*, V. 38.; c. 29. dist. XXIII.; c. 25. dist. XXIII.; c. 13., 19., caus. XXXIII. quest. 5.

⁴ Weinhold, *deutsche Frauen, die Hexen*, 68. l. — Grimm, *deutsche Mythologie, weise Frauen*, 368. l.

hűbéri törvényszolgáltatási és souzerainitási jogokkal ruházták fel. „Botránkoztató és illetlen dolog még a barbár nemzeteknél is (így szól egy francia zsinat kánona, fordításban) látni az asszonykákat, a mint levetkezve nemők szemérmét és daczolva isteni s emberi törvényekkel, fölemelt homlokkal jelennek meg a nyilvános gyülekezetekben, s beavatkoznak az állam dolgaiba, melyekben több rosszat, mint jót tesznek, ők, kiknek életüket a nőszobákban kellene tölteni, s kiknek egyedüli illő foglalatossága a kötőtű s fonószék.“¹

A kánoni jog e szavakban csak az ókor visszhangja, s látni fogjuk, hogy a romanisták egészen hasonló nyelven szólnak. — Ime egyik legfelvilágosodottabbnak s legszabadelvűbbnek szavai: „A törvény“, úgymond Bodin,² „eltiltotta a nőt minden a férfiakat illető terhektől s hivataloktól, mint a biráskodás, ügyvéd-

¹ „Mirum videtur, quod quaedam mulierculae, contra divinas humanasque leges, attrita fronte impudenter agentes, placita generalia et publicos conventus indesinenter adeunt et negotia regni magis perturbant quam disponunt, cum indecens sit et etiam inter barbaras gentes reprehensibile, mulieres virorum causas discutere, et quae de lanificiis suis et operibus textilibus et mulieribus inter gynoecea sua residentes debuerant disputare, in conventu publico, ac si in curia residentes, senatoriam sibi usurpare auctoritatem.“ Can. 19. Synod. Nammens.; Laboulaye által idézve, *Rech. sur la condition des femmes*, 443. l. — C. 4. X., *de arbitr.* (I. 43.) — III-ik Inceze pápa: „Quamvis autem secundum regulam juris civilis feminae a publicis officiis sint remotae, et ... ab omni sint judiciali examine separandae, ... quia tamen juxta consuetudinem approbatam, quae pro lege servatur in partibus Gallicanis, feminae praecllentes in subditos suos ordinariam jurisdictionem habere noscuntur, mandamus...“

² *De la République*, I. VI. c. 5. (735. l.)

kedés s egyéb hasonló dolgok, nem csupán a bölcsesség hiánya miatt, melylyel mint Martian mondá, az összes istennők közt egyedül Pallas birt, kinek sohasem volt anyja (bizonyáságul, hogy a bölcsesség nem a nőktől származik át), de azért is, mert a férfiúi cselekvés ellenkezik a nőiséggel, a női szeméremmel és szégyenérzettel.“

Ha unalmas nem volna sokszorozni ez idézeteket, s megszólaltatni, Bodin után, a közönséges írókat, furesa mintáit mutathatnám be a józan észnek s jó ízlésnek, melylyel ama kor legistái a nőről szólottak. — Romanisták és kanonisták egyetértének abban, hogy korholják, sorról-sorra, a nő tékozló természetét, kapzsiságát, tettetését, képtelenségét a titkok megőrzésére, gonosz ügyességét mások reászedésében, s ostoba könnyelműségét, hogy magát is reá szedesse.¹ Bármily gyermekek és nevetségesek is ez üres szavak, de nem kevésbbé érdekesek s feljegyzésre méltók, mint tagadhatatlan bizonyítékai régi jogtudományunk szellemének; mutatják, hogy a római jog befolyása a nők állapotára jóból rosszból van keverve; s valóban látni fogjuk, hogy ha a nő mostanság polgári jogképességet és szabadságot élvez, e jótéteményt nem annyira a római, s nem is a

¹ Lásd p. o. Tiraqueau gorombaságait *de leg. conub.* gl. I. p. 1.: „Multis placet mulieres ferme rationis esse expertes: namque divinus ille Plato dubitare videtur utro in genere ponat mulierem, rationalium animalium an brutorum... Sunt admodum decipi faciles, ut asserunt Aristoteles et Avicenna; saevae, ambitiosae, potestatis avidae, nesciunt retinere arcana, etc.“ (Sokan úgy vélik, hogy a nők józan észszel sem bírnak, mert amaz isteni Plato kételkedni látszik, vajjon a nőt az okos állatok vagy az oktalanok sorába helyezze-e? Igen könnyen csálhatók, mint Aristoteles és Aricenna állítják; — kegyetlenek, fennhéjázók, hatalomra vágyók, nem tudnak titkot tartani stb.)

germán jognak köszöni, hanem e két törvény egybeolvasásának, melyek csak egyesülés által javíthatták s egészíthették ki egymást.

II.

A római törvények s germán szokásjogok összeolvasásának e hosszas munkája, melynek végeredménye a francia polgári codex, attól fogva kezdődött, midőn a glossátorok tudománya behatolt a francia egyetemekbe: a XIII-ik század legistái „törték meg a jeget s nyitották meg az utat“, mint ezt egy későbbi tanítványuk mondja.¹ De mielőtt az általok végrehajtott reform tanulmányozásába kezdenénk, nézzünk egy perczre a tudatlanság s barbarizmus megelőző századaiba s vizsgáljuk, mi sorsa volt Franciaországban, a középkor ez első időszakának tartama alatt, a római jognak?

A germán betörés, felforgatva a császárságot, fenn hagyta állani ennek polgári jogát; a római jog folytonosan törvényök maradt a gallo-románoknak² s a clerkeknek³ s azt már Kopasz Károly idejében úgy tekintették, mint közönséges törvényt Franciaország egész déli részében.⁴ De mit értettek a római jog alatt e barbár idők-

¹ Loisel Antal.

² L. Burgund., *Prol.*: „Inter Romanos ... romanis legibus praecipimus judicari.“ — Const. Chlotar. 4. (Baluze I. k. 7. col.): „Inter Romanos, negotia causarum romanis legibus praecipimus terminari.“

³ L. Ripuar. LVIII. 1.: „Secundum legem romanam, qua Ecclesia vivit.“ L. Longob. Ludovici Pii 53.: „Ut omnis ordo Ecclesiarum lege romana vivat.“

⁴ Edict. Pistense 20. (Walter III. k. 144., 146. l.): „In illis autem regionibus in quibus secundum legem romanam judicatur ...“

ben? a felelet e kérdésre nem oly egyszerű, mint látszik, s az emlékek, melyek ezt megoldhatnák, sokkal távolabb vannak, hogysem szabatosak s összeegyezők lehetnének. Ha hitelt adnánk e kor hivatalos gyűjteményeinek, s elméleti értekezéseinek, milyenek: *Alaric Breviuriuma*, a *Papianum*, az *Exceptiones Petri*: a római jog déli Franciaországban egészen a XI-ik századig, csaknem úgy tartotta fenn magát, mint a milyen volt a császárság elestekor. A nő állapota különösen, a mint azt ez emlékek felmutatják, ugyanaz, a mely volt Theodosius idejében: a női hozományt ugyanazon biztosítékok védik; a *Senatusconsultum Velleianumot* folyvást magyarázza az öt felhatalmazott jogtudós.¹ Első pillanatra azt lehetne hinni, hogy semmi sem változott, s az igazságot a IX-ik és X-ik században éppen azon módon szolgáltatják Aquitánia vagy Provence bírái vagy bárói, mint szolgáltatták Theodosius és Konstantin idejében a *prefectusok* és *prétorok*. De a különbség a törvénykönyvek hivatalos joga s a gyakorlat élő joga közt olykor igen nagy, különösen a tudatlanság s rendetlenség ama századaiban, a melyekről szó van. Vizsgáljuk egy kevésbé, minő volt akkor a gyakorló törvénytudók s a törvényszékek joga, üssük fel a szóbeli perek s jogi formulák ama vaskos gyűjteményeit, melyeket a köze-

¹ *Breviar. Alarici*: in omni genere negotiorum et obligationum, tam pro viris quam pro feminis, intercedere mulieres prohibentur. — *Interpr.*: „In omni genere causarum pro quibuscumque personis mulieres fidem suam interponere prohibentur. — Mulier, quae tutoribus filiorum suorum indemnitate[m] promisit, ad beneficium seti non pertinet.“ — *Interpr.*: „In hoc tantum mulier fidejussione tenetur, ut si tutores filiis suis petat et pro eis fidejussor existat, filiis tenetur obnoxia.“ — *Petri exceptiones*, IV. 53., 54.

lebbi századok oklevéltára összeszedett, s látni fogjuk, mily kevésbé hasonlít a *Breviariumban* vagy *Petrusban* megírt törvény az élő törvényhez.

A törvényhozás, melyet ez időszak chartái s oklevelei felmutatnak, zavaros és összefüggéstelen vegyüléke a római hagyományoknak s germán szokásoknak. Az uralkodó elem e heterogén keverékben mégis a római törvény, de e római törvény már nem a Pandecták törvénye, sőt még Petrusé sem; mind ama római intézmények, melyek vagy egy kissé bonyoltabb társadalmi viszonyokat, vagy a bírói magyarázat bizonyos finomságát föltételezik, nem illenek e barbár időkbe, s bár még ott szerepelnek a hivatalos szövegekben, a gyakorlat nem veszi azokat tekintetbe. Ez intézmények során van a *Senatusconsultum Velleianum*. Megtalálom ugyan még e *senatusconsultum* elszigetelt fölemlítését a VIII-ik század egy oklevelében, de ez az oklevél a ravennai exarchátushoz tartozik, melyet még e korban is a császárság civilizációjának egy visszavetett sugara világított meg.¹ Az összes franko-román tartományokban ezen kívül semmi nyomát sem találom a *Velleianum*nak, s csak abban a korszakban látom azt ismét feltűnni, midőn a kereskedés és tudomány ismét virágozni kezdenek, azaz: a XII-ik és XIII-ik századokban.² A *Senatusconsultum Velleianum*-

¹ 767-iki ravennai ajándékozási oklevél (Muratori, *Antiq. Ital.* III. k. 889. l.) Az ajándékozó nő lemond a visszahívás különféle eszközeiről: „... legum beneficia, juris et facti ignorantia, foris, locisque, praescriptione alia, senatoque consulto quod de mulieribus praestitit, beneficio retractandi ...“

² Vaissette-nél több chartát találok, melyben a nő férjével kötelezi magát a nélkül, hogy a *Senatusconsultum*ról való lemondásról szó lenne. *Histoire du Languedoc* II. k., preuves, 233. sz. 1067-ből, 237. sz. stb.

mal együtt hasonlóképen elenyésztek más tilalmak is, melyekkel a római törvény sújtotta a nőket; a hűbéri szokások befolyásánál fogva, azt látjuk, hogy Franciaországnak úgy déli, mint északi részében, a nők megjelennek a perekben, úgy is, mint választott, úgy is, mint rendes bírák, sőt néha ügyvédkednek is mások helyett.¹ Pótlásul, a germán törvények tilalmai eltűnnek amazok mellett, a római befolyás alatt. A *mundium*, melyet a *Forum Judicum* éppen úgy, mint a *Breviarium* hallgatva elvetett, csakhamar kimegy a szokásból, s a VIII-ik század óta, csak igen ritka nyomaira találunk Franciaország egész déli részében.²

Ekkép a római és a germán hagyományok összeolvadása már előbb megtörtént a szokásokban, mint teljesedésbe ment volna a tudományban. Megtaláljuk azt ennek az időszaknak összes polgári intézményeiben. Mindenütt uralkodik a római elem, de mindenütt meg is másítja ezt a germán vegyület. Például, az örökös-

¹ Vaissette II. k. 146. sz. 1013-ból. (E chartában a nő írja alá nevét legelől, s ő beszél férje nevében.) 275., 278., 518. sz. III. k. 43. sz. stb.

² Vaissette tömeges gyűjteményében, több száz oklevél mellett, hol a nő egyedül intézkedik, csak kettőt találhattam, hol a nő mások tanácsával él. (II. k. preuves 295. col. 1077-ből; III. k., preuves 78. sz. 1207-ből.) Igaz, hogy számos chartát láttam, hol az özvegyeket fiaik támogatták (Mabillon, *de re diplom.* VI. k. 134. sz. 567. l.), de ezek nem *auctori*, hanem jövődöbéli örökös minőségben jártak közbe; s az anya, nem hogy gyermekei gyámsága alatt állana, sőt ő maga azoknak gyámja. Vaissette II. k. 302., 310., 312. sz. — Az *advocatusok* használata a nők részére hosszabb ideig fenn volt tartva Németországban, (Neugart, *Cod. dipl. Alem.* I. k. 549. sz. 884-ből; 568., 569. sz. 886-ból stb.) s Itáliában is (Muratori, *Antiq. Ital.* II. k. 135. l.)

désben az általános elvek mindenkor a római törvényből valók: végrendekezési jog és szabadság, s végrendelet hiányában egyenlő örökösödése mindkét nembeli utódoknak. De a germán és hűbéri szellem saját hasznára tudta hajlítani e római elveket: a végrendelet szabadságát arra használja, hogy megszorítsa az ifjabb gyermekek s a leányok részét, s az elsőszülöttség és a finem elsőbbségének jogai, melyeket a törvény a germán Franciaországban szentesített, lassankint a román Franciaországban is szentesíttetnek a szokás hatalmánál fogva.¹ A házassági szerződésnél szintén a római törvény a túlnyomó: a hozomány nem a férj részéről, hanem a nőéről vitetik a háztartásba,² a férj veszi át neje javait, nem a férji *mundium* erejénél, hanem a nőhozományi intézmény hatályánál fogva.³ De itt is meghamisítják a germán vélemények és szokások a római elvek alkalmazását; az az eszményi elkülönzés, melyet a római törvény megállapított a két házastárs érdekei s vagyona közt, sokkal elvontabb s az anyagi valósággal ellenkezőbb eszme volt, hogysen azt e barbár kor megérthette volna, az akkori összes chartákban nem elkülönítve látjuk a két egybekeltnek érdekeit, hanem összeolvadva: akár ajándékozásról, akár eladásról, a nő vagy a férj javai-

¹ Vaissette II. k. 413. sz.

² Ha a férj is hoz valamit a maga részéről, ez nem más, mint *donatio propter nuptias*, mely a nőhozományhoz méretik s azt ellensúlyozza. Vaissette II. k. 492. sz. 1152-ből: „*Dos haec et donatio propter nuptias quae fuerit vel est mihi data, in quantitate et in pactis aequis passibus ambulent.*“ II. k. 8. sz. 1171-ből; 78. sz. 1207-ből. Ruffi, *Hist. de Marseille* I. k. 484. l. 1005-ből.

³ Némely chartákban feltalálható a dotális és paraphernalis javak közti egészen római megkülönböztetés. Vaissette II. k. 193. sz. 1048-ból.

ról, sajátjaikról vagy keresményeikről van szó, a nő mindenkor csak férje s a férj csak neje hozzájárulásával intézkedhetik; ¹ a vagyonközösség germán eszméje folytonosan összevegyül a római nőhozományi intézmény elhomályosodott hagyományaival.

Úgy látszanék, hogy e római hagyományoknak mindinkább el kellene homályosodniok s töröltetniök oly mértékben, a mint eredetöktől eltávolodtak s a századok elborították a császársági polgárosultság romladékait. De ellenkező történt: a gallo-románok utódainak zavaros visszaemlékezésében a nagy császárság pompája s méltósága mindig úgy maradt fenn, mint a társadalmi szervezet legtökéletesebb mintája; minden haladás a rend és felvilágosodás felé, a barbárság felett kivívott minden győzelem visszatérés volt e dicső mult-hoz, s midőn a XII-ik században, a szabadság új szel-leme fuvalt végig Franciaországon, ennek egyik szélétől a másikig; a községek és helyhatóságok felszabadulása, mely közép és északi Franciaországban a germán szellem fölébredése volt, délen nem egyéb vala, mint vissza-

¹ Vaissette I. k. 88. sz. 862. évből: „Signum Rotruadae uxori suae consentiente;“ II. k. 135. sz. 1000-ik évből: „Ego Odo vicecomes dono, consentiente uxore mea Chimberga, aliquid de alode meo ...“ A nőnek e járulása még a végrendeletekben is előfordul. Martène, *Anecd.* I. k. 85. l.; Vaissette II. k. 101. sz. 996-ból: „Hic est brevis divisionalis quem fecit Matfredus vicecomes et ~~uxor~~ sua Adelaiz, ad diem quo cupiunt pergere Romam, de omnibus rebus illorum, propter remedium animae eorum .... Haec omnia superius scripta, quamdiu vivimus, pariter teneamus, et possideamus, et si uxor mea me supervixerit, ipsa omnia teneat et possideat ... Sign. Manfredi vic. et Adelaiz, uxoris meae, qui simul hanc divisionem nostram fecimus.“

térés a római törvényhez. A megelőző fejezetben láttuk, mik voltak az északi községek szokásjogai; hasonlítsuk össze most azokat a déli városok statútumaival.

A déli és az északi rész városai egyazon időben s mintegy összebeszélve, lerázván magokról a hűbéri zsarnokság közös igáját, szabadságaik elvét teljesen különböző forrásokból merítették. Provence és Languedoc új városai helyhatósági alkotmányuk mintáját nem a germán hagyományokban találták fel, hanem Itáliából kölcsönözték. Lombardia és Toscana apró köztársaságai akkor gazdagságuk és hatalmuk teljes fényében voltak. Az ókor intézményei s tudománya, melyeket fenn tudtak tartani a barbár századokban, e becses letétemény, nem maradtak a félsziget határai közé zárva. A kereskedelmi érintkezéseknél fogva, melyek a XII-ik századtól kezdve összeköttetésbe hozták a földközi tenger olasz és franczia partjait,¹ kiterjedtek Provence és Langvedoc földére, s behatoltak lassankint az ország belsejébe. A XIII-ik század végén a mai Franciaország² déli harmadrésze az olaszországiak hasonlatosságára alkotott kis helyhatóságokkal volt borítva. Ez új helyhatóságok saját curiáikkal s választott consulaikkal bírtak, mint a milyeknek az ókorban léteztek. Szokásaikra s nyelvökre, valamint törvényeikre nézve is sokkal inkább hasonlítottak a Pó partjainak vagyonos és megromlott városaihoz,

¹ Vaissette érdekes adatokat közöl Marseille, Montpellier, és Narbonne kereskedelmi viszonyairól Pisával és Genuával (III. k. 552. l.) s közöl egy kereskedelmi szerződést is 1166-ból Pisa és Narbonne közt (III. k., preuves 1. sz.) Lásd a *Recueil des Ordonnances* XI. kötetét is.

² Thierry Ágoston, *Histoire du tiers état* 1. fejezet.

mint északi Franciaország szegény és erélyes községeihez. Ha a troubadourok dalai és szerenádjai nem mutatják az északi ó költemények durvaságát, nem bírnak ezek szigorú szüzességével sem: ¹ a *gai savoir* tanítványainál, mint Aquitania s Occitánia *cour d'amour*-jaiban, folyton ismételt elv, hogy igazi szerelem csak házasságon kívül létezhet. A törvények egyeznek az erkölcsökkel, s a törvényszékek joggyakorlata nem kevésbé legyezi a bűnt, mint a *cour d'amour*-oké. A germánok halállal büntették a paráznaságot; Langvedoc és Provence statútumaiban a paráznaság elleni büntetések oly nevetségesek, hogy inkább felbátorítani látszanak azt, mint elnyomni. A büntetés botrányossága még túlhaladja maga a vétségét: a parázna férfi és nő arra büntettetnek, hogy meztelen fussanak végig a városon, ha meg nem akarják magokat váltani néhány sous birsággal. ² S a mi még több, a bírónak nincs megengedve őket elítélni, ha csak két tanú által kísért rendőr tetten nem éri őket:

¹ Hogy el ne térjek tárgyamtól, csak a *Grāgast* idézem, mely törvényen kívül helyezi azt, a ki egy fiatal leányhoz szerelmi dalt mer intézni. *Gragas. Vigsloði*, 106. (II. k. 150. l.) Ha később a Minnesängerek költészete nem érelyesebb, mint a troubadouroké, ez már a déli költészet utánzása. Weinhold, *die deutschen Frauen*, 308. s köv. l.

² Cout. de Montpellier, 22. 1204-ből (*Thalamus*, Montpellier, 1840. 40. l.): „La femena premieyra ane, et amdüy nut corron per la vila e son fustigastz, et en altre non son condempnatz.“ Cout. d'Alais, II. 4. 1216-ből. (*Olim*, III. k. 1484. l.): „... Et en al ren non sian condempnat, e'l femna an primieiran,“ — St. Louis ordonnancea Agues-Mortes részére 1246-ból, azt rendeli, hogy a bűnösök meztelen, de korbácsolás nélkül (tout nuds, mais sans fustigation) fussanak.“ Vaissette III. k. 528. l.; *Ordonn.*, V. k. 6. l.; XI. k. 496. l.

azt lehetne mondani, hogy a törvény nem a bűnt, hanem a bűnösök ügyetlenségét akarja fenyíteni.¹

Ha már a két nem közti viszonyokra vonatkozó büntető törvényekről a hasonló tárgyú polgári törvényekre térünk át, még világosabban látjuk feltűnni a hasonlatot az olaszországi statútumokkal, s a különbséget az északi szokásoktól. Mint Olaszországban, úgy itt is a római törvény képezi a polgári törvényhozás alapját: a déli francia statútumok, szentesítvén ez intézkedéseket, nem egyebet tettek, más alakban, mint a mit tettek saját módjuk szerint az északi francia szokásjogok, szentesítve a germán törvényeket; mindkét rész a régi szokásokat erősítette meg, mert a római jog, mint már kimutattam, sohasem szűnt meg jog lenni déli Franciaországban.² A római intézmények, a statútumokban szabatosabb alapot nyerve, még több állandóságra s határozottságra

¹ „Ita quod capiatur nudus cum nuda, vel vestimentis depositis cum vestita, per aliquem de curia domini Regis, praesentibus cum eo duobus consulibus vel probis hominibus,” etc. — Cout. de la Peyrouse (Tarbes mellett), 33. 1308. évből. *Ordonn.*, XII. k. 379. l.) Más szokásjogok, mint az ageni, minden büntetés alól felmentik a vétkeseket, ha elillantak, mielőtt elfogatnának. Lásd *Ordonn.* XI. k. 497. l.; Bréquigny, *Introd.* a XII-ik kötethez.

² Lásd Szent Lajos ordonnanceát, 1254-ből, Beaucaire és Nîmes részére (Vaissette, III. k. preuves, 308. sz.): „Jura scripta, quibus hactenus usi sunt ab antiquo, volumus observari; non quod eorum obliget nos auctoritas, seu adstringat; sed quia mores eorum in hac parte ad praesens non duximus immutandas.” Lásd a montaubani szokásjogot is, 20. 1332. év. (*Ordonn.*, XI. k. 66. l.): „Que les anciens us et coutumes observés ci-devant retiennent leur force et vigueur . . . soit en ce qui concerne le gain des dots et augment et donation en faveur de mariage stb.”

tettek szert, s részben lerázták magokról a germán vegyítéket, mely akkorig megmásította őket.

Különösen a hozományi rendszer tisztábban elvált a szokásjogi vagyonközösségtől. A római dos jellemző vonása, a két házastárs érdekeinek elkülönzése, már szabatosan mutatkozik az e korbéli legrégibb statútumokban: ha a házastársak közti ajándékozások nincsenek is még eltiltva, többféle megszorítások korlátozzák az azokkal való visszaélést; például, a montpellier-i szokásjog, megtiltja azt a gyermektelen nőnek s megengedi az anyának, számítva kétségkívül az anyai szeretetre, hogy ez korlátozni fogja a nagyon is kizárólagos hitvesi szeretet túlesapongásait.¹ Ezentúl nem volt lehetséges a férj s a nő vagyonának összevegyülése: a törvény, mindegyik házastársnak biztosítván saját javainak teljes megtartását, csak igen korlátolt jogokat enged házastársának javaira. A nő, mint a római törvény alatt, csak örökösödési jogra, a túlélési nyereségre van szorítva.² A férj jogai nem kevésbé mélyreható korlátozást szenvednek: a férj nem gyám s nem *mainbour* már többé, a ki e czímen magához veheti gyámoltjának egész vagyonát. Ha a délfranciaországi statútumok adnak is neki még férji hatalmat; e hatalom nem hasonló a germán *mun-*

¹ Cout. de Montpellier, 54.; de Carcassone, 54. (Ch. Giraud, *Essai sur l'Histoire du droit français*, preuves, I. k. 61. l.) — Cout de Sole (Mauléon), XXIV. 3.: „Donation, obligation ou quittance que lot marit a fest à sa molher ou la molher au marit durant le maridadge, non valor, pausat que y aye sagrament.“ Cout. de Labourt, IX. 3.; de Bergerac, 129.

² *Gain de survie*. Cout. de Marziac, 29.; Bastide de Trie, 26.; Solomiac 26.; Val-Roy en Chalosse, 32.; Villefranche de Rouergue, 19. stb. (*Ordonn.*, XII. k. 341. stb.)

dium-hoz, mert a helyett, hogy kiterjedjen a nő összes vagyonára, csak a házassági szerződés által megvont határok közé szorítkozik, s csupán a hozományt érinti.¹ A férj, megfosztva minden jogától a parafernális javakra, a hozományi javakra nézve is csak a kezelés és hasznélvezet egyszerű jogát tartotta meg. Egyedül a nőé a hozomány tulajdona² s e hozomány elidegeníthetetlen: a szokásjogok, melyek föltétlen elidegeníthetetlenséget nem állapítanak meg, legalább a nő ünnepélyes esküjét vagy szülői közbejárását kívánják meg.³ Több statútumnak

¹ Masuer, *Practique*, IX. 11.: Et si une femme agissoit pour ses biens dotaux sans l'autorité de son mary ou du juge, le défendeur peut exciper, d'autant qu'elle est tenue *en ce cas* estre en la puissance de son mary. Tout le contraire seroit s'il estoit question des biens paraphernaux et adventifs, pour lesquels la femme peut estre seule en jugement, sans l'autorité de son diet mary. — Cout. d'Auvergne, XIV. 9.; de la Marche, XXI. 205. — A germán befolyás csak abban mutatkozik, hogy minden vagyon hozományinak tekintetik, ha nincs külön rendelkezés, de ha a paraphernalitás sohasem vélelmeztek is, mindig meg van engedve a házastársaknak.

² Masuer, XIV. 22.: „Et il faut noter que le mary et non la femme peut vendiquer la chose dotale (L. *Doce Ancillam*, C. de rei vind.). De ma az ellenkezőt tartják, s szükséges, hogy mindkettő beleegyezzék, a férj a hasznóvétel, s a nő a tulajdon tekintetében. — Cout. de Sole, VIII. 1.: „Lo marit, per sa molher, es recebut a comparir en jugement sens procuration, si non es contredit per sa molher.“

³ Statut de Salon, 1293. (Ch. Giraud. II. k. 254. l.): „Si vir et uxor communi consensu vendiderint vel pignori obligaverint... res dotales, et uxor sponte non coacta venditionem seu pignus... corporaliter juraverit, statuimus quod tales alienationes ratae sint et firmæ in perpetuum.“ Hasonl. a montpellier-i szokásjogot, 14.; a bordeaux-i régi statútumot, 114. XIII. s. a Villeneuve de bergi szokásjogot, 18. 1312-ből (*Ordonn.*, XII. k.) Egyedül a toulousei 1282. évi statútum (rubr. *de empt. et vend.*, 11.) tesz kivételt.

még arra is gondja volt, hogy jelzálog és kiváltság által védelmezze a nőhozományt.¹ Szóval, e még faragatlan kis codexekben már megtaláljuk a római dotalitás tudományos és bonyolult rendszerének minden elemét.

Végre az az intézmény is, mely kiegészíti s mindenütt kísérte a hozományi rendszert, a *senatusconsultum Velleianum*, kiterjeszkedik, a római eszmék bevonulásával, egész déli Franciaországban. A *Velleianum* érvénye, a XIII-ik századtól kezdve, Provenceban, Languedocban, Auvergneben egész Burgundiáig, nem csak számos charta által van megállapítva, melyekben a nőket lemondani látjuk jótéteményéről,² hanem némely szokásjogok formaszerű rendeletei által is. Olykor, p. o. Montpellierben, a közbejárás semmisége a férj felhatalmazása által volt fedezve, s a nőnek szabadságában állott kötelezni magát férje hitelezői javára s lemondani ezek ked-

¹ Régi toulousei szokásjog, *rubr. de poderagio*.

² Plancher, *Histoire de Bourgogne*, Dijon, 1739. II. k. preuves, 162. sz. 1302. évből: „Et toutes les choses dessus dictes et une chacune, je contesson de Genove, femme doudit Monseignor Jehan, seinghor de Mireboul, de ma bonne velonté et san cohercion nulle, dou comandement et l'autorité dou dit Monseignor Iehans mon mari, lou veul et ottois et approvois... et renonçons en ce fait à certaine science et per notre sairement... à toutes graces et privilèges qui sont ottoiées en favor des femmes, à la loi Julie dous fons de doaire non aliéner et à la loi dou saige Voleyen; à toute hayde de droit de canon et de lois, et à toutes exceptions, droits, raisons, allégations, deffensions de fait et de droit et autres queles queles soient.“ Pérard, *Recueil de pièces curieuses*, Paris, 1664. 527. l. Ch. de 1280. melyben Longvic úrnő lemond „a jogról, mely szerint a nő el van tiltva a másokért való kötelezéstől.“ Ch. de 1273, 1274. — Vaissette, III. preuves, 344. sz. 1263-ból.

véért jelzálogáról.¹ Olykor, p. o. Auvergneben, ellenkező s a római hagyományokkal egyezőbb megkülönböztetés folytán, a férj javára tett közbejárást a törvény szigorúan eltiltotta.² Végre, és pedig leggyakrabban, a jogtudomány közéletet követett e két ellenkező rendszer között, s egyazon tilalomba foglalva a férj és az idegenek javára tett közbejárást, mindkét esetben megengedte a nőnek, hogy lemondjon a törvény jótéteményéről.³ De bárminő eltérések voltak is a senatusconsultum alkalmazásában, az összes délfranciaországi tartományok egyértelműleg elfogadták annak elvét, tudomra egyetlenegy kivétellel, mely csakhamar eltűnt; a toulousei városi statútum ugyanis elvetette úgy a senatusconsultum Velleianumot, mint a bozományi alapvagyon elidegeníthetetlenségét.⁴

Azonban nem minden volt római e régi szokásjogokban. Mint Olaszország, úgy Franciaország helyhatósági statútumaiban is vegyítve látom a római intéz-

¹ Montpellieri szokásjog, 38. 1204. évből. (Ch. Giraud, I. k. preuves, 58. l. *Thalamus parvus*, 23. l.); d'Aigrefeuille, *Hist. de Montpellier*, 1737. I. k. preuves, 669. l.

² Masuer, XXIX. 12.: „La femme qui s'oblige pour son mari ne demeure aucunement obligée; mais si c'étoit pour un étranger, et qu'elle eût renoncé au Velleian duquel elle eût été certiorée, elle en seroit tenue pour le regard des biens parapher-naux et adventifs.“

³ Jean Papon, *Instrument des trois notaires*, IX. k. (I. kötet 654. lap); Guy Pape, *Quaest.* 227.

⁴ Toulousei régi cout. 1285-ből. rubr. *de debitis*, 2—4. — E szokás, mely csak Toulouse falai közé zárkózott (Gregorius Tolosanus, *Synt. jur.* XXIV. k. 3. fej. 25. sz.) a XVII-ik században már e városban sem tartatott meg. Catellan, *Arrêts remarq.* IV. 49.

ményekkel az elsőszülöttség s fineműség germán kiváltságait. Sőt megjegyzem, hogy e kiváltságok, noha egészen hűbéri természetűek, már bejutottak a déli részek rómaiás statútumaiba, mielőtt az észak germán szokásjogait áthatták volna, s ez úgy látszó fonákság könnyen magyarázható: Provence és Languedoc városai, melyek gazdagabbak s nagyobb kereskedést űzők voltak a XIII-ik században, mint északi Franciaország városai, e korban oly polgári arisztokratzia által voltak lakva, mely maga is a nemességi arisztokracziát utánozta, s az öröklött vagyonok összpontosítása által igyekezett biztosítani a meggazdagodott családok fentartását, s előkészíteni azok nagyságát. Még a kánoni törvény is elfogadta e nézeteiket, s megengedte esküvel fedezni a jövődöbeli örökségről való lemondások semmisségét, melyet a római törvény kimondott.¹ E kiségitő módnál fogva az a szokás, hogy a leányokat férjhezmenetelök alkalmával lemondassák minden öröklési jogukról, csakhamar elterjedt az írott jog minden tartományában: e szokás nagyszámú statútumok által törvénynyé emeltetett;² a jogtudomány e statútumokat kitünően kedvezőknek nyilvánította, s a romanisták a római törvény elveihez tudták azokat idomítani, azt állítván, hogy a 118-ik novella példájára: az

¹ Azt mondják: VIII ik Bonifácus hozta be legelőször e tant. Guy Pape *Quaest.*, 227, 228.; Pasquier, *Recherches*, III. 11.

² Cont. d'Arles, 1142-ből; Montpellier, 90. 1204-ből (Ch. Giraud. II. k. 2. l.; I. k. preuves, 66. l.); a narbonnei nemesek coutumje, 1232-ből (Vaissette III. k. preuves, 208. sz.); marseillei statútum, II. 54. 1255-ből (de Fresquet, *Stat. de Marseille*, Aix, 1865. 106. l.); Cont. de Bergerac, 55. 1337-ből (*Coutumier gen.*, IV k. második rész); provencei statútum, 1472-ből (Comment. sur les. stat. de Provence, I. k. 433. l.)

elhúnytak vélelmezett akaratában s a végrendelkezők általános szokásában találják alapjokat.¹ Némely statútumok, nem elégedve meg azzal, hogy megfosztják a leányokat örök-résztől, meghatározzák hozományuk nagyságát is; csak a Cúria helybenhagyása mellett engedik meg, hogy ingatlanokban kaphassák hozományukat, törvények által szabályozzák a menyekzői költségeket s ajándékokat, s egészen addig mennek, hogy eltiltják a nőket bizonyos ékszerek s drága ruhák viseletétől.² Mind e parancsolatok, bár nem foglaltatnak a római törvényben, némileg mégis rokonságban vannak azzal, s ebből magyarázható, hogy ott találjuk azokat a latin Európa minden országában:³ a hozományi rendszer s a hozományos leányok kizárása egyazon célra látszanak irányozva lenni, t. i. a javak megtartására a családokban.

De ha déli Franciaországban némely germán szokások vegyültek a római intézmények közé, viszont a római befolyás mélyreható átalakítás alá vetette a germán szokásokat. Kimutattam eddig, mikép folytatódott s fejlődött a római jog hagyománya az írott jog tartományaiban; ideje van átmenni délről északra, s kimutatni, mikép hatoltak be lépésről-lépésre a római eszmék a szokásjogos Franciaország kebelébe.

¹ Julian, id. h.; Peregrinus, *fideic.*, I. 24.: „Statutum excludens feminas propter agnatos favorabile esse, attenta principali ratione quae fuit conservare bona in familia et agnatione, et est communis scribentium traditio.“

² Stat. de Salon (Ch. Giraud, II. k. 260. l.) Stat. de Marseille, II. 42. (de Fresquet, 86. l.); Etabl. des consuls de Montpellier, 1255. s 1365-ből. (*Thalamus parvus*, 141—162. l.)

³ Lásd feljebb.

III.

Első pillanatra a római és germán jog csak különbözéseket s ellentéteket mutat fel, s az ember, hasonlítás közben, azt kérdezi magától: hogyan keletkezhetett vegyületekből oly egyenletes törvényhozás, mint a melynek uralma alatt állunk ma. Úgy látszik, hogy a római jog, a császárság erkölceinek igen hű kifejezése, a házasságot szabályozva, csupán az elválást tartotta szem előtt; arra fordítván figyelmét, hogy a csak mulékony egyesülésre lépett házások érdekeinek minden helyrehozhatatlan összezavarását megelőzze, biztosította a nő számára vagyonának s függetlenségének fentartását. De, ha a római nő független volt a férj házában, ha jogai csaknem egyenlők voltak a férféival a házi viszonyokban s az örökség felosztásában, mihelyt kilépett a családból s érintkezésbe jutott a társadalommal, azonnal a törvényes jogi tehetetlenség súlya alá esett. A törvény kizárta őt a fórumról, megtagadott tőle minden polgári jogot, megszorította még magánjogi képességét is, megtiltván neki, hogy mások ügyeibe avatkozzék. Ilyen volt, a nő állapotára vonatkozólag, a római törvény általános szelleme. Ellenben mit találunk a germán és hűbéri törvényben? A hozományi rendszer helyett a vagyonközösség rendszerét; az érdekek elkülönzése s a két házastárs ide vonatkozó függetlensége helyett, a javak és személyek benső egyesülését, s az abból következő férji hatalmat; az örökösödésben való egyenlő részesülés demokratai elve helyett a finemű örökösök arisztokratikus kiváltságát; végre, a magát másokért kötelezés s perfolytatás tilalma helyett, az ódon erkölcsök helyett, melyek a nőt otthonához láncolták, a vazallusait kor-

mányzó s azok felett ítélő souzerén úrnő lovagias erköl-cseit s hűbéri kiváltságait. Az ellentét a két törvény-hozás közt teljes: az egyik által a nőnek engedett jogok egészen ugyanazok, melyeket a másik megtagad.

S mégis, e látszólag oly ellenséges két törvény titkos rokonságban volt egymással. Ha közelebből vizs-gáljuk azokat, csakhamar megértjük, hogy a hozományi javak elidegeníthetetlenségének római elve könnyű befogadásra talált oly arisztokratikus törvényben, mely mindenek előtt a javaknak a családban való megtartá-sát akarta biztosítani. A két szabály, mely a római jog-ban kiegészítette az elidegeníthetetlenség törvényét, a házastársak közti kedvezések tilalma, s a nő eltiltatása attól, hogy férjeért kezeskedjék, hogy úgy mondjuk, előre kitűzött helylyel birt oly rendszerben, melyben a férji hatalom tulságos volt: a házassági *mundium* alatt a nő elvesztette függetlenségét, s nem birt saját akarat-tal, személyességét is beleértve; igen természetes volt tehát, hogy képtelennek tekintetett férjével szerződni. Ez annyira igaz, hogy azon franczia szokásjog, melyben a germán hagyomány leghívebben fentartatott, a nor-mandiai régi coutume, egyedül a szigorúan alkalmazott germán elv következtetésül, a római hozományrendszer három szabályához jutott: a hozományi vagyon elidege-níthetetlenségéhez, a házastársak közti kedvezések tilal-mához, végre a nő eltiltatásához a férjeért vállalandó kötelezéstől.¹ Midőn a Senatusconsultum Velleianum elterjedt északi Franciaországban, a normannok e kül-

¹ Még két XII-ik századbéli szokásjogban találom a nő ez eltiltatását a férjeért való közbenjárástól: a royei s a saint-quentini szokásjogban, amaz 1183-ból (17.), emez 1165-ből, megerősítve 1195-ben (20.) — *Ordonn.*, XI. k. 229. 272. l.

földről jött intézményben saját régi nemzeti szokásaik egyikét ismerhették fel, s hogy a római senátus edictumát elsajátítsák, csak az kellett, hogy saját szokásuknak új nevet adjanak.

Igy vegyült s olvadt össze fokonként a két elem, melyből a mostani francia jog alakult. A hosszas tudományos munkában, mely ez összeolvadást előkészíti, két, folytatólagos korszakot lehet megkülönböztetni. A középkor végeig a szokásos és az írott jog tudományos összeillesztésének minden munkája csak durva és ügyetlen kísérlet. A scholastikus módszer minden tudományt békóba vert akkor: három könyv, a biblia, Aristoteles, s a polgári és kánoni Corpus Juris foglalta magában az emberi nem összes tudományát, s a mit e könyvekből tanultak, az nem egyéb volt, mint azok szövege és betűje; a társadalom csak alig-alig lépett ki a barbárságból, s úgy tett mint a gyermek, a ki csak betűz a tudomány könyvében nagy kínlódva, mielőtt azt olvasni tudná. Arra, hogy a római törvény elvei a hűbéri Franciaország használatára s ennek szükségéhez alkalmaztassanak, hajlékonyabb s merészebb módszer kellett; e korszak jogtudósai, Fontaines, Boutillier, [a „*Livre de justice et de plaid*“ szerzője; a *Coutumier de Charles VI.* szerzője, nem képesek egyébre, mint szóról-szóra lefordítani a Pandecták s a Codex szövegeit, s azokat, gyakran elég értelmetlenül, összevegyíteni a szokásjogok szövegével; könyveikben a szokásjog s a római jog csak egymás mellé vannak téve s még nincsenek egyesítve. Szabad legyen egy perczre megszólaltatnom e régi jogtudósokat még műveletlen nyelvökön: nem lévén műveikben elméleti rendszer, csak szövegszerinti idézetekben nyújthatok felőlők némi eszmét.

Az eme jogászoknál uralkodó érzelem: határozott s gyakran vak előszeretet a római jog iránt. „Ez pays coutumiers, les coutumes qui sont contraires au droit écrit gâtens et ditruisent le droit, et sont appellés haineux droit.“¹ (A szokásjogos tartományokban, a szokások, melyek ellenkeznek az írott joggal, gátolják és rontják a jogot, s „ellenséges jog“ nevet viseltek. „Droits haineux est le droit, qui par le moyen de la coutume du pays, est contraire au droit escrit.“ (Ellenséges jog az a jog, mely a tartomány szokásos joga lévén, ellenkezik az írott joggal.²) — A szokásjog csakugyan sokkal szorosabban volt összekötve a hűbériség visszaéléseivel, hogysem ellenségesnek ne látszassék oly emberekre nézve, kik csak alig léptek ki a szolgaságból. E jogtudósok tehát a római jogból kölcsönözték a nők jogképességére vonatkozó főelvöket: „En meins leus de nos droit“, úgymond a Livre de justice, „est peor la condition as femes, que as homes“³ (jogunkban rosszabb a nő állapota, mint a férfié); mert „fresle chose est de femme, ne n'est garnie, de sa propre nature, de constance et discretion“ (töredékeny dolog az asszony, és saját természete szerint, nincs ellátva állhatatossággal és józan értelemmel.⁴) Ha ez állítólagos erkölcsi gyengeség bizonyos kiváltságok forrása a nőre nézve, főleg a büntető jogban,⁵ egyszersmind többféle jogi tehetetlenségnek is alapelve.

¹ Cout. de Charles VI. 102. l. (Charondas kiadása, 1597.)

² Boutillier 3. p. (Charondas kiadása, 1603.)

³ Livre de justice, 55. l. (Rapetti kiadása, 1850.)

⁴ Boutillier II. 2. 6. 40.

⁵ Boutillier, II. 40.: „Item, doit la femme estre emprisonnée ne en fers ne en busche, ne de prison qui son corps

A francia jogtudósok legelőször is azon hűbéri szokás ellen támadtak fel, mely megengedte a nőknek, hogy törvénykezésbe avatkozzanak: „Qu'il soviègne as femes“, így szól Pierre de Fontaines saját modorában fordítva Justinian egy törvényét, „de lor chastée et des oeuvres que nature lor otria, et desqueles ele comanda qu'eles se tenissent; et jà soit ce qu'eles soient de tres bone opinon et de haute, qu'eles soient départies de tote compaignie de jugement.“¹ (Emlékezzenek az asszonyok szemérmességökre s a hatáskörre, melyet a természet számukra kitűzött, s melyekre nézve parancsolta, hogy azokhoz tartsák magokat, s hogy igen jó és magas véleménynyel legyenek magokról abban, hogy ne avatkozzanak semmi részvételbe a törvénykezésben.) — „A nő nem lehet“, teszi ehhez Boutillier, „ügyvéd vagy prókátor (advocate ou procuratrice): „car à elle est défendu du tout fait d'armes et de procuration, pour la raison de Calphurnie, que, jà soit ce qu'elle fust femme sage plus que nul autre, si ne sceust-elle avoir mesure, et courut au juge sans manière, parce qu'il appoincta contre son opinion.“² (Mert el van tiltva minden fegyverténytől s ügyvédkedéstől, Calphurnia miatt, a ki bár okosabb, mint bármely más asszony, nem tudott mértéket tartani, és folytonosan a bíróhoz futkosott illetlenül, mert ez nem az ő véleménye szerint ítélte.) — Ez idő minden jogtudósa úgy beszél, mint Boutillier, s a nő képtelenségének egyedüli okául a

puisse affoler ou blesser ou mémoire perdre, car fresles sont de nature.“ Cout. de Charles VI. II. 17.; *Livre de justice*, 282. l.

¹ P. de Fontaines, XIX. 74.

² Boutillier, I. 10.; II. 2.

„Calphurnia okát“ hozza fel.¹ Hogy ez okot a Pandectákban találták, elég volt nekik arra, hogy azt döntőnek tekintsék, s egyikök sem kérdezte magától, hogy igazságos és észszerű-e az egész nőnemet tehetetlenséggel sújtani egy ismeretlen nő által kétezer év előtt elkövetett hebehurgyaság miatt.

A nők állítólagos kiváltságai során a régi franczia jogászok nem felejthették el a Velleianumot: „le droict que on dit Velleian: c'est le droict que l'empereur Velleian fit pour le droict des dames ou demoiselles qui les relieve en leurs cas et en leur causes et leur faict avoir droict de douaire.“² E meglepő történeti bevezetés után előadja a mi szerzőnk, s pedig több pontossággal, mint vártuk volna tőle, a senatusconsultum főrendelkezéseit.³

De a senatusconsultum Velleianum alkalmazása egészen új nehézségeket mutatott fel oly törvényhozás alatt, mely a vagyonközösséget állapította meg házassági rendszerül. Lehetett-e megtiltani a nőnek, hogy magát férjével együtt kötelezze, s érte jótálljon, ha minden érdekek közös volt? E kérdés nem kerülte ki Boutillier figyelmét, ki hajlandónak látszik a javakban közös nőnek is megadni a senatusconsultum jótéteményeit, ha lemond a közösségről. A házastársak által együttesen csinált adósságokról szólva, ezt mondja:

¹ *Livre de justice*, 103. l. Cout. de Charles, VI. 298. l.

² Boutillier, I. 98.

³ Boutillier, II. 29.: „Generalement peut et dois sçavoir que femme ne se peut obliger pour autre, si contre elle n'était prouvé qu'elle y eut profit, ou que se fut fait par marché ou par subtil engin pour autre decevoir, ou que argent en print pour ce faire: car si ce y estoit, lors ne seroit secourue, ni ne lui vaudroit la loi de Velleian. — *Livre de justice*, 273. l.

„Encore veulent tenir aucuns usages et aucuns sages coustumiers, que la femme y aroit exception contre; c'est-à-dire que tenue n'y seroit, parce qu'elle l'auroit fait par la crainte de son mary, et que courroucer ne l'osoit.“¹ (Még fenn akarják tartani némely böles szokásos törvények, hogy a nő kifogást tehessen, azaz kötelezve ne legyen, mert férjétől féltében tette azt, a kit megharagítani nem mert.) S valóban léteznek némely régi szokástörvények, melyek noha elfogadták a vagyonszövetség rendszerét, megtiltják a nőnek, hogy férjeért kötelezze magát.² Mások ellenben, mint névszerint a bretagnei, megengedik a nőnek, hogy közbejárjon férje javára, s csak attól tiltják el, hogy idegenért álljon jót,³ s úgy látszik, hasonló volt a legrégibb párisi jogtudomány is.⁴ Különben nem csupán a *senatusconsultum Velleianum* másította meg a házassági vagyonszövetség elveit. Ha a „Grand Coutumier“-nek hihetünk, már a XV-ik században divatban volt a jogtudományban a házastársak közti ajándékozások tilalma, s a hozományok elidegeníthetetlensége, ha még teljesen érvényre nem emelkedett is, nem maradt egészen védelmezők nélkül.⁵

¹ Boutillier, I. 97.: 551 l.

² Mint a normandiai, saint-quentini, royei szokásjogok. Lásd feljebb.

³ Très-ane. cout. de Bretagne, 68. 328.: „Femme ne se peut obliger pour autres, si ce n'est pour son père ou pour sa mère, ou pour son seigneur époux, ou pour ses enfans.“

⁴ Coutum. de Charles VI. II. 17.; Cout. not. du Chatelet, 15.; J. de Mares *décis.* 153.

⁵ Boutillier II. 23. (822. l.) Cout. de Charles VI. II. 33.: „Nota que inter virum et uxorem non valet conventio seu pactio

Ilyen volt a középkor végén a törvénytudomány s a doctrina állása. Mint látjuk, tele volt még bizonytalansággal s zűrzavarral. Az összes anyag, mely a mai jog alkotásához járulandó vala, már össze volt gyűjtve, de még csak homályos zagyvalékot képezett. Annak feldolgozására s a francia törvényhozás épületének megalkotására a XVI ik század nagy tudományos mozgalma s egy Dumoulin lángesze volt szükséges.

A XVI-ik században a hűbéri szokások s lovagkori intézmények eltűntek, soha vissza nem jövendők, s tágas tért hagytak nyitva a római törvény hódításainak. Senki sem gondolt akkor arra, hogy a nemes nők részére a törvénytiszteltetés és souzerenitás jogát követelje; semmi sem védte már őket a törvény oly rendelkezése ellen, mely által a házi tüzhelyhez lánczoltatnak; senki sem ellenezte, példának okáért, hogy a nő közbenjárása egy idegen érdekében a Velleianum tilalma alá essék. A senatusconsultum nehézség nélkül lett elfogadva, úgy a szokásos, mint az írott jog hazái által: „e törvény“, úgy mondják a kor jogászai, „oly jól van kigondolva, hogy az mindenütt s minden nemzet által elfogadtatott.“¹

De van egy másik tér, melyre a római törvény nehezebben tudott behatni, s ez: a nő állapota háza belsejében s férjével való viszonyaiban. Itt a római erkölcsökkel éppen úgy ellenkező, mint a francia nemzeti szokásokba mélyen begyökerezett két intézmény vetett legyőzhetetlen gátot az írott törvény előhaladásának.

facta . . . Nota, sec. cons. Parisiensem quod uxori in vita nihil donare possum vel in morte legare.“

¹ Jean Papon, *Instruments des trois notaires*, III. k. (I. köt. 241. l.)

Ez egymással szorosan egyesült két intézmény: a házassági vagyontársaság s a férj *mundiuma*.

A szokásjogi vagyontársaság elvei nemcsak a római hozományi rendszer, hanem még — ez a pont az, melyre különös súlyt kell helyeznem — a *Senatusconsultum Velleianum* elveivel is ellentétben állottak. A *Senatusconsultum*, midőn megtiltotta a nőnek, hogy idegenekért közbejárjon, megtiltotta egyszersmind azt is, hogy férjeért kötelezze magát, s nem ok nélkül: mert, pénzbeli érdekek szempontjából tekintve, a férj, Rómában, nejére nézve idegen volt. De ha ez így volt a hozományi rendszer alatt, máskép volt a vagyontársaság rendszere alatt, mely a két házastárs érdekeit összeolvasztá s ugyanazonosítá. A vagyontársaságban levő nő, ki férjeért kötelezte magát, nem kötelezte magát *másért*, hanem tulajdonképen önmagáért, s a saját érdekében, mert férjének érdeke a közösség érdeke, tehát az övé is volt; a férj által kölcsönvett tőkék a közös pénztárba folytak, mely éppen úgy volt a nő tulajdona is, mint a férjé. Igaz, hogy a férj e pénzeket nem a közös vagyon javára, hanem saját javai értékesítésére is fordíthatá, s ez esetben a nő oly kötelezésért volt kénytelen jótállást vállalni, mely reá nézve idegen volt, mert abból semmi hasznót sem húzott. De hiába; másokkal szemközt a férj, a vagyontársaság képviselője felől, mindig az volt a föltevés, hogy a háztartás közös érdekében cselekszik; a hitelező tehát jogosan számíthatott a nő jótállására, s maga a *Senatusconsultum Velleianum* is nyíltan ellenezte, hogy e jogos várákozásában csalatkozzék.

E nehézségekkel szemközt a XVI-ik század jogászai éppen nem voltak egyértelműek: némelyek fentartották a közbejárás jogát, mások annak megsemmisítése végett

megkövetelték, hogy a nő lemondjon vagyonszövetségéről.¹ Egyedül Dumoulin volt képes, szerencsés megkülönböztetés útján, a római s a germán elvet összeegyeztetni. Megadja a vagyonszövetségben élő s jóállásra kötelezett férjes nőnek a Senatusconsultum jótéteményét, de csak a következő két feltétel alatt: hogy a férj által kölcsönvett pénzek ne fordítottassanak se a közös vagyon javára, se a hitvestárs személyes hasznára; hogy a hitelező, a pénz kölcsönadásakor, ismerje annak rendeltetését.²

A szokásjogi vagyonszövetség, megnyitván sorompóit a Senatusconsultum Velleianum előtt, megnyílt egyszersmind mindama római jogelvek előtt is, melyek a két házastárs viszonyait szabályozták. A férj és nő közötti ajándékozások tilalma, melyet már (mint fentebb láttuk) a XV-ik század jogtudománya elfogadott, kiterjedt, egy századdal későbbben, mindennemű előnyökre, melyeket a házastársak egymásnak szerezhettek, vagy a melyeket, bár közvetve is, egyikökre nézve a közös élet viszonyai eredményezhettek. A törvény megtiltja a két házastársnak, miután azokat a közös vagyon részeseivé tette, hogy magok közt bármiféle szerződésre lépjenek.³ Ugyanazon törvény, mely egyesíti s összevegyíti érdekeiket, megkülönbözteti s elkülönzi azokat, s visszavételek és megtérítések tudákos és bonyolt rendszere által, oda jut, hogy bizonyos mértékben kiegyenlít két összegegyezhetetlen dolgot: a két vagyon összevegyítését, s mind-egyiknek egészben való megtartását. Egyébiránt a vagyon-

¹ Hasonl. Charondas, *Réponses* VIII. 14.

² *Sommaire du Traité des Usures* 162. sz.

³ „Nullum contractum, etiam reciprocum, facere possunt, si ex necessitate.“ Dumoulin, *ad Cons. Parisiens.*, 256. cz. 5. sz.

közösség megszűnik törvényes szükség lenni, s már csak tetszéstől függő egyesség tárgya lesz, s a római jogból vett házassági szerződések gyakran megmásítják annak természetét: olykor a hozomány elidegeníthetlensége törvényének vettetik alá a férj, olykor fentartatik a nő számára a javak egy része vagy éppen azok összesége felől való szabad rendelkezés.¹

A vagyonközösséget érintő minden megszorítás egyzersmind a férji hatalom ellen intézett csapás volt; mert a régi szokásjogban a közös vagyon ura s mesterének minősége volt a férj hatalmának lényeges eleme. S e két intézményt csakugyan egyazon sors érte: a férji hatalom sem tarthatta fenn magát az irott jog uralma alatt a nélkül, hogy mélyreható változáson ne ment volna keresztül, melyet nem lehet figyelmen kívül hagyni.

A régi szokásjogok férji *mundiuma*, bár idegen a római eszméktől, mégis némi rokonságban áll azokkal. Az akkori romanisták sokkal inkább hittek a nőnem természetes gyengeségében s tehetetlenségében, hogysem örömmel ne fogadtak volna oly intézményt, mely a nőt gyám és úr pártfogása s tekintélye alá helyezte. Lefoglalták tehát a *mundiumot*, hogy abból a római gyámság egy nemét csinálják.² A középkori szokásjogokban a férji hatalom, mint már láttuk, inkább csak jogot képezett a férj, mint tehetetlenséget a nő részére; a nő, elvben, megtartotta egész képességét s csak függetlenségét veszttette el.³ Ellenben a XV-ik századbéli francia romanisták a nőből gyámoltat s a férji hatalomból gyámi

¹ Pasquier, *Instit. de Justinian* II. 86. (Giraud kiadása Párisban, 1847.) E. de Laurière, *sur la Cout. de Paris* II. k. 222. l.

² Ugyanezt tették a magok részéről a német romanisták is.

³ Lásd feljebb.

hatalmat (*auctoritas tutoris*) csináltak, melynek rendeltetése volt, műnyelvök szerint, a feleség személyének kiegészítésére (*ad integrandam uxoris personam*) szolgálni.¹ A férj segélye a nőre nézve jog és jótétemény lett: ha egyedül járt el, úgy tekintetett, mintha elégséges akarat nélkül járt volna el, s önmaga is megtámadhatta a szerződést.² De a férji hatalom, elvesztvén e szerint eredeti jellemét, elvesztette egyszersmind legfontosabb hatályát is. Mihelyest egyszer egyedül csak a nő érdekében volt felállítva, miért adta volna azontúl a férjnek a háztartás összes javainak haszonélvezetét és kormányát? miért olvasztotta volna egy patrimoniummá mindkét házastárs érdekeit? A vagyonszövetség tehát nem lehetett többé a férji hatalom szükséges következménye: csak a házassági szerződéseken alapúlt, melyek azt, a felek tetszése szerint, megszoríthatták vagy kizárhatták.

Ez új tanok nem csupán az iskolákban jutottak súlyra; érvényesültek a törvénykezésben is, s vezették a franczia szokásjog átalakításának nagy művét. Mindazokat az újításokat, melyeket az előbb jeleztem, melyeknek: tetszéstől függő vagyonszövetség, a fel nem hatalmazott nőnek előbbi állapotba való visszahelyezése, minden szerződésnek s minden előnyös cselekménynek megtiltása a házastársak közt, legnagyobb részben beírva találom a javított szokásjogokba.³ Ha a Senatusconsul-

¹ Chasseneuz, in *Cons. Burgund.* IV. cím, I. czikk V. *Contracts entre les vifs*; Pontanus, in *Cons. Blesens.* I. cím, 3-ik czikk.

² Dumoulin, *ad Cons. Parisiens.* 114. czikk, 6. sz.; 115. czikk. René Chopin, *de Moribus Parisiens.* I. II. 1. cz. 16. sz.

³ Cout. de Paris, 223., 224., 234. cikkek. Bourbonnei 226; nivernaisi XVII. 27.; rheimsi 291.; poitoui 209; anjoui 310. stb.

tum Velleianum csak egynémelyikben van is említve, azért nem kevesebbé van szentesítve az egész királyság általános jogtudománya által.¹ De, míg az északi szokások mind inkább-inkább befogadják a római eszméket, a germán eszmék, mintegy visszatörlésül fokonként behatolnak az irott jog tartományaiba; itt, a mindenütt elismert férji hatalom, a majd mindenütt vélelmezett hozományiség (dotalitas); a finemű örökösök előnyben részesítésének általános szokása, s még több más intézmény bizonyítja, hogy a latin Franciaország is hódolt, lépésről lépésre, a germán Franciaország befolyásának. Így a helyi törvények közelitnek egymáshoz, a különbségek eltűnnek, s Franciaország majdan a XVII-ik századi ordonnanceok által, nagy lépésekkel halad előre a törvényhozás egysége felé.

Ez ordonnanceok közt némelyek különösen vonatkoznak a mi Senatusconsultumunkra, s figyelmes vizsgálatot érdemelnek.

IV.

Franciaország összes tartományai, úgy északon, mint délen, egyenlő lelkesüléssel fogadták a Senatusconsultum Velleianumot; a legsajátosabb s legkülönbözőbb helyi törvények megegyeznek abban, hogy azt szentesítsék; mindenütt úgy fogadtatott, mint bölcseséggel teljes törvény s kitűnő gyógyszere a nők gyengeségének.² De ez a kétségbe nem vont uralom nem lehetett hosszú tar-

¹ Cout. de Poitou, 381.; Bretagne 197.; hasonl. Ponthieu II. 48.

² Jean Papon, *les trois notaires, Instr. du premier notaire* III. k. *du Vell.* (I. köt. 241. l.); Pierre Hévin, *Défense du droit civil*, (*Addit. aux arrêts de Fraim* II. köt. LXXVI. p. 3. kiadás.)

tamú: alig múlt el a XVI-ik század, s a Senatusconsultum megszűnt a királyság általános törvénye lenni, s csak némely tartományok különös statútuma maradt. Ez intézménynek tehát Franciaországban is egyazon sorsa volt, mint Európa többi részében. Szigorának mérséklésén kezdték, az által, hogy megengedték a nőnek kivonni magát alóla lemondás által; e lemondás csakhamar szokott styláris záradék lett, s midőn azután a Velleianum ekkép üres formasággá, s egy kortárs kifejezését használva, „nevetséges áttatássá“ sülyedt: a jogtudósok sürgetni kezdték eltörlését, s a törvényhozás végre megmentette tőle a jogtudományt.

A Velleianumról való lemondás tana, noha a Glossa által elfogadva, csak lassankint hatott be Franciaországba, s előhaladásának története nevezetes fejezetet képezne a németek által úgynevezett *Dogmengeschichte*-ben. Megjegyzésre méltó, hogy míg a Glossa tana mindenütt uralkodott, úgy az iskolákban mint a gyakorlatban, s egy glossátor kifejezése szerint, „elterjedt az egész világon“¹ Franciaország fiatal iskolái egyedül részesültek a dicsőségben, hogy egészségesebb tan nevében protestáltak az ellen, a mit az olasz jogászok ultramontán véleménynek neveztek. Igaz, hogy Placentin, ki úgy tanulmányai, mint neveltetése és születése szerint olasz volt, Montpellierben a glossa rendszerét vallotta;² de Lorrain Jean de Ravanis,³ ennek tanítványa Pierre de Belle-

¹ Albericus de Rosciate, *ad ult. Fr. 4. §. D.*: „Totus mundus hodie servat opinionem hujus glossae.“

² Bulgarus et Placentinus, *ad tit. D. de R. J., comment.*, Colon. 1587. — Placentinus Montpellierben 1192-ben halt meg.

³ Idézve Cinus által, *ad L. ult., C. ad Sc. Vell.* Ravanis, verduni püspök, meghalt 1296-ban.

perche, ki Orleansban tanított s később Franciaország cancellárja,¹ Cuneo Vilmos, Jean Lefevre, kit közönségesen Jean Fabernek neveznek, kinek tekintélye oly nagy volt Franciaországban, mint Baldusé vagy Bartolusé Itáliában, mind e férfiak, ma elfelejtve, de a kik, a tudatlanság századaiban, valódi megalapítói voltak a francia polgári jognak (*conditores juris c.*), mind e jogtudósok, mondom, erélyesen emelték fel szavukat a köznapi vélemény ellen, mely megengedte a nőnek, hogy lemondás által kijátszsza a törvény tilalmát.² A gyakorlati szükség mégis túltette magát a tanárok tekintélyén, s a lemondás oly hasznos és olykor szükséges segédmódnak látszott, hogy használata majdnem egyazon időben s egyazon gyorsasággal terjedt el, mint maga a *Senatusconsultum*. A XIII-ik század óta minden okirat-gyűjtemény bizonyítja ezt; a Velleianumról való lemondás záradéka helyet foglalt a közjegyzők formuláráiban.

Bármit mondjon is Etienne Pasquier, nem Durant Vilmos, a *Specule* szerzője volt az első, ki e leczkét tanította;³ Placentin, Montpellierben, már közel egy

¹ P. de Bellapertica, kit Círus szintén idéz, meghalt 1308-ban.

² Pierre de Belleperche (Cinus, *ad Cod., Sc. Vell. ad rubr.*): „Quod si mulier renunciat in ipso contractu, non valet renunciatio, et hoc dictat ratio; alias nulla est provisio Scti. Tantum erat olim ante Setum fidejubere simpliciter, quantum hodie cum renunciatione; sicut olim igitur inducebantur ad fidejubendum, sic. inducerentur ad fidejubendum cum renunciatione, et sic tenebantur efficaciter, et sic nulla esset provisio Scti.“ — J. Faber, *Lectura sup. Instit. ad tit. IV. 7.*: „Si mulier possit renunciare, videtur quod frustra sunt ista Scto introducta, quia semper mulier renunciabit.“ Duaren, *ad Dig. ht.* (II. k. 156. l.); Conan VI. k 8. fej. stb.

³ *Recherches* IX. 41.

századdal előbb vallotta azt. Azonban a derék Pasquier jó helyen kereskedett, midőn a kanonisták közt kereste a lemondási záradékok feltalálóját. A kanonisták már korán használták az esküt a semmiségek fedezésére s így a törvényes tilalmak kijátszására; ez eskünél fogva meg volt engedve lemondani a jövődöbeli örökösödésről, eldobni a köteles részt, s elidegeníteni a hozományi javakat; hogy ne folyamodtak volna tehát e kényelmes kisegítő módhoz az oly feszélyező törvény kijátszására, milyen a *Senatusconsultum Velleianum* volt? S valóban, a Decretálisok gyűjteményében található egy a XII-ik századbéli szöveg, mely formaszzerű kifejezésekben érvényesíti a két házastárs által eskü pecsétje alatt elvállalt jótállást.¹ E decretálisnál fogva a nő, eskü alatti lemondás egyszerű alakszerűsége mellett, érvényes kötelezést irhatott alá nem csak valamely idegen, hanem még saját férje javára is. Azután az eskü szüksége is megszűnt, s kevesebb mint egy század múlva III. Sándor decretálisa után, Durant *Speculuma* már csak egyszerű lemondást követelt.²

Ilyen volt a jogtudósok tana a tizenhatodik század végeig. Ez időben egyedül Auvergne,³ Langue-

¹ III. Sándor dekretálisa III. 28. 8. fej.: „... Insuper, si dicti monachi fidem non servarent, abbas dedit eidem W. J. et ejus uxorem sponsores, qui similiter fidem praestitisse dicuntur. Si ita est, tam abbatem quam ... W. et uxorem ejus studiose monere curetis, ut, sicut juraverunt, eandem conventionem faciant adimpleri.“

² *Speculum*, II. k. 2. r. *de renunc. et concl.* 9. 10. sz.

³ Masuer XXIX. 12.: „La femme qui s'oblige pour son mari, ne demeure aucunement obligée; mais c'était pour un étranger, et qu'elle eut renoncé au Velleian, duquel elle eut été certiorée, elle en serait tenue pour le regard des biens paraphernaux

doc¹ és Normandie² voltak még a tartományok, melyek a Senatusconsultumban a hozomány elidegeníthetetlenségének biztosítékát találván, abhoz szorosan ragaszkodtak, és szabályait szigorúan alkalmazták. Máshol mindenütt, még az írott jog tartományaiban is,³ a lemondási záradékok rendes használatban voltak, s megghiusították a törvény védelmét s pártfogását; a nő, hogy Pasquier szavaival éljünk, „oly rohamosan s röptiben mond le, és oly könnyűséggel, mintha lemondás nélkül kötelezte volna magát.“⁴ Igaz, hogy a jogtudomány, a Velleianum hasznossága némi árnyának fentartása végett, megkövetelte, hogy a jegyzők megmagyarázzák a nőknek a kiváltságok természetét s hatályait, melyekről lemondottak⁵ „de miként magyarázhatták volna meg a jegyzők,“ úgymond Herin, „azt, a mit magok sem értettek?“ S a törvény-székek ily követelései valóban nem vezettek más eredményre, mint hogy számos perre adtak okot, s minden perczen kockára tették a jegyzők vagyonát s hírnevét, mert a lemondás formuláróját, úgymond Pasquier, oly szűk előítélet vette körül, hogy a legkisebb mulasztás

et adventifs.“ A szokásjogos tartományok legjobb jogtudósai, Coquille (*sur Nivernais* XXIII. 8.) Dumoulin (*Traité des usures* 162. sz.) szintén Masuer tanát hirdették; de e tan még se ment át a jogtudományba.

¹ Larocheffavin V. könyv, II. czím, 1. arr; Catellan IV. könyv, I. fej. (II. k. 5. l.)

² Froland, *Memoire sur le Sc. Velléien* I. 8.

³ Guy Pape, *Quaest.* 227.

⁴ „Renoncant lors tumultuairement et à la vanvole, et de pareille facilité, comme si elle se fut obligée sans renoncer.“

⁵ Charondas, *Réponses* II. 43.; Filleau, *Recueil des edicts arrêts* stb. II. IV. l. 55., 54. kérd.

vagy pontatlanság elegendő volt a jegyző elmarasztalására s a szerződés megsemmisítésére.¹

A rendetlenség s visszaélés oly fokra hágott, hogy egy publicista, kit ma elfelejtettek, de a kinek becsülete s tekintélye jelentékeny volt ama nagy emberekkel bővelkedő században, Jaques Leschassier közegévé tette magát a közvéleménynek, s a *Senatusconsultum Velleianum*, vagy inkább ama vétkes gyakorlat ellen, mely ez intézményt megrontotta, élénk diatribát írt,² mely e szavakon végződik: „Emez a törvénnyel ellenkező lemondás szokása, divatba hozva nálunk a jegyzők stylusában s eltörölve a *Velleianumot*, a nőkkel szerződésre lépő felek együgyűségét megfogó csapdává lett, ha a jegyzők, álnokságból vagy tudatlanságból, mellőzik a záradékot. Nem annyi-e ez, mint törvényt szabni a szavakra s nem a dolgokra? vagy nem lenne-e jobb kiirtani ez alak-szerűséget, mint valamely rossz gyomot, az igazságszolgáltatás mezejéről?”

Ha hinni lehet ez irat névtelen szerzőjének, Leschassier értekezése oly jónak találtatott, hogy a király azonnal eltörölte e rossz szokást, nem kis becsületére a szerzőnek, hogy oly tisztán és eszesen kimutatta a visszaélést, mely belopódzott a francia joggyakorlat e részébe.³ Valóban, mindjárt néhány évvel Leschassier értekezésének közzététele után IV-ik Henrik, 1606. évi

¹ Louet, *lettre* V. (II. k. 845. l.) 1595. sept. 2-iki arrêt: Egy jegyző húsz tallérnyi bírságra ítéltetett a hibáért, melyet elkövetett az által, hogy meg nem magyarázta a *Velleianum* jótéteményét.

² *Observation de la renonciation au Velleien*, Paris, újra kiadva Leschassier munkái közt, Paris, 1649.

³ Az 1649-ki kiadás előszava 4. l.

augusztusi rendeletében, felfüggesztés és tetszés szerinti bírság terhe alatt tiltotta meg az ország összes jegyzőinek s irtokainak (notaires et tabellions) hogy szerződésbe foglalják a Velleianumról s a nőnem egyéb kiváltságairól való lemondást, s elrendelte, hogy a nők által aláírt szerződések ugyanazon erővel, hatálylyal s érvényességgel birjanak, mintha azokban mind e lemondások jól és kellőleg lennének specificálva.¹ Ez annyi volt, mint megfordított alakban, tisztán s egyszerűen eltörölni a Senatusconsultum Velleianumot.

E rendelet a kortársak által igen különböző érzelmekkel fogadtatott. Míg többben tapssal fogadták annak eltörlését, a mit Antoine Mornac „*inanis Velleiani formula*“-nak nevezett, mások ismét nem láttak benne egyebet, mint oly újítást, mely méltó a nőkhöz, s egy a rómaiakénál is elpuhultabb századhoz.² „Ime,“ így kiált föl későbbben Hévin, „ime a nők segély nélkül kitéve a csábításoknak, hogy magokat kötelezzék; hatalmuk a javaik felől való rendelkezésben túlhaladja a férfiakét: mert számos szokásjogban legalább egy harmada a javaknak, az özvegyi jog segélyével, megmenekül az atyák tékozlása alól, de az anyáknak szabadságukban áll mindent lekötni és elvesztegetni, s csak inséget hagyni hátra gyermekeik számára. Talán ennyi végromlásra juttatott család példája orvoslást fog szerezni e rendetlenség ellen.“

De az 1606-iki rendelet a legistáknál még félelmesebb ellenfelekre is talált. S ezek a parlamentek valának: a roueni, rennesi, bordeauxi, paui, toulousei,

¹ Néron és Girard gyűjteménye (Récueil) II. k. 722. l.

² D'Espesses, *Mémoires de plusieurs choses considerables advenues en France depuis 1607 stb.*, Paris, 1634. 49. lap.

aixi s grenoblei parlamentek megtagadták a beczikkelvezést, s még az auvergnei is, mely részben a párisi parlamenttől függött, megmaradt régi gyakorlatánál. Az 1606-iki rendelet tekintélye Flandriára, Elsassra s a Franche-Comtéra sem terjeszkedhetett ki, melyek csak későbbben csatoltattak a királysághoz. Uralma főképen csak a középponti tartományokra szorítkozott, míg a távolabb eső, keleti, északi s észak-nyugati és déli tartományok azontúl is a régi joghoz ragaszkodtak.

Volt mégis e tartományok közt néhány, mely végre is csatlakozott az országos törvényhez s alávetette magát IV-ik Henrik edictumának. XIV-ik Lajos két rendelete, 1683. s 1704-ik évekből, megerősítette ez edictumot, Bretagne és a bourgognei grófság részére. Sőt XIV-ik Lajos nem elégedett meg azzal, hogy az 1606-iki edictum alkalmazását kiterjesztette némely új tartományokra, 1664-iki nyílt parancsa által kiterjesztette ugyanazt még új joganyagra is. Némely előzetes magyarázatra van szükség, hogy jól megérthessük ez utóbbi rendelet értelmét s fontosságát.

Megjegyezhetjük, hogy a tartományok, melyek a királyi rendeletek daczára, hívek maradtak a Velleianum szerinti eljáráshoz, azok voltak, hol a hozomány elidegeníthetetlenségének törvénye uralkodott. Már feltüntettem, mily szoros kötelek fűzték egymáshoz e két intézményt. Azonban, a tartományok közt, melyek alávetették magokat az 1606-iki edictumnak, volt néhány, mely még a Julia törvényt s a hozomány elidegeníthetetlenségének elvét tartotta; ilyek voltak az irott törvénynek a párisi, lyoni, maçoni, beaujolaisi és le forezi parlamentek hatásköre alá eső tartományai. Kérdezték e tartományokban: vajjon IV-ik Henrik edictuma, eltörölvén a Senatuscon-

sultum Velleianumot, nem törölte-e el egyszersmind a Julia törvényt is. Az edictum igen általános szavai, bizonyos pontig kedvezni látszottak e véleménynek; de az mindenesetre kézzelfogható tévedésen nyugodott. Mint ezt helyesen mondja Henrys: különbséget kell tenni a Velleianum s a Julia törvény közt. A Velleianum a nőknek engedett személyes kiváltság volt: ezért mondhattak le arról a nők. A Julia törvény pedig, ámbár szintén a nők javára hozva be, dologi kiváltság volt, mely inkább a javakra, mint a nőre vonatkozott, s a hozományi javakra volt szorítva. Innét van, hogy a nő, a ki másokért kötelezte magát, lemondhatott a Velleianumról, de nem mondhatott le a Julia törvényről.¹ Az e törvényről való lemondások tehát nem voltak az edictum által elnyomhatók, mert előbb is mindenkor érvénytelenek valának. Minthogy azonban a hozomány elidegeníthetlensége nyűgözte a kereskedést, s egyébiránt könnyen volt kijátszható a nő közbenjárása által, a lyoni, montbrisoni, villefranchei és maçoni törvényszékek tisztviselői folyamodást nyújtottak be a parlamenthez e jogi tan megváltoztatása végett, s XIV-ik Lajos e nehézséget az 1664-ki nyílt parancsa által oldotta meg. E rendelvénny, a kereskedelem érdeke által indokolva, „mely virágzik a mi Lyon városunkban s gazdagságot szerez országunknak“, s magyarázva, a mennyiben ez szükséges, az 1606-ki edictumot, azt parancsolja, hogy „Lyon városában, minden az itteni férjes nők által ekkorig kiadott vagy jövőben érőszak s kényszer nélkül kiadandó kötelezvény jó és érvényes legyen, s hogy e nők mint a múltban is érvényesen leköthették, a jövőben is érvé-

¹ Henrys, IV. k. 141. kérd. (II. köt. 771. s köv. l.)

nyesen leköthessék hozományi s parafernális, ingó és ingatlan javaikat, tekintet nélkül az említett Julia törvényre, melyet eltöröltünk, s eltörlünk e tekintetben.“

A rendeletek e sorozatának vége felé, melyekkel szemben a régi római intézmények naponkint vesztettek a térből a XVIII-ik században, egyedül a párisi parlament (d'Eu és l'Auvergnere nézve) a normandiai parlament, a colmári tanács, s a grenoblei, aixi, bordeauxi, toulousei s paui parlamentek és a perpignani souverain tanács tartották még fenn a Senatusconsultumot. De a Velleianum alkalmazása e különféle parlamentekben nagyon eltért egymástól; a kérdés: vajjon a nő lemondhat-e, s ha igen, miként mondhat le jótéteményéről, vajjon közbenjárása jogilag semmis, vagy csak érvénytelenítés alá eshető-e, mennyi idő alatt kérhető az érvénytelenítés, minő esetekben s minő személyek irányában voltak a nők kivételesen feljogosítva magokat kötelezni, mind e kérdések és még több más is majdnem annyiféle megoldásban részesültek, a hány különféle törvényszék hivatott fel azok megoldására. Legnagyobb szigorral alkalmazták a Senatusconsultumot a roueni és toulousei parlamentek: ezek éppen nem engedték meg a lemondásokat, melyek más parlamenteknél divatba jöttek, s a női közbenjárást már jogilag semmisnek tekintették.¹

¹ Lásd a különféle parlamenteknek a Velleianumra vonatkozó joggyakorlatát. — Toulousera nézve Larocheffavin V. k. II. cz. 1. arr.; d'Olive IV. k. 13., 29. f.; III. k. 24 f.; Catillan IV. k. 16., 49. fej.; V. k. 16. f.; d'Espeisses II. r. II. cz. 1. szakasz. — Bordeauxra nézve: Automne: in *Pand. Sc. Vell.*; Lapeyrère, D levél 118. sz.: R levél 49. sz.; Salviat, *V. Dot, V. Velleian.* — Aixra nézve: Du Pérrier I. k. 3. fej.; IV. k. 12., 22. fej.; Boniface IV. köt. VI. k. 1. cz. 8. fej.; X. cz. 7. fej.; Julien, *Comment. sur les sta-*

Mind ez eltéréseknek el kellett enyészniök az egységes általános törvény előtt, melyet Napoleon adott Franciaországnak. A polgári törvénykönyv (a napoleoni code civil) szerkesztése idején a Senatusconsultum Velleianum már csak itt-ott divó helybeli törvény volt, kivétel a közönséges római törvény alól. Nem lehetett erre nézve, úgy, mint a hozományi rendszerre nézve, fenhagyni a felek tetszés szerinti használatát: mert itt jogképességi szabály forgott kérdésben, mely nem lehetett különféle a magánegyezkedések változásához képest. El kellett tehát töröltetnie; egy szó sem hangzott fel védelmére¹ s az 1804-ik évi február 17-ke, az a nap, melyen kihirdetett a Code Napoleon 1123-ik czikke: ² a Senatusconsultum Velleianum végkép eltűnt a francia törvényhozásból.

tuts II. k. 577. l. — Grenoblere: Guy Pape 227. kérd.; Expilly *plaid.* 18.; *Arr. rem.* CXXIII., CXLVIII.; Basset I. köt. IV. k. IX. cz. 2., 4. fej. — Rouenre: Froland, *Mémoire sur le Vell.* I. 8.

¹ A Napoleoni codex megvitatása közben egyetlenegy szónok, *Carion-Nisas* tribunus, fejezett ki némi sajnálatot a Velleianum eltörlése felett: „Még tegnap“, úgy szólott ő a tribunatus XII. évi 19. pluv. havi ülésében (Fenet XIII. k. 784. l.) „hallottam egy komoly embertől, a lyoni követtől, hogy sajnálva emlékezett vissza az időre, midőn érdekes városában még a Senatusconsultum uralkodott, melyek rendelkezései megvédik a családokat.“

² Paris, 1805. dec. 2.; Cassat. 1810. aug. 27. E határozatokat felidézi Robert, *Jurisprud. sur la capacité des femmes avant et depuis la loi du 17. niv. an II.* Paris, 1813. 36., 518. s köv. l.

HARMADIK FEJEZET.

A NŐ A CODEX ALATT.

I.

A két nem polgári egyenlősége egyik alapelve a mai francia törvénynek. Igaz, hogy ez egyenlőség megszűnik a házastársi viszonyokban: a nő, házassági kötelekbe lépve, lemond jogai egy részéről s bizonyos ideiglenes jogi tehetetlenség alá veti magát. De e jogi tehetetlenség, noha megérdemli e nevet, nem függ össze a nemmel, s okát nem a nő fizikai vagy erkölcsi természetében, hanem a férji hatalomban, azaz: külső és esetleges tényben találja. Önmagában tekintve „de par soi“, mint a régi francia jogászok szokták mondani, s először is így kell őt tekintenünk: a nő, a polgári törvény előtt, majdnem minden pontban egyenlő a férfival.

Ez elv, mely nekünk ma a józan okosság és igazság megtámadhatatlan axiomájának látszik, mégis a társadalmi haladásnak csak új vívmánya, s a francia forradalomból kikelt törvénykönyveknek válik becsületére,

hogy azt legelsőbben kikiálták. Még napjainkban is, ha szemeinket a bennünket környező különféle törvényhozásokra vetjük, a legigazságosb s legszabadelvűbb polgári törvényekben is meglepő egyenlőtlenségeket találunk a két nem között: északon a nők örökös gyámság alatt léte, a régi germán barbarismus maradványa,¹ délen a nőnek eltiltása attól, hogy magát másokért kötelezze, a régi pogány Róma hagyománya.² Még azok a törvények is, melyek az elavult intézményeket elvetve, a nő polgári felszabadítására vállalkoztak, nagyobb részint befejezetlenül hagyták reformjokat: míg egy részről függetlenséget s polgári jogképességet engedtek a nőnek, más részről megvonták tőle azt, a mi a függetlenség szükséges feltétele: a gazdagságot. Majdnem egész mai Európában arra czéloznak az örökösödési törvények, hogy a vagyont a finemű örökösök kezeiben összpontosítsák. A legellenkezőbb szellemű s irányú törvénykönyvek csodálatosan egyeznek e pontban: a fiúk kizárják a leányt, a fivérek a nővért, a Szentszék volt államaiban éppen úgy, mint a protestans Angolországban: a modenai codex rendelkezése, mely még csak a minap,³ fél részre szorította a nőket, feltaláltatik a török törvényben s különféle skandináv codexekben is; Oroszországban a nő csak az ingók nyolczadrészét s az ingatlanok tizennegyedét kapja,⁴

¹ A skandináviai törvényekben, s némely német törvényekben is (lásd feljebb).

² Spanyolországban, s Olaszországban is, egészen a legújabb korig (l. feljebb).

³ Az olaszországi codex életbeléptetése előtt.

⁴ A. de Saint-Joseph, *Concordance*, III. k. 354. l. (Svod, X. 949.)

másutt csak az ingókban részesül, egyebütt ismét csak a haszonvétel egy részére szorítkoztak jogai;¹ végre még ott is, hol a törvények egyenesen ki nem zárják a nőket, legalább helyeslik s kedvezésben részeltetik ezek kizárását, midőn megengedik a végtelen hitbizományok felállítását, s a hozománynyal ellátott leányoknak minden jövőendő örökösödésről való lemondását.²

A forradalmat megelőző időben ilyenek voltak a francia jog elvei is; ott is, a hol a finemű örökösök kiváltságai be nem voltak írva a helybeli statútumokba, a törvényt pótló szokás behozta a hitbizományi helyettesítéseket s a leányok előleges lemondását örökösi jogaikról. A szabadságok mindnyájan nővérek, s ugyanaz az Assemblée législative, mely kikiáltotta az emberek jogait, s megsemmisítette a hűbéri kiváltságokat, szétértelte a házi szolgaság lánczait is, melyek akkorig az örökségből kizárt nőt nyomták. Az 1791. ápril 8. és 15-iki törvény, egy csapással elnyomván az elsőszülöttség s a fineműség előjogait, minden gyermek részére egyenlő jogokat biztosított a családban. A convent (II. év, nivose 17-iki) törvényében, s Napoleon, a maga codexében, megerősítették s kiegészítették az alkotmányozó gyűlés munkáját. A polgári törvénykönyv nem elégedett meg azzal, hogy egyenlőkké tette a két nem örökösödési jogait: még ezenfelül, hogy jobban biztosítsa a nő jogait, eltörölte a jövőendőbeli örökségről való lemondás szokását³ s megtiltott minden hitbizományi helyettesítést, mely újra

¹ Ugyanott. III. k. 468.; IV. k. 533. 1.

² Ugyanott, II. k. 72., 75., 80. 1.

³ 791, 1389 czikkek.

életbe léptette volna a régi törvény nemi és korkülönbségeit a gyermekek között.¹

A franczia törvény, megadván ekként a nőnek saját részét a családi örökségben, megtagadhatta-e tőle a jogot, hogy azt élvezze s hogy arról szabadon rendelkezék? Ha ezt teszi: kétségkívül logika s előrelátás hiányának adta volna jeleit; mert mozdulatlansággal sújtotta volna a közvagyon teljes fele részét. S valóban a szerződési képességre vonatkozó törvény éppen úgy, mint az örökösödési törvény, egyenlő mind a két nem részére². A férji hatalomból eredő kivételen kívül, melynek vizsgálatát későbbre tartom fel, mondhatni, hogy a nő, a codex uralma alatt, ugyanazon polgári képességgel bír, mint a férfi. Kereskedhetik, s a római jog régi tilalmától eltérőleg, tarthat bankházat is;³ megjelenhet a törvényszékek előtt úgy is mint tanu, úgy is mint fél, és szükség esetében önmaga adhatja elő ügyét. Hijában ismételtetik némely elkésett törvénytudók még ma is, a római törvény nyomán, „hogy ellenkezik a jó erkölcsökkel megengedni a nőnek, hogy magát a férfiak gyülekezetébe vegyítse s közhelyeken mutogassa;” vajjon mely országban vennék ma már komolyan, ha a törököt kivesszük, a pogány ó-kor ez elavult ígét? — Ma már nincsenek többé „*virile officiumok*” a polgári viszonyok keretében, nincs „*edictum de postulando*”, mely megtiltja a nőnek, hogy megbizottként szerepeljen a tör-

¹ 1050. cz. Hasonl. az 1826. máj. 26-iki, 1835. máj. 12-iki, 1849. május 7—11-iki törvényeket a hitbizományokról s helyettesítésekről.

² 388., 488. cz.

³ Syndicussá is neveztetetik a csödékekben. Renouard, *Traité des faillites* I. k. 438. l.

vénykezésben, nincs Senatusconsultum Velleianum, mely megtiltja, hogy magát másokért kötelezze.

A régi törvény mindama rendelkezései között, melyek a jótétemények s kiváltságok külön neve alatt, valódi jogi képtelenséggel sujtották a nőt, egyetlenegy van, mely átment az új törvénybe: s ez a nem kereskedő nőnek kivétele a testi letartóztatás (az adósfogház) alól.¹ — „Töredékeny portéka az asszony“, így mondák a régi francia jogászok, „s ezért a törvény nem akarja, hogy fogházzal sanyargattassék polgári ügyek miatt.“² E hagyományhoz híven, a VI-ik év törvénye s a polgári törvénykönyv sem engedték meg a testi letartóztatást az öregek, kiskorúak s a nő ellen, kivéven a csalás (stellionatus) esetét.³ Kétségkívül tiszteletet kell érezni az emberiség érzelme előtt, mely a francia törvényhozókat lelkesítette: védeni akarták a nőt. De a legéberebb törvény összes védő szabályai nem érnek annyit, mint a függetlenség, s a legbecsesebb kiváltságok sem érnek fel az egyenlőséggel. Könnyű felfogni, hogy a törvény, midőn meg akarta óvni a nőt az adóssági fogház szigorától, megfosztotta őt személyes hitelétől, s megerőtlenítvén kötelessége hatályát, lényegesen megtagadta önkötelezési képességét. A nő, fel lévén mentve a személyes letartóztatás alól, nem lehetett adósa a közpénztáraknak, s nem lehetett ily adósnak kezelése. Nem irhatott alá váltót: az általa aláírt váltó csak annyit ért ellenében, mint az

¹ Contrainte par corps.

² Boutillier II. 6. 40. VI. Károly coutumierje VI. II. 17.; Masuer, XXX. I.; Ordonnance, 1667-ik évből, XXXIV. czim 8 czikk.

³ VI. év, Germinal 15-iki törvény, I. czim, 5. czikk; Code civil 2066. cz.

egyszerű kötelezvény.¹ Az 1832-iki törvény személyes letartóztatás alá vetve minden adóst s az ezek kezeseit, nemi különbség nélkül,² megszüntette az említett kötelezési képtelenségek elsejét. A második ma is fennáll, de már most előre láthatni, hogy nem soká tart: egy újabb törvényjavaslat, a nélkül hogy eltörülte volna a váltóképes-ség hiányát, előkészíti annak eltörlését, megszüntetvén az elvet, mely alapjául szolgált: a testi letartóztatás eltörlése után, a váltó aláírása nem vonand maga után semmi afféle hatályt, mely a nő képességének normális határain túlmenne. — Szabad tehát remélni, hogy e legutolsó polgári egyenlőtlenség is, mely a két nem közt fennáll, ki fog irtatni a franczia törvényekből.³

A nőnek nem csak pénzbeli jogai vannak; a jelenkori törvény azt is megadja neki, a mit a római törvény megtagadott tőle: a hatalom jogát. Az anyai hatalom, melyet legelsőbbben a keresztyénség befolyása hozott be a régi törvényhozásba, azóta sohasem szűnt meg fejlődni s növekedni; s fokonként majdnem az atyai hatalom színvonalára emelkedett. Kétségkívül meghátrál e hatalom előtt, ha azzal összeütközik; ezt így akarja a férj fensőbbségének elve; de ha az anya felszabadult a férji hatalom alól, s ily állapotban tekintjük őt jelenleg, ha özvegy, vagy ha házasságon kívül lett anyává ez esetben a törvény felruhazza őt házi hatalommal, s majdnem korlátlanul, minden jogot reá bíz.

A nő, törvényes gyermekei felett, a felügyelet,

¹ Code de Commerce 113. cz.

² 1832. ápril 17-iki törvény, 8—12. czikk.

³ Lásd az 1867. július 22-iki törvényt a „Contrainte par corps“ tárgyában.

nevelés és megőrzés jogainak teljességével bir; ellenszegülhet házasságuknak, gyámot rendelhet részökre végrendeletében, használhatja vagyonukat, végre a fenytés jogát is gyakorolhatja ellenök.¹ Ez utóbbi pontra nézve mégis a mostani törvény oly különbséget állít fel az atya s az anya között, melyből a nőnem alacsonyabb helyzetének hagyományos eszméje tetszik ki. „Az anya“, így szól a Code legújabb s legtekintélyesb magyarázóinak egyike,² „gyengébb. mint az atya, hozzáférhetőbb idegen befolyásoknak, könnyebben felizgatható, s könnyebben enged megfontolatlan elhatározásoknak. Szükséges volna tehát őt megvédeni önmaga ellen, elragadtatásai ellen, s megóvni, még saját gyermeke szívében is, az elhamarkodás és igazságtalanság minden látszata ellen.“ S csakugyan a törvényhozó nem vélte az anyára bízhatni a fenytés jogát a nélkül, hogy e jog gyakorlatát két jelentékeny megszorítás alá ne vesse: hogy a nő ne járhasson el az atya két legközelebbi rokonának hozzájárulása nélkül, s hogy csak hivatalos megkeresés útján, nem pedig saját hatalmával cselekedhessék.³

Az anyai hatalom szabad gyakorlata azt is megilleti, a ki anyává lesz a nélkül, hogy feleség lenne. Még ha a férfi s az asszony egyetértve elismernék is sajátjukul a gyermeket, ha úgy élnének is együtt, mint valódi hitvestársak, azért nem kevésbbé tekintetnének a

¹ 148., 149., 481., 386., 397. cz.

² Demolombe, VI. k. 262. l.

³ De a törvényszék elnöke nem tagadhatja meg az anyától a befogatási végzést, ha nem arról van szó, hogy a gyermek letartóztattassék, hanem hogy visszavitessék az anyai házba; mert ha a nő nem bir is a fenytési jog teljességével, bir legalább a megőrzés jogának teljességével.

törvény szemei előtt függetleneknek egymástól, és így teljesen egyenlőknek egymással, s minden férji hatalom hiányában az atyának s anyának hatalma a közös gyermek felett együttesen s egyenlőségi lábon lenne gyakoroltatandó. S valóban ez látszik a jelenlegi jogtudomány tana lenni; úgy véli, hogy a törvény hallgatása mellett a két törvénytelen szülő közt a szülői hatalom iránt felmerülő összeütközéseket a törvényszékek tetszésszerinti szabályozására bízhatja. A törvényszékek itt is ugyanazon szabályt alkalmazzák, melyet a való házastársak közt fenforgó vitákban követni szoktak: a gyermekekre váró kisebb vagy nagyobb előny szerint adnak túlsúlyt az atya vagy anya jogainak.¹ Tehát a kétnemű szülők egyenlőségének egyazon elve szabályozza az özvegy és a természetes (törvénytelen) anya jogait is; de ez elv, úgy a természetes anyára, mint az özvegyre nézve erős megnyirbálást szenved. A Code egy különös rendelkezése a természetes atyának oly elsőbbséget tulajdonít, mely nem találván okát a férji hatalomban, csak abban lelheti magyarázatát, a mit Demolombe a „nem elsőbbségének“ nevez:² a 158-ik czikk szerint, a természetes gyermek házassága esetében az atya egyezése dönt. Bár e rendelet csak egy esetre szól, a törvényszékek, igen helyesen, ihlettetni hagyták magokat az annak létet adó szellem által, s a természetes gyermekek megőrzésére vagy nevelésére vonatkozó minden vitában, az atya oldalára szeretik hajlítani a mérleget minden oly esetben, midőn a gyermek érdekei kéteseknek látszanak.

¹ 302. cz. — Brüssel, 1830. dec. 23. Dev. 31., 2., 37.

² VI. cz. 629. sz.

Ha a nő anyai hatalmat gyakorolhat, úgy látszik, hogy egy másik, kevésbé kiterjedt házi hatalom gyakorlására is képesítettnek kellene tartatnia, s gyámmá választathatnia; a törvény másként határozott, s a gyámságot csak az anyának s a felmenőnek engedi meg¹ s midőn e hivatalt rájuk bizza, egyszersmind úgy hitte, hogy fel kell élesztenie, úgy szólván, az elhunyt férj hatalmát, mely eljárását vezesse és ellenőrizze.² S itt, valóban a nemi képesség törvényes határáig értünk: a gyámság joga mintegy a polgári magánjogok s a köz- és politikai jogok határai közé van helyezve, melyek közül az előbbieknak teljességével bír, s az utóbbiaktól teljesen meg van fosztva a nő. Ez az elválasztó vonal e két határ közt, melynek ki kell szabni a nő képességének körét s meghatározni annak kiterjedését. Szerencsétlenségre, ezt a határvonalat nem oly könnyű megjelölni.

A régi törvényhozások a közjogokhoz, tisztán polgári magántermészetű oly jogok nagy számát is csatolták, melyektől szintén eltiltották a nőket s melyeket „*officium virile*“ névvel nevezték.³ A különféle jogok, melyeket e minősítés alá foglaltak, azok voltak, a melyeknek gyakorlata a nőt, ha nem is éppen a nyilvános életbe, de legalább is a külső életbe ragadta s kiléptette volna a *gyneceumból* vagy az *atriumból*, hová őt az ó szokások bezárva tartották. Noha a franczia erkölcsök e tekintetben, minden időben igen kevésbé hasonlítottak a

¹ 442. cz. 3. §. — A nő tilalom alatt levő férje gyámjává is nevezetethetik. 507. cz.

² 391. s köv. cz.

³ Lásd feljebb.

régiekéihez, a vén francia jogászok, kik szerették volna az egész társadalmat római mintára alakítani, folyvást szorosan ragaszkodtak a Pandecták tanához s a francia szokásjogok közé irták a régi példabeszédet: „Femme si doit garder l'hotel, le feu et les enfants.“ (Asszonynak otthon a helye, vagy szóról-szóra: az asszony őrizze a házat, a tüzet, s a gyermekeket.¹) Nem hogy eltörülni vagy korlátozni igyekeztek volna a római jogban a nőkre kimondott képességhiányokat, sőt még azok kiterjesztésén fáradoztak; nem elégedve meg azzal, hogy a „nő-nem becsülete s az általa szem előtt tartandó tisztesség“ nevében² eltiltották a nőt a kezességtől, a bankár, a választott bíró, az ügyvéd hivatalától, egész addig mentek, hogy visszavetették tanúskodását is a perekben: hiába kárhoztatták a francia királyok rendeletei, a középkor óta, e „veszélyes s a józan észszel ellenkező“ gyakorlatot;³ még 1686-ban, Sevigné asszony és Lafayette asszony idejében is, mint finomul megjegyeztetett,⁴ azt merte irni egy jogtudós, hogy három nő tanúsága nem ér többet, mint két férfié.⁵

Sőt még maga a jelenkor törvényhozója is megszabadulhatott-e teljesen e hagyományos előítéllettől? — Ma már, kétségkívül, tanuskodhatik a nő a bíróság előtt, tollba mondhat a polgári állásra vonatkozó okleveleket,

¹ Bretagnei régi szokásjog, 313. cz.

² Jean Papon, *Instrument des trois notaires* I. k. 3. cz. du Villeien.

³ VI. Károly 1394-iki levele. (*Ordonn.* XII. k. 183. l.): „...Quod, quam perniciosum existat, nullus sanæ mentis præsumitur ignorare.“

⁴ Bonnier, *Traité des preuves* I. k. 379. l.

⁵ Bruneau, *Observat. crim.* VIII. 40.

mint akaratnyilvánító; lehet hivatalos gyám.¹ De nem lehet instrumentárius tanu valamely közoklevelen, nem viselhet rendszerinti gyámságot, nem lehet részese a családi tanácsnak² s ennek hasonlatosságára, a törvényes gyakorlat eltiltja őt a gondnoki teendőktől s a bírósági tanácstól (*conseil judiciaire*)³ s kétkedik a felett is, hogy oda ereszsze-e a választott bíró és szakértő teendőihez.

Nehézség nélkül elismerem, hogy a szakértőé s a választott bíróé közjellemű eljárás; még azt is megvalom, hogy ellenmondás van abban, ha a nő eltiltatik a tanúskodástól valamely okirat hitelességére nézve, s ugyanakkor megengedtetik neki, hogy a szakértői véleményről felvett jegyzőkönyvre a hitelesség pecsétjét nyomja. De az ellenmondás nincs-e magában a törvényben, mely megtiltja a nőnek, hogy tanu lehessen ugyanazon oklevélen, melyen mint akaratnyilvánító szerepel?⁴ s ha a jogi elvek bizonytalanok s a pozitív törvény néma, nem szabad-e a jogtudománynak magasabbra emelni tekintetét és szabályt keresni az igazság s a társadalmi hasznosság elvében, mely nem engedi, hogy egy emberi lény eltiltassék bármely tisztességes foglalkodástól, melyre képes? Ez az elv előttem tiszteletreméltóbb, mint egy elavult alakszerűség hagyománya. A jelenkori jogtudomány hivatása most is, szűkebb korlátok közt, a régi római prétoré: ha a törvény szólott, rabszolgája a tör-

¹ 56., 362. cz.

² 37., 442. cz. 3°.; XI. évi Ventose 21-iki törvény 9-ik czikk.

³ Ellene Cubain, *Droit des femmes*, 90. sz

⁴ Hasonl. a 37., 56. cikkeket.

vénynek, de ha a törvény szövege hallgat, követnie s elősegítne kell az eszmék s erkölcsök folytonos haladását.

II.

A férjes nő jogi képtelensége és a szabad nő képessége közt levő ellentét egyik legeredetibb s legjellemzőbb vonása a jelenkori jognak. A két régi törvényhozásban, melyből az Európában ma uralkodó különféle törvénykönyvek származtak, ez ellentét nem volt meg: nem található az sem a római jogtudományban, sem a barbár szokásjogokban. Rómában a feleség, személyes vagyonának kezelésében nem volt alávetve férji hatalomnak, s a törvények, melyek a nőt jogi tehetetlenséggel sújtották, mint a *Senatusconsultum Velleianum*, a leányt s az özvegyet is érték. A germánoknál a férji hatalom, e hatóságnak különféle formákban nyilatkozó sokfélesége volt, mely *mundium* név alatt terhelte a nőt születésétől fogva haláláig. Ellenben a jelenkori törvényben, úgy másutt, mint Franciaországban, nem a nő képtelen, mint ilyen, hanem a feleség: a nőnem jogi tehetetlensége a házassággal kezdődik s ugyanazzal végződik.

Miben áll tehát e jogi képtelenségnek valódi természetete? Mi volt a jelenkori törvényhozóknak, s különösen a francia codexek szerkesztőinek gondolata? Oly személynek tekintették-e a nőt, ki önmagában teljesen képes s természeténél fogva alkalmas lévén a polgári élet minden működésére, férjében csak a háztartás fejét tartozott tisztelni, s tekintélyének hódolni? Vagy nem láttak-e inkább a nőben csak egy gyenge és

tapasztalatlan lényt, kit czélszerű volt gyámság alá tenni, mihelyt számára egy kényelmes és mindenre alkalmas gyám találtatott a férj személyében? Szóval, vajjon a férjes nő állapota egyszerű függés, vagy valódi képtelenség állapota-e? Ez alapkérdés megoldása végett nem lesz haszontalan fáradság tanácsul kérni a régi jogtudomány emlékeit.

Menjünk vissza először is amaz időbe, mikor a szokásjog kezdetleges eredetisége még nem enyészett el a római törvények befolyása alatt. Kérdezzük meg Beaumanoirt s tanának örököseit.¹ Azt felelik nekünk, hogy a férji hatalom alapja nem a nőnek természetes képtelensége, hanem a jó rend s házi béke érdeke, mely a nő alárendeltségét s a férj felsőbbségét követeli. „Ez a hatalom“, így szól egyikök erőteljes és festői nyelvéen, „nem lényeges és a nő saját személyében fekvő, hanem külről jövő és esetleges akadály. A nő tehát, önmagában véve, képes a szerződésre, s az esetlegesség, mely őt akadályozza, elhárítatván, kötelezése, mely szabad akaratából eredt, visszanyeri érvényét, a mely árnyékba tétetett s elborítottatott férje hatalma által.“ E tan gyakorlati eredményei könnyen levonhatók. A nő önmaga nem támadhatott meg oly cselekményt, melyet természeti képessége teljességében hajtott végre, akképen, hogy férje halála vagy helybenhagyása e cselekményt megtámadhatatlanná tette. A férj maga is képtelen lett akarattal birni vagy azt nyilvánítani, ha távol volt vagy megőrült; a férji hatalom ez esetben megszűnt, s a nő képessége, azonnal visszanyervén szabad gyakorlatát, elég volt önmagában. Végre ha a férj kiskorú volt,

¹ Guy Coquille, 100-ik kérdés.

azaz: a törvény szemében képtelen józan és meggondolt akarattal bírni, a férji hatalom azért fennállott; a kiskorú s e czímen önmagáért cselekedni képtelen férj, kiskorúsága daczára képes volt helybenhagyása által érvényesíteni nagykorú neje cselekvényeit, s ebben csak látszólag van ellenmondás: a kiskorúnak helybenhagyása, mely hiába való és nevetséges lett volna, ha azon czélból történik, hogy a nő tapasztalatlanságát gyámoltítsa, s ennek képességihiányát pótolja, ellenkezőleg, szükséges és elegendő volt a nő függésének és a férj tekintélyének bizonyítására.¹

A régi franczia szokásjogok e tanának csakhamar harcra kellett kelnie egy versenyző tan, a római jog követőinek tana ellen, melynek befolyása túlluralomra kezdett jutni a szokásjogok reformálása óta. A XV. és XVI-ik század franczia romanistái, nagyon is hiven ahhoz a szokásukhoz, hogy kizárólag a Pandectákban keressék oly intézmények titkát, melyeket Róma sohasem ismert, el nem mulasztották a férji hatalom magyarázatát is ott keresni, s azon törvényszövegekben vélték azt megtalálni, melyek „a nő eszélytelenségéről, gyengeségéről s gyámoltalanságáról“ szólnak. Ehhez képest a férji hatalom, felfogásuk szerint, átalakult a római fajta gyámság egy nemévé, melynek rendeltetése segélyre lenni a nőnek, mint valamely kiskorúnak, s védeni azt saját gyengesége ellen. Ez új elmélet gyakorlati következtetései éppen ellenkezői voltak azoknak, a miket az előbb jeleztem: a nő, kinek hiányzott a férj segélye,

¹ Loisel, *Instit. cout.*, I. 2. 22. sz. — Lagrand, *sur Troyes*, 80. cz. 2. gl. 2. sz. — Auroux des Pommiers, *sur Bourbonnais* 232. cz. 8. s köv. sz.

önmaga megtámadhatta a szerződést, melyet aláírt, mert úgy tekintetett, mint a ki meggondolatlanul cselekedett; férjének sem halála sem későbbi helybenhagyása nem tehetette érvényessé e cselekvényt s nem fedezhette a semmiséget, mely főképen a nő érdekében s ennek javára állíttatott fel; végre, ha a férj maga nem tudott a nőnek elégséges védelmet nyújtani, ha távol volt, vagy esztelen, vagy csak kiskorú volt is, a férji hatalom felfüggesztetett; mert hogyan védhette volna a képtelen személy a másik képtelent? S a közhatóság felhatalmazása pótolta a férjét.¹

S most már e két rendszer közül melyik ment át a francia törvénykönyvekbe? A felelet könnyűnek látszik, mert megírva találom azt a polgári törvénykönyvnek a férji felhatalmazásról szóló minden cikkében; ott olvasom, hogy felhatalmazás hiányában, a cselekmény semmiségét maga a nő követelheti; hogy e semmiség nincs fedezve a férj hallgatása és halála által, hogy, ha a férj kiskorú, távol van, zár alatt áll, testi büntetésre van ítélve: a nő nem perelhet, sem nem szerződhetik a bíró felhatalmazása nélkül.² — Mind e törvénytövegek nem beszélik-e hangosan, hogy a férji hatalom a nő személyes és egyéni érdekében s nem csupán a háztartás érdekében van felállítva; hogy oka az a könnyelműség és meggondolatlanság, melyet a törvénytudók minden időben a nőnem járulékává tettek, s végre, hogy az a nőt nem csak egyszerű függés, hanem valódi tehetetlenség alá veti.

¹ Lásd Bouhier, *Obserr. sur la Cout. de Bourgogne*, XIX. fejezet.

² 221—225. cikkek.

Még erősebb meggyőződést kerestünk? Csak a törvényt magyarázattól (a jurisprudentiától) kell tanácsot kérnünk. Látni fogjuk, hogy ez, híven a codex szelleméhez, valódi gyámságot csinál a férji hatalomból. A férj felhatalmazása, mely eredetileg egyszerű engedély, a régi jogászok kifejezése szerint egyszerű „*congé*” volt, lassankint valóságos segédkezéssé, *assistentiává*, alakult át, hasonlóná ahhoz, melyet a római gyám nyújtott egykor gyámoltjának, s hasonlóná ahhoz, melyet ma a gondnok vagy a törvényszéki tanács nyújt a tékozló fiatal embernek. A felhatalmazásnak meg kell előzni a nő cselekményét, vagy együtt járni azzal; nem elég, ha azt csak követi; a cselekmény semmiségét nem fedezné jobban a férj utólagos helybenhagyása, mint annak hallgatása és halála.¹ A meghatalmazásnak speciálisnak kell lennie, s ezt a törvényben megirt elvet² a törvényszékek végletekig vitt szigorral alkalmazzák: a férj hatalmat ad nejének ez s ez ház vagy föld eladására, melyet meghatároz; — speciális meghatalmazás-e ez? Éppen nem, feleli a jogtudomány. kell azonfelül, hogy a férj ismerje és felszámolja a szerződés összes föltételeit; ha megbiznék e tekintetben neje okosságában, ez által megcsalná a törvény czélját, s megszegné gyámi kötelességeit.³ A nő, férjhez menve annyira a jogi kép-

¹ Páris, máj. 12. 1859., Dev. 59., 2., 561. — Valette, sur Proudhon, I. 467. l.

² 223., 1538. czikk.

³ Caen, jan. 27. 1851. Dev. 51., 2., 428. Azt mondják, hogy a meghatalmazás specialissága magának a férjnek érdekében volt: jogai szentek, s nem akarhatta senki, hogy azokról lemondhasson, s általános meghatalmazás által jogát veszítse. — De hát a férj nem adhatott-e nejének meghatalmazást a közös vagyon eladására,

telenség, mondhatnók, kiskorúság állapotába esik, hogy elveszti jogát, még férje segédkezése mellett is, oly cselekmény véghezvitelére, melyet ő maga teljesíthetett volna férjhezmenetele előtti percekben: még a meghatalmazott feleség is kevesebbre képes, mint a hajadon vagy az özvegy. Kétségen kívül van, valóban, hogy az özvegy vagy a hajadon leány adhatott egy harmadiknak általános eladási vagy vételi megbizást, holott a feleség részéről ily megbizás lehetetlen, s a férji meghatalmazás is sikeretlenül kísértené meg azt érvényesíteni; mert ha a férj nem adhat a nőnek határozatlan meghatalmazást arra, hogy önmaga eladjon vagy vegyen, hogyan adhatna ilyet arra, hogy ezt mások által tegye? Sőt, a mi több, maga a férj sem nyerhet nejtől, a jelenlegi jogtudomány szerint hasonló megbizást: a nőnek joga van személyesen közbejárni az ügyekben, melyek reá tartoznak, s mint minden jogképtelen, úgy ő sem mondhat le bármiféle jogáról.¹

Nem vagyunk-e kénytelenek beismerni itt, hogy sem a jogtudományban, sem a törvényben nincs logika és összhangzás? Ez ellentétet a férjes nő képtelensége s a szabad nő képessége közt, mely egészen új a törvényhozásban, nem kárhoztatja-e úgy a józan ész, mint a történelem? ennek vizsgálatát későbbre tartom fenn magamnak. Mielőtt a törvény bírálatába vagy védelmébe

az ár megszabása nélkül? — Igen, kétségkívül. S ha ily megbizást adhat a közös javak eladására, és nem adhat a nő javai eladására, ennek világos oka, hogy a nő javai gyámság alatt vannak.

¹ Cassat. máj. 10. 1853., Dev. 53. 1. 571. Az 1577. czikkbeli mandatum csak oly cselekményekre vonatkozik, melyekre a férji meghatalmazás nem alkalmazható.

bocsátkoznám, előbb teljesen be kell fejeznem annak előadását. Ekkorig igyekeztem a férji hatalom alapját felfedezni; most kiterjedését óhajtánám meghatározni. E hatalom gyakorlata nem változik-e a polgári törvény különféle eseteiben? más szóval, a férj meghatalmazása szükséges-e minden esetben? E két pont némi fejtegetést kíván.

I. „A férjes nők képtelenek“, úgymond a Code, „a törvény által kifejezett esetekben.¹ E képtelenség tehát nem feltétlen, a férji hatalomnak vannak határai, s azok megjelöléséről van szó.

Ha hinni lehetne némely jogtudósoknak: e határok változnának a házassági szerződésekkel, s a házastársak ilyen vagy olyan házassági rendszert fogadva el, megszoríthatnák vagy kitágíthatnák azokat. De mi lenne akkor abból a szentséges elvből, mely az államot s a személyi képességeket szabályozó törvényeket a magán-egyezkedések fölé helyezi? Mit jelentene a Codex amaz igéje, mely a házastársakat eltiltja attól, hogy szerződéseikben megcsorbítsák a férji hatalomból származó s a férjet, mint a ház fejét megillető jogokat?² Remélem, el fogják ismerni, hogy a Codex nincs ellenmondásban önmagával, hogy a férji hatalom változhatatlan, s hogy azok a jogtudósok, a kik azt a házassági szerződések záradékai szerint akarják mérni, két tisztán megkülömböztetendő dolgot zavarnak össze.

A nő, midőn férjhez megy, igen gyakran átruházza férjére a jogot, hogy birt javait kezelje, élvezze, sőt azokra nézve közös tulajdonnal is birjon. De e jog,

¹ 1124. cz.

² 1388. cz.

melyet a házassági szerződés mér ki és szabályoz, nem eleme a férji hatalomnak s nem tévesztendő össze ezzel. A férj e jogot csupán neje akaratából bírja, s gyakorlata közben úgy jár el, mint ennek megbizottja, nem pedig, mint ura. Ha oly feleség, ki házassági szerződésében nem tartotta fel magának a parafernális vagy elkülönített javakat, nem avatkozhatik többé ezek kezelésébe: ez nem azért van, mert kezelési képessége hiányzik, hanem azért, mert hiányzik a kezelés alá eső dolog. Ez annyira igaz, hogy ha a nő, említett önkivetköztetése után javai birtokából, ajándékot nyerne valakitől oly záradékkal, hogy az ajándékozott vagyont kizárólag maga élvezze, e vagyont szabadon kezelhetné, a nélkül, hogy ebben a férji hatalom által gátoltatnék.¹ Hívek maradunk tehát a Codex és a jogtudomány szelleméhez, ha a férj jogaiban, eredetökre s természetökre nézve, egymástól eltérő két elemet különböztetünk meg: a férji hatalmat, mely a törvény által van felállítva, szükséges és eltörülhetetlen; s a hozományra vonatkozó pénzbeli jogokat, melyek tetszés szerintiék s változók, mint azok a szerződések, melyektől függenek. E különféle szerződések speciális vizsgálata következni fog a maga során e tanulmány folytában: most egyedül a férji hatalom foglaljon el bennünket, melynek azokhoz semmi köze.

A megkülönböztetés, melyet éppen felállítottam, már maga kijelöli nekünk e hatalom határait: a nő csak azon cselekményekre nézve van alávetve a férji hatalomnak, melyek által javairól rendelkezik, nem pedig a kezelésre vonatkozó cselekményeire nézve; valahányszor

¹ Paris, mart. 5. 1846. I. du P., 1846. I. k. 483. l.

csak adminisztrál (tehát minden esetben, ha hozomány-kivüli javakat tartott meg): egymaga s úr nélkül adminisztrál.¹ A törvényszékek is a szerint erősítik vagy semmisítik meg a fel nem hatalmazott nő kötelezését, a mint ez javainak kezelésére vagy nem erre vonatkozik.² Oly különböztetés ez, melyet e helyen jelezni kellett: semmi kétség, hogy a kezelésre nem vonatkozó kötelezések közé nem kell érteni a jótállásokat, közbejárásokat, szóval mindazokat a kötelezéseket, melyek egykor a *Senatusconsultum Velleianum* tilalma alá estek; e cselekményekre tehát alkalmazhatjuk a jogtudomány által elfogadott tant, s biztossággal állíthatjuk, hogy a férjes nő, bárminő legyen a házassági rendszer, melyben él, s legyen bár vagyona ingó vagy ingatlan, sohasem kötelezheti magát másokért, férje speciális meghatalmazása nélkül.

II. De ha a férj felhatalmazása a nő minden cselekményeire nézve múlhatatlanul szükséges: elegendő-e mindenkor e felhatalmazás a nő módba tételére (habilitálására) s képességének kiegészítésére?

Vannak körülmények, események, melyek felforgatják a házastársi együttlét természetes törvényeit, s egy időre átruházzák a gyengébb nemre az erő, a tapasztalás vagy méltóság fensőbbtségét. Lehet, hogy a férj még alig lépett ki a serdülő korból s még nem jutott el a törvényes képesség korába, vagy hogy betegség zavarja meg józan esztét, vagy hosszas távollét által szenvednének érdekei, vagy bűnvádi elítélés hozza nap-

¹ Demolombe (IV. k. 205. sz.) már kimutatta, mily hiányos e tekintetben a 223-ik cz. szerkezete.

² Cassat. dec. 30. 1862. Dev. 63. I. 257.

fényre méltatlanságát s teszi közzé becstelenségét. Ily körülmények közt nem kell-e a törvénynek felcserélni a két házastárs szerepét s ideiglenesen a nőre bízni a háztartás igazgatását, s férje segéllésének vagy helyettesítésének gondját?

A házi hatalomnak ez áthelyezése valóban léteztől mind arra nézve, a mi a gyermekek gondozására s nevelésére tartozik, s a mit a háztartás erkölcsi vezetésének lehetne nevezni: e hatáskörben a nő képessé lesz abban a perczben, a melyben a férj megszűnik olyan lenni. Az anya hatalma, mely elenyészik az atyáé előtt, míg ez jogainak szabad gyakorlatával bir, osztatlan uralomra jut, mihelyt a férj távol van, elmozdítottatik, vagy hatalmától megfosztatik büntető ítélet következtében.¹ Az anya, mindez esetekben, majdnem oly kiterjedt hatalmat élvez, mintha már özvegy volna; sem a bíróság, sem férje törvényes képviselői nem avatkozhatnak hatalmának gyakorlásába.²

De ha így áll a dolog a ház erkölcsi vezetésére nézve, miért áll egészen másképen a gazdasági kormányra nézve? miért hogy a nő, ki alkalmasnak tartatik arra, hogy a férjet a család kormányzásában helyettesítse, nem tartatik képesnek ezt a javak igazgatásában pótolni? — Ime, itt tűnik fel előttünk a törvényhozó egész eszméje a nő képtelenségéről. A törvénynek nem volt mitől tartani, midőn a gyermekeket anyjokra bízta, számíthatott arra, hogy az anyai szeretet pótolja a nőnél

¹ Code civil, 141., 149. cz.; Code de commerce 2. cz. Ügyszintén, ha az atya tébolydában van.

² Ha az atya, a 391-ik cikkknél fogva, megszoríthatja az özvegy *mint* gyámnő jogait, nem korlátozhatja ugyanannak, *mint* anyának jogait.

a bölcsesség s tapasztalás hiányát; de a mi a házastársak vagyonát illeti, a törvény sokkal nagyobb bizalmatlansággal viseltetett a nőnek meggondolatlansága, s az ügyekben való járatlansága iránt, hogysen azt a vagyont erőtlén és tapasztalatlan kezeire merte volna bízni. A pénzbeli érdekek során a férjes nő mindig képtelen, mindig gyámság alatt marad; rendes gyámja a férj; s ha a férj maga is képtelen, ha nem veheti körül a nő érdekeit elégséges védelemmel, a törvény más védőt nevez helyébe: a közhatóságot. Mindazokban az esetekben, ha a férj még kiskorú, ha megbecstelenítő ítélet súlya alatt van, ha vagyona kezelésére képtelennek van nyilvánítva, vagy csak bíró-tanácschal (conseil judiciaire) látva is el, vagy ha tébolydába van zárva,¹ ha távolléte tudva levő, vagy csak vélelmezve van is: bírói felhatalmazas szüksége lép a férjeé helyébe. Mint látjuk, a nő képtelensége ugyanaz maradt, csupán gyámjának személye változott.

S még ezzel nincs egészen kimerítve az esetek sorozata, melyekben a férj képtelenné s felhatalmazása elégtelenné lesz; ha nem csalódom, még két eset van, melyben a törvény, elvéhez híven, a férjes nő érdekeit a törvényszékek közvetlen védelme alá volt kénytelen helyezni.

Első eset az, midőn a nő kieszközölte elválasztatását férjétől (testileg, vagyis ágyától s asztalától). Ma már egyértelmű bírói gyakorlat, melyet csak helyeselni lehet, elvonja ez esetben a férjtől az atyai hatalom gyakor-

¹ E két utolsó pont nincs a törvényben; azt csak a bírói gyakorlat állította fel. Cassat., aug. 11. 1840. Dev. 40., 1., 858.; Rennes, dec. 7. 1840. Dev. 41., 3., 423.

latát, s felfegyverkezve ellenében a válásra vonatkozó régiebb törvényes rendeletekkel, megfosztja őt a gyermekeire való felügyelet s azok kormányzásának jogától, és ezt a nőre bizza.¹ De, a joggyakorlat, a míg megfosztja a férjet atyai jogától, fentartja ennek részére a férj jogait, s a tőle testileg elválasztott nőt hatalma és gyámsága alatt hagyja.² Meg kell vallani, hogy e joggyakorlat teljesen törvényes; de hogy ennél több, t. i. hogy még mint egy kitünő jogtudós állítja³ „igen logikus és igen böles is“ legyen, ezt már kétségbe merem vonni. Ha a törvény a férjes nőket képteleneknek véli felügyelni saját érdekeikre, s a gyámság egy neme alá veti őket, ha e gyámságtól megfosztja az oly férjet, ki valamely megbecstelenítő elítélés által gyanússá lett: úgy vélem, bölcsebb és logikaibb lett volna e gyámságot elvenni attól is, ki lábbal tapodta a házassági kötelességeket.⁴

Van még egy másik eset, melyben a férj felhatalmazása megszűnik biztosítékul szolgálni a nő érdekeire nézve: ha t. i. a férjnek magának személyes érdeke van a kötelezésben, melyet a nőnek alá kellene írni. Ez esetben a férj segédhatása nem csak nem biztosíték, hanem kettős veszély; a nő már nem gyámot, hanem ellenfelet talál benne. Valóban, ha valamikor, úgy ez

¹ 302. cz. Cassat. jun. 17. 1845., Dev. 46. 1. 52.

² Cassat. nov. 13. 1844. Dev. 45., 1. 45. Hasonl. 215., 217. 311. czikk.

³ Demalombe, IV. k. 119. sz.

⁴ A visszaélés, melytől tartani lehet, nem a felhatalmazás megtagadásában (mert a törvényszék segíthet), hanem annak megadásában fekszik. Ha a férj a nőt vesztébe akarja hajtani, nem könnyíti-e meg számára a törvény ennek lehetőségét?

esetben lenne szükséges a nőre nézve a bíróság védelme; ha e védelem hasznára van, midőn a férji hatalom szünetel s a nőt magára hagyja, nem elkerülhetetlenül szükséges-e akkor, midőn a férj hatalma ellene fordul, s a befolyással való félelmes visszaélésre változhatnak? — Így gondolkodtak a legújabb törvényhozók: csak azt említem, a mely legújabb s legnevezetesebb Európa összes codexei közt, az olasz királyság új törvénykönyvét. E törvénykönyv nem viseltetik oly bizalmatlansággal a férjes nő erőtlensége s tapasztalatlansága iránt, mint a franczia; magát engedi egyedül és bírósági felhatalmazás nélkül, cselekedni, ha a kiskorú, távollevő vagy örült férj nincs oly állapotban, hogy neki segílyt nyujthasson. De, ha elég erősnek véli is a nőt, hogy férj hiányában magán segíthessen, s önmaga, a férj segílye nélkül eljárhasson, arra mégis gyengének véli, hogy ellenébe lépjen fel s hatalma ellen harczoljon; ha tehát a két házastárs érdekei összeütközésben vannak, a nő csak a bíróság ellenőrzése alatt járhat el. Ilyen az új olasz törvény igen böcs rendelete. A franczia törvény mutat-e hasonló előrelátást?

E helyzet veszélyei bizonynyal nem kerülték ki törvényhozóink figyelmét. A férji befolyással való visszaélés félelme a Code több czikkében jelentkezik: a nő cselekvősege lehetetlennek tekintetik s az elévülés nem foly ellenében, valahányszor cselekvése férje ellen irányulhatna; nem egyezhetik, férje érdekében, törvényes jelzálóga lezállításába; nem adhat férjének s nem fogadhat el attól más, mint visszavonható s nem színlett ajánlkozásokot; nem adhat el neki s nem is vehet tőle semmit, kivéven néhány kevés különös esetben; nem csinálhat, vele egyetértve, semmiféle módosítást házass-

sági szerződésében.¹ Ime néhány egyezkedés, mely, természete szerint, összeütközésbe hozhatná a két házastárs érdekeit, s melyeknek eltiltásáról a törvény gondoskodott. De mind e tilalmak kivételesek, s azok továbbterjesztése a jogi magyarázat minden szabályainak felforgratását tenné szükségessé; arra, hogy azokat egy általános elvvé lehessen emelni, ki kellene törölni a törvényből a legformálisabb szövegeket: az 1431-ik cikket, mely megengedi a két házastársnak, hogy magokat egyik a másikért kötelezzék; az 1435-ik cikket, mely felhatalmazza a nőt, hogy elfogadja a visszapótlást, melyet az neki ajánl; az 1451-ik cikket, mely megengedi a vagyonszövetség helyreállítását a két fél egyezése folytán; az 1577-ik cikket, mely a nő által férjének adott megbízást föltételez; az 1855-ik márczius 23-iki törvényt, mely azokról az esetekről beszél, melyekben a nő engedményezheti törvényes jelzálogát férje hitelezőinek, vagy lemondhat arról ezek javára. Szóval, a házastársak közti szerződések érvényessége mindig feltételeztetik a törvényben, bár abban nyíltan ki nem mondatik. Ezt a törvénykezési gyakorlat némi kétkedés után, ma már határozottan elismeri. E fő határozatokat egymáshoz közel víve s hasonlítva, e két szabályt lehet azokból levonni: a házastársak közti szerződések érvényesek, a törvényben kivett eseteken kívül; a szerződések, melyeket a nő köt egy harmadikkal férje érdekében s ez által felhatalmazva, kivétel nélkül érvényesek.² Ez az a tan, mely, úgy látszik, véglegesen elfo-

¹ 2256., 2144., 1096—1099., 1595—1707., 1394. 1395. cikkek.

² Cassat. nov. 8. 1814., Dev. 15., 1., 113.; Cassat. febr. 4. 1846. Dev. 46., 1., 553.; Bordeaux, ápril 29., 1856. Dev. 57., 2., 54.

gadtatott; ez az egyetlen, melyre a törvények felhatalmaznak, s ha valaki rosszalja, hogy ez által a nő és a család érdeke veszélyezve van, e rosszalásnak magát a törvényt is kell érni.

S most már könnyű alkalmazni ez általános elveket a speciális szerződésre, mely e tanulmány tárgyát képezi. A következmény kikerülhetetlen: a férjes nő teljes képességgel bír arra, hogy férjeért jót álljon, feltéve, hogy férje erre felhatalmazta, s így a „*Si qua mulier*” és a *Senatusconsultum Velleianum*“ tilalma eltűnt a francia törvényből.

Lehetséges volna-e, valóban, a nő jótállását férjeért a házastársak közti oly szerződéshez hasonlítani, melyet a törvény tilt? Lehetne-e mondani, például, hogy a nő, magát kezessé tévén, férjének ingyen való és visszavonhatatlan előnyt szerzett? Az eszmezavar vastag volna, s a római törvénytudók jól őrizkedtek attól, hogy beleessenek: a *Senatusconsultum Velleianum*, mely eltiltotta a nőt minden kezeskedéstől, ugyanakkor megengedett annak mindennemű bőkezűséget. A szerződések közt egy sincs, mely oly nyíltan csere-természetű volna, mint a kezesség; mikor a nő adóssá lesz, egyszersmind hitelezőjévé lesz a főadósna, s ez adósság és e hitelezés, a fizetéseképtelenség esélyeinek fentartásával, egyik a másíknak teljes *equivalence*. Kétségkívül, ha a nő, férjeért kezeskedve, ugyanakkor kinyilatkoztatná, hogy lemond minden biztosítási lépésről ellenében, ez bőkezűség volna, de e bőkezűség (ajándék) nem magában a kezességben rejlenék, hanem a biztosításról való lemondásban, mely amattól független: megengedem, hogy e lemondás semmis vagy legalább visszavonható, de azért a kezesség

nem kevésbbé fenállana, s a nő a hitelezővel szemközt hatályosan és visszavonhatatlanul lekötve maradna.

Ime tehát röviden összefoglalva, a szükségképeni s ellenállhatatlan conclusio, melyre a Codexnek a férjes nők képtelenségét illető szabályai vezetnek. A férjes nő sohasem kötelezheti magát másokért, férje felhatalmazása nélkül; ellenben ha e felhatalmazást megnyerte, kezesége mindig érvényes s nincs benne semmi különbség, hogy az, a kiért kezeskedik, idegen, vagy saját férje.

Azonban a kérdés nincs még kimerítve. Ekkorig csak a házassági rendszerből levonva tanulmányoztuk azt, melynek a nő alá lehet vetve. A házastársak közti vonatkozásokban csak azokkal a szükséges és törvényes viszonyokkal számoltunk, melyek a férj hatalmából s a nő képtelenségéből származnak; figyelmen kívül hagytuk az egyezkedési viszonyokat, melyeket a házassági szerződés állapíthat meg. De ez annyira számos és különféle házassági szerződések közt nincs-e olyan is, mely gátat vet a nő kötelezésének férje javára?

E kérdés a tanulmánynak új és téres mezejére vezet. Hogy ezt egészében átfuthassuk, sorban meg kellene vizsgálnunk, mi a nőnek különös képessége a két nagy házassági rendszer mindegyike alatt, mely, a középkortól kezdve, megosztva divott Franciaországban: a vagyonközösség rendszere, és a hozományi rendszer.

III.

Ha létezik házassági rendszer, melynek, természeténél fogva, gátat kell vetni a házastársak közti szerződések s a nőnek férjeért vállalandó kötelezései elébe,

ez bizonynyal nem lesz a vagyonszövetség rendszere. E rendszer sajátja, hogy a nőt a férj társává tegye, s e czímen arra hívja fel, hogy vele együtt dolgozzék. A vagyonszövetség rendszeres ellentétben a hozományi rendszerrel, mely elkülönzi s elszigeteli a nő vagyonát, hogy azt megvédje a házasság viszonyaitól: közel hozza vagy összevegyíti a két házastárs vagyonát, ugyanazonosítja érdekeiket s azt akarja, hogy mindenük közös legyen jó és balszerencsében. De lehetne-e logikátlanabb és ellenmondóbb valami, mint oly törvény, mely a házastársak közt naponkénti együttmunkálást állapítva meg, megtiltana nekik, hogy magokat egymásért s együtt kötelezzék? A Senatusconsultum Velleianumnak ily visszaéléses alkalmazása már magában a római törvényben találta kárhoztatását: Ulpianus vagy Gájus sohasem tekintették *intercessiók*-nak azokat a kötelezéseket, melyeket két társ ir alá egyik a másikért, közös ügyeik vitelében.¹ A nő sem intercedál, midőn azon emberért kötelezi magát, a ki házassági szerződés által társa lett egyazon perczben, midőn férje lett; nem intercedál, mert férjeért kötelezván magát, nem valamely idegen érdekért, hanem a vagyonszövetség érdekeért, azaz: saját érdekeért kockáztatja vagyonát. „Mulieris interest“, így szól e tárgyban Dumoulin a maga erélyes és durva latinságával, „nec videtur in aliquo pro alio, sed in totum pro suo obligari; et dato quod videretur partim fidejubere, tamen quod fidejubet, in rem suam fidejubet, et sic cessat Velleianum.“² S ha Dumoulin így döntött, ő, a ki a nőnek csak jövőendőbeli s esetleges jogot enge-

¹ Fr. 17. §. 2., D. XVI., 1.

² Dumoulin, *Fr. de usuris*; quaest. XXXVIII. 291. sz.

dett a közös vagyona, mennyivel inkább kell ennek így lenni a Code Napoleon alatt, mely a nőt, a házasságkötés perceze óta, férjével közös tulajdonosnak tekinti? Hogy erről még jobban meggyőződünk, csak a férj ily adósságát kell, ennek eredményeiben, figyelemmel kísérnünk, melyhez a nő csatlakozott: hová lesznek e kölcsönadott pénzek? a közös vagyon pénztárába folynak, mely egyaránt a nőé, mint a férjé, és ha későbbben e pénzek valamely vállalatra vagy nyereszkesedésre fordíttatnak, kit fog illetni a haszon vagy veszteség? a közösséget, azaz: nem kevésbbé a nőt, mint a férjet. Igaz tehát, hogy a kezeskedő nő saját érdekében s önmagáért cselekszik, *in rem suam fidejубet*.

De ez az általános vélelem nem lehet-e olykor csalóka? Lehet, hogy a férj a helyett, hogy a háztartás javára fordítaná a kölcsönvett pénzt, játékon vesztí el, természetes gyermekének adja, vagy saját vagyona javítására fordítja azt; lehet hogy a tévútra vezetett nő abba a helyzetbe jut, hogy pénzével oly adósságot kell fizetnie, melynek más vette hasznát. Igen, elismerem, hogy a törvényes vélelmet olykor meghazudtolják a tények; de harmadik személyek, azaz: a hitelezők tekintetében azért nem kevésbbé fennáll. A hitelező, ki a férjnek kölcsönöz, a vagyonközösség fejének, a háztartás képviselőjének kölcsönöz, hitelezése sorsát nem lehet függővé tenni a pénz hováfordításától, melyet előre nem láthatott, s melyet nem ellenőrizhet; a nőnek, legalább az ő szemeiben, mindig helyes oka volt közbejárni a kötelezésnél; megfosztani őt a nő elleni keresetétől a férj hibája miatt, annyi volna, mint áldozatává tenni őt egy legyőzhetetlen tévedésnek, és így szentesíteni oly

eredményt, melyet a római törvények s maga a Senatusconsultum Velleianum mindenkor elvetettek.

El kell tehát ismerni, hogy a vagyonközösségnek, mint házassági rendszernek elfogadása szükségkép vonta maga után a Senatusconsultum Velleianum és a „*si qua mulier*“ authentika elvetését. A Code Napoleon szerkesztői nem ismerték félre e következtetést. Szervezvén a törvényes vagyonközösség rendszerét, nem szorítkoztak csupán arra, hogy megengedjék a házastársak egyikének a másikért vállalandó kötelezéseit, hanem e közös kötelezésből általános szabályt és törvényt csináltak. A közösségben levő házastárs, férj vagy nő, midőn egy harmadikkal szerződik, úgy tekintetik, mint a ki nem saját érdekében, hanem közös érdekekben, azaz: úgy a társáért, mint önmagáért is cselekszik. Ha a nő az, a ki kötelezi magát, a férj adóstárssá lesz, s a kötelezéshez csatlakozik csupán az által, hogy azt helyesli s megengedi.¹ Ha ellenben a férj csinál adósságot, a nő is adóstárssá lesz a maga részéről; ha távol maradt a szerződéstől, kötelezve van, *a mennyiben közös*, azaz: vagy megszoríthatja kötelezését, léltárt készítve, vagy megmenekülhet attól, megszüntetve a közösséget; ha közbejár a szerződésnél, akár mint kezes, akár mint együttes adós, személyesen, azaz: az egészért s visszavonhatatlanul van kötelezve.² Az egyetlen jótétemény, melyet a törvény neki megenged, abban áll, hogy egyszerű kezesnek tekintetik a férjre nézve.³ De ez a vélelem, mint a törvény szövegéből érthető, csak a férjjel

¹ 1409. cz. 2°. Hasonl. az 1413., 1432. czikkeket.

² 1483., 1494., 1487. cz.

³ 1431. cz.

szemközt bir erővel. A bitelező iránti vonatkozásában a nő rendes adósnak tekintetik, s kötelezésének fő- vagy mellékes, solidarius vagy együttes jellege mindenkor a szerződés külső alakjától és sohasem ennek titkos rendeltetésétől vagy esetleges eredményeitől függ.¹

Eddig a törvénykönyv rendszere igen logikusnak és igen okszerűnek tűnik fel előttünk; de a törvényes közösség igen bonyolult rendszer, sokféle és változó alakzatokkal. Álljunk egy új szempontra, s minden oldalról ellenmondásokat és következetlenségeket látunk keletkezni. A házastársi vagyonszövetség kétségkívül társas viszony, s csak e minőségében kellett azzal foglalkodnunk. De nem rendes társas viszony: a gyengének társulása az erőssel, s az egyenlőség elve, mely a törvényszerű társaságokat kormányozza, itt kénytelen volt helyet engedni az egyensúly és biztosítékok elvének. A Code szerkesztői, a két házastárs e társaságát szervezve, elfelejtették-e, hogy a társak egyike képtelen, függő személy, míg a másik, a ki már úgy is fel van ruházva a férji hatalom minden kiváltságával, ehhez még a közösség urának s mesterének hatalmát is csatolja? Hogy ily egyenlőtlen társaságban az egyensúly helyreállíttassék, szükséges volt orvosolni a hatalom túlságát egy oldalról, szigorú felelősség által, s a másik oldalról a gyengeség túlságát, mértékletlen kiváltságok által. Innét az elő- s utánvételi jogok, kárpótlások, jutalmazások bonyodalmas rendszere. A törvény, miután egyesítette s összevegyítette a két házastárs érdekeit, ismét elkülönzi és szétválasztja azokat. Kicsinyes gonddal keresgéli mindamaz egyes hasznokat, melyeket a férj létesíthetett a

¹ 1487. cz.

közös tömeg hátrányára. A nőt a legerélyesebb s legbiztosabb kártalanítási keresetekkel fegyverzi fel. E kereseteket általános jelzáloggal biztosítja, mely a férj, s némely esetekben maga a vagyonközösség összes ingatlánait terheli. Feláldozza a nő érdekei kedvéért mind a háztartás fejének hitelét, mind a harmadik személyek biztosságát, mind a kereskedelem általános közérdekeit, addig megy, hogy ez esetben a jelzálog titkos voltát is eltűri. Végre, az ovatosság betetőzéseül, a nőt képtelenné teszi arra, hogy maga magát megfoszthassa a kiváltságoktól, melyekkel őt felruházta. Minden oly egyesség, mely felmentené a férj javait a törvényes jelzálog alól, semmiséggel van sújtva; minden egyesség, mely megszorítaná e jelzálogot, csak három feltétel összehatalálkozása által lehet érvényes, s ezek: a családgyűlés beleegyezése, az államügyészség (ministère public) közbejövetele s a törvényszék megerősítése.¹

Úgy látszik, hogy a nő már semmitől sem tarthat, s hogy ezentúl a hozománya ellen intézett minden megtámadásnak szét kell törni az azt minden oldalról környező törvényes biztosítékok bástyáin. Hiú látszat! A törvényhozó az apróságokig vitt ovakodásai azon tábornok eljárásához hasonlítanak, a ki, miután gondosan megerősítette összes bástyáit s erősségeit, vigyázatlanságból tárva-nyitva hagyná a vár egyik kapuját: az ellenség, belopódzván ez úton, csakhamar urává lenne az ágyútelepeknek, s azok ellen fordítaná azokat, a kiknek védelmére rendeltettek. Így volt ez a védelmi eszközök ama tudós rendszerével is, melynek a törvény-

¹ 2140., 2144. cz. — A törvényszék inkább ítéletet hoz itt, mint egyszerű megerősítést ad.

hozó reménye szerint a hozományi vagyont fedezni kellett volna minden megtámadás ellen, s egyetlen házag a törvényhozói gondoskodásban elég volt arra, hogy kaput nyisson az ellenségnek, s mindazok a fegyverek, melyeket a nő kezébe adott, csakhamar átmentek az ellenség kezeibe.

E házag a biztosítékok és tilalmak rendszerében, melylyel a nő körül van véve, éppen az a lehetőség, melyet a törvény előtte megnyitott, hogy kötelezhesse magát s jót állhasson férjeért. A nő, midőn ily kötelezést aláír, átadja a férj hitelezőinek mindazt a fegyvert, melyet a törvény azok ellen nyújtott neki. Ha egyszer le van kötve s adósukká lett e hitelezőknek, hogyan vehetné azok ellenében foganatba zálogjogát s kiváltságait, hogy hozományát, azok hátrányára, kifizettesse? A hitelezők ezt mondanák: „Önök biztosították részünkre adósunk fizetése képességét; most tehát nem tehetik őt irányunkban fizetése képtelenné az által, hogy minket megelőzve magokat fizettetik ki.“ S ekként a nő nemcsak lefegyverezve találja magát, hanem a hitelezők ellene is fordítják, mint már mondám, saját fegyvereit. A hitelező valóban kezében tartja adósai minden jogát s gyakorolhatja azokat ezek helyében; a férj hitelezői tehát, kiknek a nő ekként adósa lett, ők magok fogják ennek nevében gyakorolni minden jogát s kiváltságát, és saját javokra fordítják mindazokat az értékeket, melyeket a nőnek jelzálogosi joga ennek részére megszerezhetett.¹

Ez volt az első rés, mely a hozományt környező védrendszeren üttetett, s e rés, folytonosan tágulva a

¹ Code de procedure 775. cz.

gyakorló jogászok nem szünő működése alatt, oda vezetett, hogy a hozományi érdekek teljesen fedezetlenül maradtak. Csakugyan, attól a percztől fogva, midőn a nőnek megengedett, hogy a férj hitelezői irányában magát kötelezve, ezeket jelzálogában közvetve helyettesítse, miért ne engedték volna meg neki azt is, hogy ily helyettesítést közvetlenül tehessen s a nélkül, hogy bármely személyes kötelezést aláírjon? Ez oly egyszerű eszméből született a „*subrogation à l'hypothèque légale*“ hires pactuma, melyet a törvényhozó előre nem látott, melyet a theoretikusok fel nem fedeztek, s mely, mint majdnem minden nagy lelemény a jogtudományban, észrevétlenül jött elő az ügyek gyakorlatából.¹

Könnyen megfejtethő ez új szerződés sikere s gyors előhaladása, ha meggondoljuk, mily egyszerű és kényelmes annak alkalmazása. A nő ebben feltalálta azt az előnyt, hogy hitelét férjével közölhesse a nélkül, hogy önmagát kötelezze. A hitelező pedig feltalálta azt, hogy kizárólagos helyettesítést nyerjen, melynek jótéteményét a nő nem csökkentheti későbbi kötelezések vállalása által. Végre mindkét fél abban a közös előnyben részesült ez által, hogy minden feszélyező alakszerűségtől teljesen megmenekült: mert miután ez új egyesség egyikéhez sem hasonlított a szerződéseknek, melyekről a Codex gondoskodott, ez által felszabadult minden alakszerűség alól, melyet a Codex előírhatott. Nem volt ez engedmény, a nő egyik jogát sem idegenítette el, nem volt tehát szükség hirdetésre, hitelesített elfogadásra. Nem

¹ Ch. Beaudant, *de la Subrogation aux droits d'hypothèque* 1866. 1. l. Lásd még Bertauld, *Traité des subrogations à l'hypothèque légale*, 1864.

volt zálogbaadás, a nő nem vettetett ki a birtokból, s így semmiféle hivatalos értesítések, belajstromozások. Nem volt a jelzálog megszorítása; a nő jelzáloga megtartotta egész kiterjedését: tehát nem kellett se családi tanács, se az államügyészség közbejövetele, se a bíróság megerősítése. — Szóval az egyszerű helyettesítési egyezés, ilyképen lévén mentesítve az említett többféle szerződéssel járó nehézségektől, önmagában csaknem oly hatályos volt a felekre nézve, mint mindama szerződés lehetett volna együttvéve.

De minél könnyebb és kényelmesb volt ez egyes-ségnek használata, annál több veszélylyel járt. Most már a biztosítékok és kiváltságok ez egész alkotmánya, melyet a törvényhozó oly szilárdná akart tenni, felforgathatóvá lett egy képtelen személy erőtlen keze által. Elég volt erre a nőnek egy egyszerű szava, gyakran még néma közbejárása is, s minthogy a férj összes hitelezői, még a kevésbbé jártasak is, sohasem mulasztották el megkövetelni e közbejárást: a nőnek ígért törvényes védelem pusztá hazugsággá lett. A titkos jelzálog e szertelen kiváltsága, melyet csak a férjes nő jogi képtelensége tehetett eltűrtté, nem hogy előnyös volna reá nézve, de sőt csak ellenfeleinek vált hasznára. Ha mégis néha győzhetett, ez éppen a részvételre legméltóbb hitelezők kárára történt, azokéra, kiknek tudatlanságát vagy bizalmát kizsákmányolták, azokéra, a kik megsértve vagy megkárosítva, hitelezőivé lettek a nélkül, hogy a nővel szerződtek volna.¹

Ez a helyettesítés, mely oly veszélyes a nőre, járt-e legalább valódi haszonnal a hitelezőkre nézve, kik azt

követelték? Éppen nem; ezekre nézve is csupa csalódás és rossz számítás volt. „Mert lehet-e képzelni valami veszélyesebbet, igazságtalanabbat, a hitellel s közrenddel ellenkezőbbet, mint a nőnek adott ama tehetséget, hogy átengedhesse jogait egy első, egy második, harmadik... egy huszadik helyettesítettnek, s az első kivéve, megcsalhassa a többi, mind valamennyit? A subrogatio joga, bár ellenében szervezve, rémitő fegyverré lesz kezeiben, melyet éppen azok ellen fordíthat, kik benne kerestek menedéket.“¹

S mégis e szerződés, mely oly veszélyes mindkét félre nézve, átment a gyakorló jogászok formuláréjába, és szokásos záradék lett az oklevelekben. Az összes közjegyzők lemondatták a nőket törvényes zálogjogukról, mint lemondatták egykor a *Senatusconsultum Velleianum*ról. Mindazok a visszaélések, melyek a XVI-ik századig azt az átkos gyakorlatot szülték, újra megjelentek a Code uralma alatt: mint egykor a *Velleianum* idejében, a praktikusok rossz nyelvezete tarka és csodálatos formulákba öltöztette a lemondó záradékokat, melyek értelmét a felek, sőt gyakran magok a jegyzők se fejthették meg; a perek száma, mint a *Velleianum* idejében, szaporodott, minden oldalról panasz tört elő, s a közönség szava követelni kezdte az újkori törvényhozótól, mint egykor Leschassier IV-ik Henriktől, hogy „végre gyomlálja ki e rossz növényt az igazság mezejéről.“

E felszólalások hivatalos jelleget öltöttek a nagy enquêteben, melyet a kormány 1843-ban hívott össze a jelzálog-rendszer hiányai felett tanácskozni. Több Cour Royale azt kívánta, hogy a Code által a törvényes jel-

¹ Mourlon, *Transscription hypothécaire*. II. k. 526. l.

zálogok megszorítására előirt alakszerűségek terjesztessenek ki a jelzálogról való minden lemondásra s annak minden átengedésére, melybe a nő beleegyezhetik. Több jogi facultás, talán a kodifikátio iránti túlságos előszeretettől vezettette, röviden akartak véget vetni a lemondó záradékok különféleségéből származó vitáknak, minden záradéknak egyenlően ugyanazon s a szokásos formuláktól független hatályt adva.¹ A párisi jogi fakultás azt az óhajtást nyilvánította, hogy „a férjes nő ne kötelezhessen magát, mint férje kezese, vagy együttes adós, s le se mondhasson törvényes biztosítékairól a házasság alatt, ne engedhesse át ezeket, ne subrogálhasson, kivéven, ha minde különféle esetekben a bíróság felhatalmazását nyerte meg.”²

Néhány évvel később, midőn a köztársasági kormány visszatért a jelzálog-rendszer reformjának tanulmányozására, szerencsés újítás lett szóba hozva, s foglalt helyet az 1851-iki nevezetes törvényjavaslatban: s ez a nő jelzáloga minden átengedésének vagy arról való lemondásának kettős alakszerűség alá vetése volt, hogy t. i. arról hiteles oklevél állíttassék ki, s hogy a jelzálogok könyvében megemlíttessék. E reformjavaslatot, mely hosszabb ideig elnapoltatott, végre az 1855. márcz. 23-iki törvény valósította. A hitelességnek és nyilvánosságnak e két biztosítéka által az új törvény megvédi úgy a nő, mint a hitelezők érdekeit: megvédi a nő érdekeit, mert a hiteles oklevél lassú és ünnepélyes formái mellett nem kötelezheti magát könnyelműen, meggondolás és

¹ *Documents sur le reg. hypoth.* II. k. 279., 329., 462., 473. l.

² U. o. 450. l.

tanácskérés nélkül; ¹ megvédi a hitelező érdekeit is, kik figyelmeztetve a jelzálogok könyve által, tudni fogják, hogy a nő, a ki őket helyettesíteni nyilatkozik, birtokában van-e még jogainak, vagy már kivetkeztette magát azokból?

De hát eltávolítottak-e a régi helyettesítési paktumok összes szomorú következései az új törvény által? Bizonyynal nem, s ha ezt egy ideig reményleni lehetett a' törvény megjelenése után, elég volt az alkalmazásnak s tapasztalásnak néhány éve, hogy e csalódást ma már lehetetlenné tegye. A hiteles formákban fekvő biztosíték daczára, a nő érdekei ma is szenvednek: mert a törvény csak arról gondoskodott, hogy e formásokat a subrogációk vagy „átbocsató (*transmissiv*) lemondások“ esetiben kívánja meg, s elmulasztotta ugyanazokat előírni az extinctiv lemondások s a férj hitelezői irányában vállalt személyes kötelezésekre nézve, holott e lemondások s kötelezések nem kevésbbé veszélyesek a nőre, mint az egyenes, közvetlen subrogációk. ² Daczára annak, hogy a subrogációk a nyilvánkönyvekben meg vannak említve, a hitelezők érdekei mégis elég veszélynek lehetnek kitéve; általános gyakorlat szerint, melyet a jogtudomány hajlandónak látszik szentesíteni, ³ elég a

¹ Nevezetes megjegyzés, hogy a törvény e hitelesítést éppen úgy megkívánja az özvegyre, mint a férjes nőre nézve, a mi a francia jogban, hol a nő jogképtelensége megszűnik a házassággal, valódi asomaliát képez.

² Murlon, *Transcription hypothéc.* 1015., 1105. sz.

³ Lásd Páris, jan. 25. 1851.; jún. 30. 1853.; aug. 30. 1853.; has. febr. 27. 1857.: Bourges, márcz. 18. 1854.; Orleans, febr. 27. 1857. — *Journal de l'enregistrement*, 16. art. 258., 2068. sz.; *le Contrôleur* XXXVI. k. 444. l.; *Journal des conservateurs*

jelzálogkönyvbe bevezetni annak megemlítését, hogy a helyettesített átvette a főkötelezett jogát. Ettől fogva a nő bekebelezése, melynek tartalma érintetlen marad, már csak cselfogás és hazugság. Vajjon az az ember, kit a telekkönyvvezető biztosított a felől, hogy a törvényes jelzálogra vonatkozólag semmi helyettesítés sincs a maga helyén megemlítve, hogyan képzelhetné, hogy más helyen létezik ily helyettesítés nyilvánossá téve.“¹

Mi legyen a gyógyszere ennyi visszaélésnek? Ki kelljen-e irtani a bajt gyökerestől, s hajthatatlan tilalommal sújtani a nőnek minden kötelezését, minden szerződését férje hitelezőivel? Kisértetbe jönne az ember erre gondolni, ha szemléli mindama gyászos hatásokat, melyeket ily kötelezések magok után vonnak. De függeszszük fel még egy perczre ítéletünket: éppen most láttuk, minő bajokkal jár a szabadság rendszere; lássuk már most, a hozományt tanulmányozva, mik a tiltó rendszer bajai. Csak e kettős vizsgálat után hozhatunk a két rendszer fölött felvilágosodott s részrehajlatlan ítéletet.

IV.

A vagyonközösség rendszere újdön eredetű, s a pogány ó-kor sohasem fogta volna azt feltalálni.³ Két

1158. és M. Pont cikkét a „*Revue critique de legislation*“ IX. kötetében, a 97. s követk. lapokon.

¹ A gyakorló jogászok által követett tan szerint a hitelező még más veszélynek is lenne kitéve, t. i. a nő követelését, melyben helyettesített, különféle módokon elenyészni látni. Cassat. ápril 30. 1849. Dev. 49., 1., 465.

³ Azonban az ó-kori *manus* némi rokonságban van a jelenkori vagyonközösséggel.

házastárs között, kiknek egyike a szokások által az *atriumba* vagy *gynceumába* volt elzárva, másika pedig a *fórumon* vagy az *agorán* töltötte életét, hogyan jöhetett volna létre e társulás, e polgári együttműködés, melyet a vagyonszövetség feltételez? Oly egyesülés, melyet a válás könnyűsége annyira ingataggá tett, hogyan vegyithette volna mindenkorra össze a két házastárs illető érdekeit, s hogyan eszközölhetett volna vagyonaikban oly mély és visszavonhatatlan átváltozást? Az ókorbeliek, egészen ellenkezőleg, oly házassági rendszert tudtak szervezni, mely tökéletesen a házassági kötelék ingatagságához, s a nő képtelenségéhez volt illesztve, s e rendszer, a pogány erkölcsök számára teremtvé, de azzal a minden próbát kiálló szilárdsággal ellátva, melyet a római szellem tudott adni műveinek, fentartotta magát egész a keresztyénség s a jelenkori polgárosultság időszakáig: s ez a mai hozományi (dotális) rendszer. A hozományi rendszer a helyett, hogy a nőt a férj társává tenné, tértelenségre kárhoztatja azt, s a helyett, hogy összevegyitené a két házastárs érdekeit, gondosan elválasztva tartja azokat. Ugy bánik a hozománynyal, mint bizalmatlan törvényhozó bánnék egy képtelen személy vagyónával: hogy elvesztését gátolja, mozdulatlansággal sujtja ezt. Bármily változások érik is a házastársak vagyont, bárminők legyenek a házasság élet viszonyosságai, a hozománynak eredeti épségében kell megmaradni. Ez a hozományi rendszer elve és célja.

E ~~czél~~ elérése végett a római törvény megkötötte úgy a férj, mint a nő kezét, mert egyformán félt a hatalommal való visszaéléstől az elsőnél s a gyengeség tévedéseitől a másodiknál. A mi a férjet illeti, ennek a hozományhoz való jogait, lépésről-lépésre haladva, kor-

látolt kezelés és egyszerű haszonvétel mértékére szorította; ¹ a nőt illetőleg pedig, bár a férjtől visszatartott jogokat neki megadta, egyszersmind gondoskodott, hogy kezeit ezek gyakorlatára nézve megbénítsa.

Itt mi csak a nőre kiszabott megszorításokkal foglalkodunk. Kisérreljük meg azok valódi jellemét felfejteni, s vizsgáljuk, minő eszközökkel tudta a törvény, míg a nőnek a hozományi javakra mindinkább kibővített jogokat s végre valódi uralmat adott, mind e jogokat tehetetlenséggel sújtani.

A törvényhozó, ki azt akarja, hogy valakit a javai felől való rendelkezésben meggátoljon, e czélt két egészen különböző úton érheti el. Teheti a tulajdont elidegeníthetetlenné, vagy a tulajdonost tehetetlenné. A római törvény, hogy annál jobban biztosítsa a hozomány megtartását, e két eszközt együttesen alkalmazta: kimondta egyszersmind úgy a hozományi vagyon elidegeníthetetlenségét, mint a férjes nő tehetetlenségét, két oly tilalmat, melyek, mint látni fogjuk, némely pontokban összevegyülnek s másokban egymást kiegészítik. Az első megvan írva a lex Juliában, mely a hozományi ingatlant elidegeníthetetlenné teszi; a második a Senatusconsultum Velleianumból s a „*si qua mulier*“ autentikából ered, melyek a nőt tehetetlenné nyilvánítják a férjeért való közbenjárásra s még az azzal együttes önkötelezésre is.

Könnyű megérteni, mily benső kötelék egyesíti e két rendelkezést, melyek egyazon célra hatnak össze. E viszony bebizonyítható okoskodás útján is, de még

¹ A római jog összességéből itt az *irott jogot* értem, mely azt az irányt követte, melyet Theodosius és Justinianus tűzött elébe.

inkább tanúsítja azt a történet. Ugyanaz a törvényhozó, ki legelőször hozta be a hozomány elidegeníthetetlenségét, legelső volt, a ki megtiltotta a nőnek, hogy férjeért közbejárjon.¹ E két törvény, egyazon időben születve, egyazon sorsban részesült. Justinianus, ki törvénykönyvében jobban megerősítette a hozomány elidegeníthetetlenségét, szűkebb határok közé szorította, novelláiban, a férjes nő tehetetlenségét is. Midőn a birodalom szétbomlott, s a barbár népek megosztzkodtak úgy intézményei, mint földterülete foszlányaiban, ez általános felदारabolásban két intézmény, a Lex Júlia és Senatusconsultum Velleianum összefogódzva s mintegy egymásba kebeleztve állottak fenn; minden újabb törvényhozásban, hol a Lex Júlia bevétellett, a Senatusconsultum Velleianum azonnal követte azt. De főképen Franciaországban bizonyította be e két törvény, a közös viszontagságok közt, melyeken át kellett menniök, mennyire szoros és elválaszthatatlan a köztök levő egyesülés: az összes francia tartományok, hol a Lex Júlia uralkodott, makacsul ragaszkodtak a Senatusconsultum Velleianumhoz, daczára a sok rendeletnek, mely ezt eltörülte; egyetlenegy tartomány, a lyoni, igyekezett, a senatusconsultum elvetése mellett, fentartani az elidegeníthetetlenség elvét; de ez igyekezet sem sikerülhetett; a Lex Júlia, megfosztva a senatusconsultum támogatásától, nem késett követni ezt bukásában, s IV-ik Henrik rendeletére, ki felszabadította a férjes nőt a Velleianum eltörlésével, csakhamar követ-

¹ Augusztus. Még ma sem könnyű a Lex Júlia rendelkezéseit szétválasztani a senatusconsultumétól. Demangais (*du fond dotal*, 215. l.) volt képes először elosztatni e pontra nézve a régi tan zűrzavarát.

kezett XIV-ik Lajos rendelete, mely felszabadította a hozományi vagyont, eltörülvé a Lex Júliát.¹

S most már, hová lett e két régi intézmény a jelenleg uralkodó törvény alatt? A szilárd kötelék, mely egyiket a másikhoz fűzte, első ízben a Code szerkesztői által lett-e széttépve? A Code Napoleon, helyet hagyván az új franczia törvényhozásban a régi Lex Júliának, száműzte a *Senatusconsultum Velleianumot*. De e szakadás nem inkább csak látszólagos-e, mint valódi? S más szavakkal, a hozományi vagyon elidegeníthetetlensége, mint ezt a Code szervezte, nem foglalja-e magában a férjes nő bizonyos *személyes tehetetlenségét* a hozományi rendszer alatt? Álljunk meg néhány perczre e kérdésnél: tárgyunk lényegébe vág ez s megérdemli, hogy mélyebben vizsgáltsassék.

Az elidegeníthetetlenség szabályának, melyet épp oly következetesen, mint egyértelműleg hirdet a törvényhozás, következése, hogy a nő nem kötheti le hozományát, ha az ingó, s hogy minden kötelezése, melyet egyedül vagy férjével együtt vállal, hatálytalan s úgy szólván semmis, a mennyiben a hozományi javakról van szó.² Innét indulva ki, a feltett kérdést szabatosabb alakba önthetjük s következőleg állíthatjuk fel: ha a nő kötelezése, kinek javai hozományiak, hatálytalan, miben áll az akadály, mely hatályosságának ellenszegül?

¹ Meg kell jegyezni, hogy az 1664-iki rendelet, mely eltörülte a Lex Júliát, az 1606-iki *ordonnance magyarázatául* adatott ki, mely utóbbi eltörülte a *Velleianumot*.

² A nő, ugyanazon okból nem mondhat le jelzálogáról, s nem szubrogálhat. Hasonl. az 1552. febr. 28-iki *decr.* s az 1855. márcz. 23-iki törvényt, 9-ik cz.

ez akadály magában a nő személyében, értelmisége vagy szabadsága hiányában rejlik-e? — szóval, az adós képtelensége forog-e fenn, vagy ellenkezőleg, ez akadály nem a személyben fekszik, hanem a dologban, mely a kötelezés tárgyát teszi, s e dolognak természetében és rendeltetésében, s csak a patrimonium elidegeníthetetlensége van-e kérdésben?¹

E kérdés vizsgálása nem csak tudományos kíváncsiság; a különféle gyakorlati érdekek, melyek hozzáfűződnek, éppen oly fontosak, mint sokneműek. Jelezzük azokat mindenekelőtt. Mielőtt választanánk a feladott kérdés kétféle megfejtése között, számot kell adni magunknak minden gyakorlati következésről, melyet egyik is, másik is maga után von.

Fogadjuk el, egy perczre az első megfejtést, s okoskodjunk úgy, mintha a nő, a hozományi rendszer alatt, képtelenné lenne magát kötelezni. Az általa kötött szerződések érvényének akadályá „azt fogjuk ez esetben mondani,“ magában a forrásban van, melyből származnak, azaz: a nő akaratában, mely, — a férj igézete uralkodván felette, — mint ez vélelmeztetik — nem felvilágosodott s nem is szabad. Ez egy eredendő, születési bűn, s ha tudni akarjuk, hogy a kötelezést

¹ Lásd e kényes kérdés felett Deloynes egy értekezését a „*Revue critique de législation et de jurisprudence*,“ 1832-iki folyamában 541. s köv. lapokon. — Továbbá: Valette, *Mélanges de droit, de jurisprudence et de législation*, I. k. 515–527. (femme mariée, incapacité contractuelle); de Folleville, *De l'incapacité de s'obliger, stipulée dans un contrat de mariage*; Ch. Lyon-Caen, a Dev. 1878. II. 161-re jegyzet; Vavasseur, *Revue critique*, 1878. 289. l.; Challamel, *Revue critique*, 1880. 1. l.; Cass. dec. 22. 1879. Dev. 8. I. 125.

megrontotta-e vagy nem, arra a mozzanatra kell helyezkednünk, melyben megszületett. Ez az elv, s ime a gyakorlati következmények, melyek abból levezethetők:

1-ször. A nő által a házasság folyama alatt tett kötelező szerződés semmis és hatálytalan marad még azontúl is, ha már a házasság felbomlott, s a hozományi javak ismét szabadokká lettek. Ej! hogyan lehetne oly adósság, melyről az a vélemény, hogy a férji hatalom nyomása alatt lett a nő által aláírva, ennek ellenében hatályossá özvegysége napján?

2-szor. A nő által házassága előtt vállalt kötelezés érvényes, és érvényes marad, ha későbben a nő álaveti is vagyonát a hozományiség rendszerének. Független és teljesen képes lévén akkor, midőn magát kötelezte, hogyan ronthatná meg ő maga a szerződést, melyet kötött?

3-szor. A nő kötelezése, ámbár a házasság alatt jött létre, érvényes, ha a nő akaratán kívül keletkezett, például: ha vétségből, quasi-(fél)vétségből, bizonyos quasi-szerződésekből származott. A kötelezés hiányossága ez esetben megszűnik, miután e hiány a nő akaratában rejtett.

4-szer. A nő, özvegygé lévén, megerősítheti a kötelezést, melyet házassága alatt irt alá, s így fedezheti annak semmiségét. Nincs azontúl megengedve azt vélelmezni, hogy a kötelezés kierőszakoltatott vagy meglepetés útján jött létre, miután, függetlenné és szabaddá lévén, ő maga nyilvánítja az ellenkezőt.

Ezek a gyakorlati következmények, melyekre csálhatatlanul el kell jutni, ha kiindulási pontúl a nő képzelenségének tanát vesszük. Kiséreljük meg most már

az ellenkező tant, a hozomány elidegeníthetetlenségének tanát; ez minden pontra nézve egyenesen ellentétes következményekhez fog vezetni.

A nő kötelezése, azt fogjuk mondani a belépés perczében e másik rendszerbe, önmagában teljesen érvényes, s csak akkor talál külső akadályra a hozományi javak elidegeníthetetlenségében, midőn annak végrehajtására kerül a sor. A kötelezés hatályának értékesítése végett tehát nem arra a mozzanatra kell helyezkednünk, midőn az létre jött, hanem arra, midőn végre akarják hajtani, midőn a hitelező kifizetést követel. Ime ez az elv; lássuk következéseit.

1-ször. A nő által a házasság alatt elvállalt kötelezés hatályossá lesz, mihelyt a házasság felbomlott; mert az egyetlen akadály, mely a hitelező keresete ellenében fennállott, a javak elidegeníthetlensége, hozományi jellege eltűnt a házassággal együtt.

2-szor. A nő által a házasság előtt vállalt kötelezés megszűnik hatályos lenni, a mint a nő, férjhez menvén, összes javait a hozományiség (dotalitas) törvénye alá vetette. A hitelező már nem tarthatja fenn zálogjogát a vagyona, melyet a nő hozományivá tett, mint általa elidegenített vagyona; mert valamely dolgot elidegeníteni, vagy elidegeníthetlenné tenni, nem lényegesen ugyanazon cselekmény-e? Nem gyakorolja-e mindkét esetben azt a jogot, melylyel bir a javai felett való rendelkezésre? Egyetlen jog, mely a hitelezőnek fennmarad abban az esetben, ha az adós nő vagyonáról rendelkezik, midőn ezt hozományivá teszi, az a jog, melyet a törvény megenged minden hitelezőnek, a ki család elidegenítés áldozatává lett, az „*action revocatoire*.”

3-szor. Nem érvényesíthető tehát az adóssági kereset a hozományi javakra, bármely időből származik is az adósság, sőt hozzá tehetjük, bármi módon származott is az. Legyen bár annak forrása szerződés, vétség, vagy quasi vétség, nem használ semmit. Tesz-e a törvény ily megkülönböztetéseket, midőn a javakat érinthetetlenké nyilvánítja? Az adós öltözete, ágyneműje, az élelmezésére szükséges tápszerek megszűnnek-e érinthetetlennek lenni, ha a tartozás quasi-vétegből vagy quasi-szerződésből származik? Már pedig a törvény a hozományi javakat, a családnak e megszentelt zálogát, az érinthetetlenség hasonló jellegével ruházta fel.

4-szer. Végre, a nőnek minden helybenhagyása, minden megerősítése nyilván haszontalan. A kötelezés érvénytelensége nem rejlik az adós akaratában; nem rejlik abban az sem, mi lehessen orvossága.

S most már, miután mindkét részről meghatároztuk az egymást ellensúlyozó két tan gyakorlati eredményeit, nagy lépést tettünk a végleges megoldás felé; mert a jogtudomány mind e gyakorlati kérdések felett kimondta, és pedig a következő döntvényeit:

1-ször. A nő által házassága *alatt* vállalt kötelezés nem lesz hatályossá a házasság felbomlásakor: s ámbár a javak megszűntek hozományiak lenni, és szabadokká lettek, a hitelező nem nyúlhat azokhoz.¹

2-szor. A nő által házassága *előtt* vállalt kötelezés hatályos marad a házasságralépés s a hozományi rendszer elfogadása után: bár a javak elidegeníthetetlen-

¹ Cassat., (ch. réun.) jún. 7. 1864. Dev. 64. I. 201.; Bourdeaux, márcz. 23. 1865. Dev. 65., 2., 334.

nekké lettek, a házasság előtti hitelező elfoglalhatja azokat.¹

3-szor. A kötelezés érvényes és a hozományi javakat is leköti, ha a nő, önkakarata nélkül esik kötelezés alá, vétke, quasi-vétke, s olykor quasi-szerződése következtében.²

4-szer. Végre, a kötelezés semmisége tisztán viszonylagos (relativ) s fedezhető a nőnek nyilvános vagy hallgatag helybenhagyása által, miután ez szabaddá lett a házasság felbomlása folytán.³

Könnyű dolog összegezni e tant s kifejteni annak elvét. Mint látjuk, a nő személyes képtelenségének tana diadalmaskodott minden vonalon: egy bírói döntvény se formulázza azt, de mindegyik föltételezi, mert az összes gyakorlati következmények közt, melyeket elszámoltunk, egyetlenegy sincs, melyet a törvényszékek nem szentesítettek volna.

S csakugyan, e tan nem legjobban felel-e meg a gyakorlat szükségének, s magának a dolgok természetének? Ha vizsgáljuk, mi a valódi alapja az általános jog kiváltságai s kivételei ez összeségének, melynek neve „hozományi rendszer“, mit találunk? A hozományi javaknak valamely kivételes rendeltetésre való utalása-e ez? Éppen nem: a hozománynak, e rendszer alatt, ugyanaz a rendeltetése s természete, mint minden egyéb rendszer alatt, s egyazon jogtudományi értelmezés alkal-

¹ Art. 1558. 3°. Montpellier, jan. 7. 1830. Dev. 30., 2., 69.

² Cassat., jún. 15. 1864 Dev. 64., 1., 363.; Agen, febr. 6. 1865. Dev. 65., 2., 240.

³ Bordeaux, dec. 20. 1823. Dev. 33., 2., 279.

mazható reá. A hozományi rendszer megkülömböztető vonása hát nem a hozomány rendeltetésében, hanem egyedül a nő helyzetében, a szerepben, melyet a törvény a háztartásban részére kimutat, szóval, képtelenségében van. A nő a helyett, hogy a férj szabad és tevékeny társa lenne, mint az ált. franczia jog házassági rendszere alatt, a hozományiség római rendszere alatt még ma is az, a mi volt az ó-kori társadalomban, érdekeire nézve a férjétől elkülönzött, és személyes képtelenség láncaival elszigeteltségben s tétlenségben tartva. Kétségkívül sajátságos helyzet oly törvény alatt, mely sokat tart arra, hogy egyöntetűnek lássék, de talán megfelelő a valódi szükségnek. A nő természeti képessége s a függő állapot, melybe őt a házasság helyezi, bizonyynyal nagyon különbözik kora, nevelése, jelleméhez képest; a férji befolyás veszélyei, melyek alá jut, szintén gyakran változnak a férfi jelleme szerint, kit férjeül választott. Ki lehet bírása mind e körülményeknek? — Két család egyesül; ezek okosságára bízva a törvény ama fontos szerződés szabályozását, mely, a mint mondják, „a házi tűzhely törvénykönyve lesz“.¹ Lehet, hogy a fiatal leány tapasztalatlansága, hogy a fiatal ember pazar szokásai nyugtalansággal töltik el a szülők kebelét az új háztartás jövője felett. A törvény megérti ez aggodalmakat; védelme alá veszi a bizalmatlan családok óhajításait; ezek számára állította fel a hozományi rendszert, a megelőző rendszer egy nemét, mely, hogy megvédje a hozományt, csorbitja a férj hatalmát s képtelenséggel sújtja a nőt. A nőről, a ki ily rendszert elfogad,

¹ Troplong, *Traité du contrat de mariage*, I. 11. l.

azt kell feltenni, hogy bevallja saját természetes képtelenségét, s erőtlenségének támogatására a törvény oltalmát hívja fel. A hozományi rendszer tehát ma is ugyan az, a mi minden időben volt, a nő gyengeségének nyújtott segély (*fragilitati uxoris, mariti seductionibus facile deceptae et propria negligentis iura*).¹ — Szóval: a hozományi vagyoni elidegenítésének tilalma alapjában nem más, mint képességi szabály.

Minthogy ez elv állandó: el kell fogadni annak minden következményét egész a legvégsőig. Ime azokból néhány, melyeket méltó megjegyezni.

1-ször. A nő által a házasság alatt vállalt kötelezés, már elvileg semmis lévén, semmis marad még a nő elhúnyta után is. Nem csak egyenes örökösei, hanem még oldalagos örökösei is igénybe vehetik e semmiséget s így hasznot húzhatnak a kiváltságból, mely nem az ő javokra lett megállapítva.²

2-szor. E kötelezés hatálytalan marad még az esetre is, ha a nő vagy örökösei, a házasság felbomlása után, új javakkal cserélnék ki a javakat, melyek a hozományt képezték. De talán azt fogják mondani, hogy ez új javak sohase voltak hozományiak: hogyan eshetnének tehát a hozományi rendszer alá? — E javak kétségkívül nem elidegeníthetetlenek; de hát az, hogy elidegeníthetők, ok-e arra, hogy semmis jogcím erejénél fogva megszerezhetők legyenek? már pedig ilyen a jogcím, melyet a nő átruházhatott, midőn képtelenség állapotában volt. S ha az ellenkezőt állítjátok fel, tett

¹ L. unic. §. 15. C. V. nov. 61. c. 1. §. 2.

² Paris, jan. 16. 1858. Dev. 58., 2., 50., 2.; ellenkezőleg Bordeaux, marc. 23. 1865. Dev. 65., 2. 334.

leg lehetetlenné teszik a javak eladását vagy kicserélését, melyek a hozományt képezték; minthogy e javakat eladni vagy kicserélni valóban annyi volna, mint azok értékét ingyen oda vetni hatályos jogcimmal nem bíró hitelezőknek; tehát éppen ti helyeznétek az elidegeníthetetlenség törvényének súlya alá a javakat, melyeknek az alól fel kellene szabadíttatni.¹

3-szor. Az oly nő által házassága alatt aláírt kötelezés, a ki minden javait hozományul rendelé, semmis, még azokra nézve is, melyek a házasság felbomlása után jutandottak reá. Ha máskép lenne, a hozományi rendszer biztosítékai gyakran meghiusulnának s az azokat kikötő szülék előrelátása gyakran kijátszatnék. A nő atyja és anyja az által, hogy leányuk részére, ennek jelen és jövő javai hozományiságát kikötik, azt akarják meggátolni, hogy egykori öröksége a férj hitelezőinek martalékává ne legyen; de ha csak a házasság felbomlása után hálnak el, kell-e, hogy óhajtasuk meghiusíttassék? kell-e, hogy a férj adósságai, melyekért a nő gondatlanul kezeskedett, elemésszék ennek örökségét?²

4-szer. Végre, a nő kötelezése, hozományi javaira nézve, semmis, még parafernális vagyonát illetőleg is. Igaz, hogy a nő nem képtelen, ha parafernális javairól van szó; a mennyiben ezek, némileg, a háztartás patrimoniumán kívül vannak helyezve, a nő e javak keze-

¹ E megjegyzéseket, mint sok mást is, Labbé egy értekezéséből kölcsönzöm, *Revue critique de legisl.* IX. k. 1. s köv. p.

² Lásd e pont felett Demalomba egy cikkét a *Revue de legisl.* II. kötetében, 282. lap.

lésében bizonyos cselekvési szabadságot élvez. De nem így van, ha a hozomány felőli rendelkezésbe akar avatkozni; itt a férj az úr, a nő erre nézve nem tehet szabadon, s minden, a mit tesz, érvénytelen. A jogtudomány szentesítette ez elvet s a római jog és az írott jog hagyományaihoz alkalmazkodva,¹ attól, a ki a hozományi jószágot a nő biztosítása mellett vette meg, minden keresetet megtagadott a parafernális javakra.²

Reményilem, meg lesz nekem bocsátva e jogi értekezés hosszúsága; mert abból, ha nem csalódom, egy nagyfontosságú tényrt lehet következtetni: a *Senatusconsultum Velleianum* titkos fennállását jelenkori törvényhozásunkban. Valóban, mi egyéb a nőnek e képzelensége a hozományi rendszer alatt, mint a régi római *incapacitas*, a férjért való közbejárás tilalma, összekötve azzal a vélelemmel, hogy a nő minden kötelezése a férj javára szolgáló közbejárás. A *Senatusconsultum Velleianum* kétségkívül eltűnt a francia *codex*ből; az újkori törvényhozó azt hitte, hogy azt eltörölheti, hogy a Lex Júlia ó-kori elvét szentesítve, szétszaggathatja a köteléket, mely e törvényt minden időben a *Senatusconsultum*hoz fűzte: de e kötelék igen erős volt, s a *velleianumbeli incapacitas* elve, a *codex* szerkesztőinek daczára, titkon belopódzott a francia jogtudományba a hozomány elidegeníthetlenségének leple alatt; s e legutóbbi törvényhozási tapasztalás után, úgy hiszem, biztossággal következtethetjük, hogy a *Senatusconsultum Vel-*

¹ Nov. 61.; c. 2. §§. 1., 2., 4.

² Hasonl. Riom, aug. 12. 1844. Dev. 44., 2., 592.; Agen, júl. 17. 1848. Dev. 48., 2., 602.; Cassat. június 20. 1853. Dev. 54., 1., 5.

leianum nélkül nem lehetséges a hozományi javak elidegeníthetetlensége.

Ilyen az az alattomosan elfoglalt s némileg bitort hely, melyet a Senatusconsultum Velleianum a jelenkori intézmények kebelében elfoglal. Minő helyet kellene elfoglalnia egy *jó* törvényhozásban? E kérdés lesz tárgya a jelen tanulmány utolsó fejezetének.

NEGYEDIK FEJEZET.

BIRÁLAT S KÖVETKEZTETÉS.

Vizsgálataink végéhez közeledünk. Minden viszonytagságokon keresztül kísértük az erkölcsök s törvények hosszas haladását, mely a nőt kiléptetve a legaljasabb rabszolgaságból, lassankint a polgári egyenlőség határáig emelte. Tudjuk, mily törvényes korlátok közé van szorítva ma a nőnem képessége a polgárosult nemzetek nagyobb részénél. Hátra van még mind e tényekből elvet, s mind e példákból oktatást vonni le. Hátra van még kifejteni, mi legyen végre ez oly sokszor feltett s oly különbözőleg fejtegetett kérdésnek igaz és helyes megoldása, s vajjon a kötelezés polgári képessége egyenlő legyen-e mind a két nem számára?

Hogy e talán nagyon is elvont és igen általános kérdésnek szabatosabb alakot s gyakorlatibb irányt adjunk, nem tehetünk jobbat, mint ha ezt az akadémiai feladat saját szavaiba foglaljuk: helyes-e a törvényhozásba, mely alatt ma élünk, felvenni a *Senatusconsultum Velleianum* tilalmait?

Az ekként feltett kérdés két különféle elemre oszlik fel. A *Senatusconsultum*, valóban, egyetlen egy

rendelkezésben, két egészen különböző képességihiányt állapít meg, melyek úgy az elvre nézve, melyből származnak, mint a következményekre nézve, melyeket magok után vonnak, teljesen eltérők: egy bizonyos tekintetben *társadalmi* természetű képességihiányt, mely meg nem engedi a nőnek, hogy idegenért közbejárjon, s egy tisztán *házi* természetűt, mely meg nem engedi a feleségnek, hogy közbejárjon férjeért. És így, egymásután s legkényesebb oldalukról kell érintenünk a nők helyzetére vonatkozó két nagy kérdést: milyennek kell lenni a nő képességének a társadalomban? s milyennek kell lennie a családban? egyébiránt, e felosztás, melyet a tárgy természete szab előnkbe, pontosan megfelel annak, melyet a megelőző fejezetben követtünk.

I.

A Senatusconsultum Velleianum sokáig dicsőítettetett a régi törvénytudók iskoláiban, mint bölcseséggel teljes törvény. E magasztalásban valamivel több fekszik, mint az a szokásos hódolat, melylyel minden, a Pandektákba írt törvényrendeletnek adóztak; s a mi Senatusconsultumunk, ha nem csalódom, bizonyos tekintetben különös ezímmel bír a felvilágosodott jogtudósok nagyrabecsüléséhez. Valóban el kell ismerni a római törvény magas bölcseségét amaz egészen sajátságos megszorításokban s óvó intézkedésekben, melyeket gondosan felhalmozott egy oly veszélyes szerződés körül, a milyen a kezesség.¹ Talán az újkori törvényhozó kevesebb előrelátást muta-

¹ A Velleianum, e tekintetben, a *Furia*, *Cornelia*, *Pubilia* törvényekhez csatlakozik.

tott, midőn, míg az ajándékozási szerződést annyi védő alakszerűséggel környezte, a kezességi szerződést teljesen védtelenül hagyta. Ha a kezesség, a szó jogtudományi értelmében, nem ajándékozás is: de vajjon, a valóságban, nem oly ingyenes és gyakran éppen oly terhes szolgálat-e a kezesség, mint az egyenes, közvetlen ajándékozás? Sőt a kezességben, több szempontból, még nagyobb veszély rejlik, mint a szorosán úgy nevezett ajándékozásban. Először is, arra könnyebben határozzuk el magunkat: mindenféle tekintet csábít arra, a szorgalmazó adós szerencsétlen helyzete, s a csaló remény, oly szolgálatot tenni ennek, mely semmibe sem kerül. Pedig aztán a következtetései, bizonyos tekintetben, még szigorúbbak: a hitelező jogai, melyeket biztosít a hitelezett pénz elvesztése ellen, nem fogadnak el oly mérséklést, mint az ajándéknyerő jogai, a kivel szivesség történt; a törvény megkivánhatja az ajándéknyerőtől, hogy kiméltetl legyen jóltevője iránt, de nem tilthatja el a hitelezőt a szigorúság útjaitól, a ki végre is csak azt követeli, a mivel neki tartoznak. Ha ezt kockáztatná: ez által megfosztaná a kezességet minden előnytől, melyet ez ígér; s e szerződés megszűnnék a személyes hitel hasznos eszköze lenni, ha a törvényhozó, a kezesség irányában, félreértett jóakarattól lelkesítve, akadályozná, vagy hatálytalanná tenné a hitelező keresetét. Ha a törvény nem jöhet segélyére a kezesnek kötelezése hatályainak mérséklése által, hogyan jöhetne annak segélyére, ha csak az által nem, hogy óvó intézkedésekkel s különös biztosítókkal környezze az ily kockázatos szerződésnek már megalkotását is.

De ne késsünk tovább ez észleléseknél, melyeknek fejtegetéseinkre csak közészerű fontosságuk van. Két-

ségkívül jól megmagyarázzák nekünk, miért tette a Senatusconsultum Velleianum a kezességet különös gondoskodás tárgyává, de egyáltalán nem fejtik meg előttünk, miért sújtotta e törvény, különbséget téve a két nem között, ezek egyikét oly képtelenséggel, melytől a másika menten maradt. Már pedig ez az, a mire nézve a Senatusconsultum Velleianum, még napjainkban is, a tanulmányozás nagy és termékeny mezejét tárja fel, s most ez a szempont az, melyet igyekeznünk kell méltányolni.

Vigyük legelőször is e kérdést az elvek terére. A jogtudománynak az válik becsületére, hogy mindennek előtt ne azt keresse, a mi előnyösebb és hasznosabb, hanem azt, a mi jogos és igazságos. Oly törvény, mely megtagadja a nőtől, egészben vagy részben, a kötelezés képességét, megegyezik-e — igen vagy nem — az igazság elemi elveivel? Mindennek előtt ezt kell megvizsgálnunk.

Hosszas ideig félreismert, de a jelenkori tudomány által hangosan hirdetett elv, hogy nincs a törvényhozónak hatalmában megtagadni emberi lénytől tehetségeinek szabad gyakorlatát, melyekkel a természet felruházta, feltéve, hogy azokat tisztességesen használja fel. A tevőleges törvény félreismeri ez elvet, ha elzárja a nő előtt ez vagy amaz utat a kereskedelem s polgári szerződések tágas mezején. Megsérti az elveket s önmagának ellentmond, ha, miután elismerte a nőnek tulajdonosi címét és jogait, megfosztja azt hitelétől, mely tulajdoni jogának egyik törvényes előnye s lényeges eleme. Talán azt felelik erre, hogy a nőknek nincs mit panaszkodniok, mert ha a törvény megfosztja őket hitelöktől, ez éppen az ő érdekek miatt van, s abból a félelemből származik, hogy

vissza ne éljenek azzal saját kárukra. Távol legyen tőlünk ez átkozott álokoskodás, melylyel a rabszolgaságot is igazolni szokták. Nem csak joga, de kötelessége is minden embernek lehető legtöbb hasznót húzni minden testi és erkölcsi erejéből, melylyel Isten felruházta, s oly törvények, melyek arra kárhoztatják, hogy erőinek egyikét vagy másikat terméketlen és meddő állapotban hagyja, bármi ürügyet mázoljanak is magokra, igazságtalanok és gyászosak.

Ha ez így áll minden törvényes tilalomra nézve, mely valamely személy természeti képessége ellen irányul, mit mondjunk oly törvényről, mely megszorítván a kötelezési képességet, felmenti az adóst a kötelezés alól, melyet önként és szabadon vállalt el? Bizonyynyal, ha van valamely elemi elv minden polgári társaságban, ilyen az, mely minden adósnak megparancsolja, hogy hű legyen szavához, s megfizesse tartozását. E szent elv, a *Senatusconsultum Velleianum* szerint, nem áll fenn a nőre nézve: szabadságában állván kijátszani ígéretét és széttépni a kötelezést, melyet éppen aláírt, maga a törvény hatalmazza őt meg s hívja fel erre. De lehetséges, azt mondják, hogy a nő megcsalatott, hogy kötelezését gyengeségétől csikarták ki, vagy tapasztalatlanságát lepték meg. Valóban igen logikai s igen erkölcsös rendszer, abból a félelemből, hogy a hitelező *olykor* rászedheti adósnőjét, felhatalmazza az adósnőt, hogy *mindig* rászedhesse hitelezőjét.

Minden törvényes képtelenség rossz, de olykor, megengedem, szükséges rossz. Ha egy ember elmegyöngeségben szenved, ha egy atya vagy anya, kora halál által elvitetve, fiatalabb gyermeket hagy hátra, hogyszem ez vagyonáról önmaga intézkedhessék, oly esetleges-

ség, s mintegy oly természeti rendetlenség fordul elő, melyet a törvénynek jóvá kell tenni az által, hogy a kiskorút vagy a gondnokság alatt levő egyént, érdekét védő jogfosztással fedezze. De kell-e hát a nővel, kivéve némely szerződési esetekben, úgy bánni, mint gyermekkel vagy tébolyodottal? Vannak jogászok, kik ezt követelik. Hallgassuk meg okaikat.

Egy XVI-ik századbéli íróban igen pontos és igen furcsa összegezését találom mind ama vádaknak, melyeket a jogászok a nők ellen felhoznak. „A rossz tulajdonok közt, melyekkel a nők bírnak,“ így szól a mi szerzőnk,¹ „igaznak találom, hogy kilencz rossz tulajdonnal vannak felruházva. Először is a nő, természete szerint, önmagának kárt okoz, (mint meg van írva a 4. C. *de spons.* törvényben). Másodszor, a nők saját természetök szerint, igen fősvények. (*C. de don. ante nupt. L. si a sponso*). Harmadszor, akaratuk igen hirtelen. (*C. de inoff. test., L. filia*). Negyedszer, a nők saját akaratuknál fogva rosszak. (*D. de off. proc. et leg., L. observ.*) Ötödször, saját természetöknél fogva szemfényvesztők. (*L. 1., de postul.*, mely egy Calphurniának nevezett nőről szól, kihez a fecsegő nőt lehetne hasonlítani). Azután a nőkről az a vélemény, hogy hamisak, s ezért a polgári jog szerint a nő nem lehet végrendeleti tanú. (*Inst. de testam. §. testes*). Továbbá a nő mindig ellenkezőjét teszi annak, a mit parancsolnak neki, hogy tegyen, *juxta illud: Semper prompta rei quae prohibetur ei.* (*Ext. de mat. cont. int.*) Azután még a nők önként kisebbítik magokat, s

¹ *Le songe de Verger* I. k. CXLVII. fej. Ez idézetet Laboulay művéből veszem, *Recherches sur la condition des femmes* 460. l.

elfecsegik saját gyalázatukat és becsstelenségöket. (*Extra de divor. cap. ex litteris.*) Továbbá furfangosak és gonoszok, s ezért mondja egy törvény, hogy mindenki jól jár, ki a velök való ellenkezésből veszteség és nyereség nélkül menekülhet. (*De jure dotium, L. quoties.*) S ezért Szent Ágoston püspök úr azt mondta, hogy a nő oktalan állat, ki nem szilárd s nem állhatatos, álnokul örül, ha férje zavarba jő; táplálója a rosszaságnak, kezdete minden perpatvarnak s feszültségnek, és megtalálja minden igazságtalanság útját s ösvényét.“ Azért vettem fáradságot e nevetséges gúnyíratot elejétől végig idézni, mert hű kifejezése a legistáknál az ó-kortól kezdve a XVII-ik századig uralkodó általános előítéletnek, s mert emez, a nők képtelenségére vonatkozó régi törvények, melyek alól a nők még ma is csak igen tökéletlenül vannak fölmentve, végre sem bírnak másféle okra, mint az erőszak éppen most idézett érveire épített alappal. Ezeket egész kiterjedésekben s legnaivabb alakjokban felmutatni nem legjobb módja-e elítéltetésöknek?

A jelenkori jogászok nem mondják ugyan már, hogy a nő álnok, és rosszaságot tápláló oktalan állat, s ha mégis megtagadják a nőktől bizonyos polgári jogok gyakorlását, ezt állításuk szerint azért teszik, mert a nők nem bírnak jogi ismeretekkel s az ügyekben jártassággal. Nem tudják a jogot, elismerem: de hát e nemtudás erősebb-e nálók, mint a polgárok ama millióinál, kik polgárosultságunk szégyenére, sohasem lépték át az iskola küszöbét? és vajjon a polgári képességnek feltétele-e az egyetemi oklevél sokszor úgy is igen csalékony biztosítéka? Megengedem azt is, hogy a nők nem bírnak jártassággal az ügykezelésben; de kié a hiba, ha nem azoké, kik eltiltják őket abba avatkozni? ha a

polgári képesség csak az ügyekben való jártasságot követné, vajjon a férfi maga is hány éves korában léphetne ki a kiskorúságból?

Szűnjünk meg! hát a nő gyengeségére s tapasztalatlanságára hivatkozni, s azt állítani, hogy saját érdeke kívánja, hogy jogaitól megfosztassék. S nem is e pontban kell keresni, mint már előadtuk, a Senatusconsultum Velleianum történelmi okát. Annak oka sokkal inkább a közmorál s közrend érdekében fekszik, s ez új szempontból kell azt most már tekintetbe vennünk.

Azon kezdjük, hogy a közmorál e kívánalmainak adjuk meg a kellő méltatást. A közrend s jó erkölcsök érdekében fekszik, hogy az összes törvényhozók, mintegy közegyezőessel, megtagadták a nőtől a politikai jogokban való részvételt. A népek mindenkor ösztönszerűleg érezték, hogy a nő, ha kilépne a házi tűzhely békés árnyékából, hogy magát az erős napfénynek s a közhelyek izgalmainak tegye ki, elvesztené a vonzerő egy részét, melyet gyakorol, s a tiszteletet, melynek tárgya. A két nem politikai egyenlőségének tana, melyet közelebb is egy publicista pártolt, kinek nagy tehetsége egyenlő vakmerőségével,¹ ma sem egyéb, s talán sohasem lesz egyéb, mint egy ragyogó paradoxon.

De nem is e pont körül forog a kérdés; megengedem, hogy a törvény a magánélet keretébe zárja a nőt, de legalább e szerény körben hagyja meg szabadnak és tevékenynek. Ha tovább megy, ha képtelenséggel és tehetetlenséggel sújtja még polgári viszonyaiban is, ezzel nem csak elő nem mozdítja a közerkölcsiséget, hanem gyászossá lesz erre nézve: a törvény, ha arra

¹ J. Stuart Mill., *Gouvernement representatif* VIII-ik fejt.

tanítja a férfit, hogy élete társában csak alsó természetű lényt lásson, a ki képtelen vagy méltatlan hozzá társulni létének legkomolyabb cselekvényeiben s legfontosabb érdekeiben, beszennyezi a férfi szívében a nő iránti tiszteletnek azt az érzelmét, mely a magánerényeknek s közerkölcsiségnek tiszta és termékeny forrása. Az összes történelem e mellett tesz tanúságot; minden új lépéssel, melyet a nő a polgári egyenlőség felé tett, a közerkölcsöket láttuk tisztulni vagy szelidülni.

Ha a közérdekre hivatkoznak, én, részemről, miután a nőnem polgári szabadságát az igazság és jog nevében követeltem, követelni fogom azt még a gazdasági érdekek s a társadalmi haszon nevében is. Lehet-e képzelni, hogy a társadalom, mely nem gyarapodhatik s boldogúlhat összes tagjainak összszévágó erőfeszítései nélkül, sikerre számíthat az által, hogy e tagok egy részét tehetetlenséggel s tétlenséggel sújtja? Az előítélet, mely e részben uralkodik, még sokkal mélyrehatóbb, mint első tekintetre látszik. Mert egy törvényhozónak sincs hatalmában bárkinél is paralyzálni s elnyomni ennek természetes tevékenységét, épp oly kevéssé, mint nincs hatalmában megváltoztatni az emberi természetet: de megteheti a törvényhozó, hogy a szabados és hasznos tevékenységet tiltott és káros tevékenységgé alakítja át, s ezt teszi mindannyiszor, midőn cselekvésre tehetetlennek nyilvánítja azt, a ki arra természeténél fogva képes. Ez által nem nyomhatja el a képtelennek társadalmi tevékenységét, hanem kiforgatja azt: tisztességes szerződések helyébe vétkes szerződéseket állít; becsületes és termékeny érintkezések helyébe csalást és perpatvart, s a jóllét és összhangzás eszközét romlás és rendetlenség eszközévé teszi. A baj kétségkívül kevesebbé

nagy, ha a törvényes képtelenség csak ritka vagy átmenő kivétel, mint a kiskorúaké vagy gondnokság alatt levőké; kevesbbé nagy akkor is, ha az illetőnek jogi képessége oly általános, hogy ő, mintegy kirekesztve a társadalom közepéből, nincs oly állapotban, hogy ott zavart okozhasson. De a baj tetőpontját éri, ha e képtelenség az érdekeiknél fogva mindenféle polgári szerződésekbe vegyült tulajdonosnőket éri, s egyszersmind a társadalom összes felerészét fogja körül.

De talán túlozom a dolgot, s elfelejtem, hogy nincs szó általános képességhiányról, hanem egyszerűen a *Senatusconsultum Velleianum*-ról, mely el nem tiltja a nőket saját ügyeik viselésétől, s csak azt tiltja meg nekik, hogy közbejárjanak, azaz: másokért kötelezzék magokat. Helyök van-e, ily szorosb körű képességhiányban, mindazoknak a veszélyeknek, melyeket éppen jeleztem? — ezt kell közelebbről vizsgálnunk.

Kell-e még egyszer említenem, hogy a nő mindannyiszor *közbejár* (intercedál), midőn bármely szerződésre lépve, nem saját maga, hanem mások érdekében cselekszik? — ily cselekvényt tilt el a mi törvényünk. De könnyű ugyan a törvénynek sujtani oly cselekvényeket, melyek hiányossága a külső alakban fekszik, p. o. egy jelzálogot, melynek bekebelezése szabálytalan; de nehéz s csaknem lehetetlen elérnie azokat, melyek hiányossága a szerződő felek egyikének szándékában s utógondolatában rejlik. Mi az a közbejárás, s minő jelről ismerni azt meg? Kivéve a formális kezességet, semmisem közbejárás ügylátszólag, s minden lehet közbejárás valóságban: kölcsönzés, kötvény, váltó, jelzálog-engedés, eladás. Eltiltani a nőt a közbejárástól annyi, mint minden szerződését titkos hiányosságra fogékonynyá, gyanússá, meg-

támadhatóvá tenni. Ez volt a római törvény veszélye, s a jogtudomány, ettől menekülni igyekezve, szüntette meg a *Senatusconsultum* alkalmazását mindannyiszor, midőn a nő rászedte a hitelezőt; de hát rá volt-e szedve a hitelező, vagy nem? ez volt a mindig többé-kevesbbé kétes kérdés, mely a nő által kiadott szerződések nagyobb része fölött lebegett; legtöbbnyire valamely ténybeli pont és valamely per csalékony esélyeitől függött minden, s nem volt biztosság sem a harmadik személyre, kit a *Senatusconsultum* folyton fenyegetett, sem a nőre nézve, kit a *Senatusconsultum* védereje mindenkor cserben hagyhatott.

A jogtudomány csakugyan kénytelen volt ily visszahatások ellen hatályosb gyógyszerrel találni fel; igazán oly hatályost, mely egészen addig ment, hogy a *Senatusconsultum*ból holt betűt csinált: e gyógyszer a nőnek engedett az a lehetőség volt, hogy megszökhessék saját képtelensége alól, egyszerű lemondás által. E kényelmes s csakhamar általános divatba jött kibúvó által amaz ó-kori törvénynek csak névszerinti tekintélye, s úgy szólván tiszteletbeli emléke maradt fenn a különféle európai törvényhozásokban, melyek a római jogot felélesztették. A *Senatusconsultum Velleianum* ellen tehát magasb tekintélyre hivatkozhatunk, mint ama számos jogtudósé, kik azt elkárhoztatták, s a számos törvényhozóé, kik azt kitörölték törvénykönyveikből: s ez az összes népek egyértelmű s állandó protestálása, melyek mindenütt, hol e *Senatusconsultum* szerepelt, tetteleg eltörölték azt a lemondások általános gyakorlatbavétele által.

E jelentékeny tényben mélyebb okot kell szemügyre venni, mint egy kétséges és hiányos törvény sajátságos gyarlóságát. Minden törvény, mely, mint a *Velleianum*,

a két nem közt, a házi viszonyok körén kívül eső polgári egyenlőtlenségeket teremtett, elveszett, vagy szükségkép el fog veszni, éppen úgy, mint az említett törvény. Vagy a történelem bizonyága nélkülöz minden tekintélyt s a múltnak tanúságai értéktelenek, vagy el kell ismernünk, midőn e vizsgálódások végére értünk, s megmérjük áttekintő szemeinkkel a megfutott pályát, hogy a két nem fokozatos egyenlősítése a polgári társaság rendében, a társadalmi haladás nagy törvényeinek egyike. Lassan és fokanként történt, hogy a polgári törvény jótéteményei, melyek előbb csak néhány kiváltságosra öszpontosultak, végre minden emberi lény közös tulajdonává lettek, mint a levegő s a világosság. Csak hosszas ellentállás után nyitotta meg lassankint a polgárság kőfalait az idegennek, a rabszolgának, a cselédnek, a parasztnak. A nem arisztokráziája, mint szellemesen nevezik, nem késik mindazokban az országokban, hol még uralkodik, rendre s egymásután meghódolni. Itt is, mint minden törvényhozási reformban, a kereskedelmi jog volt a polgári jog előfutárja, s merész és gyors haladása megtörte az utat, melyet a polgári magánjog csak későbbben mert elfoglalni. A kereskedő nő emancipációja már bevégzett tény ott is, hol a nőnem régi jogi képtelenségei még élnek a polgári magánjogban. Mindazokban az országokban, hol ez intézmények még uralkodnak, kevés kell hozzá, hogy a kereskedő nő meghajolni lássa kiváltságai előtt az egyetlen tekintélyt, mely alól a mai jog haladása fel nem szabadítand, a férji hatalmat.¹

¹ „A nyilvános kereskedői állapot bizonyos tekintetben kiveszi a nőt a férji hatalom alól.“ Demante, *Cours. analyt. I. k.* 302. sz.

De íme, itt egy kényesebb pontot érintettem, a nő képességét a házasságban. Ha kell, hogy a nő szabad és független legyen a polgári társaságban: kell-e, hogy legyen, s lehet-e független a házban? ha meg kell neki engedni, hogy kezeskedjék idegen tartozásért, nem kell-e eltiltani attól, hogy kezeskedjék férje adósságaiért. Csak itt kezdődnek a nagy nehézségek.

II.

A törvény, Jusztnián óta minden időben, különös szigorral fegyverkezett a nő közbejárása ellen, ha e közbejárás a férj érdekében foglalt helyet. Ha igaz az, a mit fentebb kimutattam, hogy a kezesség veszélyes szerződés bárkik között is, mennyire súlyosbodnak még e veszélyek, ha a kezes és a főadós a házasság szoros kötelékei által vannak egymáshoz fűzve! Mindazok a biztosítékok, melyeket a törvény pazarolva állít fel a kezesség védelmére rendes esetekben, meghiusúlnak ekkor. A törvény gondoskodik, hogy éppen oly alkalmas, mint erélyes keresetekkel s folyamodásokkal fegyverezze fel a kezeset a főkötelezett ellen: de a nő, férjével szemközt, mindig fegyvertelen lesz. Azt akarjátok-e, hogy a bíróhoz menjen oly kérelemmel, hogy végrehajtót küldjön ingóságai lefoglalására? Mind e lépések lehetetlenek gyakran a törvény szerint is, de mindig ilyenek a tényleges valóságban. Ily esetben a nőnek csak egy orvoslata van, de nagyon is hősies, férjére nézve romlást okozó s önmagára nézve is compromittáló orvoslata: a javak elkülönzését kérni. Ha visszariad eme, házasságára nézve gyakran baljóslatú rendszabály elől, ez

esetben, miután saját pénzével fizette férje adósságait, végetlen időig kell várakoznia a visszatérítés napjára, mert e nap csak a házasság felbomlása után érkezik el, mely gyakran csak halála által következik be. Nem ok nélkül van tehát, hogy a római törvényhozás, a *Senatusconsultum Velleianum* általános tilalmához csatolta a *si qua mulier* autentikának különleges és még szigorúbb szentesítését is a házastársak közti közbejárások ellen. De ha ily tilalom szükségesnek tetszett a régi Rómában, hol minden férji hatalom ismeretlen volt, nem sokkal szükségesebb-e oly törvényben, mint a francia, mely a nőt férje gyámsága s ettől való függés alá helyezi? s a jelenkori törvényhozó nem követne-e el igen súlyos meggondolatlanságot, ha míg egy részről megparancsolja a nőnek, hogy csak férje rendelete szerint járjon el, s ne legyen más akarata, mint az övé, más részről felszabadítaná a nőt, hogy lekösse érte egész vagyonát?

E különleges kérdés felett, mely bennünket most elfoglal, a mint látjuk, egy nagyobb és magasabb kérdés uralkodik: a férji hatalom kérdése. A férji hatalmat magát, ennek hasznos és igazságos voltát kell megvizsgálunk. E kérdés, így feltéve, különösnek s ide nem illőnek látszhatnak, ha nem sietnék azt megmagyarázni. A férj felsőbbségében két igen különböző elem van, az erkölcsi, és a jogi elem. Hogy a nő alá legyen vetve a férjnek, kinek kötelessége őt oltalmazni, ez az összes népek egyetértésével szentesített erkölcsi elv,¹ s egyike

¹ Ez az elv meg van ugyan írva a törvényben is (213. cz.); de nem kevésbbé az erkölcsen tiszta elve is. A jogtudomány többé kevésbbé mindig tartózkodott e szabályt törvényes kényszer alá vetni, s nézetem szerint, jobb lett volna azt egészen mellőzni.

azon ősrégi axiomáknak, melyek minden megtámadáson felül állanak. De, hogy a nő férje formális felhatalmazása nélkül semmi jogi cselekvényt ne végezhesen, ez csak a tevőleges jog oly szabálya, mely, nem hogy általánosan el volna fogadva, de sohasem is foghatott helyet oly böles és teljes törvényben, melyet „raison écrite“-nek neveznek.¹ Ez utóbbi szempontból igen hasznos lesz a férji hatalom intézményét független bírálat alá venni, s ez az, a mit meg akarok kísérteni.

Azzal kezdem, hogy egy tényt konstatalok, melyet nehéz lenne elhinni, ha az összes megelőző történelmi fejtegetések nem bizonyítanak azt: t. i. hogy éppen azok a törvényhozások, melyekben a férji hatalom legnagyobb bőkezűséggel van megállapítva, egyszersemind azok, melyek alatt a nő, összesen véve, legteljesb képességet s legkiterjedtebb jogokat élvez. E nevezetes tény már önmagában is legfényesebb igazolása az intézménynek, melylyel foglalkozunk. Tanulmányozzuk azt közelebről; figyelmes vizsgálat után oly természetesnek s logikainak fog az föltűnni, mint a mily idegennek látszott első tekintetre.

Ha általános pillantást vetünk tanulmányunk összes egészére, könnyen fogunk megkülömböztethetni, a számos változáson keresztül, melyek alá a férjes nő állapota vetve volt, három egymás után következő nagy korszakot. Az elsőben a férjnek eladott nő annak nem annyira tekintélye vagy gyámsága alá, mint birtokába jutott: e bárbar korszakban semmi hozomány, semmi házassági rend, semmi férji felhatalmazás se volt lehet-

¹ Bretonnier, *sur Argou*, III. k. XLVIII. fej. „Az írott törvény bíróságainál a férj felhatalmazása, *hors d'oeuvre*.“

séges; a férj minden, a nő semmi. A második korszakban, az ókori polgárosultság idejében, a csak nem rég felszabadult feleség megszületik a polgári élet számára s még csak fél képességet élvez; a törvény, hogy még eléggé meg nem szilárdult függetlenségét megvédje, gondoskodik korlátok emeléséről közte s előbbi ura között: megtágítja a házasság kötelékét; a hozományi s parafernális rendszerben a két házastárs érdekeinek elkülönzését állítja fel; még itt sem lehetséges a férji felhatalmazás: a nő felmentve találja magát az alól maga a képtelenség által, mely eltiltja őt minden cselekvési közösségtől a férjével. Ilyen a pogány ókor rendszere; minden egyéb már a keresztyénisége s az újabb koré. A nő, az új törvényes rendszer alatt, nem rabszolgája már férjének, mint a barbár időkben; nincs is elkülönözve attól, mint az ókori polgárosultság ideje alatt: szoros és felbonthatatlan kötelékek egyesítik a két házastársat, vagyonuk összesítve van, érdekek csak egy. Minden közös lévén a háztartásban, nem lehet ott, mint a római hozományiség alatt, két működés, két elvált akarat, melyek egyike független a másiktól. A nő már együttműködésre van bocsájtva a háztartás fejével, nem cselekedhetik hát ennek ellenére, vagy nála nélkül. Itt van a férji felhatalmazás valódi forrása: a nő azon perczben lett a férj alárendeltje, midőn felmentve az ókori törvény tilalmai alól, végre a szó legmagasb értelmében, társa és szövetségese lett férjének.

És így a vagyonközösség rendszerét tartó országok azok, melyek legelőször csináltak a férji hatalomból polgári intézményt. Későbbben a hozományi rendszert tartó országokba is behozatván a keresztyén eszmék kedvéért, itt csak lassankint hatott keresztül s csak nap-

jainkban jutott érvényre. Északon született, mint a vagyonszösség, melynek testvére, s e két szép intézmény talán sohasem jött volna napfényre ama déli országokban, hol az ókori polgárosultság fenmaradt. Itt, a szerencsés éghajlat alatt, a polgár a közhelyeken töltötte életét, míg a nő, vallás s törvények által a tűzhely őrzésére utalva, nem vehetett részt a férfinak sem foglalatosságaiban, sem mulatságaiban. De midőn a polgárosultság, előhaladó útját követve végre az észak e hideg vidékein is felragyogott, melyekről az ókor azt hitte, hogy a természet által örök barbárságra vannak kárhoztatva: erkölcsök, művészetek, törvények, ez új éghajlat alatt akkorig ismeretlen alakot nyertek. Az *agora* és *forum* nyilvános életére, a kevesbbé kegyes ég alatt, a magánélet bensősége következett. A nő már nem egyedül élt a tűzhely mellett: a férfi, fedele alatt visszatartva, megosztotta vele munkáit és pihenő óráit. Ennélfogva a házas érdekek és hajlamok nagyobb tért foglaltak el az életben s az emberi lélekben. A klasszikus ókorban ismeretlen érzelmek új látóköröket nyitottak a tudományoknak s művészeteknek: a festőművész Németalföldön s a regényköltő Angliában be tudtak hatolni a házi élet árnyékába, s legelső ízben felfedezni annak benső és rejtett költészetét. A polgári törvények épp oly hű képei az erkölcsöknek, mint a tudományok s művészetek, szükségkép hasonló átalakuláson mentek keresztül: azoknak is, még azoknak is, házasokká kellett lenniök. A vagyonszösség s férji hatalom, ez átalakulás következményei, a két legnagyobb polgári intézmény, melyet az újkori társadalom alapított.

Rendkívül családkoznék tehát, ki a haladás nevében a férji hatalom megszüntetését követelné. Hiszen, ha azt elnyomnátok, vissza kellene térnetek a pogány

erkölcsökhöz, minden érdekközösséget meg kellene szüntetnetek a házastársak közt s kizárnotok a nőt minden részesülésből a házi ügyekben, ha jobban nem tetszenék felcserélni a szerepeket s a nőnek adni felsőbbiséget, mint ez némely utazók állítása szerint Oceánia több szigetén divatban van; csak hogy meg kell jegyezni, hogy e szigetek lakói nem ismerik a házasságot, hogy úgy egyesülnek, mint valamely nyájbeli okatlan állatok, s hogy felfalják foglyaikat, sőt még egymást is.

De ha a férji hatalom elve kétségbe nem vonható is, komoly nehézségek s kétségek emelkednek ez intézmény alakja és szabályozása felett. S valóban az, a pozitív törvényhozásokban két nagyon különböző alakot ölthet s öltött is időnként. Lehet abból segélyeszközt csinálni a tehetetlen nő javára, vagy hatalom eszközét a nő kezeiben; s ahhoz képest, a mint egyik vagy a másik célra irányoztatik, kell, hogy alakja egészen különböző szervezetet nyerjen. A férji felhatalmazásnak, ha az a nő tehetetlenségének gyámolítására van rendelve, speciálisnak kell lenni: a férjnek kell a nő tollába mondani (vagy szájába adni) a szerződés minden záradékát; állandónak kell lennie: ha a férj segélye, valamely akadály folytán, lehetetlenné lesz, a bíró segélyének kell azt pótolni; elmaradhatatlannak kell lennie, semmiség terhe alatt, s kell, hogy e semmiséget maga a nő kérhesse; végre elégtelennek kell nyilváníttatnia mindannyiszor, valahányszor csak a szerződés a férj érdekében jöne létre: *Nemo potest esse auctor in rem suam.* De mind e pontokra nézve egyenesen ellenkező megoldásokra jutnánk, ha azt az elvet állítanók fel, hogy a természetes képesség a nőnél oly teljes, mint a férfinál, s hogy a férji hatalom csak fegyver a ház fejének kezei-

ben. Nem lenne többé speciális fölhatalmazás: a férj a nő okosságára bízhatná az ügyeket s megengedhetné neki, hogy tetszése szerint szerződjék; nem lenne helye a bíróság pótló fölhatalmazásának: a férj távollétének vagy tehetetlenségének esetében a nő maga venné kezébe a közös ügyek kormányzását; nem lenne semmiségi kereset a nő javára, s nem lenne a nő eltiltva attól, hogy férje érdekében, vagy férjével szerződ hassék.

S most már, e két rendszer közül melyik a Code Napoleon rendszere? Már tudjuk: a Code e két tan között, melyek mindegyike oly logikai, de oly tisztán ellentétes, határozatlan utat követ. Előbb az első, úgy mint a női képtelenség rendszere felé hajolva, azt rendeli, hogy a fölhatalmazás speciális legyen, hogy szükség esetén a bíróság segélye pótolja a tehetetlen férjet, hogy a fel nem hatalmazott nő egymaga élhessen semmiségi keresettel. Azután, rögtön az ellenkező tan felé fordúlva, általában megengedi a nőnek, hogy férjével minden ellenőrzés, minden felhatalmazás nélkül szerződ hassék. A Code szerkesztői, így rendelkezvén, szabad legyen kimondanom, nem csak a logikát mellőzték, hanem mellőzték, a mi még fontosabb és részökről meglepőbb, a gyakorlati szellemet s előrelátást is. Bizonyynyal, ha van eset, melyben a törvényhozónak gondolni kellett volna a nő gyengeségére s tehetetlenségére, az az eset az, midőn a nőnek érdekét maga a férj ellenében kell megvédeni; még érteni tudnám, hogy képesnek itélik a nőt a férj befolyásának ellentállani, ha gondoskodtak volna arról, hogy bizonyos fokú függetlenséget és személyes tevékenységet engedjenek a nőnek a háztartásban, s ekként hozzászoktassák őt érdekeinek ismeretéhez, s ezeknek védelméhez. De mit cselekedtek? Kiskorúként

bántak a férjes nővel, kettős gyámság alá vetették azt, a férj és a törvény gyámsága alá; ahhoz szoktatták, hogy csak ura szemeivel lásson s annak kezével cselekedjék, s azután, a veszély idején, midőn ez úr s e védő ellenfelévé változott, egyszerre megvonták tőle támogatásukat, s egyedül és védelem nélkül hagyták őt! El kell ismerni, hogy a Code ügyes szerkesztői sohasem alkalmazták ügyetlenebbül a szokásos eclecticus eljárást. Valóban. e két feltétlen és ellenkező rendszer között, melyeket előadtam, minden kiegyeztetés, minden középút lehetetlen. Képes vagy képtelen-e a férjes nő? a férji hatalom nem egyéb-e, mint eszköz annak képtelenségét pótolni, vagy célja nem más, mint a ház kormányában az intézés s a nézetek egységét hozni be? Nyíltan s őszintén kell választani az egyik vagy a másik elv között s elfogadni utógondolat nélkül annak minden következményét.

Választásunk nem lehet kétes. Már bőven kifejeztük nézetünket a nőnem követelt természeti képtelensége fölött. A házasságot megelőzőleg képesnek tartott nő nem lehet másnap virradóra képtelenné. Általában azt mondják, hogy a házasság felszabadít: furcsa volna e régi példabeszédet megfordítani, s azt mondani, hogy a házasság gyámság alá veti a nőt. S mégis azt állították, hogy a nő képessége elegendő arra, hogy megengedtessek neki a szabad cselekvés, míg hajadon leány, mert akkor cselekvései csak önmagát illetik; de képessége elégtelenné lesz, ha férjhez megy, mert azontúl cselekvényei nem csak őt magát érdeklik; ha árt önmagának, árt a háznak s gyermekeinek is. De ha már ez útra léptünk, követni kellene ezt mindvégiglen: képtelennek kellene mondani a nőt nem csak házassága tartama alatt, hanem

özvegysége alatt is; a birói hatalomra kellene bízni, a ház érdekeinek megőrzése végett, hogy ne csak a távollevő, tehetetlen vagy méltatlan férjet pótolja, hanem az elhaltat is. Eddig fogunk-e menni? Valljuk meg, hogy e rendszer legalább bírna az újság érdemével; mert ekkorig minden törvényhozó, mint már meggyőződhetünk, elismerte az özvegynak a nem férjes nőével legalább is egyenlő, sőt gyakran felsőbb képességét. Ha például visszamegyünk a francia jog első forrásaihoz, a barbárok törvényeihez, látni fogjuk, hogy ezek, míg állandó *mundium* alá vetették a nőt, az özvegyet olykor kivételes képességgel ruházták fel. Ezek a durva alakjokban sokszor igen böles törvények, míg általában megtagadták a nőtől a polgári képességet, nem vélték szükségesnek elvonni azt attól, kinek az élettapasztalás s az anyai szeretet ihletése vezérül szolgáltak.

El kell tehát ismerni, hogy a nő természeti képessége a házasság által nem csak nem csökken, sőt inkább öregbedhetik. De ha elfogadjuk ezt az elvet, el kell fogadnunk annak minden következtetését is; s ez, mint tudjuk, nem kevesebb, mint bevinni a Code Napoleonnak a férji felhatalmazásról szóló rendelkezései közé három fontos módosítást; először: megszüntetni a felhatalmazás specialitását; másodszor: minden hatalom alól felmenteni a nőt, kinek férje távol van, vagy tehetetlen; harmadszor: megfosztani a nőt, ki felhatalmazás nélkül szerződött, a semmiségi keresettől, s e kereset jogát csak a férjnek adni meg. Már igazoltuk magát az elvet; lássunk most a belőle lefolyó következmények igazolásához.

A három reform, melyet jeleztem, remélem, kevesbbé fog merésznék látszani, ha figyelembe vesszük, hogy

azok, igazat szólva, nem is újítások, hanem inkább viszszerítés a régi francia jogtudomány legtisztább hagyományához, e jog első alapítóinak bevallott tanához, Beaumanoirtól kezdve Coquilleig. Ha a XVI-ik században eltérni kezdtek ez egészséges tantól, ez a romanisták befolyásának volt köszönhető, kik kivetkeztették természetéből a férji hatalmat, a római jog elveihez akarván alkalmazni oly intézményt, melyet a rómaiak sohasem ismertek. Legalább következetesek voltak önmagukhoz: a nő képtelensége, az ő szemeikben, nem valamely átmenő és váltakozó állapot, hanem magához a nemhez tapadt volt, s híven ez elvhez, megengedték a leánynak s az özvegynek a visszahelyezést s a Velleianum jótétét. Ha e római elvek nem lehetnek a mieink is, ha ma már nem hihetünk, mint az ókori Róma, a nőnem gyarlóságában s tehetetlenségében, térjünk vissza elszántan ahhoz a joghoz, „mely bennünk gyökerezik“, mint a régi törvénytudók mondták, a régi szokásjoghoz, Coquille és Beaumanoir jogához.

E javítások egyébiránt nem kevesebbé felelnének meg a gyakorlat szükségének, mint az elmélet logikai szabályainak. Nem lenne-e kézzel fogható hasznosságú eljárás, ha a férj, kit ügyei távol útra szólítanak, elmenetele előtt, *általános* felhatalmazás útján, módban hagyhatná nejét, hogy a háztartás szükségéhez képest vehessen s eladhasson, és a körülmények szerint szabályozhassa szerződéseinek záradékait? A hatóság folytonos közbejvetelének szüksége a férj távolléte vagy képtelensége esetében, nem lesz-e gyakran a ház fejének magánérdekeire nézve zavarok és akadályok nevelőjévé? s nincs-e szembeszökő ellenmondás abban, hogy a nő, ki tilalom alá tett férjének gyámja vagy távollevő férje helyett a

közös javak kezelője, kiterjedtebb jogokat birjon férje, vagy a közösség vagyona, mint saját maga vagyona fölött? ¹ Végre, nem ellenkezik-e az igazság legelemibb fogalmaival megengedni a nőnek, ki szabadon s az ügyet teljesen ismerve szerződött, hogy önmaga megtámadhassa saját szerződését, az alatt az ürügy alatt, hogy férje fel nem hatalmazta, vagy csak utólag hatalmazta fel? A nő azt mondhatná ugyan a hitelezőnek: Ön szarvas meggondolatlanságot követett el. De ily beszéd, ahhoz intézve, a kit megcsálnak s kifosztanak, nagyon is gonosz tréfa, s nem hiszem, hogy azt bármely törvényszék a nélkül hallhatná, hogy fel ne sóhajtson a törvény méltatlansága fölött.

A rendszer összes következményei között, mely a nő számára fentartja ennek képességét a férji hatalom alatt, egyetlen egy van, melyet nem fogadhatok el némi habozás nélkül, s ez éppen az, melyet a Code megengedett, úgymint a nőnek az a képessége, hogy kötelezhesse magát férjeért, vagy általában, hogy szerződhesék ezzel. A komoly veszélyek, melyeket e képesség felidézhet a törvénykönyv ily rendelkezése alatt, kétségkívül nagy részben elenyésznének az általam javasolt rendszer alatt; ha a nő nem tekintetnék kiskorúnak, ha, szükség eseté-

¹ A nő, az első esetben, a gyám minden jogát gyakorolhatja (507. cz.), a második esetben, a joggyakorlat felruházza őt az ideiglenes birtoklásra bocsátottnak minden jogával. Orleans, nov. 22. 1850., Dev. 51., 2., 553. Ámde a gyám *egymaga* az ingók iránt minden keresetet indíthat (464. cz.) s az ideiglenes birtoklásra bocsátott *egymaga* még az ingatlanokra nézve is pert kezdet. Douai, nov. 28. 1853. Dev. 54. 2. 431. A nő tehát, e két esetben, egymaga gyakorolhatja férje vagy a közösség kereseti jogát, s nem gyakorolhatja saját keresetjogát a bíróság felhatalmazása nélkül.

ben pótolhatná a háztartás fejét s így tapasztalást szerezhetne az ügykezelésben: nem lenne védtelenül odavetve a vagyona után sovárgó férj mindennemű kísérleteinek, s ha mindennek daczára is a kezesség s a házastársak közti szerződések szabadsága komoly veszéllyel fenyegetne: van egy másik orvosság, melyet maga a törvénykönyv szolgáltat.

E gyógyszer a házassági szerződésben van. Ha a törvény meg nem tiltotta a nőnek, hogy magát férjeért kötelezze, ha helyre nem állította általában a *si qua mulier* authentikának tilalmát: de felhatalmazta a házastársakat s ezek családjaikat, hogy minde bajokon saját akaratukkal segíthessenek a házassági szerződés által; szabadságukra hagyta, hogy tetszésök szerint s a körülményekhez képest a szabadság vagy a tilalom, a vagyonszövetség vagy a hozományosság rendszere alá helyezhessék magukat. A kiegyenlítésnek e neme, mely által a törvényhozó a magánszerződések minden bizonytalanságának tette ki az elidegeníthetlenség s képtelenség kérdéseit, azaz: a közrend egy kérdését, számos bírálat tárgya lett; a megtámadások sorban intéztettek majd a közösség, majd a hozományosság rendszere ellen. Kövessük azokat e kettős téren.

III.

A nő törvényes állapota a közösség rendszere alatt, első tekintetre, az összefüggés feltűnő hiányát mutatja fel. Egyelőre úgy látszik, hogy a törvényhozó a nővel úgy akart elbánni, mint képtelen személylyel; törvényes jelzáloggal védi őt, nem tartván alkalmasnak arra, hogy maga gondoskodjék saját biztosságáról; többet is tesz, felmenti e jelzálogot a bekebelezés alól,

oly túlságos kiváltság, melyet egyedül a hitelező képeség hiánya látszik igazolhatni; sőt még ennél is többet tesz, megtiltja a nőnek, hogy megfoszthassa magát a biztosítéktól, melynek rendeltetése őt önmaga ellen védeni s lemondhasson, egészben vagy részben, jelzálogosi jogairól. De azután, gyors fordulattal, egyik kezével mindazt visszaadja a nőnek, a mit a másikkal elvett tőle; míg az előbb tehetetlennek vélte azt arra, hogy ő maga oltalmazhassa jogait férje ellen, szabadjára hagyja, hogy feláldozhassa ugyan e jogait, magát férjeért kötelezze; míg az előbb eltiltotta attól, hogy beleegyezhessek jelzálogosi jogainak elvesztésébe vagy csorbitásába, most megengedi neki azt, a mi sokkal fontosabb, hogy a jelzálog e félelmes fegyverét ellenfelei kezébe adja. Mire való tehát, azt mondák minden oldalról, az elővigyázatok s biztosítékok ez egész bonyolódott gépezete, melyek csak akadályul s törül szolgálnak mindenki részére a nélkül, hogy bárkinek is biztosságot nyújtának? miért zárni el a nőt látszólag áttörhetetlen korlátok s tilalmak keretébe, ha kulesot adtok kezébe, hogy azt kinyithassa? egyik áll a kettő közül: vagy minden törvényes biztosíték hasztalan s ekkor meg kell azokat szüntetni, hogy ne legyenek gátolói a forgalomnak; vagy pedig czélszerűek valami tekintetben, de akkor ne legyenek csalókák, siessetek azokat megszüldíteni.

Némelyek szerint a nő törvényes jelzáloga, minden védő kiváltságával együtt, ellenkezik magával a közöség rendszerének lényegével s összeférhetetlen ezzel.¹

¹ Wolowski jelezte e szempontot egy munkájában, mely, fájdalom, bevégtetlen maradt. *Rev. de legisl.* XXV. k. *De la société conjugale.*

A törvényes jelzálog, Rómából eredve, a hozományi rendszer szülötte lévén, oly erősen tapad a római hozományisághoz, hogy attól el nem választható. Kellett, hogy ugyanazon törvény, mely tevéketlenségre s tehetetlenségre kárhoztatta a nőt, tevékenynek s előrelátónak mutakozzék ennek érdekében, s kiváltságot teremtsen javára ugyanott, a hol megállapította képtelenségét; hogy ugyanazon törvény, mely kizárta a nőt minden együttműködésből férjével, mely mozdulatlaná tette a hozományt s megakadályozta annak növekedését, megakadályozza elvesztését is s biztosítsa megtartását.

Ilyen volt a hozományi rendszer. De oly rendszer alatt, mely felszabadítja és szabad tevékenységre hívja a nőt, ez nem tarthatja meg egy képtelen személy kiváltságait; oly rendszer alatt, mely a nőt a férj társává teszi s megengedi, hogy vele együtt gazdagodjék, nem lehet ezt biztosítani a veszteség esélyei ellen; jó és rossz szerencsének közösnek kell lenni a két házastárs közt. Szóval, a nő képtelensége a hozományi rendszer alatt, egyedüli okszerű alapja a törvényes jelzálognak, s ha e képtelenség meg van szüntetve, a törvényes jelzálog nem egyéb már, mint értelmetlenség az elméletben, s rászedés és tör a gyakorlatban. Nem bizonyította-e ezt már is a tapasztalás? Fél század joggyakorlata nem mutatta-e meg minden okoskodásnál erősebben, hogy mivé lesznek a törvényes jelzálog jótéteményei oly nő részére, kinek jogában áll magát kötelezni s elidegeníteni? mit tegyen ekkor a nő? Az első dolog, a mit elidegenít, maga a törvényes jelzálog, s ha e törvényes jelzálog el van idegenítve, s átruházva a férj hitelezőire, a helyett, hogy őt védené, ellene fordul: a jelzálog nélkül, legalább egyenlő lábon concurrálhatott volna a férj

többi hitelezőivel, a jelzálog által létrejött egyenlőtlenség folytán pedig legtöbbször a nő maga lesz kizárva.

Nagyobb számú más jogtudósok, megrettenve e veszélyektől, egészen ellenkező úton keresik a segílyt. Igenis, így okoskodnak, a nő képtelensége logikai s mellőzhetetlen kiegészítése a jelzálogi biztosításnak, melylyel a nő védve van; de ha ez így van, nem eme biztosítékoktól kell a nőt megfosztani, hanem inkább képtelenségét kell megállapítani, vagy helyesebben mondva, elismerni. Mert e képességhiány tetteleg létezik, mint kikerülhetetlen következése a férj fensőbbségének; létezik ez minden házassági rendszer alatt, de ha van oly rendszer a többi között, mely alatt a férj befolyása hatalmasabb s ellenállhatatlanabb, ez éppen a közösség rendszere. Minél inkább hozza közel valamely házassági rendszer a feleséget férjéhez, annál jobban veti alá befolyásának. A hozományi rendszer legalább elkülönízi a két házastárs érdekeit, s a nő számára, a parafernális vagyon élvezetében, elszigetelt és független cselekvési kört teremt. De oly rendszerben, mely azonosítja a két házastárs érdekeit, mely, úgy szólván, egy személyt s egy vagyont csinál a kettőből, lehet-e a nőnek a polgári élet összes szerződéseiben más akarata, más gondolata, mint az, mely a közösség fejeé? Ha azt akarjátok, hogy a házastársi közösség az legyen, a minek lennie kell, két szabad lény társulása s nem a gyengébbnek elnyeletése az erősbik által, adjatok a nőnek biztosítékokat, s a mi e biztosítékok hatályosakká tételére szükséges, kössétek azokhoz a képességhiányt. Tegyétek, hogy a nő képtelen legyen átengedni jelzálogát vagy helyettesíteni abban másokat, hogy képtelen legyen kezeskedni férjeért vagy azzal kötelező szerződésre lépni; tiltsátok meg e kötele-

zéseket, vagy legalább ne engedjétek meg birói felhatalmazás ellenőrzése nélkül.

E két túlságos nézet közt legbölcsebb, s még hozzáadom, leglogikaibb út vezet, nézetem szerint, a középső vonalon, melyet a francia törvényhozók követtek. A férjével vagyonközösségben élő nő, a francia polgári törvénykönyv vegyes és bonyodalmas rendszerében, két tekintet alá jő: a törvény pártfogással és kiváltságokkal veszi őt körül, s egyszersmind képessé és függetlenné nyilvánítja; felruhazza minden lehető jelzálogi biztosítékkal, s egyszersmind felszabadítja arra, hogy lemondjon mind e biztositékról. Csodálatos, látszólag ellenmondásos összeállítás, de ismételve mondom, alapján igen igazságos és igen logikai. Senki sem tagadhatja, hogy a részletes intézkedésekre nézve, melyek akár a nő törvényes jelzálogát, akár az erről való lemondás vagy abban való helyettesítés cselekvényeit szabályozzák, a jelen törvény gyakran vétetik bírálat alá. De mellőzöm most a részletek e bírálatát, mely kitérésekre s ismétlésekre vezetne. A két lényeges elvhez tartom magamat, mely a vagyonközösségben élő nő állapotát kormányozza, s melyet e két szóban lehet egybefoglalni: pártfogás, szabadság. Reményilem bebizonyítani, hogy e két elv nem hogy kizárná egymást s ártana egymásnak, sőt egyik a másikat támogatja és kiegészíti.

Első pillanatra szembeötlő dolog, hogy a nő, bárminő cselekvési szabadságot engedjen is neki a törvény, sohasem járhat el adósává lett férje ellen oly mértékben, mint ezt az eszélyesség más közönséges adóssal szemközt parancsolja: mindig egy legyőzhetetlen akadályra fog találni, s ez az akadály: maga a közösség. A nő, hogy hitelezésének valódi felszámításához s felfedezésé-

hez juthasson, kénytelen volna a háztartási társulást felbontani, a házassági szerződést saját kezeivel szétzaggatni; szóval az kellene, hogy a javak elkülönzését követelje. A törvénynek, hogy e durva szélsőségre ne hajtsa a nőt, a tétlenségben kellett biztosítékot nyújtani számára: ezt cselekedte a törvényes jelzálog felállítása által, mely tehát a háztartások állandóságának s a családok békéjének egyik legszilárdabb alapja.

Azomban, nézetem szerint, nem ebben áll a nő jelzálogának különös hasznossága a közösség rendszere alatt. Ha a törvényes jelzálog kiválólag nélkülözhetetlen ily rendszer alatt, ez azért van így, mert egyedül ez állíthatja helyre a két házaspár társaságában azt az egyenlőséget, vagy legalább azt az egyensúlyt, mely minden polgári társulás alapelve. A házassági társulás a legméltánytalanabb lenne minden társaságok közt, a legisták kifejezése szerint leoninus társaság¹ lenne, ha ugyanazon szerződés, mely a férjnek, a közösség fejének, címével együtt, a nő minden javai felett jogot ad, viszont a nőnek is nem adna jogot a férj ingatlanaira, a törvényes jelzálog által. A nőt megillető e jog a közösség rendszerének természetéből, sőt mondani merném, lényegéből ered. Nem valamely elméleti feltevés ez, hanem tapasztalati igazság, mely mellett a történelem tanúsága szól. Minden törvényhozás, a legbölcsebbtől kezdve a legdurvábbig, mely a házassági közösséget megállapította, a nőnek s valamely jogot engedett a férj saját javaira. E jog, a

¹ Leoninus (oroszláni) szerződésnek neveztetik az erősebbnek előnyére intézett szerződés, melyben az egyik fél a nyereség, másiké a teher és kár. (Ego primam tollo, nominor quia leo stb. Phaedrusrnál.)

régi francia törvényekben, a törvényes özvegyi jog volt, az özvegyi jog, melynek sorsa oly szorosán fűződik a vagyonközösségéhez, hogy e két intézmény eredete csaknem összeolvad. A férj javai, melyeket az özvegyi jog terhel, el nem ajándékozhatók, el nem adhatók, le nem köthetők a nő beleegyezése nélkül, s ha átnézzük a charták és oklevelek vaskos gyűjteményeit, melyeket a benedictinusok tudománya reánk hagyott, nem található azokban, úgy hiszem, nős férfi által kiadott egyetlenegy fontosabb oklevél sem, nejének közbejövetele s ellenjegyzése nélkül.

Az özvegyi jog eltűnt a francia törvénykönyvből, s eltűnése, bizonyos tekintetben, szánandó hézagot hagyott hátra a jelenlegi törvényben; de a most előttünk fekvő vonatkozásban, az özvegyi jog a hasonérték egy nemét találja a törvényes jelzálogban. A férj javai, melyeket jelzálog terhel, a házasságkötés napja óta éppen úgy a nő joga alá vannak vetve, mintha özvegyi joggal volnának terhelve. A férj ma is neje egyezésére szorúl, ha eladni, elzálogosítani vagy kötelezést vállalni akar; a felek, kikkel alkudozik, sohase mulasztják el megkövetelni e beleegyezést: hasznos ez a hitelezőkre nézve, kiknek záloga, e nélkül, elnyelethetnék a nő hozományi joga által; hasznos a vevőkre nézve, hogy felmentessenek a törvényes purgátzio alakszerűségeitől, s megvédessenek a túligérés veszélyei ellen. Sőt még több; a jelenlegi jogtudomány szerint, mely, igen bölcsen, kiterjesztette a törvényes zálogot a közösség szerzeményeire is, a férj már csakugyan nem rendelkezhetik egyedül a közös javakról: ezekre nézve is mindenkor kénytelen nejének beleegyezését kieszközölni. És ha jól összehasonlítjuk a régi charták gyűjteményeit, melyekről

az imént szólottam, a jelenkori jogtudomány táraival, azt fogjuk látni, hogy a gyakorlat e tekintetben nem változott a közösség eredetétől kezdve napjainkig: a közösségben élő két házastárs ma is, mint a középkorban, a polgári élet minden fontosabb szerződéseiben együtt s közösen kötelezik magokat; valamint a nő sohasem végez férje felhatalmazása nélkül, a férj is a maga részéről, majdnem soha se cselekszik neje hozzájárulása nélkül; az együttműködés folytonos a két társ között.

Hadd mondjam el itt egész gondolatomat. Félek, hogy a gyakorló jogászok s legisták nagyobb része mosolyogni fog a felett, de mégis elmondom azt, mert meggyőződésem komoly és mély. Én a nőnek e folytonos részvételét a háztartás kormányzásában, melyet úgy szoktak feltüntetni, mint visszaélést és veszedelmet, ellenkezőleg, az igazság s a családok érdeke nevében merem követelni. Igazságos, mert legteljesebb valósítása, a polgári érdekek körében, ama benső és őszinte egysülésnek, a „*consortium omnis vitae*“-nek, mely maga a pogány ó-kor szavai szerint lényegét teszi a házasságnak. De oly hasznos is, mint igazságos, s bármit mondjanak is, a gyermekek érdeke sokkal jobban lesz biztosítva, ha az atya, minden intézkedésben, mely jövőendő sorsukat kockára tehetné, folyamodni kénytelen a talán kevésbé felvilágosodott, de talán az anyai szeretettől melegebben áthatott tanácsadáshoz. A nőnek félénkebb előrelátása gyakran fogja visszatartóztatni a férjet a nyereszkesedés és vállalkozás síkos lejtőjén; a családátya tékozló hajlama gyakran fog az anya ellentállásában hajlékonyabb, de egyszersmind hatályosabb zabolára találni, mint azok a törvényes akadályok, me-

lyek, a hozományi rendszer alatt, gyakran a család játékszerei, s a jóhiszeműség törei. S ne vádoljanak azzal, hogy, midőn ezt állítom, elfelejtettem, hogy a férfi tehetségei nem ugyanazok a nőével, s hogy a gondviselés, ez adományok kiosztásánál, a két nemnek, ha nem is igen egyenlőtlen, de legalább igen különböző jutalékot utalványozott. S éppen e különbözőség okozza, hogy a férfi a nőnél találja fel s kénytelen feltalálni azt, a mi önmagánál hiányzik, s hogy a házi érdekek jobban lesznek biztosítva, ha a helyett, hogy a háztartás fejét illető kizárólagos dolog lennének, mindkét házastárs közös dolga lesznek.

Ha e szempontra helyezkedünk, a nő törvényes jelzálaga egészen új színben mutatkozik. A helyett, hogy mint a hozományi rendszer alatt, pártfogás lenne, mely fedez egy gyámoltalan és szenvedő lényt, a közösségben élő férjes nő kezei közt a tevékenység s befolyás hatalmas eszközévé lesz. De jól megjegyezzük: ha a nőnek ez előnyöket megszerzi, ez éppen azért van, mert a nőnek szabadságában áll azt elidegeníteni s fölöle tettszése szerint rendelkezni. A kik azt követelik, hogy megfosztassék e szabadságtól, eltérnek a szokásjogi közösség igaz elveitől, s ellenállhatatlan lejtőre jutva, a római hozományiségba merülnek.

Ha azt akarjátok, hogy a nő valóban gátolva legyen vagyonának a férj vállalatainál lehető kockáztatásában, nem lehet arra szorítkozni, hogy eltiltsátok őt jelzálaga átengedésétől vagy másoknak ebben helyettesítésétől; meg kell tiltanotok azt is, hogy férje hitelezőivel szemközt magát kötelezhesse, mert ez a kötelezés, mint már láttuk, hallgatag helyettesítést foglalna magában; meg kell tiltanotok, hogy bármely kötelező szer-

zódásra lépjen, mert ily szerződés legtöbb esetben nem egyéb lenne, mint közbejárás férje javára; meg kell tiltanotok még azt is, hogy eladhasson, mert akár elád, akár kölesön vesz, vagyonát így is, úgy is férje kezeibe adja, a ki, mint a közösség feje, egyedül fogna nyúlni az eladási árhoz. Még tovább is lesznek sodorva: mihelyt a vagyonközösségben élő nőt mindama képtelenséggel sújtjátok, mely alá a hozományi rendszerben vetve van, mihelyt kizárjátok őt, mint e rendszer magával hozza, minden részesülésből a háztartási ügyekben, bánhattok-e még úgy vele, mint társsal, adhattok-e neki részt a nyereségből, melyhez nem járult, viseltethetitek-e vele a veszteségek egy részét, melyekért egyedül a férj felelős? — Kétségkívül, nem! Ha a nőt képtelenné s tehetlenné teszitek, a logika kényszerít mozdulatlanná s változatlanná tenni a hozományt, azaz: visszaállítani a hozományi rendszert teljes szigorában, s e mértéktelen rendszert a törvénybe felvenni.

Eddig fogunk-e menni? s elfogadjuk-e ennek minden következményét? Hogy a kérdés egész fontosságát még jobban éreztessük, nincs egyéb hátra, minthogy vizsgálat alá vegyük egy perczre a hozományi rendszert önmagában s mérlegeljük annak előnyeit s visszaéléseit.

IV.

A *Senatusconsultum Velleianum*, mint már az előbbi fejezetben kimutattam, mellőzhetetlen kiegészítése a hozományi rendszernek: lehetetlen a hozomány megtartását biztosítani a nélkül, hogy a nő valódi személyes képtelenséggel sújtassék. Ez oly igaz, hogy a Velleia-

numbéli incapacitas, miután ünnepélyesen száműzetett a francia törvényekből, alattomosan visszalopódzott azokba a hozomány elidegeníthetetlenségének színe alatt. Ez legfőbb menedéke, ez a legvégső s legerősebb bástya, mely mögé egyesül ma mind, a ki még védője e rendszernek. A többi állomást, melyeket igen nehéz volt megvédeni, egymás után feladták: már nem követelik a velleianumbéli incapacitást általános törvényül az egész nő-nem részére, sőt úgy sem követelik, mint abszolút törvényt minden férjes nő számára. De azt mondják: ha a Senatusconsultum tilalma nem lehet már ma általános és abszolút törvény, hagyjátok azt legalább fennállni, mint fakultatív záradékot a házassági szerződésekben; ne vonjátok el a családtyától ez oly igen törvényszerű elégtételt, hogy szigorú hozományi rendszer által biztosíthassa leánya és unokái jövődjét.

Meg kell vallani, hogy a Senatusconsultum Velleianum, ez új térre helyezkedve, meg tudta magát védeni a legerősebb támadások ellen. Már nem úgy mutatkozik, mint *személyes* jótétemény, mely a nő gyengeségét s tapasztalatlanságát pártfogolja; most már *dologi* biztosíték, mely a hozomány elidegeníthetetlenségét biztosítja s erősíti. E szempontból tekintve, nem tesz fel a nőnél semmi természetes képtelenséget, oly kevéssé, mint a helyettesítések vagy az örökösödési fentartásra vonatkozó törvények nem tesznek fel természetes képtelenséget a terhelnél vagy a végrendelkezőnél: a személy képtelensége csak szükséges következménye és biztosítéka a dolog elidegeníthetetlenségének. Tehát már nem a nő-nem polgári képességét kell védelmeznünk; a vita a hozomány elidegeníthetetlenségének terére megy át s ott összpontosul.

A hozományi rendszer (először is védelmezőit hagyom szóhoz jutni) bármit mondjanak is felőle, nem valamely önkényes és esetleges sértése a francia jog általános elveinek. Sőt, ellenkezőleg, kifejezése egy általános és állandó törvénynek, mely változó formák alatt, minden századra s minden népre kiterjesztette uralmát: a javak megtartásának törvénye a családokban. Minden törvényhozó érezte annak szükségét, hogy amaz ingómozgó gazdagság oldala mellett, mely a forgalom hullámzásába sodortatva, szünetlenül kering, átalakul, elvész és újra születik, állíttassék fel egy állandó és tartós vagyon is, a tartalék egy neme a jövő nemzedékek számára. — Innét a köteles-rész, az örökösödési fentartások, elővásárlási jog, helyettesítések s hitbizományokra stb. vonatkozó többi törvények; innét végre a hozományi rendszer. E különféle nyilvánulások alatt ugyanazt az általános, egyirányú törvényt kell felismerni, mely a legrégibb kortól kezdve vezette az emberi társaságok alakulását. Már bizonyítottam ezt a tanulmány fentebbi lapjain. A család tulajdona megelőzte, a történeti rendben, az egyéni tulajdont. Az ember csak akkor mondott le a kóbor életről, akkor kezdett ragaszkodni a hazához, építeni magának lakást s művelni a földet, midőn családot alapítván remélni lehetett, hogy túléli maga magát, s valamikép megörökíti földi létét utódai hosszú sorában. Egyedül, magára hagyatva, ugyan gondolt volna-e rá, hogy elsajátítsa a föld ama zugát, melyen csak átmenőben volt, s hol gyors átvonulásának nyoma el vala enyészendő távozása után? Megtalálhatni e gondolatot minden kezdetleges törvényhozásban: a föld nem volt akkor az, a mivé lett azóta, forgalom tárgya, eladó érték, mely kézzől-kézre

kering; mindaz, a mit az ember legtiszteletreméltóbbnak s legszentebbnek ismert, a földhöz volt tapadva, ott pihentek ősei, ott lakoztak házi istenei; első kötelessége volt átbocsátani utódaira e szent letéteményt, melyet őseitől vett át.¹ Igaz, hogy később a kereskede-
dés, a társadalmi viszonyok növekvő bonyolódása meg-
másították a régi törvények egyszerűségét, s a tulajdonos egyéni joga lassan s fokként lerázta magáról a család kollektív jogát. Előbb az örökség eladásának lehetősége hozatott be, ezt követte a végrendekezési jog. Így a család joga lépcsőről-lépcsőre meghátrált, hogy helyet adjon az előre haladó polgári szabadságnak, de sohasem tűnt el s nem is tűnhetett el egészen, s ha a törvény megtagadta volna tőle a méltányos szentesítést, maga a család alkotmánya rendült volna meg alapjában.

És valóban, majdnem minden törvényhozó gondoskodott, különféle intézkedések által, az öröklött javak megtartásáról. A római államban korlátlan helyettesítések, Spanyolországban majorátusok, Ausztriában, Poroszországban, Bajorországban, az összes német államokban saját családi egyezkedések léteznek; Oroszországban a rokonok elővásárlási joga; Anglia, a maga *fief*-jében (*fiefs taillés*) a helyettesítések oly rendszerével bír, melyek bár ideiglenesek, minden nemzedékkel megújulnak, folytonos és végetlen lánczolatban újra meg újra füződven egymáshoz. Mind e népeknél (legalább állitá-

¹ Plato, *De leg.*, XI. (Didot kiad. II. r. 468. l.) „Barátim, kik csak egy napra vagytok itt a földön, a ti dolgotok-e szabályozni, mi legyen vagyonotokból? Én, a törvényhozó, kinyilatkoztatom nektek, hogy nem vagytok urai sem vagyonotoknak, sem magatoknak; ti és javaitok fajotokéi, őseitekéi s maradékokéi vagytok.“

suk szerint) századok tapasztalása igazolta e családvédő intézményeket; s ezek úgy anyagi, mint erkölcsi tekintetben, jótékonyoknak s termékenyeknek mutatkoztak. — Szilárdítva a családokat, szilárdították magokat az államokat is. Míg másutt a földét morzsákra oszlatni s porrá lenni látjuk a forgalom felbontó hatása alatt, ez intézmények fentartották a nagy birtokok épségét, előmozdították a nagyban művelés fejlődését, s ekként a folyton hullámozó ingó vagyon oldala mellett állandóbb és szilárdabb közvagyon elemeit teremtték. Teremtettek ezenfelül azt, a mi még becsesebb; ama mozgó népesség mellett, mely kevésbbé ragaszkodva a földhöz, éppen ezért kevésbbé ragaszkodik a hazához is, helyben ülő népességet, melynél folyton megmarad, az öröklött fekvő vagyonnal együtt, a hazai hagyományok kultusa s a multnak intézményeihez való ragaszkodás. Az újkori francia törvényhozók, nem gondoskodva arról, hogy ez előnyöket biztosítsák Franciaországnak, erőszakosan szakítottak a multtal: megtiltották a jövőbeli örökösödés felett kötendő szerződéseket, a helyettesítéseket, elnyomták a hitbizományokat, eltörölték az özvegyi jogot; még ama törvényeknek is, melyek helyreállították a „fentartást“ (reserve) s megszorították a végrendekezés szabadságát, nem az volt céljuk, vagy legalább eredményök, hogy megtartsák a javakat a családokban, hanem inkább, hogy elaprózzák s mozgósítsák a földet a felosztások sokszorozása s egyenlősége által. Ez összes, egykor konzerváló természetű intézmények közül még csak egyetlenegy áll fenn, a hozományi rendszer, annál fontosabb, annál becsesebb, mert ma már egyedül képviseli az eltűnt hasznos intézmények egész osztályát; s ma már csak egyedül képez némi ellensúlyt a kereskedelmi

nyerészkedés mindinkább féktelen és vakmerész mozgalmával szemközt. S ezt megértette a közvélemény: csakugyan azt látjuk, hogy a hozományi rendszer divata mindinkább elterjed a jelenkori joggyakorlatban, s már nem csak az írott törvény régi tartományaira marad korlátozva, hanem benyomul Párisba s az északi ország-rész nagy kereskedő városaiba is, s míg némely theoretikusok folyvást ismétlik, hogy leélte idejét, s hirdetik közelgő végét, élettel s jövővel teljesen követi előhaldásának útait.

„Egyébiránt,“ így folytatják a hozomány elidegeníthetetlenségének védői, „ha a régi jog fentartó természetű összes intézményei közt van egy, mely különösen megérdemli hogy kegyelemre találjon az új törvény reformjai előtt, ez kétségkívül a hozományi rendszer. E rendszer alatt az elidegeníthetetlenség, a házasság tartamára korlátozva, sohasem törheti át azokat a szűk korlátokat, melyeken túl annak veszélye forog fenn, hogy a forgalom akadályává s a háztartás feszélyezőjévé válik, sőt ez elidegeníthetetlenség nem kényszerítő, hanem csak fakultatív: megtagadni egy atyától a jogot, hogy midőn leányát hozománynyal látja el, ne köthessen ki oly záradékot, melyet atyai szeretete s okossága sugall, ez annyi volna, mint merényletet követni el egy szent elv, az egyezkedés szabadságának elve ellen, s gátokat vetni éppen annak a szerződésnek, melyet a törvénynek fel kellene bátorítani. Mit tegyenek a szülők, ha elveszíték tőlök a hozomány elidegeníthetetlenségének biztosítékát? Nem fogják merni, hogy átadják javaikat, s leányuk hozományát valamelyes évi fizetés ígéretére szorítják, és ha a vőlegény nem akar megelégedni e mindenkor bizonytalan ígérettel, maga a törvény lesz az, mely

megtiltván az elidegeníthetetlenséget, akadályozza a házasságot.“

Valóban az összes házassági rendszerek közt egy sincs, mely annyira megnyugtató a családtyák aggályai s méltó bizalmatlanságával szemközt. Egy sincs, melyben az egyensúly jobban legyen fentartva a két házastárs illető sajátságai közt. Ha igaz, hogy a háztartás, valamint az állam jó kormányzása szükségessé teszi a fentartás és a haladás elveinek kellő mértékben alkalmazását, e kombináció sohasem volt a házi rendben szerencsésebben valósítva, mint a hozományi rendszer által. E rendszer két részre osztja a házi vagyont: az egyik rész, ingatlan s mozdulhatatlan, tartalékalapot képez a család számára: ez a nő hozománya; a másik, a ház fejének szabad rendelkezésére bízva, átalakulhat, gyarapodhatik, táplálékul szolgálhat a kereskedésnek vagy iparnak: ez a férj vagyona. Így van alkalmazva az az elv, melyet már kétezer év előtt hirdetett az ó-kori tudomány mestere, s mely éppen oly igaz ma, mint volt akkor: „a házi feladatok nem ugyanazok mind a két házastársra nézve: a férj dolga: szerezni, a nőé: megtartani.“¹

Ime visszajutottunk, mint látjuk, tanulmányunk központjához: a képesség meghatározásához s a nő szerepéhez a családban. Részünkre ez a vita valódi tere, s felelve az érvekre, melyeket éppen felhoztam a hozomány elidegeníthetetlensége mellett, mindenekelőtt e térre kell helyezkednünk.

Igen, Aristoteles kétségkívül igazat mondott, a nőnek kell a háztartásban a megtartó elemet képviselni. De a megtartás (konzerválás) nem annyi, mint a tespe-

¹ Aristoteles, *Politik*, III. 2., 10. — Hasonl. *Econom.* 3.

dés és tétlenség. A vagyon megtartása, megakadályozása annak, hogy semmi el ne romoljék s el ne értéktelenedjék, majdnem annyi gondot, vigyázatot, folytonos tevékenységet tesz szükségessé, mint a szerzés munkája. Betöltheti-e a nő a hozományi rendszer alatt e szerepet? Bizonyynal nem; a nő e rendszer alatt, kizárva minden részesülésből a háztartás dolgaiban, szenvedőleges tétlenségre kárhoztatva, éppen oly tehetetlenné lesz megtartani, mint szerezni. A házastársi vagyonszövetségben sokkal jobban gyakorolhatja e konzerváló befolyást, melyet helyesen tekintünk különös feladatának; e szövetségben, mint láttuk, semmiféle fontos határozat nem hozható a háztartásban a két házastárs egyetértése nélkül, s a nő ovatossági szelleme üdvös korlátot vethet a férj vállalkozási szellemének. Ellenben a hozományi rendszer alatt a törvény pótolja a képtelen és megsemmisített nőt, s a mérséklő befolyás helyébe hajthatatlan tilalom, a konzerválás helyébe a mozdulatlanlanság lép.

Sőt, a mi több, a törvény, mely ekként önmagát terheli azzal a mérséklő szereppel, melynek betöltésére egyedül a nő alkalmas, sokkal túllő azon a czélon, melyet magának kitűzött; megbénítva a nő tevékenységét, megbénítja egyszersmind a férj tevékenységét is. Ennek következése kikerülhetetlen: a törvényhozó nem sújthatja a nőt képtelenséggel, a nélkül, hogy egyszersmind védelme alá ne vegye a törvényes jelzalog által; nem mondhatja neki: „ne tégy semmit“ a nélkül, hogy hozzá ne tenné: én teszek helyetted, s felállítok minden szükséges biztosítékot, hogy jogaidat megvédjem.“ Kénytelen hát jelzalog alá vetni a férj minden ingatlant. E jelzalog szükségképen határozatlan kiterjedésű lesz, mert a nő követelésének mennyisége napról-napra növe-

kedhetik, s még e felett, átengedhetetlen is lesz, mert arra, hogy a nő átengedhesse azt, vagy lemondhasson róla, éppen az a képesség volna neki szükséges, melyet a törvény megtagad tőle. De egy tulajdonost általános jelzáloggal terhelni, melytől magát fel nem szabadíthatja, s melynek kiterjedését előre nem láthatja, s nem is korlátozhatja: nem annyi-e, mint lelánczolni vagyonát, s megrontani hitelét. Igaz tehát, hogy a törvény túllőtt a célon, s míg csak a hozományt akarta mozgósíthatatlanná tenni, ilyenné tette a háztartás egész vagyonát. És így nem a hozományi rendszer van hivatva valószínűsíteni azt az eszményt, melyet előadtam, a nő vagyonára alkalmazott megtartási s a férj vagyonára alkalmazott szabadsági elv összeegyeztetését. Egyébiránt minden ily kombináció csak csalkép, mert a házasság, már saját természeténél fogva oly szolidaritást állít fel a két házastárs érdekei között, melyet semmiféle törvényes mesterkedés nem képes lerontani: vagy hagyjátok a nőt szabadnak s tevékenynek, mint a milyen a vagyonközösség rendszere alatt, s éppen ez által biztosítani fogjátok a ház fejének szabad és termékeny tevékenységét; vagy kös-sétek meg a nőt, mint a hozományi rendszer alatt van, s ez által megkötitek a férjet is.

Feltűnő, hogy a hozomány elidegeníthetlensége sokkal tágabb körű, mint első tekintetre látszik: noha korlátozva van tárgyában, kiterjeszti befolyását a család egész vagyonára; bár korlátozva van tartamában is, tétlenségre s tehetetlenségre kárhoztatja mindkét házastársat éppen az erő és tevékenység korában; a házassággal együtt kezdődve s végződve, megfosztja a férfit polgári szabadságától abban a korban, midőn kezd azzal élni tudni, s csak előre haladt korában adja azt

neki vissza, midőn már nem veheti hasznát. El kell tehát ismerni, hogy a hozományi rendszer által felállított elidegeníthetetlenség üdvös voltát csak oly föltétel alatt lehet vitatni, ha egyszersmind az is állittatik, hogy az öröklött javak elidegeníthetetlensége általában igazságos és hasznos dolog. Ez, mint már láttuk, ellenfeleink kiindulási pontja, s a vita nem lenne teljesen kimerítő, ha őket egy perczig e térre is nem követnénk.

Itt találkozunk ismét amaz elmélettel, mely az ingatlanok tulajdonát az egész család kollektív jogává teszi. Nem akarom kétségbe vonni a család jogát, nem akarom még annak korlátait se vizsgálni, mert e kényes fejtegetés nagyon hosszas kitérésre vezetne. Csak annyit mondok: a család, bárminők legyenek is állítólagos jogai, érdekeinek kezelésére s védelmére csak egy tevékeny és jogos képviselővel bírhat, s e képviselő, minden egyes nemzedékben, a családatya. És így a családatyának joga, vagy ha úgy akarjuk, kötelessége a lehető legjobban használni fel, az utódok érdekében, a vagyont, melyet az ősök letéteményül hagytak reá. Beleegyezek, hogy szigorú törvény szorítsa őt e kötelesség teljesítésére; ha el akarja tékozolni vagyonát, ám tegyék zár alá; ha idegen családra akarja ruházni vagyonát, semmisítétek meg ajándékait vagy hagyományait. De ne menjetek tovább; ne foszszátok meg jogától, hogy eladhasson, kölcsönt vehessen, kereskedhessék; mert ha ennyire mentek, ha megtiltjátok neki, hogy örökségét használhassa és javíthassa, ezzel nem a család fentartását biztosítjátok, ez már veszteglés, ez annak fokenkénti elzüllése.

Látjuk hát, hogy nem a kicserélő változások s kereskedés békőzése által lehet biztosítani a nagy vagyonok s nagy családok fentartását. Arra sincs szükség,

hogy gyakorlati és gazdasági szempontból vizsgáljam, vajjon e konzerváló rendszer nem mutat-e fel éppen annyi, vagy még több hátrányt, mint előnyt. Mert e kérdésnek semmi köze a hozományi rendszerhez. Ha a törvényhozó meg akarja gátolni a régi családok elzüllesztését, s az ingatlan vagyon elaprózását, állítsa helyre a helyettesítéseket, az időbség jogát, de ne keressen orvoslást a hozomány elidegeníthetlenségében. A hozományi rendszer összes tilalmai sem tehetnek semmit az örökségek elaprózása ellen, mert ha gátolják is a vagyoncserét, nem gátolják az osztozkodást,¹ nem segíthetnek a régi családok elszegényedésén, mert a vagyon csak úgy lesz hozományivá, ha előbbi birtokosainak családjából kiválik, hogy új családra szálljon, idegen birtokos neve alatt. S az arisztokratikus törvényhozások sohasem is vártak a hozományi rendszertől konzerváló biztosítékokat. Sőt többnyire visszalökték e rendszert, s azok is, melyek elfogadták, szűkre korlátozták annak hatályait. Az írott törvény régi hazáiban, például, a hűbéri intézmények nem társulhattak a hozományi rendszerrel a nélkül, hogy ennek szigorát ne enyhítették volna; a helyettesítések, időbségi jog, leányok kizárásánál fogva a hozományok s jelzalogok, melyek ezeknek következei, a legcsekélyebb arányokra lettek szorítva, s éppen, mivel a leányok osztályrésze ekként a szorosan vett

¹ Sőt a hozományi rendszer ma már inkább csak akadály a nagy tulajdonok képződésének: „Jaj a tulajdonosnak“, ugymond Homberg (*Abus du régime dotal*, 257. l.), kinek örökségét hozományi vagyon korlátozza! — e korlát reá nézve áthághatatlan, és sohasem nevelheti, ez oldalról, birtokát ... Töröljétek el a hozományi rendszert, tegyétek könnyűvé s biztossá a vagyoncserét; s látni fogjátok a nagy birtokok helyreállítását.“

szükségre szorítottatott, igazságosnak s okszerűnek látszott biztosítani részökre legalább e kevésnek megtartását, a mit számukra felhagytak. Már megjegyeztem: a kép-
telenség minden faja végzetszerű logika által van egy-
máshoz lánczolva, s ha a nőnek teljes képesség enged-
tetett az örökösödésre és szerzésre, nem lehet a vagyo-
nát kezeiben mozdulatlaná tenni veszély és követke-
zetlenség nélkül. A kiváltság csak visszaélés lehet
azoknál, kik a közönséges jog minden előnyét élvezik,
s az elidegeníthetetlenség tűrhetetlenné lesz, ha oly
javak tömegét sújtja, melynek kiterjedését semmisem
korlátolja.

S csakugyan, a hozomány elidegeníthetetlensége,
melyet már a régi kormány alatt oly élénken támadtak
meg, hogy királyi rendeletekkel kellett azt eltörölni
egynémely tartományban,¹ korunkban is még élénkebb
s még jogosultabb ellenzést támasztott. S megjegyzésre
méltó dolog, hogy ez ellenzés gyakran éppen azokból
a tartományokból indult ki, melyek gyakorlatában lévén
a hozományi rendszernek, másoknál jobban értékelhették
annak jótéteményeit vagy visszaéléseit. Normandiai bíró
volt, ki csak nem régen, miután egy szemtanú tekinté-
lyével s indulatos nyelvén irta le a hozományiség gyá-
szos következéseit, e szavakkal végzi: „A bajnak, melyet
jeleztünk, orvossága egyszerű lenne: egy tollrántás a
Codexnek a hozományi rendszerről szóló fejezetén
keresztül, s törvényhozásunk ki lenne egészítve teljes
egységében.”²

¹ 1664-iki ordonnance. Lásd feljebb.

² Homberg: *Abus du regime dotal*, Rouen, 1849. Lásd
még: Marcel közjegyző: *Du régime dotal et de la nécessité d'une
réforme*, Louviers, 1842. Batbie, ki születésére nézve szintén oly

Nem mernénk, részünkről, e kívánsághoz járulni, s csak bizalmatlansággal fogadhatjuk e reformot, mely *egy tollvonással* törülne ki a hozományi rendszert a törvénykönyvből. S ha visszajedünk ily gyökeres reformtól, ez nem attól való féltünkéből ered, hogy merényletet követnénk el a szerződések szabadsága ellen, mert ellenmondás lenne a polgári szabadságot idézni fel oly szabályok védelmére, melyek egyenesen annak megrontására irányulnak. Nem is attól való féltünkben mondjuk ezt, hogy ezzel a házasságok szaporodása gátoltatik: mint igen helyesen mondá Montesquieu: „a legényeket kell felbátorítani a házasságra“ és semmi sem lehet helytelebbs e célra, mint azok a feszélyező akadályok, melyek a hozományi rendszer alatt várnak reájok. Ha e rendszer, minden hibái mellett is némi kiméletre van jogosítva a törvényhozó részéről, ez csak azért van, mert mellette szól a gyakorlat, s mert még ma is mélyen van begyökeresve a francia tartományok fele részében. E gyakorlat ugyan, megengedem, semmit sem bizonyít javára; a visszaélések olyanok, mint a gyom; semmi sem nő hamarabb, és semmit sem lehet nehezebben irtani. De legalább védeni kell e rendszert a rögtönzött és hirtelen eltörlés ellen. A törvényhozási reformoknak kimélettel és lassanként kell eszközölni; s arra hogy hatályosak s tartósak legyenek, szükséges, hogy az erkölcsökben is ugyanakkor teljesedjenek, mikor a törvényekben. Az erkölcsök s közvélemény jelen állapotában a törvény-

tartománybeli, hol a hozományi rendszer dívik, s a szemtanú tekintélyével támogatja a jogtudós s nemzetgazda szózatát, hasonló nyelven szölt. *Cours d'Économie politique*, II. k. 102. l. és *Révision du Code Napoleon*, az 1866-iki *Corrrespondant* januári kötetében, 90-ik lapon.

hozó hivatásának arra kell szorítkoznia, hogy a hozományi rendszer konzervatív biztosítékait a lehetőségig kiegyeztesse a polgári szabadság elveivel s a forgalom szükségével. Ime két javítmány, mely talán legjobban mérsékelhetné a hozomány elidegeníthetlenségének nagyon is merev szigorúságát, a nélkül, hogy azt lerontaná:

Először: A hozományi javakat mindenkor el lehetesen idegeníteni kipótlás terhe alatt, s e kipótlás történhetnék nem csak ingatlanokban, hanem járadékokban (rente), a francia bank részvényeiben, a Credit foncier kötvényeiben vagy francia vasútak papírjaiban.

Másodszor: A hozományi javak még kipótlás nélkül is mindenkor elidegeníthetők legyenek a bíróság felhatalmazásával. Ugyanezzel a nő le is köthesse a hozományi vagyont s helyettesíthessen törvényes jelzálogában. A bíróságok gyámkodó s értelmes ellenőrzése állana ekként a törvény merev és vak tilalma helyébe.¹

A hozományi rendszer alatt álló férjes nő tehát tehetetlen volna, a mennyiben nem kötelezné magát s nem idegeníthetne el a bíróságok felhatalmazása nélkül. De e tehetetlenség nem új: felismerni abban, szelidített alakban, ugyanazt a tehetetlenséget, melyet tizennyolez századdal ezelőtt a Senatusconsultum Velleianum parancsolt. Igaz tehát, mint e tanulmány kezdetén mondtuk, hogy a római szenátus e statútuma, helybeli és ideiglenes alakban, oly elvet zárt magában, mely csaknem egész Európára nehezedett századok hosszú során át: ugyanez elvet legújabbán is feltaláltuk a Code Napoleonban, s új alakban még ma is élni látjuk a törvény-

¹ Ezt állította fel az új olasz törvénykönyv, 1405. §.

hozási reformokban, melyekhez a jelenkori irányzatok reményt nyújtanak. De ha folyton fennáll is, folyton gyengül, a római törvény alatt még általános volt, a jelenkori törvény alatt a hozományi rendszer szűk határai közé szorult; a mai törvényben még merev; későbbben, a törvényhozás haladásával, hajlékony és simuló esz-közzé lesz a törvényszékek kezében. Akkor azután a jogtudomány, mely mozgékony és előhaladó, mint az erkölcsök s a társadalom szükségéi, melyeknek hű kinyomata, fokenként s rázkódás nélkül enyhítheti a hozományi rendszerben fekvő, ma annyira feszélyező akadályokat, s kétségkívül eljő az idő, midőn a két nem egyenlő polgári szabadságának elve, mélyebben áthatva az erkölcsöket és a törvényeket, végső nyomig kiirtja a Senatusconsultum Velleianumot.

FÜGGELÉK.

A MAGYAR NŐKRŐL.

A jeles francia író, ki annyi fáradságot vett magának, hazája helyhatósági statútumain s ordonnance-ain kívül apróra tanulmányozni a spanyol fuerókat, sőt az északi ködben született skandináv törvények legkisebb részleteit is, a nyugoteurópai tudósoknak általunk mindenkor sajnósan tapasztalt mellőző szokása szerint, teljesen ignorálja a magyar jogot, ez évezredes alkotmányos országnak sajátos intézményeit, s talán soha említettni sem hallotta Verbőczynk nevét, ki pedig ugyancsak bátran állhatja ki a versenyt az ő Beaumanoir- és Boutiquierjével.¹

I.

Nemzetünk belviszonyairól, ennek Európába nyomulása óta a keresztyén hit felvételéig, csak igen gyér, különösen pedig a házi viszonyokról s a nőnem állapo-

¹ Kötelességemnek tartottam e mellőzést a következő néhány lappal pótolva, hazai jogunknak a nők állapotára vonatkozó elveit s szabályait, melyek még ma is, az újabbkori lényeges átalakulások után, részint fennállanak (bár ezúttal csak igen fogyorékosan s bővebb kidolgozás fentartásával), ismertetni. Bővebb kiterjedést e szerény dolgozatnak ezúttal s e helyütt nem

tárol éppen semmi nyomok se találhatók az azon kori krónikásoknál. Tudhatunk egyetmást háborús kalandjai, diadalmai s vereségei felől; olvashatunk valamit nemzeti jelleméről, vallásáról, szokásairól, hadviselési módjáról, byzanti és német írókból, de családi életéről, a férfi, és nő s gyermekek közti viszonyokról biztosan körvonalozott képet alkotni képesek nem vagyunk.

Hihető, hogy a nők állapota ugyanaz volt, mint a minőnek rajzolja azt Gide általában a fegyverviselő, harcziás, nomád népeknél, melyek még nem bírnak állandó lakhelyekkel, lóháton és sátorokban élnek, a földet még nem művelik s ipart nem űznek. E népek közt azonban a magyar, mint számos jelből kitetszik, sok tekintetben, a korhoz mérve magasb fokú észbeli s erkölcsi műveltség által tűnik ki. Mert bár tagadhatatlan, hogy Árpád, Zsolt és Taks vezérek vitéz csapatai a folytonos hadviselésben, rablókalandokban elvadultak és nem kevésbé pusztítottak, égettek és gyilkoltak, mint a római birodalomba betört s azt szétromboló germán, szláv s egyéb hordák: az sem szenved kétséget, hogy a megrablott nemzetek krónikásai, igen természetes és indokolt ellenszenvtől s bosszúérzelemtől vezettetve, túlerős színekkel festették e kalandokat, midőn valódi eleven ördögöknek rajzolják a szilaj vendégeket, kik pedig semmivel se voltak rosszabbak az azon kor-

adhatok; czélom most nem egyéb, mint némi elégtételadás a külföld által ignorált hazai jogunknak, s a magyar faj ama nemes és lovagias szellemének, mely történelmünkben s jogunknak a gyöngébb nemre vonatkozó minden ízében fényesen mutatkozik. A források közt megemlítem, Cserey Farkasnak már csak ritkábban található munkáját: A magyar és székely asszonyok története. (Kolozsvár, 1800.)

ban hasonló kalandokat űző többi nomád fajoknál, sőt a kegyetlenkedés, ha csak megtorlásra s bosszúra nem ingereltettek, sohasem tartozott, valamint ma sem tartozik, nemzeti jellemvonásaik közé. A szent-galleni kolostorban 925-ik év körül elkövetett eljárásuk, melyet Eckerhard részletesen leír,¹ annyi kedélyességre s jószívűségre mutat, a mennyi más nomádnépek szilaj harczosainál alig található. — Már a pogány magyarnál is általában nemes és lovagias lelkület jelenségei mutatkoznak minden alkalommal. Nyersekek, szilajok, rablás közben, bosszúra ingerelve, kegyetlenek is, de nem nagyobb mértékben más erőteljes népeknél, különösen ama germán fajoknál, melyek írói leginkább emlegetik őseink vérszomjas állatóságát.

A keresztyénségre még át nem tért magyaroknak e korhoz képest magasb fokú műveltségére mutat az is, hogy az egykorú írók tanúsága szerint, nem voltak durva bálványimádók; vallásuk szép természetkultusz: az elemeknek, tűznek, víznek, napnak, földnek imádása. Szabad ég alatt, ligetekben, forrásoknál mutatták be áldozataikat istenüknek, a „*magyarok Istenének*“ s hihetőleg egy Istent imádtak, ki az elemeket teremtetten, *Hadúrt*, ki őket harcaikban vezette, védelmezte; vagy legfeljebb két fő lényt, a jót, *Ormuzdot*, kitől minden áldás ered; s *Arimánt* (Ármányt) vagy *Ördögöt*, a minden rossznak kútfejét. Emberáldozatnak semmi nyoma sincs az emlékekben; fehér lovakat áldoztak a legfelsőbb hatalmaknak, a természeti erőknél, a világító s melegítő napnak, a termő földnek, a termékenyítő vizeknek. Voltak pap-

¹ Lásd: Szalay László „Magyarország története“ I. k. 57—60. lap.

jaik, bíráik, táltosaik, jósaik s jósnők; a halottak emléke iránt, kiket források mellé temettek el, szent kegyelettel viseltettek, elsiratták azokat, halotti tort ültek tiszteletükre, a mi maig is fenmaradt a nemzeti szokások közt; s a miből nem alap nélkül következtethető, hogy hittek az emberi lélek halhatatlanságában. Az eskü, ígéret, fogadott hűség szent és sérthetetlen volt náluk, mit a byzanti császári író, bársonyban született Konstantin is kiemel, s mit bebizonyítottak időnkénti szövetséges társaik, Henrik, Arnulf, Berengár stb. irányában, bár elég ürügyöt találhattak volna esküszegésre, mert magok ellenében gyakran kellett ilyet tapasztalniok.

A mi különösen a két nem közt fennállott viszonyokat illeti, ha ezek tekintetében a nyugoti sok részben műveltebb s tanultabb szomszédokkal hasonlítjuk össze öseinket: úgy találjuk, hogy a keleti magyar a nagyobb műveltséggel kérkedő nyugatnak mit sem enged a nőnem iránti emberiségben s gyöngédségben, sőt azt e részben túlhaladja. Kétségtelen, hogy mindaddig, míg Geiza vezér és Szent-István király bölcsesége által a kereszténység áldásaiban nem részesültek, s a földművelést és ipart el nem sajátították, nemesebb munkát nem ismerő kalandos életükben csak harcz, bosszúállás és martalék volt törekvéseik célja, s heves indulatok, szilaj szenvedélyek uralkodtak, mint másutt is az őserőben élő fajoknál, s e vad állapotból csak lassankint vergődtek ki a keresztényen vallás szelídebb szelleme s műveltebb népekkel való érintkezés által: azonban a nyers kéreg alatt a legnemesb természet lakott, a mit nem minden népről mondhatni. Természetes, hogy a pogány kor ily szokásainak befolyással kellett lenni a férfi s nő közti viszonyra; e harczias időkben a férj és nő életmódjá-

nak különbözősége házgot teremtett, s nem engedett egyenlőséget s bensőséget kifejezni. A férfi majdnem egész életét háborúban tölté, s ha otthon volt is, vadászott, ivott, lakmározott bajtársaival, míg a nő házi tűzhelyénél, vagy sátorában, gyermekei s cselédei közt foglalkodott, fonott, szőtt, varrott és főzött, vagy ezt végző szolgálóra ügyelt. Nagyobb bensőség s háziasság csak az állandó lakhelyeken és szelídebb erkölcsök közt fejlődhetett ki.

A pogány korból, mint már említém, nincsenek a magyar nő állapotára nézve biztos történelmi adatok, melyekre valamely jogrendszer építeni lehetne. Vannak azonban mondák, hagyományok, melyekről helyesen mondja Gide, hogy: ha csak a történetbűvár képes bizonyosságot nyújtani valamely nép külső élete felől, a mythosz és monda fölfedezi előttünk annak eszméit, hitét s intézményeinek belső értelmét. Ugyszintén a nyelvbeli kifejezések s példabeszédek is. — A hol a történetírók s oklevelek hallgatnak, sokat lehet kimagyarázni egyes szavak- s kifejezésekből, a népies szólásformák- s példabeszédekből, melyekben a nép uralkodó jelleme, s belső élete nyilvánul, melynek kifolyásai. Így például a *hajadon* név nem jelenti-e, hogy a magyar szűzek fedetlen fejjel, csak hajukkal borítva jártak, s a *fejkötő* nem tudatja-e, hogy a férjek a nők fejét bekötötték?

Mindezek pedig: a fenmaradt hagyományok, regék és mondák, szójárások s példabeszédek és egyes kifejezések, az írott törvények és szorosán vett történeti bizonyítékok hiányában is, sejteni engedik, hogy a magyar nők állapota mindig kedvező s a népfaj erényes

és lovagias jellemére mutató volt. A mit Homér époszaiból olvasunk az ó-görög nőkről, s Tacitus fenhagyott a régi germánokról: a magyarokról is bizvást elmondhatjuk, hogy az erkölcsök tisztasága, a házasság élet szentsége s a női hűség náluk is nemzeti jellemvonás volt.

A magyarok, mikor beléptek Európa földére, már túl voltak az emberi társadalmak fokenkénti alakulásának első stádiumán. A nő, a patriarchális állapot jelleméhez képest, nem volt ugyan önálló s alá volt vetve atyjának s férjének, kit „urának“, de „édes urának“ nevezett, ha azonban férjhez ment, s anya lett, oly kegyelet- és tiszteletben részesült, mint maga a férfi, a család feje, kinek *felesége, fele része* volt, mint az ó-görög nő Homér époszaiban, mielőtt a Phrynék s Aspásiák kultusza s az utálatos „görög szerelem“ divatba jött, s mint a római matróna, a paterfamilias oldalánál, az anya, a ház asszonya a még erényes Róma első századaiban, a romlottság ama kora előtt, midőn a Lucretiák s Virginiák helyébe Messalinák léptek. A többnejűségnek, mely minden ázsiai népnél divatozott, s ott laktában kétségkívül a magyarnál is előfordúlhatott, e korban már nincs nyoma, s a nemzet főbbjei, gazdagai is csak egy nőt tartottak; hogy a férj kialkudott áron vette nejét atyjától vagy rokonaitól, igen valószínű, mit a *vő* (vevő), *vőfél* (vevő fél), „*eladó leány*“ kifejezések bizonyítanak; ez azonban a többnejűséggel nincs szükségkép összekötve, bár azzal többnyire együtt jár; de annak sem található nyoma, hogy a magyar férj nejét rabszolgaként eladta volna. A harcziás, erőteljes faj, bár duzzadó erő tudatában, ura akart lenni nejének, s az is volt, s

bár e durva korban, mint az első királyok törvényeiből látjuk, erőszak s nőrablás is gyakrabban fordulhatott elő, a mit szigorú büntetésekkel kellett korlátozni, az összes intézmények, emlékek, hagyományok, s nyelvbeli kifejezések bizonyítása szerint, mindenkor tisztelte a nőt, s megbecsülte a védelmére szoruló gyengébb nemet, mint ez valódi férfihoz illik; sohasem tekinté azt rab-szolgának, dolognak, melylyel kénye-kedve szerint rendelkezhetik. Bizonyítja ezt a *feleség*, a *házastárs*, a *hitves*, *hitvestárs* elnevezés; élete felének, házában társnak, kinek hűséggel tartozik, s nem rabnak és vad kénye eszközének nézte azt a nőt, ki neki gyermekeket szült, s a harcz fáradalmaitól ment idejét gyöngédségével, szerelmével édesíté. — A magyar vitéz lovag a nőben, éppen mert maga szilaj és harcziás volt, a szelidséget, a gyöngédséget kedvelte; erre mutat a régi példabeszéd: „örízd magad a szakállas asszonytól“. A nők háziasságára, penelopei erényeire vallanak a maig is divó kifejezések: *vászoncseléd*, *fehércseléd*, jelentve, hogy szövés-fonással, varrással s egyéb női munkával voltak elfoglalva.

A házasság, valószínűen ünnepélyesen, vallásos szertartások mellett kötött meg, vendégeskedés, vig-ság kíséretében, mit a „lakodalom“ szó jelent. A házasságkötési szokásokról mit sem tudunk bizonyosan, de némely fenmaradt szokásokból s kifejezésekből lehet e tekintetben is egyet-mást következtetnünk, p. o. a *jegy*, *jegyváltás* kifejezésekből látszik, hogy a házasulandók egymással valami jegyet váltottak a megtörtént házassági szerződés megerősítéseül, melyet mindkettő egész életén keresztül magánál hordott. Úgy látszik e jegy *gyűrű* volt, az úgynevezett jegygyűrű, az örök hűséget

jelző karika, vagy egykor talán valamely a nyakon függő kis bálvány.¹

Ha ugyan a Zsolt és Taks fejedelmek példájából következtetést lehet vonni az egész nép szokásaira: úgy látszik, hogy az atya választá s adá fiának a nőt, leányának a férjet.²

A mi a közerkölesiséget illeti: voltak kétségkívül a magyar férfiak közt is a keleti vér hevének zabolátlanul engedő fajtalan s buja egyének, kik egy nővel be nem érték, de az emlékek általában azt tanúsítják, hogy a fajtalanság nem volt nagy mértékben uralkodó nemzeti jellemvonás, s a női tisztaság, szüzesség tiszteletben tartatott. A faj, vérmes természete s szenvedélyessége mellett sem volt nemi tekintetben oly kicsapongó, mint az ugyanazon korbeli görög, olasz, gallus, stb. — Midőn Zsolt vezér alatt egy csapat magyar harczos 938-ban, martalék után kalandozott a szászok földén, s ottan szenvedett veresége folytán bosszúért libegve feldúlt egy útjában eső apácza kolostort, a zárda szüzzeinek tisztaságát megkimélték és sértetlenül hagyták.³ Erkölcsei tisztaságra mutat azon gúnynev is, melyet a magyarok a több nőt tartó, buja bihari fejedelemnek, Marótnak adtak, elnevezvén őt *Mén-Marótnak*.⁴ — Mint már említettük, a többnejűségnek semmi nyoma Euró-

¹ Pariz-Pápai Ferencz: *Ars herald.* 125. l. szerint: „Hungaris veteribus fuit in more, ut sponsus delectae suae idolum alicuius Dei argenteum donaret in signum contracti matrimonii, similiter et sponsa, sibi copulando sponso; hoc appensum gestarunt semper, quamdiu uterque viveret.”

² Anonym. C. 51., 52. 57.

³ Hermann. *Contract.* ad annum 925., 938. Praynál. Fessler: *Geschichte der Ungern* 1. köt. 1. könyv 330. l.

⁴ L. Szalay *L. Magyarország. tört.* 1. k. 54. l.

pápa jött őseinknél; s a magyar, bár keleti faj, soha sem gondolt neje hűségének biztosítása végett, oly rít eszközökre, mint a török s egyéb ázsiai népek, melyek háremekbe zárt, mély állatiségben tartott, csupán érzékiségük kielégítésére szolgáló nejeiket s ágyasaikat heréltekkel őriztetik; s a női hűség legjobb örének tartotta a nő saját erényét s nemes büszkeségét.¹

A családfentartás s mely erre szolgált, az ősoket s atyákat képviselő s helyettesítő gyermekek nemzése szükségének elve valószínűleg az ázsiai magyaroknál is, mint a keleten általában, uralkodó elv volt. A maig is köznépünknel még gyakran hallható kifejezés, hogy a nő férje fivérét „*kisebbik urá*“-nak nevezi, valamely *levirátusi* intézményre vall, melyet Izrael népénél láttunk, annak őseinknél hasonló alakban létezését azonban nem eléggé bizonyítja.

II.

Áttérve már a korba, melyből írott törvényeknek legalább némi töredékeivel bírunk, s követve a törvényhozás fejlődését Szent Istvántól kezdve Hunyady Mátyás 1486-iki VI-ik, úgynevezett nagyobb decretumáig, mely Corpus Jurisunkban a *codificatio* első kísérlete: nálunk is feltaláljuk a három nagy elemet, melynek kiszivárgó s átható nyomai minden európai jogban észlelhetők: a római jogot, mely kisebb vagy nagyobb mértékben világszerte gyakorolta hatalmas befolyását, melynek

¹ Horváth Mihály: Párhuzam az Európába költözködő magyar nemzet, s az akkori Európa polgári s erkölcsi műveltsége közt. Pest, 1847.

elvei, a keresztyénség fölvétele után, pápai és byzanti befolyások, tudós papok s későbbben olasz egyetemeket járó s onnét idegen tudományt behozó növendékek útján hozzánk is behatoltak; a germán jogelveket s intézményeket, melyeket a német tőszomszédokkal való folytonos érintkezés, a beköltöző, szerencsájüket itt kereső, s különösen az árpádi dynastiabeli királyok által szivesen látott s céljaikra felhasznált idegenek nagy száma hazánk törvényhozásába beültetett, melyeknek különösen sok nyomára találunk árpádkori első királyaink, Szent István, Szent László, s Könyves Kálmán fenmaradt törvénytörödékeiben, és a melyek családi és birtokjogunkra kétségtelenül erős befolyást gyakoroltak; s végre a keresztyénséggel együtt uralomra jutott kánoni jogot, mely minden keresztyén nép törvényének egyik közös alapját képezte, s melynek egyes czikkei Szent István és Szent László törvényeibe, az őket környező tudós főpapok tanácsa s unszolása folytán, szóról-szóra átvették. — Bizonyos, hogy bár idegen törvénykönyv nálunk soha sem uralkodott s kötelező erővel sohasem birt, hazai törvényeinkben, úgy a római s egyházi törvényekkel, mint az ó-germán és frank szokásokkal nagy rokonságra találunk. A keresztyén vallás ereje volt azon olvasztó hatalom, mely őseinket Európa egyéb népeihez közelebb vitte, s a fenmaradást ez ázsiai idegen fajnak Európában lehetségessé tette. — Szent István királynak magas bölcsesége átlátta ezt, s önmaga vallja be,¹ hogy e célból a szomszéd népek s fejedelmek példáját akarja követni, s mivel e célja elérésére legjobb eszközei a királyi tanácsban is ülő, s a törvénykezésben is részt

¹ Decr. II. k. bevezetése.

vevő tudós főpapok valának, természetes, hogy ezek által a római s egyházi törvény elvei beszivárogtak, s az azokból merített tanok s irányzatok elterjedtek. — Nem kevésbbé a germán és frank szokások is a német fejedelmekkel s lovagokkal való sűrű érintkezés s gyakori rokoni összeköttetés folytán; az akkori törvénykezés egész rendszere, az istenítéletek vagy ordáliák, forró víz és izzó vas általi ítélelhozás; az esküsegédek (*conjuratores*); továbbá a törvények alkotásának módja, a nemesi szabadságok s jobbágyságok állapota, a jószág-szerzés alakjai (ott künn *hübér*, *feudum*; nálunk királyi adomány); a zálog, az örökösödés szabályai, s a vérdíj (*homagium*, a németeknél *verigeldum*) a német jogból vétettek vagy azzal legalább rokonok. — Egyes városok régi törvényei ¹ majdnem egészen németországi városok, p. o. Magdeburg statútumaiból kölcsönöztek.

Mindezen elemeket, úgyszintén az eredeti ősi elemeket pontosan kimutatni a magyar jogban, ennek vegyes alkatrészeit valódi forrásaikra visszavezetni, a külföldit az itthonitól elkülönöztetni, a jogtörténelem haladó tanulmányának lesz diszes feladata, s egy magát erre szentelő bűvár nagy elismerésre méltó érdeme.²

E nehéz tanulmányba azonban jelenleg nem bocsátkozhatván, csak egyet említünk meg. Aligha csalódunk, ha azt hisszük, hogy az ősi magyar jog maradványai közé tartozott a „székely örökség“, a „fiú-leányság“ törvénye, mely az erdélyi hegyek közt egész a legújabb

¹ Buda városáé, a szepesi városoké.

² Már is nagy érdeme van erre nézve dr. Dell' Adaminak ama kitünően jeles tanulmányaiban, melyeket a magyar jogászegyletben felolvasott. (*Magánjogi codificatióunk és régi jogunk. A m. jogászegyl. Értekezések 1885—86-iki füzetében.*)

korig fenmaradt; s hogy a magyarok is, mielőtt királyt választottak s keresztyénekké lettek, ugyane törvényt tartották az öröklésben, mely az eredeti állapotban megmaradt székelyeknél századokon át dívott, s melyhez ezek, egész az osztrák törvény behozataláig szívésen ragaszkodtak; sőt a székely leányok ma is készségesen lemondanak a nekik kedvezőbb jelen törvény jótételéről s átengedik a fiúknak a részükről kétségbe nem vont, s véleményük szerint azokat jogosan illető atyai örökséget. Ez érdekes ősi jogintézményt alább bővebben fogjuk ismertetni; itt csak megemlítjük.

A keresztyén hit behozatala s megerősödése után, melynek emberies, szelid elvei a nők állapotát Európa-szerte enyhítették s nemesítették, kétségkívül nálunk is még jobbá és szebbé lett a nő helyzete s a két nem közötti viszony. Kifejlődván lassankint a magyar alkotmány s törvényhozás: az minden javában s előnyében, gondos védelemben, a női hivatással összeférő minden jogban és szabadságban részesítette a nőt. A keresztyénség behozatalával megszűnt a nők adásvevése, bár a *vő* és *eladó leány* nevek a nyelvben megmaradtak, s az elfogadott új vallás nemes és szelid tanai egyesülvén a nemzet ősi, még ázsiai otthonából magával hozott s vérébe oltott lovagias elveivel, s a keresztyénséggel együtt uralomra jutott s első királyaink törvényeibe sok helyütt felvett kánoni jog parancsai a nőknek kedvező, régi szokásokkal: a magyar törvényhozás a nőkkel szemben folytonosan oly állást foglalt el, melynél kedvezőbbet s méltányosabbat a jogtörténelem összes lapjain hiába keresnénk.

Mingyárt két első szent királyunk, István és László törvényeiben jelenségeit látjuk a nők felőli kegyele-

tes gondoskodásnak, de a házassági hűség s tisztaság szigorú védelmének is. Szerintük a női becsület egyenlő értékűnek tekintetett az étellel s egyenlő védelemben részesült. A ki egy nőt az országúton erőszakkal illetett, úgy lakolt, mintha életét vette volna el.¹ Ha valamely főnemes (Comes) megölte a feleségét, ennek rokonait ötven darab marhával tartozott kielégíteni, köznemes (miles) tizzel, közember (vulgaris) öttel, s e felett mindannyian kánoni büntetés (bőjt) alá vették.² Ha valaki (impudicitia foedatus) leányt rabol el feleségül, tartozik azt szüleinek visszaadni, s ha kibékül is, 5—10 tinót fizetni.³

Ugyancsak Sz. István törvénye szerint,⁴ ha valaki (protervitate perditus) nejének megűnése miatt hazájából elszökik: a nő mindazt, a mi férje birtokában volt, megtartja, ha férjét visszavárni akarja; és senkise merje őt házasságra kényszeríteni. De ha új férjhez akar menni, ez neki szabadságában álljon, s elvihesse ruháit, hátrahagyván a többi javakat. S ha a férj ezt hallván visszatér, ne legyen szabad más feleséget vennie, mert vétkezett, csak úgy tehesse ezt, ha a püspök megengedi. — Ezzel szemközt, Kálmán törvénye⁵ így rendelkezik:

¹ Sz. László Decr. I. k. 32.: Si quis virgini vel mulieri de villa in villam eunti, vim intulerit, quantum de homicidio, tantundem poeniteat.

² Sz. István Decr. II. k. 14. fej. „Si quis Comitum, obduratus corde negligens animam, uxoris homicidio polluetur“, így szól a törvény, a büntetésen kívül, erkölcsileg erősen megbélyegezván a nő megölőjét.

³ Sz. István Decr. II. k. 25. fej.

⁴ II. k. 28. fej.

⁵ Kálmán Decr. II. k. 7. fej.

ha valamely nő férjétől elszökik, adassék neki vissza annyiszor a mennyiszer, mert meg van írva: a mit Isten összekötött, ember el ne válaszsza.

A férjes nő hűtlensége oly bűnnek tekintetett, melyet a férj, rajtakapás esetében, halállal büntethetett. Szent László törvénye szerint,¹ ha valaki a maga nejét más férfival paráználkodva találván, megölte, Istennek számoljon, s ha akar, vegyen más nőt. S ha a nő rokoni közül valamelyik ellene feltámad, állítván, hogy igazságtalanul ölte meg, a bíróság tegyen vizsgálatot, hallgassa ki a szomszédokat, s ítéljen okszerűen.

Ha pedig a nejét paráznaságban találó férj a nőt bíró elébe állíttatni jobbnak látja, a tévedt nő kánoni törvény szerint bűnbánattal lakoljon, s annak kiszendése után a férj, ha úgy akarja, vegye ismét vissza, ha pedig nem akarja, mindkettőnek tiltva legyen házasságra lépni.² Tehát e régi hazai törvények szerint, hűtlenség miatt nem bontatott fel a házasság, a mit megerősít Kálmán törvénye is;³ mely szerint, a ki nejét a törvény előtt paráznának bizonyította, a nő penitencia alá vettessék; aztán, ha akarja, béküljön ki vele; különben nőtelen maradjon.

Már ez első királyaink törvényeiben gondoskodást találunk az özvegyekről, hogy férjeik vagyonában bennmaradjanak, míg jogos követeléseikre nézve ki nem elégíttetnek.⁴

¹ I. k. 13. fej.

² Sz. László I. k. 20. fej.

³ II. k. 8. fej.

⁴ Sz. István II. k. 24. fej., ezt ismétli II. Endre Decr. 12. cz. s Zsigmond VI. Decr. 18. cz. Mátyás VI. Decr. 27., a mi azután átvétetett a Hármaskönyv I. r. 93. s köv. fejezeteibe.

Fölemlítettük e néhány példát legrégibb királyaink kezdetleges, tökéletlenül szerkesztett törvényeiből, melyekben még össze-vissza van vegyítve erkölcsstan, theologia, büntető, köz- és magánjog, s a gyilkos kánoni büntetéssel, bőjttel, penitentiával sújtatik, míg ellenben az istenkáromló, templomkerülő, bőjtöt mulasztó stb. világi büntetést szenved, — hogy kimutassuk már e legrégibb korból a soha nem szűnő jóakaró gondoskodást a nőnem védelméről, s a házastársi hűség s erkölcsi tisztaság lehető fentartásáról.

III.

De lássuk már a magyar nők törvényes jogkörét, a mint azt a régi szokásokat összegyűjtő s codificáló Verbőczy Hármaskönyvéből s a későbbi országgyűlések törvényeiből és a bíróságok ítéleteinek gyűjteményeiből összeállíthatjuk, és ugyan az élet különféle categoriáiban, előbb közjogi vagy állami, vagy, mint Frank nevezi, köztársasági, azután magánjogi tekintetben, a legújabb alakulásokig: minő helyet foglal el a közéletben, a családban, férjével s gyermekeivel szemközt, hogyan örökösödik, s mikép rendelkezik vagyonáról.

A nő a magyar társadalomban mindig diszes és kitűnő helyet foglalt el. De a tiszteletet s kedvezést, mely irányában a magyar szokásokban s törvényekben mindenütt kimagaslik, meg is érdemelték anyáink minden időben. A történetből ismert rossz erkölcsű, cselszövő nőket, a Gertrudokat s Cilley Borbálákat, leginkább a külföld szállította ide utálat tárgyaiul a becsületes s

tiszta erkölcsű magyar nép előtt; s az ősi házi erények csak abban a korban kezdtek eltűnedezni, vagy legalább gyengülni, midőn országunkat, régi erkölceiből kivetköztetve, „elborítá a külföld árja“. — „Akárki mit tartson közönségesen az asszonyokról“, így ír Cserey, „mi magyarok dicsekedhetünk azzal, hogy asszonyaink becsületünkre voltak sok dolgokban. Ha tisztaságot, ha erős, ha bátor szívet, ha hűséget, ha emberséget, ha állhatatosságot kell valahol keresni az asszonyokban, fel lehet találni mind ezeket s több fő jóságos erkölcsöket a magyar asszonyoknál; ki irigyelheti hát nekik azokat a sok szép engedelmekeket, melyek rendelve vannak számukra törvényeinkben?“¹ A magyar nők erkölcsi s jellemi kitűnősége összhangban s egymást föltételező kölcsönhatásban volt a magyar férfiaknak irányukban minden időben tanúsított jó akaratával, kegyeletével s tiszteletével. A méltánylás megfelelt az érdemnek, s megteremtette és magasbra emelte a nők jelességét. Csak ily kegyelettel s tisztelettel környezett nők sorából emelkedhettek ki oly nagy női alakok, mint Rozgonyi Cecilia, Szilágyi Erzsébet, Zrinyi Miklósné, Dobó Katalin, Zrinyi Ilona, Bornemisza Anna, Lorándfy Zsuzsánna, s mindama magas jellemű, bátor szívű, tiszta erkölcsű, kegyes nők, kikről Cserey Farkas így nyilatkozik: „Voltak a magyar nemzetben mindenkor nagy szívű, igaz nemes vérű, fő erkölcsű, nemzetüket, hazájukat tökéletesen szerető asszonyok. Nem is tudnám én azoknak számát előbeszélni; nincs vármegye, nincs szék, nincs város, nincs familia, a ki ilyenekkel nem dicse-

¹ Cserey Farkas: „A magyar és székely asszonyok törvénye; előljáró beszéd“.

kedhetnék“. — S a nők ily tiszteletes helyzetének s ebből folyó, ezzel összefüggő s arányban levő jelességének meg lett üdvös következése s befolyása a folytonos veszélyektől fenyegetett, örök harcban élő s magát és háta mögötti szomszédait életével s vérével védeni kénytelen hazának mai napig életben tartására, olykori haldoklásából új életre ébredésére; a tiszteletben élő, erős jellemű, egészséges testű s lelkű magyar nők mindenkor bátor vitézeket, derék bajnokokat, hős védelmezőket szültek s neveltek a magyar hazának.

A magyar hősök anyáit s hű élettársait, kik dicséretesen tudták magokat viselni oly dolgokban is, melyekkel a férfiak szokták szerezni a nemességet,¹ fajunk szokásai s törvényei mindenkor érdemeseknek tartották a nemességre, s részeltették azokat az egykor oly fontos nemesi díszben, tisztességben, szabadságok — jogok — s kiváltságokban. Nemes atya leányai éppen oly neme-

¹ Cserey id. munkája: „Mellőzve Tomiris szittyai királynét, kívül való rokonságunk dicsőségét a költőknek engedjük át, s a mesés Amazonokat, kiket Cserey, mint szintén magyar vérből származott hősnőket említ fel, tagadhatatlan történelmi igazság, hogy a magyar nők a várak védelmében tatár, török és német ellen csakugyan sokszor kitüntették magokat s férjeik, fiaik, vőlegényeik oldalánál vitézül harcoltak, p. o. Kőszegen, Egerben, Szigethvárt, Nagyváradon, közáporral, égő szurokkal, olvasztott ónnal, forró vízzel, mészszel, méhekkal telt kosarakkal akadályozva az ostromlókat, hogy a falakat meg ne hághassák, sőt kaszákkal, nyársokkal állva a harcoló férfiak sorába.“ Cserey szavaival élve: „csakhamar sokakat a jancsárokból egymáshoz is raggatának szakállonkál fogva, olvasztott ónnal pedig kontyoktól fogva sarkokig futtatták vala benne haragjokat; egymásra forrázák a falakon mászkáló ellenséget s kihevíték kezekből a győzedelmet.“

seknek tekintettek, mint fivéreik; díjak (homagiumok) is egyenlő vala a velök egy rangbeli férfiakéval. A született gyermek azonban mindenkor az atyai, s nem az anyai nemzetség polgári állapotába lépett, mert a férfi tekintetett a nemzetség feje, alkotója s gyarapítójának, és így, nemes anyának nem-nemes atyától nemzett gyermeke megmaradt atyja rendjén, ha csak külön úton nemességet nem érdemelt magának. Ha azonban a koronás király a nőt fiúsítá, — mi megtörténhetett, ha ezáltal a fiág jogséreelmet nem szenvedett — az ily nő gyermeke, ha nem-nemes atyától származott is, nemessé lett, mert az ily fiúsításnak annyi ereje volt, mint a nemesítő királyi adományak. A családi nemesség tehát, mely a nemes atyának leányaira is átszállt, oly személyjognak tekintetett, mely a nemes születésű nőre akkor is átment, ha nem-nemes férfi felesége lett. A nem-nemes nő pedig férje után nemességet nyert (közlött nemesség); de ez megszűnt, ha özvegyen maradván, nememessel lépett új házasságra.

Ott ült tehát a magyar nő főnemes és nemes férje oldalán, tisztelettel környezve s annak minden diszében és kitüntetésében osztozva, s részt vesz ma is, midőn a régi nemesség jelentősége nagy részben megszűnt, érdemes, bármi tekintetben előkelő s kitűnő férje czimeiben, hivatalos állásának, rangjának méltóságában s kiváltságaiban.

Itt van helye megemlíteni, mint a nőnem iránti tisztelet legmagasb jelét, hogy a bár büszke s harczias magyar nők a királyi trón magaslatán is eltúrte s arra esetleg megválasztotta. Mint az angoloknál Erzsébet és Tudor Mária s jelenleg Victoria, úgy nálunk is, főörökös nem létében, Nagy Lajos leánya, Mária királylyá választatott; azután pedig úgy Magyarországon mint Erdélyben

törvény alkottatott, hogy I. Lipót császár és király maradécai közt, a fiág kihaltával, a leányokra is átszállhasson az országlás, s a hét oldalról megtámadott Mária Teréziáért, mint „királyáért“ lelkesült a nemzet, s megmentette számára a veszélyben ingó trónt. Kiváló, sokszor döntő szerepre voltak a nők nálunk hivatva Gizellától, s vak Béla nejétől kezdve, mint a kiskorú trónörökösök gyámjai, mint férjeik segédei az ország kormányzásában, a jámbor Apafi Mihálynéig, az erélyes Bornemisza Annáig, és mint a férfiak hadban vagy fogságban léte alatt ezek helyettesei a várak védelmében, a javak kormányzásában.

A magyar nő azonban, a józanészű magyar nép helyes és egészséges felfogása szerint, bár szép és kiterjedt jogokkal volt és van felruházva, mindenkor távol állt oly dolgoktól, melyek a nőt, nemének gyöngéd, szemérmes és tartózkodó természete s feladata szerint meg nem illethetik. Sohasem volt s nem is akart lenni, a szó modern értelmében *emancipált* nő, nem akarta magát erős karú férje hatalma alól kivonni, urának ismerte s nevezte azt e szó tisztességes értelmében, s készségesen alávetette magát akarátának, vezetésének, tanácsának, főleg a nagyobb s fontosabb dolgokban. Nem akart közügyekben, gyűlésekben, választásoknál szerepelni, Calpurniát játszani; egyedüli gyűlések, hova örömet jár s hol szavát nyilvánosan hallatja, a jótékony egyletek, árvaházak, kisdédóvók, s gazdasszonyok gyűlései. Választói jogukat mégis, melytől őket a törvény meg nem fosztotta, 1848. előtt olykor (de nem gyakran s nem mindenütt) személyesen gyakorolták a nemes özvegyek a követ- és megyei tisztviselő választásoknál. Bármily elismerésben részesültek erényei s tehetségei saját körében, közhivatalok terheinek viselésére nem tartatott a nő elég erős-

nek s alkalmasnak. A „mulier taceat in Ecclesia“ nálunk is helyeseltetik. Fegyverviselésre is csak egyes rendkívüli esetekben vállalkozott, ha a szeretett haza, az ostromlott vár, a férj s gyermekei iránti szent kötelesség ily, neméhez nem illő erőfeszítést parancsolt. S a józanészű magyar nő nem is vágyott soha őt meg nem illető, körén kívül eső dicsőségre; jól ismerte saját nemesis hivatását, miszerint a házi körre, a gazdasszony-ságra, s gyermekei nevelésére kell szorítkoznia; a modern nőemancipatio Michel Luiza-féle hóbortjai sohasem hatoltak be a magyar társadalom kebelébe, mint ma sem látjuk annak visszataszító nyomait. Ha azonban a családfő távol volt, harczba ment, török-tatár fogságba került, ha a sokszor megújuló szabadságharczokban bujdosóvá lett: a magyar nő helyébe lépett, mint erélyes családfő, kormányozta háznépét s javait, intézkedett s áldozott kincset, ékszert, erőt s életet, hogy kiváltsa, megmentse, védelmezze.

Az újkori nőemancipatio messze menő vágyai nálunk csak annyira terjednek, hogy ma már a nők némi apróbb hivatalokra, melyekben ügyességök s pontosságuknál fogva jól használhatók, a postáknál, vasuti pénztáraknál, sürgönyhivataloknál a férfiakkal vegyest alkalmaztatnak; a tanári székeken a nőneveléssel foglalkozó apáczákon kívül is gyakran találunk művelt nőket s fiatal leányokat; találkozik egy-két okleveles orvos is a szülésznők során; az írotollat, rajzönt, ecsetet, vésőt és vonót használni s ~~élelm~~ öket ekkép keresni, vagy nemes kedvtelősöknek így áldozni gyakran látjuk őket. Jeles írónők hiányában mi sem vagyunk, s ha még George Sandhoz hasonló írói nagyság nálunk nem született is, elismeréssel említhetjük a külföldi Elliot, Ouida, Bremer, Schwarz,

Trollope stb. mellett Dukai Takács Judittól kezdve Kisfaludi Atala, Beniczky-Bajza Lenke, Gyarmathyné, Fangh-Gyújtó Izabella, Kvassayné stb. irodalmi törekvéseit és sikereit. Az Akadémiának ekkorig nem volt nőtagja, de már a Petőfi-társaság felvett egy-két szellemes hölgyet koszorújába. Kitűnő színésznőink versenyeznek a világ elsőrendű színpadainak művésznőivel. Nő-ügyvédek, s nőnemű országgyűlési képviselőink azonban, hála Istennek, nincsenek, s egyházi szószéken sem szerepelnek, mint északamerikai s angol kékharisnyások. Kereskedést, ipart, gyártást, a törvényes föltételek mellett, szabadon űzhetnek, s e részben a férfiakkal teljesen egyenlők.

Itt említendők a nőknek némely büntetőjogi kiváltságai is, melyek ma már jelentőségöket veszítették. A büntetésben is kimélte a törvény a nő gyengeségét és szemérmét. Így p. o. nagyobb hatalmaskodás esetében, melynek büntetése fejezsztés lett volna, az elkövető nő halállal nem büntettetett, hanem díjletétel által megválthatta életét, csakhogy azután rajta elkövetett hasonló büntetést ő sem perelhette meg az azt elkövető férfit nagyobb büntetésre. Mikor a tolvajok büntetése akasztófa, s a kóbor tolvajoké karóbahúzás volt, az asszonyok, szemérmők kimélése tekintetéből, fejezsztéssel lakoltak. Ha k inzás általi vallatás lett volna alkalmazandó: 16 évesnél fiatalabb leány ettől ment maradt. Ha férfit s nőt egyszerre kellett kivégezni egyenlő büntetést: a nő először végeztetett ki, hogy társa halálát ne lássa. Végre kerékbe sohase törettek, se élve, se holtuk után. A vad önkény s bosszú ugyan, törvényen kívül dühöngve, az ártatlan Zách Klárát, apja merényeért, lófarkára kötötte s tépette szét, s hasonló eset több is fordulhatott elő: de a törvényes szokás maga, a durva korhoz mérve, kiméletet tanusított.

A terhes nőkre is mindenkor kimélő s kegyeletes tekintet volt, ha annyira nem ment is, mint példák vannak reá, hogy az üldözött gonosztevőt, ki védelme alá rejtezett, az elfogatástól megmentse, mintha csak templomba vagy zárdába menekült volna. Szokásunk szerint, ha terhes nő valamely elkövetett bűnért üldöztetett, s e miatt kínzó vallatás alá lett volna viendő: mindaddig, míg gyermekét meg nem szülte, s betegágyából fel nem gyógyult, kínzásra nem hurczoltathatott. Ha halálra ítéltetett, az ítélet rajta végre nem hajtattott, míg szülésén át nem esett. A terhes nő eskütételre sem volt szorítható, kivéven a legnagyobb szükség esetét. Ha személyes megjelenésre volt törvénybe idézve, képviselő által jelenhetett meg. Végre a bőjtöket sem tartozott megtartani.

IV.

A mi a házastársak kölcsönös jogait s kötelességeit, a szülők és gyermekek közti jogviszonyt, végre a gyámság s gondnokság kérdését illeti: a magyar nők és anyák, valamint az özvegyek s hajadonok helyzete következő:

Hazánkban az érvényes házasság, szerződéses minősége mellett, a római katolikusoknál s keleti vallásuaknál vallásos és felbonthatatlan *szentség* is; a protestánsoknál ily értelemben nem szentség, s a felbontást, törvényes okok fenntartása mellett, ki nem zárja; a zsidók ma is a Talmud elveit követik. A római katolikusoknál az eljegyzésre s a házasságra s ennek kellékeire s akadályaira nézve ma is a kánoni törvények tiszteltetnek.

A házastársak jogai s kötelességei részint *szemé-*

lyesek, a házasság közvetlen és lényeges következményei, melyeknél a vallásos és erkölcsi benső elem a túlnyomó; részint vagyona vonatók, külső jogositványok, melyek a világi, illetőleg polgári törvényhozás által rendeztetnek.

A személyes jogok s kötelességek lényege, a keresztyén házasság elvei szerint, melyet az állam törvénye is védelme alatt tart, hogy a házassági hűséget mindegyik házastárs tartozik megőrizni; hogy a férj a család feje, kit a házi viszonyok rendezésében a döntő szó illet, ki azonban tartozik *felesége* tanácsát s kívánságát is méltó figyelembe venni, s azt vagyonaéhoz képest eltartani, táplálni, ruházni, s minden esetben megvédeni. A nő férje nevét viseli s polgári állásának jogaiban részesül, p. o. nemes is lesz férje után, ha születésénél fogva nem az, s ezeket mint özvegy is megtartja. Viszont azonban férjét lakhelyére s netaláni büntetése helyének kivételével, mindentüvé követni, gondjait megosztani s keresetében, munkájában is erejéhez képest segíteni tartozik. Honossága s illetősége is a férjeét követi.

A család, szoros értelemben véve, csak az atya törvényes gyermekeit s az atyai hatalom alól még ki nem lépett fiak utáni unokáit foglalja magában; a feleség az ily értelemben vett atyai hatalom alatt levő család tagjai közé nem tartozik; ő a családatyának nem jurisdictionátusa, hanem egyenjogú élettársa. Ezért p. o. a férjet perbe idéző levél neki érvényesen át nem adatható, mint a gyermekeknek s cselédeknek, kik az atyának atyai hatalma alatt álló családhoz tartoztak.

A Verböczy Hármaskönyvében (I. R. 51. fejj.) leírt nagyterjű atyai hatalom, mely a rómainál csak abban különbözött, hogy itt a keresztyén atya, gyermekei

életének nem volt feltétlen ura, s jogot adott az atyának p. o. gyermekeit kezesekül adni magok helyett, s még a törvényes korúakat is vétségeikért megfenyíteni, sőt be is börtönözni, meg nem osztozott fiainak vagyonát szükség esetében eladni stb. az anyára ki nem terjedt; de birt az anya, anyai méltóságának teljesen megfelelő szülői tekintélyvel, s hatalommal, miszerint gyermekeitől tiszteletet s engedelmességet követelhetett, s ezeknek, bizonyos feltételek mellett, természetes és törvényes gyámja volt.

Törvényeinkben, melyek az ösiség eltörlését megelőzték, a gyámság s gondviselőség rendszerén is következetesen keresztül vonul az ösiség s fiágiság elveinek veres fonala,¹ mely az 1877-iki legújabb (XX-ik) törvényben marad el. E törvények szerint: a természetes és törvényes gyámság, a gyermek személyét illetőleg, mindenkor az életben maradt szülőt illeti, de a vagyon kezelésére nézve a vagyon természete irányadó. Az anya tehát, atya nem léteben, gyermekei személyének természetes és törvényes gyámja volt; de a javakra nézve az atya végrendeletileg gyámot nevezhetett ki, ki a javakat gondviselői minőségben kezelte; de ugyanezt tehette szabad rendelkezése alá tartozó vagyonára nézve az anya is. Végrendeleti gyám nem neveztetvén, a törvényes gyámság lépett életbe, mely az örökléshez esetleg jogosított legközelebbi osztályos rokonokat illette. A fiág mindenkor megelőzte a leányágot, sőt ha a jószág csak fiágot illetett, a leányág a gyámságból szigorúan ki volt zárva; a fiágból pedig azt illette a gyámság, ki öröklés tekintetében legközelebb állott, s ha többen voltak ilye-

¹ Hármaskönyv I. r. 113. s köv. fejezetek; 1659: 45., §. 2.
— 1715: 68.

nek, ezek közt a legidősbiket. Sőt a leányokat ily javakban a fogadott fiú is kirekesztette. Ősi javakban e szerint elsőbbsége volt a törvényes gyámnak a Verbőczy által felállított elv szerint: „a javak öröklése a gyámság oka (*successio bonorum causa est tutelarum*). Szerzett javakban pedig elsősege volt a végrendeleti gyámnak, kivéve a szülőket. A törvényes gyámok során első helyen állott a (bár nemtelen) apa, az anyát pedig megelőzték az apai és az árvának fivérei is az apától maradt vagyonra nézve; de ugyanaz állott hasonló okból, s ezen alapúlt szokás szerint, az anya által hagyott vagyonra nézve is. A gyámi számadás terhe alól a szülők ki voltak véve, és ugyan az atyák a gyámság egész tartamára, az anyák pedig csak míg özvegyek maradtak; új férjhez menvén, már számadás alá vették.

A gyámsági s gondnoksági ügyek rendezéséről szóló új törvény (1877-iki XX-ik t.-cz.) a régebbi törvények használható szabályait, kivéven t. i. azokat, melyek a javak megszűnt különbsége, az ősiség s fiágiság eltörlése folytán alkalmazhatók többé nem voltak, kellő rendbe szedve s codificálva fentartotta, s azok hiányait pótolta. E törvény szerint a kiskorúak fölött való felügyeletet a szülők, tehát az anya is, gyakorolják (10. §.), azokat engedelmességre házi fegyelem által is szoríthatják (4. §.). A kiskorúak eltartására első helyen van kötelezve az atya; ha ez egyedül erre nem képes, vele együtt az anya, ha az atya teljesen képtelen, maga az anya; törvénytelen gyermekek felőli gondoskodás az anyát illeti (11. §.). Egészen gyámoltalan szülők kérésre képes gyermekeiktől tartást követelhetnek (u. o.) A kiskorú gyermekek éltek 7 éves koráig, a leányok pedig azon túl is rendszerint az anyánál hagyandók, ha

a gyámhatóság fontos okokból mást nem rendel (u. o.). Az atyai hatalmat, mely ma már nem a régi, az atya gyakorolja, s ennél fogva gyermekeinek törvényes képviselője, azok vagyonát rendszerint számadás terhe nélkül kezeli, részökre gyámot nevezhet, s megnevezett személyeket a gyámságból ki is zárhat (15. §.). De ha pazarló, vagy bármi okból gondnokság alá vettetik, vagy hamis és vétkes bukás miatt elítéltetik, ez esetekben számadást tenni köteles. Az anya rendszerint természetes és törvényes gyám, de ha az atya gondnoknevezést tart szükségesnek, vagy az anyát a vagyonkezelésből kizárja, vagy ha az anya a kiskorú vagyonát kezelni nem akarja: helyébe gondnok lép (29. §.). Törvénytelen gyermek gyámsága csupán a teljeskorú anyát illeti, ha pedig az anya kiskorú, gyám rendeltek a gyermek részére addig, míg az anya nagykorúvá lesz (39. §.). A gyámság azt illeti első sorban, a kit az atya végrendeletben, vagy közjegyzői okiratban kinevez (34. §.); nevezett gyám nemlétében az anyára néz a természetes és törvényes gyámság, ki a kiskorúak vagyonát, netalán újabb férjhezmeneteléig számadás terhe nélkül kezeli. A vagyon állagát azonban biztosítani tartozik, még abban az esetben is, ha őt özvegyi jogon a férj vagyonának haszonélvezete illeti (35. §.). De ha az atya gyámot nevezett is: azért az anyának joga van kiskorú gyermekeit magánál tartani, s követelni, hogy azok személyes és vagyoni ügyeiben meghallgattassék, ha csak e jogot tőle a gyámhatóság el nem vonja (37. §.). Az anya a gyámságot elfogadni köteles, de az árva vagyon kezelésére nem kényszeríttethetik (38. §.).

Az elmebeteg, siketnéma, gyenge elméjű, tékozló, távollevő s elítélt egyének fölötti gondnokság első sorban a házastársat illeti (40. §.), de azt elvállalni nem

tartozik (49. §.). Ha az anya a kiskorúak vagyonát kezelni nem akarja: ez esetben a gondviselés az oldalrokonokat illeti a rokonsági fok közelebbsége szerint (u. o.). Nőneműek gyámságot és gondnokságot nem viselhetnek, kivéven az anyát, az örökbe fogadó anyát s a házastársat (43. §. a). Elmozdíttatik a gyám, s így a gyámnya is, ha gyámi tiszteben kötelességellenesen jár el, p. o. a nevelést elhanyagolja, a vagyont gondatlanul vagy épen hűtlenül kezeli, a gyermek testi-lelki jóllétét veszélyezteti, számolni nem akar (57. §.). Az anya, mint gyám, a kiskorút személyesen vagy meghatalmazott által képviseli (87., 89. §§.) stb. A gyámságnál a rokonok is segédkeznek, s befolyással bírnak (VI. fej. 142—150. §§.). A családtanácsba, melynek nagyobb örökségeknél helye van, nőrokonok is beválaszthatók (157. §.).

A hajadonok fölötti gyámság előbb mindaddig tartott, míg csak férjhez nem mentek, ha bár érett, sőt túlérett kort értek is el. E törvény az 1874. 23. t.-cz szerint meg lett változtatva; ma már életkoruk 24-ik évének beálltával ők is, mint a férfiak, nagykorúakká lesznek, s ha özvegyen maradtak is, a gyámság alá vissza nem esnek.

A teljeskorúság a nőknél is, mint a férfiaknál, 24 évvel, de férjhezmenetel esetében, ezzel kezdődik, mert a nő, ki hitvesi s anyai kötelességek teljesítésére van hivatva, érett eszűnek s önállóságra képesnek tekintetik. A teljes korral együtt járó jogokat akkor is megtartja, ha 24-ik évének betöltése előtt özvegységre jutna, férjétől bíróilag elválasztatnék, vagy házassága feloldatnék. Szülői vagy rokonai gyámsága alá vissza nem megy.¹

¹ 1874: 23.

V.

Tudjuk, hogy a régi magyar örökösödési jog alapját a család-fentartási s honvédelmi elv, s az előbbivel összefüggésben az ősiség (mely a férfi- s nőnem közti viszonyokra nem tartozik) képezte századokon át, egész 1848-ig. A folytonosan hadakozó, felfegyverzett népnél a fegyvert viselő, erős férfiakra, a fiágra volt előkelő tekintet.¹ Különösen a nemesi fekvő javakra nézve bírt befolyással e vezérelv, s a belőle származó jogegyenlőtlenség a két nem között. E tekintetben a javak eredeti szerzőmódja s ennek alapúl szolgáló oklevelek záradékai, és az első szerző szabad intézkedése voltak irányadók. Ily szerzési módok: a királyi adomány s a vétel, vagy e kettő vegyest.

A királyi adományok többnyire egyedül fiágra szólottak, mert leginkább hadi s polgári érdemek jutalmául adattak, s csak kivételesen terjesztettek ki mind a két nemre. Királyi adomány útján szerzett javaknál tehát a fi- és leányágnak egyenlő öröklése, vagy az utóbbinak kizárása a királyi adománylevél záradékától függött. Az örökvallás (vétel) útján szerzett javakban pedig az örök-

¹ Verböczy Hármaskönyve I. R. 19-ik czímében így magyarázza ezt: „Ha kérdezitek, miért nem szállnak a szolgálatokkal keresett jószágok a nőkre? felelet: azért, mert e Magyar ország ellenségek közepett s torkában lévén helyheztetve, melyet mindenkor karddal s fegyverekkel kellett védeni s oltalmazni; a jószágokat is rendszerint katonai mesterséggel s vérök ontásával szokták szerezni őseink. Az asszonyok pedig és leányok fegyverrel katonáskodni s az ellenséggel harczolni nem szoktak, s nem is képesek, — és ezért nem szállnak leányágra a jószágok.“ Ennek első nyoma van már Szent István törvényében (II. k. 35. fej.): „ac post eius vitam *filii* simili dominio succedant.“

lés rendszerint mindkét nemre kiterjedt, ha csak az első szerző kénye, mely korlátlan volt, a leányágbelieket ki nem zárta.

Az adománylevél záradékai különfélék; olykor homályosak s magyarázatot igénylők voltak. Ha a záradék így szólt: „fiörököseinek s utódainak“, vagy: „mindkét nemű örököseinek s utódainak“, ily esetben semmi kétség sem forgott fenn az öröklésre nézve, de nehézség merült fel, perek keletkeztek s bírói magyarázatra volt szükség, ha ily általános záradék foglaltatott az adománylevélben: „örököseinek s utódainak“. Ez esetben csak a fiörökösök értettek, ha az adomány tisztán csak katonai vagy polgári érdemek jutalma volt, ha pedig vegyes volt, azaz: részint érdemekért adatott, részint pedig pénzért: a felfizetett pénzösszegeből a leányágbeliek is kikapták illető örökrészüket ¹ a jószág köz-

¹ Verböczy Hk. I. R. 19. czíme ennek okát így adja: „ha ellenben kérdezitek, miért mennek atyai vagy anyai pénzen vett jószágok egyaránt a fiakra és nőkre? felelet: azért, mert a pénz ingó dolgokhoz számíttatik; ingókból pedig, atyaiakból s anyaiakból, mind a fiúk, mind a leányok egyenlő részeket nyernek; következőleg az ily pénzen szerzett jószágokból, melyből atyjaik vagy anyjaik halála után részesülniük kelle, illető részeik kiadatnak a leányoknak. Noha — így folytatja Verböczy a 2-ik §-ban — az eredetet s alapot tekintve, pénzt is nagy szolgálatokkal s fáradsággal, s olykor igen nagy vérontással szokás szerezni és gyűjteni, s a nők és leányok a hadnak terheit s a haza védelmét magok hordozni és elviselni nem képesek, s így nem érdemlik, hogy a vett jószágokból is örökrészeket nyerjenek: mégis, hogy az atyai dolgok s jószágokból egészen kizárva ne legyenek, a testvéri szeretet s a fiúk vonzalma, melyet nővéreik iránt éreznek s Isten törvénye szerint is érezni tartoznak, megengedte, hogy a leányok az említett pénzen vett jószágokból, velők egyenlően, illető részeket örökös joggal bírassanak, s férjeik köteles-

becsüje (*communis aestimatio*) értékeig, mely a dolgoknak törvény és szokás szerint meghatározott rendes ára.¹ Ellenben vétel útján szerzett javakban az „örökösök s utódok“ záradék rendszerint a leányokat is jelentette, ha az első szerző az öröklést a fiágra nem szorította, mely esetben a leányágiak, a fiág kihaltáig, az öröklésből ki voltak zárva.²

A leányokkal közös osztály alá mentek továbbá az ingók, melyekhez tartozott a fiakat illető jószágnak a közatya halálakor már a földtől elválasztott termése is, s a volt jobbágyok lejárt tartozás-hátralékai, közösök voltak a pénzt képviselő zálogos jószágok, melyek ingóknak tekintettek, továbbá azok a javak, melyek leánynegyed fejében adattak, vagy a nemes szülők megölése miatt vérdíj, vagy nagyobb hatalmaskodás miatt fejkáltság nevében fizettettek.

Tudnivaló, hogy a csak nemesi örökségre vonatkozó eme szabályok a városi s jobbágyi javakra nem szólotak, melyek közösek voltak a férfiak s leányok közt.

ségévé tette, hogy részökről a hadak térheit s haza védelmét viseljék s teljesítsék.

¹ Hk. I. R. 133., 134. cz. „*Aestimatio dicitur bonorum mobilium et immobilium competentis valoris, limitata quaedam et statuta taxatio*“; vagy „*rei mobilis et immobilis secundum suam equivalenciam vel valorem, taxata quaedam limitatio*.“ A *perennalis aestimatio* tizszerese a *communis*-nak. Verbőczy e czímben felszámolja a különféle vagyonok közbecsűjét, p. o. egy népes jobbágytelek becsüje egy nehéz girát vagy márkát (4 forintot) tesz ki, egy kőből épült vár 100 girát, népes nemesi curia 3 girát, lakatlan állapotban felényit, egy ekeallya (150 holdra terjedő) szántóföld három girát stb. Mindez nagyon távol áll a méltányos, igaz becsütől, a jószág valódi árától, melyen azt adni-venni lehetett.

² Hk. I. R. 5., 58.

A honvédő s fegyverviselő fiúknak kedvező törvény azonban az öröklésben megrövidített nőnem tisztességes ellátására minden esetben méltányos és gyöngéd figyelmet fordított. Ily irányú törvényes intézkedések:

1. A *leánynegyed* (quartalitium), mely a tiszta adományi és kizárólag fiágot illető javakból a leányoknak járt s az ily jószágon fekvő terhet képezett. Az a vagyonszám neveztetett így, melyet a fiág a leányoknak, egyszer, a királyi adomány záradékánál fogva kizárólag őt illető ingatlanból, az atyai nemzés bizonyosságául s úgy szinte, a fiág kihaltával, ha ez által még ki nem adatott volna, a királyi fiscus is, nem ugyan véglegesen s örökre, (az alább említendő esetek kivételével) hanem kiváltás fenntartása mellett, kiadni tartozott.¹ Csak *egyszer* adatott ki, de a jogosított leányágtól a szerzőnek semminemű intézkedése által el nem vétethetett, sem adósságok miatt el nem enyészhetett, sem végre elévülés alá nem esett.² E jog a családbeli leányokat általában illette, s a leányágiak által abban a sorban volt követelhető, a mint az első szerzőhöz ág és íz szerint közelebb állottak. Ha tehát az első szerzőnek leánya nem volt, vagy az a nélkül halt el, hogy a leánynegyedet kikapta volna, a következő nemzedékek, vagyis a fiúk leányai s a további leányutódok követelhatték, s nemcsak az élő fiágtól, hanem a fiág kihalta után a királyi fiscustól is.³ A mondott jogi természetű atyai örökség, minden haszonvételével s tartozandóságával, négy egyenlő részre osztott, s a negyedik rész, az esetekhez képest közbeeső

¹ Hk. I. R. 88. cz. E jognak már második (jerusalemi) András törvényében is van nyoma.

² Hk. I. R. 89. cz.

³ Hk. I. R. 29. cz.

szerinti készpénzben, vagy természetben, örökösen vagy visszaválthatólag a leányoknak, (akár egy, akár több leány volt), pontosan kiadatott. A leánynegyed rendszerint nem adatott ki természetben; kifizetésére nézve az lett szokássá, hogy a kérdéses fiági javak közbecsüjének egy negyedrésze a jogosított leányágiak közt aránylag felosztott, s mindegyik jogosított leány készpénzben kapta ki illetőségét. Ha készpénz nem volt rendelkezésre: a jószág egy negyedrésze közbecsü szerinti értékben s bármikori visszaválthatás feltétele alatt természetben adatott ki. Volt azonban egy eset, melyben az illető jószág rész természetben s visszaválthatatlanul, örökösen volt kiadandó, s ez az eset az: ha a családbeli leány egészen szegény s birtoktalan emberrel lépett, atyja vagy rokonai egyezésével, házasságra. A negyed címén ekként átadott jószág azután fiút s leányt egyaránt illetett,¹ de ha a leánynak magva szakadt, visszament arra a fiágra, mely azt kiszolgáltatta. Ez egyetlen eseten kívül csak a közönséges becsárt kapták a leányok, és pedig készpénzben, nem pedig más ingókban, kivéven a lovakat.² Vigyázni kellett a leánynegyedet kiszolgáltató fiágnak, hogy ha több leány volt, egynek annyit ne adjanak, a mennyivel mind valamennyinek tartoztak, mert kötelesek maradtak volna a többit is aránylag kielégíteni.³ De ha a leányok egyszer már ki voltak elégítve: a negyedet többé se ők magok, se maradványaik nem kereshették, s ez iránt a fiágot nem zaklathatták; ha ezt tették volna, e zaklatás büntetéséül

¹ Hk. I. R. 17. cz.

² Hk. I. R. 29., 89., 101. cz.

³ Hk. I. R. 89. cz.

patvarkodásban (calumnia) marasztaltattak, elvesztették negyedöket s még díjt is fizettek.¹ Elvesztették a leány-negyedet akkor is, ha azzal megkináltatván s azt mégis el nem fogadván, az örökség iránt pert indítottak s keresetök alaptalannak találtatott;² ha vétekbe estek, mely miatt fejkáltságban marasztaltattak, ha férjeiket vagy gyermekeiket megölték.³

2. A *hajadon-jog* (jus capillare) a csak fiágot illető javaknál a hajadon leányoknak (hitbizományi javakban ma is fennálló) az a jogi kedvezménye, minél fogva, atyjok halála után, az öröklő fivérektől, firokonoktól s esetleg a királyi fiscustól is lakást, tartást, és ha férjhez mentek, kiházásitást követelhettek. Oly jogi teher, melyet a fiágot illető javak jövedelméből kellett fedezni, tekintet nélkül azok eredetére s természetére, lettek legyen bár adományiak, vagy nem adományiak.

E régi törvényes hajadoni jog az új törvények t. i. a fiúság kiváltságának (a nemen alapuló jogegyenlőtlenségnek) megszűnte, s a kötelesrész behozatala folytán érvényét veszttette s csak a hitbizományi javakban tartatott fenn.⁴ Minthogy azonban az ősiségi nyiltparancs a jogegyenlőtlenség régi elvének az öröklési viszonyokra való hatásának megszüntetése után is, a nemzeti szokásoknak hódolva, a csupán fiágot illető öröklött ősi nemesi javak tényleges birtokosainak megengedte, hogy bizonyos időhatár alatt ezen jószágokról a fiutódok javára rendelkezhessenek,⁵ — a mit sokan meg is tettek — ily

¹ Hk. II. R. 70. cz. 3., 5. §§.

² Hk. II. R. 24. cz. 7. §.

³ Hk. I. R. 43. cz. 4., 5. §§.

⁴ Országb. Ért. I. 3.

⁵ Ősiségi nyiltparancs 5-ik §. A határidő az osztrák polg. k. életbeléptetésétől számított legfeljebb három év volt.

egyes esetekben a régi öröklési rend, a nemen alapuló jogegyenlőtlenség elve, a fiág kiváltsága, fenmaradt, kell tehát, hogy ily javakból a leányok kikapják azt, a mi őket a régi magyar törvény szerint hajadoni jog czímén illeti.

3. Végre, a leányokon királyi kegyelem is segíthetett, ha fiágra szóló javaknál fiörökös nem maradt, királyi jóváhagyással *fiusításnak* is volt helye, mely a természet hiányát pótolta; ¹ az utolsó fiörökös a maga leányát fiúvá tehetette az öröklésre nézve, s ha ily értelmű óhajtasát s intézkedését királyi jóváhagyás kísérte, a fiusított nő fiutód módjára örökölt, ² de ha a fiusító atyának később fiörököse lett, kit jogos örökségétől megfosztani nem lehetett, vagy ha a felkérő későbbben hűtlenségbe vagy más hasonló bűnbe keveredett, a fiusítás ereje megszűnt. ³ Ily fiusítás tehát királyi adományhoz volt hasonló; a fiusító levél a fiusított leányra nézve oly erővel bírt, mintha a királytól fiágot illető vagyont nyert volna adományba; ily jószágról, mint keresményéről, mint szerzett vagyonról, szabadon intézkedhetett, ⁴ s a nyert örökség tovább is kizárólag fiáé maradt. ⁵ Gyermekei pedig nemesek lettek, bárha atyjok nem-nemes volt is. ⁶

VI.

Törvényeink szerint a házastársak vagyoni jogi viszonyának alapelve általában az elkülönzési rendszer, mi szerint mindegyik házastárs megtartja saját vagyona

¹ Hk. I. R. 7., 17., 50. cz.

² Hk. I. R. 7. és 17. fej. 7. §.

³ Hk. I. R. 49., 50. fej.

⁴ Hk. I. R. 57. fej. 2. §.

⁵ Hk. I. R. 17. fej. 7. §.

⁶ Hk. I. R. 7. fej.

fölött a tulajdonjogot s az abból folyó teljes szabad rendelkezést. Kivételt képez, mint látni fogjuk, a hozomány s annak része, a jegyajándék, melynek tulajdonosa a nő marad ugyan, de kezelése a férjet illeti. Kivételt képez továbbá, de csak nem-nemeseknél, a házasság alatt szerzett vagyon, a közszerzemény, melyre nézve a vagyonközösség rendszere, a férj és feleség szerzett vagyonának egy közös tömeggé összeolvadása, van elfogadva, míg nemeseknél a férj tekintetik főszerzőnek, s a házasság alatti közszerzemény egészen más tekintet alá jő, mint látni fogjuk.

A férj és nő közötti vagyoni jogviszonyok során előfordul: a hozomány, a közszerzemény, a törvényes és szerződéses hitbér; az özvegyi jog, az özvegyi s házastársi örökösödés, és a házassági szerződések kérdése.

I. A nő *hozományát* (allatura) azon javak képezik, melyeket a nő férje házához visz; s állhat ingók s ingatlanokból. Az ingók során első helyen vannak a *nász- vagy jegyajándékok* (parafernák), azon tárgyak, melyek a nőnek akár férje, akár szülői vagy rokonai, akár más jó barátok által az eljegyzés (kézfogó) vagy menyegző alkalmával ajándékoztatnak,¹ s ha a férjnek átadattak, a nő hozományához tartoznak.² Házasság létre nem jöttében a vőlegény a jegyesének adott jegyajándékot csak akkor követelheti vissza, ha a nő vétke volt oka a házasság létre nem jöttének.³ Az ingatlan javak szinte a mondott föltétel alatt képeznek hozományt.

Általános szabály, hogy a férj a nő javainak, illetőleg hozományának, a házasság által nem lesz tulajdo-

¹ Hk. I. R. 93. 1. §.

² Kereskedőkre nézve l. 1840. 16. 9. §.

³ 1877. szept. 25-iki 7528. sz. a. legf. ítélőszéki határozat.

nosává,¹ s a neki átadott ingó és ingatlan hozományra nézve csak kezelési s haszonélvezési joggal bír, s azt sem el nem idegenítheti, sem adóssággal nem terhelheti.² Sőt a nőnek, mint tulajdonosnak áll jogában a hozományt, és pedig férje beleegyezése nélkül is, elidegeníteni vagy terhelni. Törvényes elválás vagy a férj csödbe jutása esetén, a nő férjétől visszakövetelheti a hozományt, s a férj, a nő örökösével szemben csak azt tarthatja meg a hozományi javakból, a mit annak az eljegyzés vagy menyegző alkalmával ő maga ajándékozott, föltéve, hogy a nő azok iránt végrendeletet nem tett mások javára.³ Sőt az ingatlan hozomány kezelését férjétől el is veheti, ha azt maga akarja kezelni; míg ellenben az ingó hozományra nézve a házasság tartama alatt, ily joga nincs; még akkor sincs, ha attól tettleg elválva él. Az özvegy nőnek férje halála után, hozománya kiadásaig, annak javaira, az örökösökkel szemközt, megtartási joga van. Ha azonban az ily czímen visszatartott javakat pusztúltni hagyja, ezeket visszabocsátani, sőt az okozott kárt is hozományából megtéríteni tartozik éppen úgy, mint az özvegyi jog, vagy hitbér czímen visszatartott javaknál. Általában, ha az özvegy nő a neki engedett vagyoni kedvezményekkel visszaél s kárt okoz, mindig az vár reá, hogy a kedvezményt elveszti s e fölött kárpótlásra is köteleztetik. A nők iránti kedvezésnek tehát sohasem lehet másokra nézve kártokozóvá fajulni.

¹ Hk. I. R. 100., 103. cz.

² Hk. I. R. 110. cz. 3. §.

³ 1873. július 15-iki 6279. sz. a. legf. ítélőszéki határozat.

A hozományt, a házasságnak halál által való felbomlása után, visszakövetelhetik nem csak az özvegy nő, hanem annak törvényes örökösei is. Ez esetben be kell bizonyítani a hozomány valóságát, mennyiségét és minőségét is; továbbá annak a férj kezére jutását. Előbb, míg az ősi és szerzett javak közti különbség fenállott, ha a hozomány kiadása a férj ősi javaiból követeltetett, be kellett bizonyítani a hozománynak ez ősi javakba lett beruházását is; ma ennek szüksége elesett, miután ma a férj oda is ajándékozhatja vagyonát nejének, s az ősi örökségre számot nem tartó rokonoknak, ha csak kötelesrészre nincsenek jogosítva, nem áll érdekekben fessegetni, vajjon nem volt-e színlelt a férjnek a hozományról szóló elismervénye, s ez okból a megtörtént beruházás bizonyítását is követelni, az átadás bizonyításán túl.

A királyi Curia ítéletei értelmében a hozomány csak azon és oly minőségben követelhető vissza, a minőben átadott; tehát hozomány czímén nem követelhetők a házasság tartama alatt, bár a hozományból vagy annak jövedelméből szerzett dolgok, hanem csak az az érték, mely a szerzett dolgokba beruháztatott. Készpénzből álló hozomány csak akkor követelhető, ha vagy meg van a férj kezénél, vagy az által saját céljaira költetett el, p. o. adóssága fizetésére fordított, vagy saját vagyonába ruháztatott, nem pedig ha a család fentartására, élelemre s egyéb szükségletekre, p. o. gyermekek nevelésére lett elkölve. A férj házához vitt bútorok, ha természetben meg vannak, elvihetők, s azok értéke, ha a férj által saját céljaira eladattak, a nőnek megtérítendő; de ha rendes házi használat közben elkoptak, értéküket

megtériteni a férj vagy örökösei nem tartoznak. A hozomány kezelése s haszonélvezete a férjet illetvén, ebből az is következik, hogy a hozomány után kamat nem követelhető, vagy, szabatosabban szólva, a férjtől, ha az tartozik azt kiadni, csak a kereset beadása napjától, a férj halála után pedig, ennek örököseitől, a férj halála idejétől fogva követelhető, t. i. midőn ennek a hozományra való haszonélvezeti joga megszűnt. De nem lehet hozomány kiadását követelni a hozományban átadott, vagy oly birtok jóhiszemű új tulajdonosától, melybe a hozomány beruháztatott, ha a hozomány jelzálogilag biztosítva nincs.

Kereskedőkre s gyárosokra nézve a törvény megparancsolja, hogy címök bejegyzésével egyidejűleg vagy legfeljebb a házasságralépés után hat hónap alatt nejök hozományának, s jegyajándékának (és szerződéses hitbérének) mennyiségét a hatóságnál bejelentsék, ha azt akarják, hogy a női hozomány netaláni csőd esetében kiváltságos helyre (a harmadik osztályba) soroztassék.

II. A *hitbér* (dos) vagy törvényes, vagy szerződéses.

A *törvényes hitbér* vagy *kelengye* (dos legalis) nemzetünknek ez ősrégi intézménye, mely már II. Endre, Zsigmond s Mátyás királyoknak a Hármaskönyvet megelőző törvényeiben is előfordul, az a jutalom, mely a törvényes nőt, az elhált házasság után törvény szerint illeti a házassági kötelességteljesítés s hűség elismeréséül (szüzességi díj, Morgengabe, móríng). Mennyisége mindenkor annyi, mint a férj díja (homágiuma), főrendű nemeseknél (zászlós urak s országbáróknál) 100 nehéz gira, vagyis 400 frt, nemesek s kir. városi polgároknál

200 frt, nem-nemeséknél 40 frt.¹ Annak, hogy ez egyenesen az elvett szüzesség és a házassági hűség jutalma — mit a német *Morgengabe* s a magyar *kelengye* név is jelent — kétségtelen bizonyossága az, hogy a nőt második férje részéről a törvényes hitbértnek csak fele, harmadik férje részéről csak negyedrésze illeti, s így tovább; s a nő azt, házasságtörés esetén, egészen elveszti.²

A mondott összeg a férj halála után vagy egészen készpénzben, vagy, ha ez nincs, könnyen értékesíthető ingókban volt fizetendő, milyeneknek a lovak, ökrök s egyéb állatok tekintettek; a minnek szüksége ma már fenn nem forogván, szabályúl vehető, hogy a hitbért mindig készpénzben kell fizetni. Az a nő valódi tulajdonát, tehát szabad rendelkezése tárgyát is képezi. Különben minden tekintetben biztosított s kiváltságos követelés, mely elévülés alá nem esik,³ csőd esetén is kiváltságos helyre, a harmadik osztályba soroztatik; rendesen az ingatlanokat terheli, s az ingókat csak amazok hiányában,⁴ mindkét esetben átszálló adósságot képez, s a zálogbirtokos és a királyi fiscus által is kifizetendő; a ki a zálogjóságot annak idejében visszaváltotta, a zálogösszezen felül a törvényes hitbért is fizette; férje bűnéért sem veszthette el a nő, s követelhetette a királyi fiscustól vagy attól, ki a jóságot impetrálta;⁵ azonban a

¹ Hk. I. R. 93. cz. 4. §. cz. Csekély összegeknek látszanak ma ezek előttünk, de az eziránt hozott törvények korában, a nagy pénzszűke folytán, elég jelentékenyek.

² Hk. I. R. 96. cz.

³ Hk. I. R. 78. cz. 5. §.

⁴ Hk. I. R. 95. cz. 2. §.

⁵ Hk. I. R. 67. cz. 2. §. 104. cz. stb.

házasság végleges megszűnése előtt sem maga a nő, sem ennek örökösei vagy netaláni engedményesei által nem követelhető, úgy, hogy azt az ágy s asztaltól elválasztott nő még nem követelheti.

Legnevezeteseb kiváltsága a törvényes hitbérnek, hogy a nő mindaddig, míg hitbérére nézve ki nem elégittetik, férje jószágának birtokában bennmaradhat, azt visszatarthatja s annak jövedelmét élvezheti.¹ Az ősiség korában az is föltűnő kiváltsága volt országunk ez ősrégi szokásának, hogy a különben annyira kimélt ősi javakat is terhelte, s szerzett javak nemlétében, vagy ezek elégtelensége esetében azokból is, sőt még a zálogba adott, és ha a javak a nő tiltakozása ellenére idegenítették el, az elidegenített javakból is fizetendő volt.

A hitbérkövetelési jog elenyészik, ha azt a nő elengedi,² s hűtlenség esetén, mint a véték büntetése, ha a miatt válóper kezdetett, s azt a férj nyíltan, vagy hallgatag, t. i. a hűtlen nő visszafogadása által, meg nem bocsátotta; a mi természetes következése a hitbér fogalmának, mely a házassági hűség s kötelelességteljesítés jutalma.³

Szerződési vagy írott hitbér, melyet a férj nejének, özvegyen maradása esetére tetszés szerinti vagy kialkudott összegben, leköt s biztosít. Súlypontja nem a házassági köteleesség s hűség, hanem az özvegyenmaradás fogalmában fekszik, s nem amabból, hanem a házasságra lépő felek vagy ezek szülői, rokonai, gyámjai gondoskodásából ered; megnyerésére nem is szükséges, hogy

¹ Hk. I. R. 29., 30., 98. cz.

² Hk. I. R. 109. cz.

³ Hk. I. R. 105. cz. 1877. okt. 11-iki 9818. sz. legf. ítélőszéki határozat.

a házasság elhálással legyen végrehajtva. Ez tehát egyszerű szerződés a házasság felek közt, mely a törvény különös kedvezményeiben nem részesül. A törvényes hitbérrel abban egyezik, hogy a házasság ideje alatt a nő tulajdonát s rendelkezése tárgyát nem képezi, mert csak özvegyen maradása esetére jár; ha pedig a nő férje előtt hal el, ez által teljesen elenyészik.¹ Ha a nő szerződési hitbérrel láttatik el s ezt elfogadja, ezzel törvényes hitbéréről lemondottnak tekintetik. A szerződési hitbér a törvényt elnyeli,² s az utóbbit követelni csak akkor van joga a nőnek, ha a hitbér iránti szerződés nem volna teljesíthető.³ A férj javait azonban az özvegy nő szerződési hitbére fejében is, mint törvényes hitbére fejében, visszatarthatja, míg ki nem fizettetik.

A hitbér által a nő özvegyi joga s özvegyi és hitvestársi öröklése változást nem szenved.

Kereskedők, s gyárosok nejeinek a szerződéses hitbérre nézve, ha csőd esetében a kiváltságos osztályba sorozás jótéteményét elveszteni nem akarják, ugyanazzal az óvatossággal kellett élniök, mely az 1840-iki törvény által a hozományra nézve rendeltetik, t. i. cégbejegyzés vagy ha a házasság későbbben történt, attól fogva hat hó alatt bejelenteni a hatóságnál. Szokásban van még az *ellen-hitbér* vagy *kölcsönös hitbér* (contrados) is, mely a férjnek neje részéről köteleztetik, s a decisiók szerint, a szerződéses hitbér szabályait követi.

III. *Közszerzemény* alatt azon javak értendők, melyek a házasság alatt szereztetvén, a házastársak közös

¹ Dec. 7 ad acquis. mob.

² Dec. 9. ad acquis. mob.

³ Dec. 16. ad acquis. mob.

tulajdonát képezik. A közszerzemény jogi fogalma a házastársak összes együttszerzett vagyonára, nem pedig egyes dolgokra vonatkozik; a nő ruhaneműi s ékszerei ide nem tartoznak;¹ az egyik vagy másik házastárs által, öröklés útján szerzett javak sem tekintetnek közszerzeménynek.

De igen különböző e tekintetben a nemesek s nemesi módon szerzők (honoratiorok), és a polgárok s parasztok állása s méltó csodálkozásra bír az Országbírói Értekeztet amaz intézkedése, hogy e különbséget jövőre is fenntartani jónak látta, midőn az már botránkoztató anachronismust képez. Polgárok s parasztok közt a nő mindig közszerzőnek tekintetik;² ellenben a most már csak névszerinti nemesek s definiálatlan honoratiorok osztályában csak akkor, ha a nő neve a szerzési oklevélbe világosan be van véve,³ vagy ma már, a mi ezzel egyre megy, férj és nő közös tulajdonosul van a telekkönyvbe bejegyezve, vagy ha a közszerzeményhez való jog szerződésileg ki van kötve,⁴ vagy végre, ha a szerzés alapját a nő vagyona képezi.⁵

A nemes és nemesekhez hasonló, s a nem-nemes házastársak közszerzeményére nézve tehát, az a fölötti rendelkezés tekintetében, más-más és egymástól lényegesen eltérő törvények a szabályozók.⁶ A nemes nők

¹ Dec. 1. ad invalid. test.

² Hk. III. R. 29. cz. 2. §.

³ Hk. I. R. 102. cz.

⁴ Decis. 39 s 44 divis success.

⁵ Dec. 58 divis. success.

⁶ A nemesekre nézve Hk. I. r. 102. cz.; a nem-nemesekre nézve Hk. III. 29. cz. s 1840: 8.

állapota e részben sokkal mostohább, mint a nem-nemes nőké; ezek közkeresményi jogát a törvény biztosítja, amazok e tekintetben egészen a férjtől függenek, ki fő-szerzőnek tekintetik. Mily méltatlanul sújtja ily törvény a derék, szorgalmas, ügyes nőt, ki a férj sikeres és gyümölcsöző munkálkodásának hű társa és jelentékeny tényezője; s a közös munkálkodás jutalmazó eredményeiből kizárt nőre nézve mily elkedvetlenítő, s mily csábító a heverésre, gondatlanságra, részvétlenségre! E mostohaság feltűnő kivételt képez a magyar nemes nőket illető törvényhozásban.

Arra nézve, hogy mi tekintessék közszerzeménynek s mi zárassék ki annak fogalma alól: a bírói gyakorlatban némely lényeges elvek lettek megállapítva, melyek az ide vonatkozó tannak alapjait képezik. Közszerzeménynek csak az az érték tekintetik, mely túlmegy a házasság előtt meg volt, vagy a házasság alatt öröklés útján szerzett vagyon értékén. Ebből folyólag: a házasság alatt vásárlott vagyon csupán azon oknál fogva, mert a házasság tartama alatt szereztetett, közszerzeménynek még nem tekinthető, s ha a házastársak valamelyikének öröklött vagyonában hiány mutatkozik, csak e hiány kiegészítése után fenmaradó érték képez közkeresményt. Közkeresmény addig nincs, míg az adósságok nem törlesztettek.⁴ A közszerzemény fogalma nem egyes szerzett dolgokra, hanem az összes vagyonra vonatkozik, s azt az összes szerzett vagyon fele, vagy bizonyos hányadrésze képezi, mely csak a házassági

¹ 1874. máj. 11-iki 3230. sz. s május 9-iki 5497. sz., 1875. okt. 7-iki 6669. sz., 1878. máj. 20-iki 5464. sz., 1878. júl. 8-iki 6024. sz. stb. legf. ítélőszéki határozatok.

viszony megszűntével, a szerzés és vesztes, a száporítás és fogyasztás kellő combinációja után, végeredményül határozható meg. Egyes szerzés pusztá ténye itt nem határoz, mert azzal nagyobb mérvű elidegenítés vagy tehervállalás állhat szemben, mely esetben vagyongyapodásról, valódi szerzésről nem lehet szó. Szóval: a közszerzemény mennyiségének meghatározásánál nem egyes szerzési tények, hanem hosszabb, egész életen át folytatott működés, egymást hullámözva felváltó nyereségek s veszteségek végeredményei az irányadók. A közszerzemény, helyesen felfogva, csak annyi lehet, a mennyivel a házasság végén talált tiszta vagyon a házasság előtt már létezett s a házasság alatt öröklés útján (tehát nem a házastársak együttes munkája s fáradsága által) a házastársakra háramlott vagyon összegét túlhaladja. Semmi olyan vagyon nem tekinthető közszerzeménynek, mely egyik házastársra akként jut, hogy ahhoz a másik házastárs nem járult. Mindegyik házastársnak a házasság tartama alatt is lehet oly külön szerzeménye, mely nem képez közkeresményt.

A közszerzeményi javak kezelése s azokkal való intézkedés a házasság tartama alatt a férjet illeti, mint a család fejét. A közszerzeményhez a nőnek tulajdonosi joga van ugyan, de a legtekintélyesb jogtudósok (többek közt Frank) veszélyesnek tekintik s határozottan elvetik azt a tant, hogy a közkeresmény fele már a férj életében is a nőt illesse, s annak szabad rendelkezése alá essék.¹

A nemes és a nemesekhez hasonlóknak tekintett

¹ A kérdés körül fölmerülő részleteket s vélemény különbségeket e helyen mellőznöm kell.

házastársak közszerzeményére nézve, mint már említém, az Országbírói Értekezlet jónak látta a régi jogot jövőre is fentartani,¹ miszerint a nemes és honorátior-férj főszerzőnek tekintendő, a házasság alatt szerzett ingatlan vagyon tehát közszerzeményt rendszerint nem képez, s a teljes rendelkezési jog ily vagyon fölött mind életében, mind halál esetére kizárólag a főszerzőt illeti, ha csak a fentebb említett kivételek nem forognak fenn. Méltán rója meg ez anachronizmust dr. Dell'Adami,² a hüberi eszméknek a negyvennyolczadiki átalakulást túlélte maradványait ostorozva. „Személy- és családjogunk, úgymond, még inficiálva van a középkori rendi jogok különbözősége által, ámbár a jogegyenlőségi aera negyedik decenniumában vagyunk. A főnemes, nemes, polgár, honorátior és paraszt ma is külön joganyag magánjogunkban és polgári jogai s kötelességei nem egyenlők. Így p. o. a házassági vagyonjog s ezzel kapcsolatban az öröklési jog. Nyilvánul ez nemesak a törvényes hitbér skáláiban, hanem a nemes hitvesek és a polgári és paraszt hitvesek más-más vagyonjogában stb.

IV. Az *özvegyi jog* (*jus viduale*), mely az özvegyen maradt nőnek az a joga, miszerint özvegysége egész idejére (haláláig vagy újra férjhez meneteléig) elhúnyt férje vagyonából ennek rangjához, polgári állásához illő lakást, tartást s esetleg kiházasítást követelhet, s ezek fejében férje összes javait megtarthatja. A lakás az özvegyet rendesen azon házban illeti meg, melyben a fér-

¹ Országb. Ért. 13. §.

² *Magánjogi codificatióunk s magánjogunk* című már dicsérve említett értekezésében. („*Magyar jogászegyleti Értekezések*“ Budapest, 1885.)

jével együtt élt; ¹ a tartás pedig a gyermekek számához s a vagyon mennyiségéhez mérve szokott meghatározatni, ha perre kerül, Verböczy szerint ² a nő hitbére szolgálván sinórmértékül. Az özvegyi jog meghatározásánál tehát az özvegy összes körülményei veendőek tekintetbe, p. o. ha gyermekkel vagy azok nélkül, sok vagy kevés gyermekkel marad; ha egyéb követeléseire, hozományára, hitbérére nézve már ki van elégítve, vagy még követelésben van; s míg ezekre nézve teljes kielégítést nem nyer, joga van férje összes javaiban, melyeket az említett jogok zálogképen terhelnek, bennmaradni. A nőtől e jogát férje végrendeletileg el nem veheti, még ha a nő tőle külön (de törvényesen el nem választva) élne is; s az özvegyi jogot csak annyira korlátozhatja, hogy ez által annak törvényes joga (a vagyonhoz mért tartás és lakás) csorbulást ne szenvedjen. ³

A magyar faj lovagiasságát fényesen feltűntető e széles és bőkezű, sőt túlságosan bőkezű özvegyi joghoz tartozott az is, hogy mindaddig, míg elhunyt férje temetetlen volt, minden jogi támadástól menten kelle maradnia, sőt az egész gyászév lefolyása alatt sem volt köteles perbe szállani, ⁴ mire egykor perhalasztó birói parancsot lehetett kieszközölni.

Ily nagymérvű s visszaélésekre és helytelenségekre is vezethető özvegyi jog szabályozására, illetőleg meg-

¹ Hk. R. 98. cz. 1. és 4. §§.

² Ugyanott cz. 3. §.

³ 1474. márczius 17-iki, 1497. cz. 1873. július 25-iki 6251. sz. legf. ítélőszéki határozatok.

⁴ Kittonich Directio method. C. IV. qu. 17. §. 1.

szörítésára azonban esetleg törvényes lépések tehetők, ha arra helyes ok forog fenn.¹ Verbőczy szerint elegendő ok lenne, ha a javak a nő törvényes hitbérét sokkal meghaladják,² mit azonban a gyakorlat úgy értelmezett, hogy megszorításnak akkor van helye, ha a javak jövődelme sokkal túlhaladja azt az összeget, a mennyi az özvegynek rangjához s állásához illő tartásához szükséges. Ily esetben az örökösök (ma már csak a leszármazók),³ ha a megkísérelt kiegyezés nem sikerült, pert kezdhettek arra nézve, hogy az özvegynek, özvegyi joga címén, csak annyi hagyassék meg használati birtokában, a mennyi egy gyermekrésznek megfelel.⁴

— De a családi kegyelet csak ritkán engedte meg, hogy az anya s a gyermekek és egyéb családtagok közt e miatt perre kerüljön a fölmerült egyenetlenség, s a netaláni összeütközések többnyire egyesség által intéztetnek el. Ily című pernek a törvényszékek levéltáraiban csak igen gyér nyoma van.

Azonban az özvegyi jog is, mint a nőnek egyéb vagyoni jogai, az özvegy esetleges vétsége vagy hibája miatt, elvesztésnek volt kitéve. Eljátszotta azt a nő méltó büntetésül, ha házasságtörésbe esett, kivéven, ha férje ezt tudta s mégis vele élt,⁵ s így a hűtlenséget tettleg megbocsátotta; ha a nő férjétől törvényesen elvált s az elválás saját hibája miatt történt,⁶ (a férjnek egyszerű

¹ Hk. I. R. 98. cz.

² Hk. I. R. 98. cz. 3. §.

³ Országb. Ért. I. 16.

⁴ 1840. 8. 18. §.

⁵ Hk. I. R. 105. cz.

⁶ Ugyanott.

elhagyása azonban nem tekintetett elegendő oknak);¹ ha a családi okleveleket jogtalanul letartóztatta, vagy eskü alatt fölfedezni vonakodott;² ha végre férjével együtt írt alá kötelezvényeket, csinált adósságokat s özvegyi jogát ez által készakarva a hitelezők martalékául vetette.

Megszűnik pedig e jog az özvegy halála vagy újra férjhez menetele által,³ s ez utóbbi esetben kárpótlással is tartozik az örökösöknek, ha férjének özvegyi jogon bírt javait pusztúltni hagyta, elvesztegette, adósságokkal terhelte.⁴

Az Országbírói Ertekezlet szerint az özvegyi jogra nézve régi magyar törvényeinkben fennállott szabályok 1861. óta újra hatályba léptek, még pedig oly még nagyobb kedvezéssel, hogy ezentúl e tágas jog megszorítását csak a leszármazó egyenes örökösök követelhetik.⁵

V. *Az özvegyi öröklés* (successio vidualis) az özvegyen maradt nőt, elhunyt férje vagyonában; a lemenők öröklésével összefüggésben, illeti. Az özvegyinek nevezett öröklés tehát csak egyenes leszármazók létében foghat helyet, s általa az özvegy nem csak ideiglenes haszonélvezetet, hanem valódi tulajdont nyer. Nem vonatkozik azonban a férj egész, hanem csak szerzett vagyonára s némely egyéb a törvényben kijelölt egyes tárgyakra. Az özvegyet illetik ugyanis: a férj jegygyűrűje,

¹ Dec. 3 ad aequis. mob.

² 1618: 61.; 1622: 67.; 1647: 105. Dec. 17 ad aequis. mob.

³ Hk. I. R. 67. cz. 2. §.; 102. cz. 1. §.; 98. cz. 2. §.

⁴ 1618: 61. 2. és 3. §§. 1647: 105. 1. §. Dec. 12 ad aequis. mob.

⁵ Országb. Ért. I. 16.

kocsija s ahhoz tartozó hámos lovai, szóval egész fogata, díszruhája, továbbá ménesbeli lovainak fele része, ha a ménes ötven lónál többől nem áll, mert ez esetben a rendes örökséghez tartoznak ¹ (a mi ugyan csak furesa intézkedés); az összes szerzett ingóságokban s zálogokban pedig fejenként osztozik a gyermekekkel ² levonva előbb azt, a mi őt közszerzemény, hitbér s hozomány czimén illeti. Az özvegyi öröklést szabályozó ezen törvény az Országb. Értekezlet által is változatlanúl fentartatott. ³

VI. *A házastársi* (kölcsonös) örökösödésnek (successio conjugalis) akkor van helye, ha se végrendelet, se leszármazó örökösök nincsenek, s alapja az örökhagyó vélelmezett óhajtása, tárgyai pedig a szerzeményi zálogok s az ingóságok, úgy hogy ezekben az életben maradt házastárs az elhunytanak szülőit s oldalrokonait megelőzi; a kir. fiscusra váró öröklés esetében pedig mindama javak is a házastársra szállanak, melyekről az örökhagyó végrendeletet tehetett volna. ⁴ Ezen öröklésnél tehát nem forog fenn jogi közösség, s az az eset sem számítható ide, ha egyik házastárs a másik után, mint közszerző, vagy mint olyan örököl, kinek neve a szerződésbe van iktatva.

Az Országbírói Értekezlet ⁵ a régi törvényt akkép tartotta fenn, hogy a házastársi öröklésnek, leszármazó egyenes örökös nem léteben, a szerzeményi javakra egy-

¹ Hk. I. R. 99. cz. 1. §. 101. cz.

² U. o. I. R. 99. cz. 2. §. 102. cz. 3. §.

³ Országb. Ért. I. 15.

⁴ 1715 : 26. 4. §.

⁵ I. : 14.

általában helye van, s az öröklött javakra is akkor, ha se leszármazó, se felmenő, se oldalrokon nincs.

Ilyen volt s ilyen ma a magyar nőnek vagyoni ellátása (Frank szerint: *jutalmi*, helyesebben: *jutalekai*) különféle esetekben, melyek előadásából látható, hogy a magyar törvény a nőnem jóllétéről s kényelméről, vagy legalább a viszonyok s körülmények szerinti élélhetéséről, eltartásáról minden időben méltányosan és nemesen gondoskodott.

A régi jog nagy részét a korszellem lehellete elseperte. Az idők és szükségek változtak s be kellett végre, makacsul ellenkező tényezők legyőzése után, többé el nem odázhatólag következni, hogy 1848-ban, a pozsonyi utolsó országgyűlés 15-ik törvénye által az ösiség eltörlése elvben kimondatott, s a miniszteriumnak meghagyatott, hogy az ösiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján új polgári törvénykönyvet dolgozzon ki. Az alkotmányos magyar miniszteriumnak szánt e nemes feladat végrehajtását, a nemzeti harcz legyőzése után, az osztrák birodalmi bécsi miniszterium vette át, s nálunk már 1853. május 1-től, Erdélyben pedig ugyanazon évi szept. 1-jétől 1860-ig a reánk octroyált osztrák vagyoni jogi s öröklési törvény uralkodott, azon fentartásokkal, melyeket az ugynevezett „ösiségi pátensek“ a nemzet régi joga s ehhez való ragaszkodása iránti kiméletből megengedni jónak láttak. Egy évtizeddel később pedig 1861-ben, az Országbirói Értekezletnek a régi magyar jogot némely részeiben visszaállító, másokban módosító javaslatai léptek életbe, melyeket az országgyűlés szorosán kötelező törvényekül nem szentesített ugyan, de oly foganattal ajánlott az országnak, hogy e szabályok ma is érvényben vannak, s a bíróságok által alkalmaztatnak, míg a magyar polgári törvénykönyv végre elkészülhet.

Előbbi öröklési jogunknak ily átalakulása folytán azonban a nők jogi állapota hazánkban nem vesztett előnyeiből, sőt mindent összevéve még kedvezőbbé lett, mert az országbírói értekezlet a régi magyar jognak a nőkre vonatkozó különös kedvezményeit, nevezetesen a nagy terjedelmű özvegyi jogot teljes épségében fentartotta, midőn egyszersmind a nemek közti jogegyenlőtlenségnek az öröklésben eltörlését, s a jogunkban új kötelesrészt az Ősiségi nyiltparancsból s osztrák polgári magánjogból átvéve, fentartotta. A fi- és leányág közti jogi különbségek befolyása úgy a rendelkezési jogra, mint a törvényes öröklésre nézve megszüntettétvén, s a nemesi fekvő javak adományi minősége szintén elvesztvén jogi jelentőségét, az előbbi, a nőkre nézve hátrányos öröklési rendszer, melynek mostohaságát azonban az említett kedvezmények enyhítették, eltűntek az életből, s általános elvül a nemek jogegyenlősége lépett életbe az öröklésben, egyedül a hitbizományok s azon javak kivételével, melyeknek fiágisága, az ősiségi nyilt parancsban kitűzött határidő alatt, törvényes fellépés által, fentartatott, melyekben tehát a leányok ezentúl sem örökölhetnek. Ily javakra nézve azonban, éppen ezért, a különben fölöslegessé lett s megszüntetett hajadoni jog, jövőre is fenmaradt. Különben a *leánynegyed* és a *hajadoni jog*, mint a fiágiság kifolyásai, természetesen, megszűntek. — A nemesi és más vagyon közti különbség hasonlóképen megszűnt az öröklés szabályozására nézve irányadó lenni, s jelentősége csak a házastársak közszerzeménye tekintetében tartatott fenn.

VII. Voltak az átalakulás előtt fennállott vagyonjogban s öröklési rendszerben némely az országosoktól eltérő szabályok is, melyek egyes országrészek, s kerü-

letek külön statútumain vagy szokásain alapúltak, s melyek közül a jászkún-kerület statútumai a hitvestársi és özvegyi öröklésre s özvegyi jogra nézve az ország-bírói értekezlet¹ által is érvényben tartattak, s így érvényben vannak mai napig; a többiek pedig megszűntek, s az általános törvénybe olvadtak.

Legnevezetesebb volt e külön törvények közül a *székely örökségre* vonatkozó sajátságos, ma már elenyészett ősi szokás-törvény, melyet, bár ma csak emléke van fenn, érdekes megismerni, különösen azért, mert talán nem esalódunk, ha azt sejtjük, hogy a székelyek e sajátságos törvénye, a *fiú-leányság*, az idegen befolyások által nem módosított, tiszta s eredeti ősmagyar jog maradványa volt. A székelyek, Attila hatalmas birodalmának szétfűllése után nem mentek vissza Ázsiába, s nem széledtek el, hanem megtelepedtek Erdély bástyát képező hegyei közt, s ott magokat soha semmi idegen hatalomnak alá nem vetették. S így föltehető, hogy nálok maradt fenn a magyar faj eredeti ősi joga.

A székelyek, a hunnok Erdélyben maradt utódai, nemzetségekre s ezek ágazataira szokták osztani örökségüket,² a nemzetség alatt csak a fiúkat értve. A székely örökségnek, mint fegyverrel szerzett vagyonnak, természete hozta magával, hogy csak fiút illessen s fiúról-fiúra szálljon. S a székelyek gondoskodtak is, hogy az ősi törvény ereje meg ne csökkenjen,³ miszerint: ha

¹ I. : 17.

² Hk. III. R. 4. cz.

³ Cserey Farkas: A magyar és székely asszonyok törvénye; III-ik r. a fiú-leányságról 72—98. l. Dobó István és Kendi Ferencz vajdaságokban 1555. Szent György hava 28-ik napján Udvarhelyt tartott közgyűlésükben hoztak törvényt e szavakkal:

valamely székelynek fia s leánya van: az örökség csak a fiút illeti, a leány pedig, kiházásításnál egyebet abból nem követelhet. Míg azért valamely ágban a fiúnak magva nem szakad, addig leány az örökségből nem osztozhatik, és a fiakat az iránt nem háborgathatja, de ha fiú nem marad, nem más, hanem a közelebb levő leány atyafi teheti kezét az ily örökségre, még pedig úgy, hogy ha a fiú nélkül elhalt székelynek több leánya marad, ezeket az atyai örökség egyenlően illeti, de a kisebbik választhat a lakhelyben; s csak ha több lakhely nem volna, osztoznak a lakhelyben is.

Ily törvénynyel éltek mindenkor a székelyek, e szerint maradtak meg az atyai örökségben a leányok,

„Valamely embernek fiai is, leányai is vannak, az örökség a fiát illeti, de a leányt kiki az ő széke törvénye szerint kiházásítsa. Ha két férfi egy embernek gyermekei; egyiknek fia vagyon, másiknak leánya vagyon: a lány oly örökös az atya örökségében, mint a fiú. Valamely embernek két leánya vagyon és fia nincsen, a leány oly örökös az atya örökségében, mint a fiú; de ha a leányoknak fiok is leszen s leányok is: a fiú a leányt kiházásíthatja belőle.“ „Ez a törvényes szokás“, úgymond Cserey, „régibb a római törvénynél s Ázsiából jött. A zsidóknál hasonló példára találunk Mózes IV-ik könyve 27-ik részében, a hol Saalfadnak fiai nem maradván, az ő leányai megálltak Mózes és Eleázár pap s a vének előtt és így szólának: az atyánk meghalt férfimagzat nélkül, miért vétetik le az ő neve az ő nemzete közül, minthogy fia nem volt? adjatok örökséget nekünk az atyának rokoni között. És vivé Mózes ezek ügyét az Úr ítéletére, ki mond neki: igaz dolgot kívánnak Saalfád leányai, adj örökséget nekik az atyjok rokoni között, és annak örökségébe szálljanak. Az Izrael fiainak pedig ezeket mondjad: mikor az ember fiú nélkül hal meg, a leányára szálljon öröksége; ha leánya nem leszen, örökösi legyenek az atyafiai, hogy ha atyafiai sem lennének, adjatok az örökséget az atya rokoninak, ha pedig az atyának sem leszen rokoni, adassék az örökség azoknak, a kik néki közel valók.“

midőn az ő atyjoknak fiai nincsenek, s az ilyeneket nevezték *fiú-leányoknak*. A *fiú-leánynak* azonban fiai s leányai maradván, az örökség ismét csak a fiúké lesz, s abban a leányok nem osztoznak, minthogy anyjuk is fiú helyett maradt az atyai örökségben, melynek régi természete meg nem változhatott. És így, ha székely embernek két fia volt, s egyiknek ezek közül fia, másiknak leánya maradt: a leány is csak olyan örökös lett az atya jószágában, mint a fiú a maga atyjáéban, de ha azután ilyen leánynak fia is lett, ezt a fiút illette az örökség, a ki a nővért, ha ilyen létezett, csak kiházásítani tartozott a jószágból. — Ha a *fiú-leánynak* csak leánya volt, ez is *fiú-leány* lett, mert fiúvá tette őt az örökség uralkodó természete, mely itt irányadó.¹ — Bár első pillanatra úgy látszanék, hogy *fiú-leánynak* csak azt lehetett volna tartani, a kire legközelebb, vagyis, atyjáról száll az örökség, mert ily leányban marad csak fenn az atyának magva, mely az atyai nemzés emlékezetét fentartja, — ez lévén oka a leány örökössé tételének s a jószágban fiú gyanánt marasztásának, s ezen ok megszűnván ott, hol a *fiú-leány* meghal s az atyai nemzés emlékezetét magával sirba viszi, az utána maradt leány pedig már nem az atya magvából való: a székely szokás ezt mégis úgy szabályozta, hogy a *fiú-leányság* tovább is terjedjen az első *fiú-leányt* követő nemzedékekben. — Ha a székely gyermek nélkül halt el, s

¹ „Mert ha örökség nem volna“, úgymond Cserey, „hiába viselné a fiú képét a leány, a hol a fiúnak se lenne öröksége; de ha van örökség s fiú nincsen hozzá: a leány bírja azt, de fiú nevezet alatt, hogy az örökség természete változást és erőszakot ne szenvedjen. A székely leány tehát leány a nemzésben, de *fiú* az örökségben.

férfitestvérei és rokonai sem lévén, öröksége nőnemű rokonára szállt: ily leány is abban fiú helyett öröklött, s fiú-leányává vált annak, kinek ága fiúkból kifogyott. Ámbár pedig a fiú nélkül elhalt székely leánya az atyai örökségben fiú-leány név alatt meg szokott maradni: azért az atyja nemzetségében levő többi fiúhoz mindenben hasonló nem lett; így, ha három székely testvér közül egyik fiú nélkül halt el, de leánya maradt, a másik pedig magtalanul halt meg: ez utóbbinak öröksége csak az életben levő fiúra szállt, s abban a másik testvértől származott fiú-leánynak része nem lett; a leány tehát csak saját atyja, nem pedig az ennek házán kívül levő oldal-rokonai örökségében lett fiú-leány. „Mert elvül tartatott“, úgymond Cserey, „hogy a vagyonnak leányágra forgása által a fiúk nemzetsége el ne aprósodjék, s a hadi szolgálatban hátramaradás ne legyen.“ A hol azonban három fivér közül egyik magtalanul halt el, s a más kettőnek csak leányai maradtak, ezek a két testvértől származott leányok a magtalanul elhalt nagybátya örökségét egyenlően osztották, s a távolabbi fiúág abból őket, mint egy nagyatyának egyenlő maradékait ki nem zárta.

Egyébiránt a székelyeknél is érvényben voltak a szerzett javakra nézve azok az elvek, melyek Magyarországon uralkodtak. Ha székely asszony jószágot vett, ez fiai s leányai közt egyenlő osztályra ment; ha a székely atya fiúra s leányra szóló jószágot szerzett, s a szerzési záradékot későbbi ellenkező rendeléssel meg nem változtatta, ily jószágban is fiú s leány egyaránt örökösödött, de szerzeményéről kiki szabadon rendelkezhetett. Végre, mint Magyarországon, úgy a székely földön is, a leányok is részesültek oly jószágban, melyet

valaki az atya s anya megöléseért vagy egyéb bűnért váltságul adott.

Meg kell még emliteni a székely fiú-leányságról szólva, hogy ha a fiú-leány jobbágyhoz ment feleségül, nem tartatott többé alkalmatosnak s méltónak arra, hogy benne a székely örökség természete fenmaradjon; megszűnt fiú-leánysága, s atyja örökségében meg nem maradt, hanem a birtok megbecsülte, s a férfirokok által annak ára kifizettetvén, a fiúágé lett. Ha azonban a jobbágygyal egybekelt s ezáltal jószágát veszített fiú-leánynak leánya szabad emberhez ment feleségül: az anyjától elvett jószágot attól a férfirokontól, ki azt magához vette, becsárát kifizetve visszaválthatta, úgyszintén, ha a jobbágyférj halála után szabad ember felesége lett, ezáltal feltámadt fiú-leánysága s a tőle elvett jószágot visszavehette. Mert a jószágvesztés oka az volt, hogy a székely örökség jobbágykézre ne jusson s ősi természetét el ne veszítse, de ha a nő újra szabad ember felesége lett, ezzel visszalépett oda, a hol fiú-leányságának törvénye megszakadt. Leánya pedig, bár jobbágytól származott, ha szabad emberhez ment nőül, ez által felszabadult a jobbágyság terhe alól, a mi az anyját s őt magát a székely örökség birására alkalmatlanná tette. Ha az ily nőnek, asszonynak, ki jobbágy neje lett, fia is született, s azt a földesúr felszabadította, az esetben a visszaváltás a fiút illette s nem a leányt, mert felszabadulása által alkalmassá lett a székely örökség birására.

Ha a fiú-leánynak házasságon kívül gyermeke született: ily gyermekre nem szállhatott az örökség, mert a fattyúgyermeknek atyai jószágban nem lehetett része, a fiú-leány által birt jószág pedig atyai józágnak tekin-

tetett, mivel abban a leány fiú helyett volt. Sőt az ilyen gyermek a két ágat illető jószágban sem örökösödött, mert a törvény és szokás ez erényes fajnál a vétkes közösülést utálatosnak tartotta, s büntetni akarta, és csak az igaz, törvényes házasságból származott gyermeket tartotta örökösnek.¹

Mikor táborozó idő volt; a fiú-leány, míg hajadonságban vala, tartozott zsoldosai által táborozni, ha pedig férjhez ment, férje viselte a katonai szolgálat terhét.

A székely örökségből, mely leányra szállt, leány-negyed, mely egyébiránt a fiági örökséget terhelte, nem adatott. Az ily jószág, a leányágnak is kihaltával, nem a fiscusra háramlott, hanem a szomszédra.²

VII.

A nemesi vagyona s abban való öröklésre vonatkozó törvények azonban a nép nagy tömegét, a nem-nemes polgároknak s volt jobbágyoknak öröklését sohasem szabályozták. Ezeknek mindenkor külön törvényei voltak s vannak ma is.

¹ Hk. I. R. 17. cz. II. R. 62. cz. — Ulászló VII-ik decr. 62-ik czikk. — Cserey id. m. 92-ik l.: „A székelyek nem csak a fajtalan életet, de még az idegen nemzetekkel való házasságot is mindenkor távoztatták, hogy az által régi jó véreket meg ne veszítegetnék, hanem megmaradván Elejeknek tisztaságában, mind a fegyverre, mind azzal nyert és szerzett örökségeknek megtartására s oltalmazására alkalmasabbak lehetnének. Nálók a fattyúvetett személyeknek, valameddig törvényes házasságra nem *verdődnek*, fejeket sem szabad úgy viselniük, mint más asszonyoknak, kik magokat jámborul *kontyoltatják* bé.

² Approb. I. R. 6. cz. 2. art.

Verböczy szerint,¹ azon korban, midőn „a parasztnak, munkája díján kívül, földesura földjeiben semmi örökös joga nem volt, hanem a föld tulajdona egészen a földesurat illette“, a parasztjobbágyok öröklése, s ebben a leányok és feleségek sorsa elég tisztességesen s méltányosan volt szabályozva. Ha fia, és kiházásítatlan leánya volt, ezek az atya ingó s ingatlan vagyonában egyenlően osztoztak. Ha a leány az ingókból ki volt már házásítva, azokból többé nem részesülhetett, hanem azok a fiúra, s ha ez elhalt, a fivérekre s vérrokonokra maradtak, végrendelet nem léteben. A jobbágy azonban végrendeletet tehetett, felesége kára nélkül. A nő ugyanis a házasság alatt szerzett közkeresményből mindig részes volt s osztozott. Végrendelet hiányában az összes közszerzemény a túlélő házastársat illette.

A jobbágyok s minden egyéb földesúri hatóság alatt volt nem-nemes személyek, sőt jobbágyi javak iránt az ezeket bíró nemesek öröklését is újabban az 1840. évi 8-ik törvényczikk szabályozta pontosabban s részletesebben. E törvény szerint a volt jobbágyok minden (ingó s ingatlan) szerzeményeiről szabadon rendelkezhetek (1. §.). Azok minden ősi javaiban, s ha végrendeletet nem tettek, szerzeményeikben is minden törvényes gyermek, fiú és *leány* egyformán örökösödött, levonatván mindegyiknek örök részéből az, a mit kiházásításul, vagy azután is szüleitől kapott (2. §.). De ha a földesúr volt jobbágyának saját curialis földeiből adott át művelés alá oly föltétellel, hogy azokban csak a fiúk örökösödjének s a magszakadás esete is egyedül a fiúkra szoríttassék, e szerződést meg kellett tartani; ily javakban tehát a

¹ Hk. III. R. 29. cz.

leányok sem örökösödtek (3. §.). Ha a jobbágytelek, jobb művelés czéljából felosztatlan maradván, az örökösök közti árverés útján adatott el, a vevő testvér, vagy ha ilyen nem volt, az idegen vevő, a többi testvért, tehát a leányokat is aránylag kielégíteni tartozott (4. §.). — A házasság alatti közszerzemények a jobbágyok közt mindegyik házastársat egyformán illetik, s azokról mindegyik az őt illető fele részre nézve szabadon rendelkezhetik, e fele részből a férj feleségét végrendelet által sem zárhatja ki, ha pedig valamelyik házastárs végrendelet nélkül hal el, minden közszerzemény a túlélő házastársra száll (8. §.). — A jobbágy házastársak viszonyos öröklése, egyenes maradék s végrendelet hiányában a szerzeményekre, s még azokra is kiterjed, melyek a házasság előtt szereztettek, s minden egyéb öröklést megelőz, de az ösiekre soha ki nem terjed (9. §.). A női hozomány, ha természetben megvan, vagy ha készpénzben adatott s annak a férjhez vitele s a meglevő javakba lett beruházása kellően bizonyíttatik, a férj halála után, minden örökösödés esetében, az özvegynek vagy örököseinek mindenek előtt kiadandó, ezért a hozomány, a visszaélések s perek meggátlása czéljából, a férj házához vitele alkalmával hitelesen összeirandó (14., 15. §§.). A mag nélkül elhalt jobbágy özvegye, míg él s férje nevét viseli, annak minden ősi javaiban bennmarad, ha a férj illendő tartásáról végrendeletileg nem gondoskodott; ha pedig jobbágytelek van a hagyatékban, s az, a szükség úgy hozván magával, eladatik, ugyanekkor az özvegynek sorsához illő tartása biztosítandó, és ha eziránt egyesség nem jöhetne létre, a bíróság szabja azt ki, méltányos tekintettel az özvegy körülményeire s a hátrahagyott vagyon mennyiségére (16. §.). — Ily ellátás

biztosításával a gyermekek is tartoznak, ha az elhunyt gazda végrendeletileg nem gondoskodott (17. §). Ha pedig a gyermekek atyjok előbbi házasságából születtek: az özvegy férje ősi javaiból s a közszerzeményének nem tekinthető, azaz: nem az utóbbi házasság alatt szerzett javakból tartás fejében csak egy gyermekrészt nyer, és pedig akképen, hogy egy gyermekrészt kihasíttatik, s az özvegy ennek jövedelmét húzza, a tőke pedig megőriztetik az özvegy halála utáni időre s az örökösökre száll (14. §). — E törvénynek a közszerzeményre, özvegyi jogra s özvegyi öröklésre vonatkozó szabályai ma is érvényesek, mert az Országb. Értekezlet mindezekre nézve a korábbi törvények rendeleteit fentartotta, illetve, újra hatályba léptette; többi része vagy az országbirói értekezlet változtató szabályai szerint módosúl, vagy a mennyiben a földesúr s volt jobbágy közti, 1848-ban elenyészett viszonyokra s a jobbágytelkek természetére volt alapítva, ma már elavúlnak tekintendő.

VIII.

I. Böven láttuk már az eddigiekből, hogy törvényeink mindenkor nagy mérvben voltak kedvezők és szabadelvűek a nők irányában, s különösen az özvegyeket nekik oly kiterjedésben sehol másutt nem adott jogokkal ruházták fel.

Hátra van még felmutatnunk, hogy a nők oly teljes és majdnem korlátlan jog- és cselekvésképességgel sehol a világon nem bírtak s bírnak, mint a milyen engedve van a magyar nőnek. A teljeskorú férfi és nő közt e tekintetben majdnem semmi különbség sincs

téve törvényeinkben; s midőn jogképes egyénről van szó, férfi és nő egyaránt értetik. A teljes jogegyenlőség alól csak itt-ott van némi kevés és nem jelentékeny kivétel. E már jelzett néhány kivétel, például: hogy a nők (kivéven: anyai s hitvestársi minőségben), gyámok s gondnokok nem lehetnek, hogy a közös közszerzeményi vagyonnal való rendelkezés a férjet, mint főszerzőt s a ház fejét, illeti, hogy a hozomány s jegyajándék kezelése s haszonélvezete, melynek tulajdona különben a nőé marad, szintén a férjnél van, stb. nem tartóztathat annak kimondásától, hogy a polgári jog körében a két nem rendszerint egyenlően jogositott, s bámulva látjuk, más nemzetek törvényeit átnézve, s a nők jogi állapotát a magyar nőével hasonlítva, hogy a nemzetnek a tisztelt nőnem s annak jelleme, józan esze, erélye s tehetségei iránti bizalmán s lovagias érzelmein minden külföldi befolyás megtörött. Sem a Gide által oly kimerítően tárgyalt *Senatusconsultum Velleianum*, s hasonló korlátozó törvények, sem a germán *mundium*, melynek nyomai a legműveltebb európai népeknél is a legújabb korig fellelhetők, nálunk tért nem foglaltak, s az azokban többféle alakban s irányban rejlő megszorításokat e nőtisztelő faj soha el nem fogadta. Az asszonyt, élete társát, háza díszét, gyermekei anyját mindenkor szabad és képes egyéniségnek tekintő magyar faj páratlan joga szerint a teljes korú, férjes és özvegy nők, ha csak oly okok nem forognak fenn, melyek a férfi jogképességét is megsemmisítik vagy korlátozzák, szabadon szerződhetnek, eladhatnak, vehetnek, férjeikért s bárki másokért, kezeskedhetnek, engedményezhetnek, utalványozhatnak, zálogosíthatnak, saját javaikról rendelkezhetnek, végrendeletet tehetnek, kereshetnek, szerezhetnek, perlekedhet-

nek, kötelezhetik magokat törvényes módon a férj beleegyezése s hatósági jóváhagyás nélkül; alkudozhatnak, szerződhetnek magával a férjjel is egyenlő lábon, adhatnak annak s fogadhatnak el tőle ajándékokat; jót állhatnak adósságaiért, s leköthetik fedezetül saját javaikat; de pert is indíthatnak ellene. Felhatalmazását, eljárásaikban, nélkülözhetik; a férj ellenben semmit sem tehet ügyeikben, részükről adott felhatalmazás nélkül, s végre a nők váltóképesek is.¹ Szóval: a nagykorú, ép elméjű, pazarlás miatt gondnokság alá nem tett asszonynak éppen úgy, mint atyjának s férjének, teljes akaratszábadtsága, cselekvőképessége van s reá nézve is csak azok a korlátozások léteznek, melyek a férfiakat hasonló jogcselekményekre szintén képtelenné tennék. A magyar nő soha, csupán neménél fogva, a képtelenek s tehetetlenek közé nem számíttatott. — Csodálatra méltó dolog ez e keleti fajnál, holott keleten a nő mindenütt s mindig alsóbbrendű lénynek, gyermekhez s rabszolgához hasonlónak tekintetett. Nálunk pedig a szabadság, önállás s függetlenség oly fokán áll, milyenhez hasonlót a legműveltebb s előrehaladottabb nemzeteknél se találunk. Míg a magas műveltségű nyugati nemzetek, részint római, részint germán jogi eszmék hatalma alatt századokig élve, csak legújabbkori codexeikben tudtak eljutni a polgári magánjogok egyenlőségéhez mindkét nem részére, s ezt a haladás nagyszerű vívmányának tekintik, míg Angliában a férjes nő állapotában egész mai

¹ Az 1876-iki 27-ik t.-cz. (legújabb váltótörvény) szerint a nők is szenvedő váltóképeséssel bírnak, mint mindenki, a ki terhes szerződések köthet; de a nem teljes korúak csak akkor, ha önálló ipart űznek. Ha ilyennel nem bírnak, csak 24-ik életévük betöltésével nyernek szenvedő váltóképeséget.

napig fenmaradtak a régi hűbéri törvény durva nyomai, s amaz engedmények kivívására is, melyek a legújabb angol törvényekben foglaltattak, egy a nők jogai érdekében keletkezett külön liga erőfeszítése s izgatása volt szükséges: íme, a magyar nő már századok óta élvezi e szabadságokat, s ez, hazánknak egyébiránt tökéletlen és sok részben durva s barbár szellemű, hűbéres ízű, törvényei közt, melyektől csak legújabban szabadult, s melyek békóit részint még ma is viseli, valódi fénypontot képez. Sohasem tekintettük, ismételve emeljük ki, a nőt erőtlenné, gyámoltalanná, önmagában cselekedni képtelen lénynek, ki, Gide szavaival élve, „csak gyűlöletes óvó-rendszabályok árnyékában tud megélni“.

Meg kell vallani, hogy e szabadság, a nők iránti bizalomra alapítva, nálunk túlságig is megy s visszaélésekre vezethet. Nincs törvény, mely megvédje őket önmagok ellen, hogy gondatlanságból, könnyelműségből, tapasztalatlanságból, vagy heves szenvedélytől ragadtatva, vagyonukat ne veszélyeztessék. Nincs a törvényben védelmek saját férjeik ellen, kik őket könnyű szerrel vagyonuk feláldozására, pazarlásra bírhatják. Ha férjeik, szüleik, gyermekeik, barátaik bajában korlátlanul kezességet vállalhatnak, s magokat kötelezhetik és terhelhetik, s e könnyelműen elvállalt kötelezéseknek azután eleget kell tenniök: mily gyakran van veszélyeztetve egész vagyonuk, s maguk, családjuk, gyermekeik jólléte és jövője. Egyáltalán nincs korlátolva a tévútra vezető heves szenvedélyek, p. o. a túlságos hitvesi, vagy nem-hitvesi szerelem túlzása s kicsapongása más törvényes eszköz, mint a pazarlókat zár alá tevő törvény, s az Országb. Értekezlet I. R. 4-ik §-a által, a mely, tékozlás esetében az örökösöknek megadja a jogot, hogy

törvényes osztályrészőket zárlat által biztosíthassák, s az ajándékozásokat is a törvényes örökösök osztályrésze által korlátozza; de tudvalevő dolog, hogy ezen utólagos orvoslástól sikert nem igen lehet várni, mert a megtörtént tékozlást bizonyítani igen nehéz, s a kötelesrész csak a szülők halálával lép hatályba, s azok életében meg nem határozható. — A nők gyengesége tehát segély nélkül van kitéve a csábításoknak könnyelmű kötelezések, jótállások elvállalására; az anyáknak szabadságokban áll minden vagyonukat lekötni vagy elvesztegetni, s inséget hagyni hátra gyermekeiknek. A férfiakkal e részben is teljesen egyenlőknek s önállóknak tekintetnek.

A két nem polgári egyenlősége, mely a legújabb törvénykönyvnek egyik alapelvét s a szabadelvű haladás egyik fő vívmányát képezi, ugyane törvények szerint megszűnik vagy legalább erősen korlátozva van a házasságban élő nőre nézve; a férjes nő lemond polgári jogai egy részéről, s jogi tehetetlenség alá veti magát, minek oka nem az, hogy ma is, mint az ó- s a középkorban, gyengének s joggyakorlásra alkalmatlannak tekintetik, hanem a *férji hatalom*, ez az összes népek egyetértésével szentesített, természetes, erkölcsi elven alapuló, de a pozitív törvények által is elfogadott s megerősített intézmény. A magyar jogban a nő szabad szerződési s rendelkezési jogát saját s férjének hozományképen át nem adott vagyonáról e hatalom se korlátozza. A férj tanácsot adhat nejének s a jó nő bizonyynyal figyelembe is veszi azt, de nem köteles magát ahhoz tartani, s a férj beleegyezése nélkül, sőt akarata ellenére is, tetszése szerint intézkedhetik saját elkülönített vagyonáról. Ily mértékben sehol a világon nincs a nő felszabadítva, s annál nagyobb dicsősége, ha ily széles jogkörével vissza

nem él. A magyar felfogás, a házi körben, többet bízott a szeretetre, mint a parancsoló törvényre, többet a kötelelőérezetre, mint a kényszerre.

Meg kell azonban jegyezni, hogy házassági szerződések, melyek által a házasfelek vagyoni viszonyaikat a házasság tartamára vagy halál esetére szabályozzák, hazai törvényeink szerint érvényesen köthetők ugyan, de ezekre nézve a kötelmi jog szerint más szerződéseknel szükséges belső és külső kellékek nem elegendők, hanem megkívántatik, hogy közjegyzői okmányba foglaltassanak.¹ A törvényhozás ovatosabb kezdett lenni, s meggondolva, hogy a nő mily gyakran s könnyen lehet, akarata s meggyőződése ellenére szerződéskötésre kényszeríthető, vagy az ügyekben s törvényekbeni járatlanságánál fogva tévútra vezethető, s hogy az előbbre keltezéssel is mily visszaélések történhetnek, a férj és nő közötti összes vagyoni viszonyokra vonatkozó egyezkedéseknél szigorúbb alakszerűségek megtartását, a titokban készült, coulissák mögött gyártott szerződések helyett közhitелű személy előtt szabadon s nyilvánosan készült okleveleket léptetett életbe, az elhamarkodott s meglepetés útján rögtönzött cselekmények helyett a higgadt megfontolás lehetőségét biztosította. A házastársak között kötendő mindennemű szerződések s jogügyletek, melyekben ez egymástól erős függésben levő személyek egymás irányában kötelezettséget vállalnak, — tehát adásvevési, életjáradéki, csere- s kölcsönszerződések, és ajándékozási szerződések is, ha az ajándékozott tárgy át nem adatik, e szigor alá vannak vetve, valamint a hozomány átvételéről kiadott elismervények is. — A törvényhozás

¹ 1874: 35, a közjegyzőkről, 54. §.

hihetőleg oda fog jutni, e kezdet után, hogy a nők többi szerződéseit s jogcselekményeit is, mint a házassági szerződésekkel tenni szükségesnek látta, hasonló óvó rendszabályokkal vegye körül.

II. A kiskorú leányok, természetesen, oly szabadsággal, mint a nagykorú nő, nem bírhatnak; tapasztalatlanságuk védelemre szorúl, hogy rosszakaratú, eselészölvő emberek furfangjainak áldozatul ne essenek. A kiskorúaknak, atyáik, gyámjaik s gondnokaik beleegyezése nélkül kötött szerződésai tehát foganatlanok. De ennek oka ismét nem a nőnem, hanem a kor képtelenségében s gyengeségében fekszik, mert kiskorú férfiak hasonló törvény alatt állanak. Csak olyan alkujok fogantatos, melybe apa, gyám vagy gondviselő beleegyezett. Szokásban volt a félrevezetett s magoknak kárt okozott kiskorúak védelme tekintetéből, hogy káros szerződéseiket, kötelezvényeiket, alkuikat még végrehajtás után is, hiteles helyen visszavonhassák, s ha ez megtörtént, a visszavonástól számítandó elévülési idő, 32 év alatt a káros szerződést, per útján, megdönthessék, s magokat előbbi állapotba visszahelyeztethessék, a férjhez ment hajadon pedig, a maga káros cselekményeit férjhez menetele után egy év alatt visszavonhassa.

Verbőczy elégtelen, s ellenmondásoktól nem ment tana a kiskorúak tartozásairól¹ ma már teljesen elavúlt. Szerinte a leány élete 12-ik évében ügyvédet rendelhetett s végrendeletet tehetett; 14-ikében adóságról és zálogról, aranyról, ezüstről s egyéb ingó javairól felelhetett (respondere); 16-ikában pedig mindenemű jogairól s vagyonáról (negyed-, hitbér- s egyéb

¹ Hk. I. R. III. cz. 6., 7., 8. §§.

ezimen bírt javairól) szabadon örökvallást tehetett, s rendelkezhetett. Tanítja továbbá, hogy ha tizenhat éves korában vagy később, kényszerítéssel, erőszakosan vagy esellel lett eladásra bírva, örökvallása férjhez menetele után azonnal egyszerűen visszavonható, s e visszavonás alapján érvényteleníthető legyen, ha pedig e visszahúzás elmulasztatott, alkuja érvényes maradjon. Elégtelessen volt e tan, mert csupán az örökvallásokról szólott, s csak az esetre, ha ezek esel vagy erőszak folytán jöttek létre; egyéb kötelező szerződéseket pedig elhallgatott, s mellőzte azon eseteket is, melyekben esel és erőszak nem szerepelt. De hibás is volt e szabály, mert esel vagy erőszak miatt nem csak a kiskorúak, hanem bárki másnak szerződése is nemcsak a józan okosság, s természetes igazság, de törvénynél fogva is ¹ önmagokban erőtlenek s félrevethetők, nem áll tehát, hogy a visszahúzás elmulasztása által érvényesekké válnak; a kiskorúak sorsa, Verbőczy szerint, rosszabb volna, mint más embereké, kik nem kiskorúak.

Verbőczy a 16 éves leánynak szabadságot adott minden javairól tetszése szerint rendelkezni, holott más helyen azt tanítja, hogy a leányok örökös gyámság alatt maradnak, s hogy érvénytelen minden szerződésök, melylyel akár magoknak, akár rokonaiknak s utódaiknak jogsérelmet okoznak. E kétféle tan egymással össze nem fér, s a szokás, a józan okosságot követve, az utóbbi szabályt fogadta el, s a leányoknak megengedte, hogy férjhezmenetelökig s azon túl is egy év alatt káros cselekvényeiket visszavonhassák. De az sohasem magyaráztatott úgy, hogy mások kárával gazdagodhassanak;

¹ Mátyás 1471: 26. t.-cz.

s az a jog, hogy ígéretek, kötelezéseiket teljesíteni nem tartoznak, nem vezethet visszaélésekre, hogy azt, a mi másé, megtarthassák s másnak kárt tehessenek. Későbbi törvények ¹ Verbőczynek ez elégtelen s hibás tanát kipótolták s helyreigazították, elrendelvén, hogy kiskorú gyermekek s árvák az apa, vagy a gyám és gondnok beleegyezése nélkül ne szerződhessenek s magokat ne kötelezhessék, s ha teszik, szerződéseik s kötelezéseik erőtlenekek és semmisekek legyenek. A kiskorúak ily cselekményei tehát és pedig nem csak az örökvallások, eladások, hanem bármely mások is, ha az atya vagy gyám beleegyezése nélkül történtek, visszahúzás nélkül is érvénytelenek maga a törvénynek tilalmánál fogva; a mi azonban az atya vagy gyám beleegyezésével jött létre, kellő törvényes időben tett visszahúzás nélkül megerősödik, s a cselekvényt megsemmisítő keresetnek csak úgy van helye, ha a visszahúzás megtörtént, mely úton a beleegyező atya vagy gyámnak a kiskorúra nézve káros cselekvényei is megdönthetők. ²

Ma az e kérdések körüli vitatkozások elvesztették gyakorlati jelentőségöket, mióta az 1877-iki 20-ik törvény a kiskorúak s gyámjaik és gondnokaik, esetleg a családtanács s a gyámhatóság jog- s kötelességkörét szabatosabban körülírta. — Egyébiránt e törvény is a régibb törvények rendeleteit a kiskorúak cselekvőképességére nézve fentartotta, a mennyiben azok e törvényben változást nem szenvednek.

¹ 1715: 68. 1792: 17. 1802: 21. s végre, 1877: 20.

² Lásd: Frank, Közigazság törvénye. I. k. 569. s köv. lapok „a kiskorúak tartozásairól“.

Bocsánatkéréssel kell bezárnom e néhány lapot, hogy idő s tér által korlátolva, megközelítőleg sem adhattam a magyar nő társadalmi s jogi állapotának oly teljes képét, mint óhajtottam volna. Célom ezúttal nem volt más, mint a magyar jogot teljesen mellőző francia tudósnak mulasztását némileg pótolni s jogunk nőkre vonatkozó részének szabad, nemes és lovagias jellemét kiemelni. Nem szaktudósok számára, kik mindezt igen jól s talán jobban tudják, hanem inkább ama lelkes, magyar nők miatt csatoltam ide e rövid ismertetést, kik mint az Akadémia által kiadott eme könyvsorozat előfizetői, talán Gide jeles munkáját is átlapozzák s ennek a Senatusconsultum Velleianumra vonatkozó mély fejtegetéseit talán megúnták, s a római ágyasság tanában nem eléggé gyönyörködnek, s egyszersmind méltán neheztelik, hogy nekik és reájok vonatkozó szokásaink s törvényeinknek e jeles munka során, mely minden nép asszonyairól megemlékezik, a legkisebb helyecske s csak egy árva szónyi megemléítés sem jutott, a mit pedig oly igen megérdemelnek.

Nyomtatási hibák.

Első kötetben.

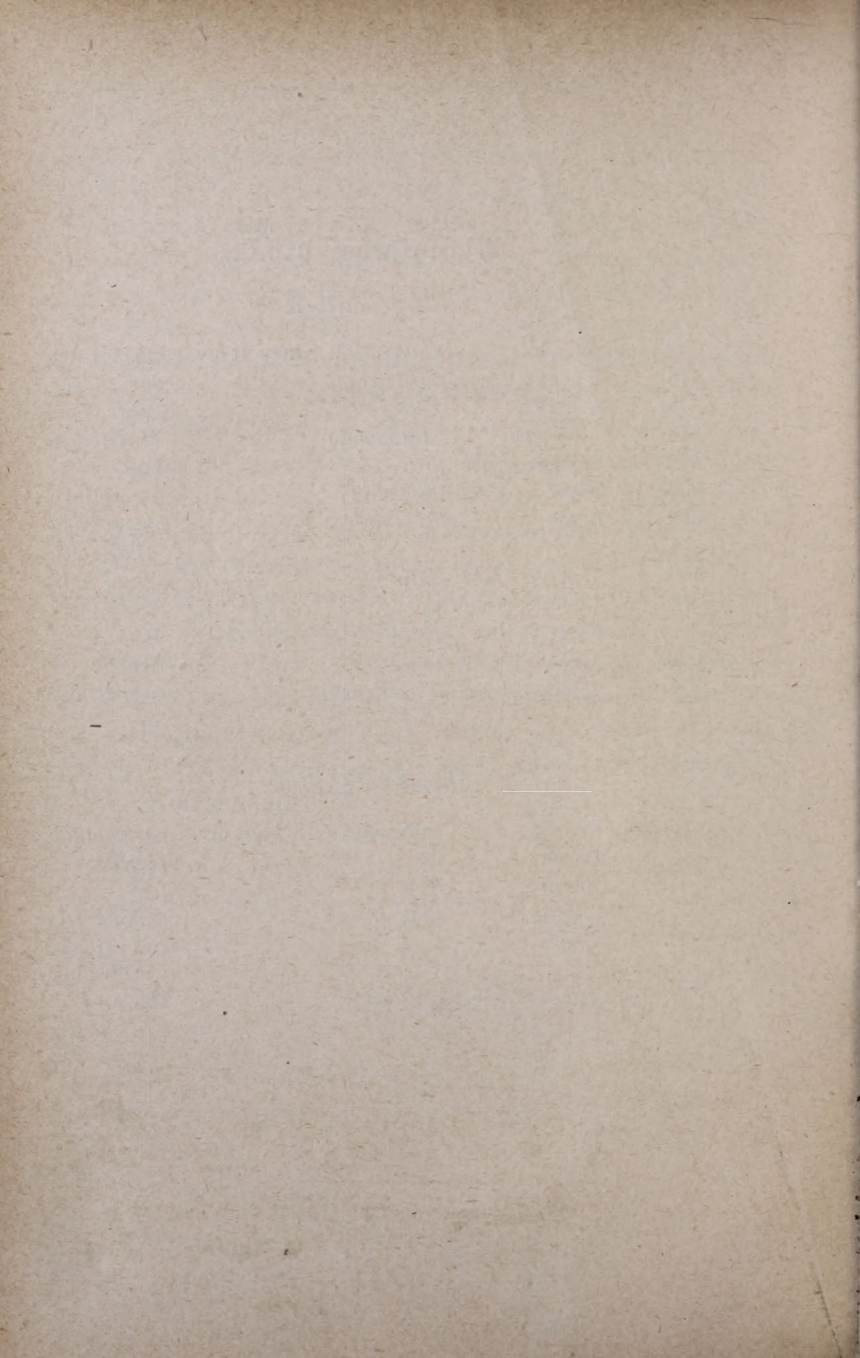
8. lapon 13. sor :		<i>szükségletét</i>	helyett olv. :	<i>szükségei.</i>
176.	" 1. jegyz. 2. sor:	<i>parasztság</i>	" "	<i>parázñaság.</i>
178.	" 2. jegyz. :	<i>Tudex</i>	" "	<i>judex.</i>
348.	" utolsó sor :	<i>Matumonio</i>	" "	<i>Matrimonio.</i>
349.	" 2. jegyz. 2. sor:	<i>ilive</i>	" "	<i>inde.</i>
349.	" 9. sor :	<i>leczáfolja</i>	" "	<i>lemásolja.</i>
350.	" 5. sor :	<i>bizonyítását</i>	" "	<i>bizonyításu- kat.</i>
350.	" 1. jegyz. 2. sor:	<i>sestis</i>	" "	<i>testis.</i>
350.	" 1. jegyz. 3. sor:	<i>et</i>	" "	<i>es.</i>
352.	" jegyz. 2. sor :	<i>Hagel</i>	" "	<i>Hegel.</i>
372.	" 21. sor :	<i>tancs</i>	" "	<i>tanács.</i>
372.	" 2. jegyz. 3. sor :	<i>tehetetlensége</i>	" "	<i>lehetetlensége.</i>

Második kötetben :

48. lapon 22. sor:		<i>vagyonában</i>	helyett olv. :	<i>vagyonának.</i>
49.	" 10. sor :	<i>jet</i>	" "	<i>férjet.</i>
61.	" 15. sor :	<i>férje</i>	" "	<i>férji,</i>
70.	" 2. jegyz. :	<i>exgiuo</i>	" "	<i>exiguo.</i>
220.	" 2. sor :	<i>ez</i>	" "	<i>en (a francia szövegben).</i>
317.	" 10. sor :	<i>kötelezze</i>	" "	<i>kötelezve.</i>

A MÁSODIK KÖTET TARTALMA.

HARMADIK KÖNYV.

KÜLÖNFÉLE ORSZÁGOK.

Első fejezet:

Skandinávia ..... 1—21

Második fejezet:

Anglia ..... 22—63

Harmadik fejezet:

Németország ..... 64—87

Negyedik fejezet:

Olaszország ..... 88—112

Ötödik fejezet:

Spanyolország ..... 113—136

NEGYEDIK KÖNYV.

FRANCZIAORSZÁG.

Első fejezet:

Germán források . . . . . 139—193

Második fejezet:

Római források . . . . . 194—239

Harmadik fejezet:

A nő a codex alatt . . . . . 240—292

Negyedik fejezet:

Bírálat s következtetés . . . . . 293—339

Függelék:

A magyar nőkről . . . . . 340—408

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

KÖNYVTÁRA 2027/10 59 II. 32

